

SOCIALINIO TEISINGUMO RODIKLIAI ŠVIETIME

Mokslinio tyrimo pirmo etapo ataskaita

Teorinė socialinio teisingumo sampratų analizė ir penkių užsienio šalių patirties, atliekant socialinio teisingumo principo įgyvendinimo švietime stebėseną, apibendrinimas

Parengė:

Laimutė Žalimienė
Romas Lazutka
Daiva Skučienė
Jolanta Aidukaitė
Viginta Ivaškaitė- Tamošiūnė
Jolita Kazakevičiūtė

Vilnius, 2009, rugsėjis

Turinys

IVADAS.....	3
1. SOCIALINIO TEISINGUMO TEORIJOS IR ŠVIETIMAS	4
1.1. PAGRINDINIAI SOCIALINIO TEISINGUMO ASPEKTAI POLITINĖJE FILOSOFIJOJE	5
1.1.1. <i>Formalusis ir paskirstomasis teisingumas</i>	5
1.1.2. <i>Tarpasmeninių santykių ir institucijų teisingumas</i>	6
1.1.3. <i>Socialinis teisingumas kaip teisingas naudos ir naštos paskirstymas</i>	7
1.1.4. <i>Socialinis teisingumas kaip susitarimas</i>	7
1.2. POLITINĖS FILOSOFIJOS TEISINGUMO IDĖJŲ TAIKYMAS ŠVIETIMO SRITYJE	8
1.2.1. <i>Utilitarizmas</i>	8
1.2.2. <i>Meritokratinės teorijos</i>	8
1.2.3. <i>Kompensavimo principu paremtos teorijos</i>	9
1.2.4. <i>Kolektyvistinės teorijos</i>	9
1.2.5. <i>J. Rawlso teisingumo teorija</i>	10
1.2.6. <i>M. Walzer nepriklausomybės teorija</i>	12
1.3. TEISINGUMO ŠVIETIME KLAUSIMAS SOCIOLOGINĖSE TEORIJOSE	13
1.3.1. <i>Funkcionalistinė prieiga</i>	13
1.3.2. <i>Socialinės ir kultūrinės reprodukcijos teorija</i>	14
1.3.3. <i>Kultūrinio reliatyvumo ir pliuralistinė prieiga</i>	15
1.3.4. <i>Metodologinio individualizmo prieiga</i>	16
1.4. APIBENDRINIMAS IR REKOMENDACIJOS DĖL TEISINGUMO TEORIJŲ TAIKYMO SVARSTANT AKTUALIUS LIETUVOS ŠVIETIMO SISTEMOS KLAUSIMUS	19
2. SOCIALINIO TEISINGUMO RODIKLIŲ KONSTRAVIMO PRINCIPAI.....	22
3. GEROVĖS VALSTYBIŲ PATIRTIS VERTINANT SOCIALINĮ TEISINGUMĄ ŠVIETIME.....	28
3.1. GEROVĖS VALSTYBĖS TIPAI IR ŠVIETIMO SISTEMOS ORGANIZAVIMAS	28
3.2. ŠVEDIJOS PATIRTIS VERTINANT SOCIALINĮ TEISINGUMĄ ŠVIETIME	31
3.3. ŠKOTIJOS PATIRTIS	36
3.4. VOKIETIJA	41
3.5. ESTIJA.....	44
3.6. SLOVĖNIJA.....	48
3.7. APIBENDRINIMAS IR PALYGINAMOJI ŠALIŲ ANALIZĖ.....	50
LITERATŪRA	54
PRIEDAI.....	58
1 LENTELĖ. ŠVEDIJOS SOCIALINIO TEISINGUMO VERTINIMO RODIKLIŲ SISTEMA	59
2 LENTELĖ. VOKIETIJOS SOCIALINIO TEISINGUMO VERTINIMO RODIKLIŲ SISTEMA	61
3 LENTELĖ. ESTIJOS SOCIALINIO TEISINGUMO VERTINIMO RODIKLIŲ SISTEMA	63
4 LENTELĖ. SLOVĖNIJOS SOCIALINIO TEISINGUMO RODIKLIŲ SISTEMA	65
5 LENTELĖ. PALYGINAMIEJI SOCIALINĖS – EKONOMINĖS RAIDOS IR ŠVIETIMO PASIEKIMŲ RODIKLIAI	67

Įvadas

Ši ataskaita yra mokslinio tyrimo pagrindu rengiamo kūrinio **Socialinio teisingumo rodikliai švietime** dalis, parengta remiantis 2009 m. liepos 10 d. autorine kūrinio užsakymo sutartimi Nr. SUT-307 tarp Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos ir Bendraautorių kolektyvo.

Projekto tikslas, kaip buvo numatyta Švietimo ir mokslo ministerijos paraiškoje, remiantis pasirinkta(-omis) teisingumo samprata(-omis), parinkti kintamuosius ir sudaryti socialinio teisingumo būklės švietime stebėsenos rodiklių sistemą, kuri bus taikoma kaip instrumentas periodiškai, nuosekliai ir sistemingai stebėti šios būklės pokyčius. Šio projekto svarbiausi laukiami rezultatai:

- Išanalizuota socialinio teisingumo sampratų įvairovė ir pateikti argumentuoti pasiūlymai dėl jų pasirinkimo (taikymo) formuojant socialinio teisingumo švietime rodiklių sistemą.
- Ištirta įvairių gerovės valstybių tipus atstovaujančių užsienių šalių patirtis, taikant socialinio teisingumo švietime stebėseną ir vertinimą, rodiklius ar jų sistemas, naudojant duomenų bazes šių rodiklių gavimui.
- Suformuotas rodiklių sąrašas (sistema) bei vertinimo metodika socialinio teisingumo būklės Lietuvos švietimo sistemoje vertinimui.
- Atliktas atskirų duomenų bazių rodiklių apjungimo galimybių (techninių ir metodinių) įvertinimas, siekiant sukurti sistemingą socialinio teisingumo būklės stebėsenos sistemą.
- Pagal pasirinktą rodiklių sistemą ir metodiką atlikta socialinio teisingumo švietime būklės analizė.
- Parengti rekomenduojamų rodiklių aprašai (rodiklių paskirtis, skaičiavimo metodika, duomenų rinkimo ypatumai, rodiklių skelbimo periodiškumas).

Sutartyje numatyti du kūrinio parengimo etapai, kurių pirmajame ir buvo numatyta atlikti teorinę socialinio teisingumo sampratų analizę ir penkių užsienio šalių patirties, atliekant socialinio teisingumo principo įgyvendinimo švietime stebėseną, apibendrinimą.

Ataskaitą sudaro trys dalys. Pirmoji – *Socialinio teisingumo teorijos ir švietimas* –, pristatanti socialinio teisingumo sampratas ir jų taikymą švietimo srityje, pateikiant įvairias ideologijas ir teorines prieigas atstovaujančių teisingumo teorijų apibendrinimą: teisingumo teorijos politinės filosofijos požiūriu apžvelgtos 1.1 poskyryje; 1.2 poskyryje pateiktas labiausiai paplitusių politinės filosofijos teisingumo teorijų taikymas švietimo srityje; 1.3 poskyryje analizuojami teisingumo klausimai švietime kaip sociologinių teorijų objektas. Antroji dalis – *Socialinio teisingumo konstravimo principai* – skirta galimos rodiklių sistemos aptarimui, remiantis pateikta teorine analize. Trečioji dalis – *Gerovės valstybių patirtis vertinant socialinį teisingumą švietime* – remiasi penkių užsienio šalių (Švedijos, Škotijos, Vokietijos, Estijos, Slovėnijos) praktikos analize. Šalių pasirinkimą lėmė jų priskyrimas skirtingiems socialinės gerovės valstybės tipams, kas, autorių nuomone, gali turėti įtakos ir formuojantis šalyje socialinio teisingumo švietime sampratai bei jos įgyvendinimui. 3.1 dalyje trumpai pristatomos kiekvienos šalies gerovės modelio ypatybės, o 3.2 poskyryje analizuojama minėtų šalių patirtis įgyvendinant socialinio teisingumo švietimo sistemoje stebėseną, naudojamus rodiklius, vertinimo organizavimą. Pabaigoje pateikiama trumpa aptartų socialinio teisingumo aspektų minėtose šalyse palyginamoji analizė.

Šioje ataskaitoje pateikta medžiaga bus naudojama toliau rengiant autorinėje sutartyje numatytą kūrinių apie socialinio teisingumo rodiklių sistemą.

1. Socialinio teisingumo teorijos ir švietimas

Įvadas

Teisingumo švietimo sektoriuje klausimas darosi vis aktualesnis ne tik Europos, bet ir pasauliniu mastu dėl daugybės priežasčių. Pirma, plinta besimokančiųjų arba jų šeimų įmokos švietimo ir studijų įstaigoms, todėl kyla klausimai dėl įmokų dydžio teisingo nustatymo ir paskirstymo tiems, kas jas turi mokėti. Antra, dominuoja įsitikinimas, kad švietimas yra paslauga, kurią valstybė privalo suteikti visiems savo piliečiams, todėl nuolat susiduriama su klausimu, kaip tą paslaugą paskirstyti teisingai, nes ištekliai visada yra riboti. Trečia, švietimo srityje neišvengiama prievartos elementų (pvz., privalomas pagrindinis išsilavinimas, įvairios privalomos programos ir t.t.). Kita vertus, diferencijuojasi besimokančiųjų ir jų šeimų poreikiai ir tikimasi didesnės pasirinkimo laisvės. Tada kyla klausimas, koks privalomumo ir pasirinkimo derinys yra teisingas?¹ Kiek socialinis teisingumas yra būtinas, o koks neteisingumas yra pateisinamas, toleruotinas, kadangi atliekami tyrimai rodo, kad labiau išsilavinę žmonės yra sveikesni, ilgiau gyvena, socialinis sluoksnis lemia išsilavinimo galimybes, o išsilavinimas lemia galimybes patekti į aukštesnį socialinį sluoksnį ir t.t.²

Ypatingai socialinio teisingumo klausimai tampa svarbūs vykstant visuomenės pokyčiams. Kaip žinia, po nepriklausomybės atkūrimo Lietuva pergyveno radikalius visuomeninius pasikeitimus. Ūkio pertvarkymas rinkos ekonomikos pagrindais, laisvė žmonių iniciatyvos pasireiškimui, demokratinis valstybės valdymas pakeitė žmonių tarpusavio santykius ir santykius su valstybe. Nelengva susivokti, kokia laikysena ir koks elgesys naujų santykių kontekste yra teisingas, koks – ne. Ideologinės prievartos pašalinimas atvėrė erdvę skirtingoms teisingumo sampratom, skirtingų teisingumo sampratų šalininkams tenka derinti savo požiūrius kai reikia priimti sprendimus laikantis demokratinį procedūrą. Be to, Lietuva keičia pagrindinio išsilavinimo sistemą, o šiais metais pradėjo ir aukštojo mokslo studijų reformą. Pertvarkymai susiję su švietimo sistemos dalyvių galimybių, pareigų, funkcijų perskirstymu. Visi šie pertvarkymai kelia daug klausimų tiek dėl jų tikslingumo švietimo rezultatų požiūriu, tiek dėl ekonominio efektyvumo, taip pat diskusijas apie jų įtaką ir svarbą teisingumui.

Ši tyrimo ataskaitos dalis skirta teisingumo švietimo srityje teoriniams klausimams, kadangi prieš vertinant socialinį teisingumą būtina susitarti dėl to, kaip mes jį suprantame. Socialinio teisingumo koncepto kontraversiškumas nulemia, jog nėra ir artimiausioje ateityje negalėtų atsirasti vienintelio socialinio teisingumo principo apibrėžimo, priimtino visuose kontekstuose.³ Socialinio teisingumo reikšmė gali skirtis priklausomai nuo įvairių apibrėžimų, teorinių perspektyvų bei socialinių teorijų, kurios apžvelgiamos žemiau.

Tiesa, teisingumo teorijos paprastai nebūna tiesiogiai nukreiptos į švietimo sritį. Dažniausiai jos apima fundamentalius tikslus. Teisingumo teorijos dažniausiai aprašo:

- ◆ idealios, teisingumo principais besiremiančios valstybės modelį;
- ◆ argumentų seką, paaiškinančią, kodėl tokia valstybė yra teisinga;
- ◆ teorijos taikymo lauką.⁴

Prielaidas apie teisingumą švietimo srityje galima daryti remiantis universaliais paskirstymo principais. Visos teisingumo teorijos remiasi prielaida, kad visi žmonės yra lygūs. Tačiau kyla klausimas, kokio pobūdžio turi būti ta lygybė. Teisingumo teorijų tikslas yra padėti mums nuspręsti, kokios lygybės reikalauja teisingumas.

¹ Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, [Kluwer Academic Publishers](#), 2001.

² Why Justice Is Good for Our Health: The Social Determinants of Health Inequalities. Journal article by Norman Daniels, Bruce P. Kennedy, Ichiro Kawachi; Daedalus, Vol. 128, (1999) Žr. <http://www.questia.com/googleScholar.qst;jsessionid=Kl6XWBnWQCQ8ScL8yJ2v2WYgtZcgXl1Lprq0y9GJVMW6ydtQTXL1yF!-2112377806!1176298283?docId=5001867227>.

³ Oduaran A., Bhola H.S. Widening Access to Education as Social Justice. Springer, 2006 p.69.

⁴ Fluerbaey M. cit. pagal Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, [Kluwer Academic Publishers](#), 2001.

Turint tai galvoje šioje darbo dalyje daug vietos skiriama bendroms teisingumo teorijoms, kurios yra politinės filosofijos sritis ir nėra orientuojamos specialiai į švietimo sritį. Teisingumo teorijos politinės filosofijos požiūriu apžvelgtos 1.1 poskyryje.

Sprendžiant teisingumo problemą į švietimą yra žiūrima kaip į sistemą, kurios tikslas išsina už jos pačios ribų ir kurios funkcija yra įvesti jaunus žmones į šiuolaikinį pasaulį.⁵ Taigi teisinga švietimo sistema yra tokia sistema, kuri prisideda prie teisingos visuomenės kūrimo. Visgi tuo negalima apsiriboti, nes vaikai ir jaunimas nėra tik priemonė galutiniam tikslui pasiekti. Taigi ir švietimo sistemos viduje turi galioti tokie pat teisingumo principai, kaip ir suaugusiųjų pasaulyje. 1.2 poskyryje pateiktas labiausiai paplitusių politinės filosofijos teisingumo teorijų taikymas švietimo srityje.

Žinoma, švietimo sistema dažniausiai yra bejėgė ištaisyti kitų sistemų generuojamą neteisybę ir nelygybę. Tačiau ir pati švietimo sistema taip pat generuoja nemažai nelygybių, kurios gali ir turi būti kvestionuojamos teisingumo požiūriu. Mokyklos sukuria objektyvią žinių nelygybę. Ši nelygybė atsiranda dėl to, kad moksleiviai yra vertinami ne individualiai, bet lyginant juos su kitais ir išskiriant tuos, kurie patiria sėkmę arba nesėkmę mokymosi proceso metu. Silpniausiems mokiniams dažnai yra sudaromos mažiau palankios mokymosi sąlygos nei kitiems.⁶ Taigi neteisingumas ir nelygybė kyla tiek iš visuomenės apskritai, tiek ir iš švietimo sistemos. Jei švietimo sistemos kuriama nelygybė yra suvokiama kaip neteisinga, tai gali turėti rimtų padarinių socialinėje ir politinėje erdvėje. Todėl lygybės ir teisingumo klausimai švietime tampa sociologinių teorijų objektu. Joms skirtas 1.3 poskyris.

Pažinus teisingumą įvairių teorijų požiūriu, atskleidus jo pasireiškimą švietime įvairiais aspektais, pripažįstant teisingumo švietimo srityje svarbą ir siekiant sumažinti neteisingumą ar net jo išvengti, teisingumo klausimas perkeliamas į viešosios politikos ir vadybos sritį. Neteisingų nelygybių įvertinimui, jų išgyvendinimo monitoringui reikalingi rodikliai. Socialinio teisingumo, nelygybės švietimo srityje rodikliai tampa tokiais pat svarbiais kaip ir ekonominės nelygybės rodikliai (juk, pavyzdžiui, nepakankamai išsilavinusių žmonių skaičius labai susijęs su ilgalaikių bedarbių skaičiumi; įgytas išsilavinimas yra vienas iš pagrindinių pajamų paskirstymo veiksnių; nuo priešmokyklinio ugdymo priklauso vaiko tolimesnė ateitis ir galimybės dalyvauti visuomenės gyvenime ir t.t.). Todėl galimų teisingumo rodiklių aptarimui skirtas 2 skyrius. Jame analizuojami teisingumo rodiklių sistemų bendriausi principai, taip pat atskiri teisingumo aspektai, kuriuos gali charakterizuoti tam tikri rodikliai. Šie principai ir rodikliai toliau tyrime bus naudojami konstruojant ir siūlant švietimo teisingumo rodiklių sistemą, kurią būtų galima taikyti Lietuvoje vertinant švietimo sistemą teisingumo požiūriu.

1.1. Pagrindiniai socialinio teisingumo aspektai politinėje filosofijoje

1.1.1. Formalusis ir paskirstomasis teisingumas

Terminas „teisingumas“ yra vartojamas įvairiuose kontekstuose. Labai paprastas teisingumo skirstymas į formalųjį ir materialųjį. Formalusis reiškia teisingumą kaip teismo sprendimą, kuris atitinka įstatymą. Suprantama, kad tokios teisingumo sampratos paprastai nepakanka. Juk patys įstatymai gali būti neteisingi. Kita vertus, ne visi vienodai gali pasinaudoti vienu ir tuo pačiu įstatymu – ko vertas visiems lygios teisės laisvai pasirinkti profesiją deklaravimas, jeigu vaikas gyvena skurdžiam rajone, kuriame prastai veikianti mokykla neparengia konkurencijai stojant į universitetą? Todėl turi būti kreipiamas dėmesys ir į materialųjį teisingumą, kuris suprantamas kaip paskirstymo tvarka arba kaip socialinis teisingumas. Jis apima dalyvavimo visuomenės kooperacijoje naštos (pvz., mokesčių valstybei) ir naudos (pvz., valstybės institucijų teikiamų paslaugų) paskirstymą.

⁵ Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, [Kluwer Academic Publishers](#), 2001.

⁶ Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, [Kluwer Academic Publishers](#), 2001.

Švietimo srityje paskirstomasis institucijų teisingumas yra susijęs su šios srities įstatymų ir švietimo įstaigų veiklos vertinimu. Vertinama ar teisingai visuomenės nariams tenka su švietimo sistema susijusi našta ir nauda. Pastarieji gali būti iliustruojami, atitinkamai, mokesčiais arba studentų įmokomis, skirtomis išlaikyti švietimo institucijas (našta) ir galimybėmis įgyti profesiją (nauda). Nors teisingumas nėra vienintelis institucijų vertinimo kriterijus, tačiau dažniausiai šis kriterijus yra labai svarbus. Taip yra vertinant ir valstybinę švietimo sistemą bei švietimo institucijų veiklą. Šiame kontekste teisingumas yra suprantamas kaip teisingas galimybių paskirstymas įgyti labiausiai vertinamas kvalifikacijas ir, atitinkamai, užimti labiau geidžiamas profesines pozicijas. Pavyzdžiui, gali būti nagrinėjama, ar egzaminavimo sistema neveikia kaip tam tikros grupės privilegijavimo metodas. Šiuo požiūriu švietimo turinys yra kur kas mažiau svarbus.

Tačiau reikia turėti galvoje, kad ne visi pripažįsta paskirstomojo teisingumo reikšmę. Pagal libertarią sampratą, kuri yra kilusi iš XIX a. „senojo liberalizmo“ tradicijos, valstybės kišimasis į žmonių gyvenimą, išskyrus nedideles išimtis, yra moraliai klaidingas.^{7,8} Šiuolaikiniai libertarai (F. A. Hayek ir M. Friedman) tokį požiūrį grindžia ne moraline nuostata, o gerovės maksimizavimu. Jų požiūriu, gerovės nuostoliai neišvengiami dėl valstybės intervencijos į žmonių gyvenimą siekiant teisingumo, todėl valstybės veikla turi būti labai apribota. Socialinio teisingumo vaikymasis, pagal juos, ne tik neveiksmingas, nes tokio dalyko iš vis nėra, bet ir žalingas, nes gali pažeisti individualią laisvę.⁹ Valstybės perskirstomasis vaidmuo yra tik neišvengiamas blogis, su kuriuo tenka susitaikyti, kai reikia užtikrinti viešųjų gėrybių teikimą, kurių neteikia rinka, ir kai labai ribotai reikia padėti skurstantiems.

1.1.2. Tarpasmeninių santykių ir institucijų teisingumas

Teisingumas gali būti analizuojamas ir kitokiais aspektais – kaip tarpasmeninių santykių sritis ir viešųjų institucijų veiklos sritis. Pasak B. Barry, individualus teisingumas nusako individų, o socialinis teisingumas – institucijų dorybę.¹⁰

Individualaus teisingumo požiūriu vertinami dviejų asmenų tarpusavio santykiai: koks elgesys vienas kito atžvilgiu yra teisingas ir koks ne. Institucijos yra sukurtos visuomenės, jų išlaikymo našta ir teikiama nauda dažnai priklauso nuo kolektyvinių sprendimų (pvz., parlamento priimti įstatymai, savivaldybės įsteigta mokykla) ir jų teisingumo problematika aprėpia daugelio žmonių tarpusavio santykius. Tačiau individualus ir socialinis teisingumas yra tarpusavyje glaudžiai susiję reiškiniai. Žmonės noriau veikia būdais, kurie nesikerta su institucijų nustatytomis taisyklėmis, įstatymais ir gali būti pateisinami prieš save ir kitus kaip teisingi, net jei tas neatneša jiems tiesioginės asmeninės naudos. Taigi institucijų teisingumas yra motyvuojantis veiksnys asmenims laikytis nustatytų taisyklių bei savanoriškai paklusti keliams reikalavimams, elgtis teisingai. Tokiu atveju kontrolė, griežtos sankcijos už taisyklių pažeidimus netenka savo aktualumo, o institucijos veikia efektyviau, reikalauja mažesnių sąnaudų. „Socialinis teisingumas kaip socialinė politika yra natūralus visų demokratinių visuomenių siekis, išliekantis vienintele ilgalaikę taikos plėtos bei išsaugojimo, tolerancijos bei harmonijos pasaulyje garantija“.¹¹

Sugebėjimas įvertinti institucijas socialinio teisingumo aspektu yra svarbus svarstant apie jų priimtinumą, galimą reformavimą arba net panaikinimą. Tiesa, ši užduotis nėra lengva, nes teisingumo samprata, kaip matysime žemiau, yra plačių diskusijų objektas.

⁷ Nozick R. *Philosophical Explanations*. 1981: Harvard University Press.

⁸ Libertarizmo ir liberalizmo terminai kartais painiojami. XIX a. laisvos rinkos liberalizmo terminas kartais taikomas nusakant ir tokių autorių XX a. autorių kaip Hayek ir Friedman pažiūroms, dėl jų ištikimybės laisvos rinkos principams. Tačiau XX a. liberalizmo politinės teorijos gerokai atitolo nuo laissez-faire idėjų, todėl tikslinga jį skirti nuo aukščiau minėtų autorių (Hayek ir Friedman) pažiūrų, kurias taikliau būtų priskirti libertarizmui.

⁹ Hayek F.A. *Kelias į vergovę*. Vilnius. 1991.

¹⁰ Barry B. *Teisingumo teorijos*. 1 tomas. Socialinio teisingumo traktatas. 2002 p.367..

¹¹ Zajda J., Majhanovich S., Rust V. *Education and Social Justice*. Springer. 2006 p.7

1.1.3. Socialinis teisingumas kaip teisingas naudos ir naštos paskirstymas

Kaip minėjome, socialinis teisingumas dar yra vadinamas paskirstomuoju teisingumu, nes jis nusako tai, ar teisingai įvairios institucijos paskirsto socialinio bendradarbiavimo naudą ir naštą, kurią sudaro: teisės ir jų stoka, privilegijos ir jų stoka, lygios ir nelygios galimybės, galia arba priklausomybė, turtas (teisė disponuoti ištekliais) ir skurdas.¹² Taigi socialinio teisingumo požiūriu į institucijas yra žvelgiama kaip į naudos ir naštos šaltinius.

Švietimo kontekste teisingumas yra suprantamas kaip teisingas galimybių paskirstymas įgyti labiausiai vertinamas kvalifikacijas ir, atitinkamai, užimti labiau geidžiamas profesines pozicijas. Šiuo požiūriu švietimo turinys yra kur kas mažiau svarbus. Pavyzdžiui, gali būti nagrinėjama, ar egzaminavimo sistema neveikia kaip tam tikros grupės privilegijavimo metodas užimti vietas mokymo institucijoje, o vėliau ir prestižinėje profesinėje veikloje.

Kai iš socialinio teisingumo perspektyvos į institucijas yra žvelgiama kaip į naudos ir naštos šaltinius, svarbu yra tai, kaip priimami sprendimai dėl naudos bei naštos paskirstymo. Žemiau parodysime, kad yra svarbus ir pats sprendimų priėmimo procesas, naudingumo ir nešališkumo principai sprendimų priėmimo procese.

1.1.4. Socialinis teisingumas kaip susitarimas

Kad institucijos būtų socialiai teisingos, kad paskirstytų naudą bei naštą taip, kad tai atitiktų visų interesus bei poreikius, reikia bendro sutarimo dėl to, kas yra visiems teisinga ir priimtina. Akivaizdu, jog institucijos faktiškai nėra grindžiamos visų šalies gyventojų susitarimu, ir neįtikėtina, kad tokie susitarimai būtų galimi. Dėl to kyla probleminis klausimas, kokiais principais vadovautis, priimant teisingus sprendimus dėl naudos ir naštos paskirstymo. Remiantis B. Barry, egzistuoja du pagrindiniai požiūriai į teisingumą kaip susitarimą šiame kontekste: abipusio naudingumo bei nešališkumo paradigmos.¹³

„Abipusio naudingumo paradigma yra kontraktas – susitarimas pajudėti nuo *status quo* prie naujos pozicijos, kuri *ex ante* yra naudinga abiem pusėms“.¹⁴ Pradinė padėtis laikoma mažiau naudinga ir vyksta derybos, kurių pasekmė turėtų būti abiem besitariančiom pusėm naudingesnė padėtis.

Susitarimas yra sudaromas derybų procese, kurio metu išryškėja dalyvių interesų bei galios skirtumai. Viena iš šalių dažniausiai turi daugiau galių ir išteklių, tačiau paskirstymo procese ji turi sutikti patirti santykinių nuostolių, atsisakyti dalies savo privilegijų vardan susitarimo. Tačiau yra laikomasi nuostatos, jog žmonės visada siekia optimizuoti savo naudą bei minimizuoti kaštus. Todėl sprendimų priėmimo procesas tampa panašus į lošimą, kai visi žaidėjai siekia sau palankaus rezultato, pasitelkdami visus turimus strateginius pranašumus. Tokiomis sąlygomis mažiau galios turinčiai derybų šaliai dažnai lieka pasitenkinti tik iš dalies palankia ar net nepalankia baigtimi. Dažnai yra naudojamas argumentas, kad susitarimas įvyksta tik tokiu atveju, jei pokytis yra teigiamas bei naudingas, palyginus su pradine nepalankia besiderančios šalies padėtimi.

Nešališkumo paradigma siekia išlyginti derybinių galių nelygybę, užtikrinant, jog derybinis pranašumas automatiškai nesitransformuotų į baigties pranašumą. Yra atmetama prielaida, jog nelygybė yra natūrali ir neišvengiama. Nešališkumas yra suprantamas kaip „reikalavimas atsižvelgti į kiekvieno asmens požiūrį“.¹⁵ Nešališkas teisingumas numato bendradarbiavimą, siekiant tokio rezultato, kuris būtų priimtinas ir palankus abiem pusėms, kurio niekas negalėtų pagrįstai atmesti. Laikantis šio požiūrio, sprendimų priėmimo procesas savo ruožtu gali vykti dvejopai. Pirmuoju atveju yra naudojama J. Rawlso „nežinojimo uždanga“, kai susitarimo dalyviai yra izoliuojami nuo informacijos apie tai, kokią pirminę poziciją jie užima bei kokiems interesams atstovauja.¹⁶ Antrasis būdas – tai dialogas, kurio metu „kiekvienas turi būti pasirengęs ne tik įtikinėti, bet ir būti įtikinamas kitų“. Tokio nešališko, nuoširdaus susitarimo dalyviai siekia ne vien asmeninės naudos,

¹² Barry B. Teisingumo teorijos. 1 tomas. Socialinio teisingumo traktatas. 2002 p.365.

¹³ Barry B. Teisingumo teorijos. 1 tomas. Socialinio teisingumo traktatas. 2002 p.365.

¹⁴ Ten pat, p. 376.

¹⁵ Ten pat, p. 381.

¹⁶ J. Rawlso teorija plačiau bus pristatyta kitame skyriuje.

bet ir susitarti dėl tokių principų, kurių niekas negalėtų pagrįstai atmesti. Svarstymai vyksta ne už „nežinojimo uždangos“, nors argumentacijoje gali būti naudojami hipotetiniai argumentai.¹⁷

1.2. Politinės filosofijos teisingumo idėjų taikymas švietimo srityje

Kaip buvo minėta, sprendžiant teisingumo uždavinius kyla perskirstymo turinio (naštos ir naudos) ir procedūrų (besiderančių pusių šališkumo) klausimai. Žemiau apžvelgsime tris teorijas, kurių dėmesio centre yra trys skirtingi naštos ir naudos paskirstymo principai, o dar toliau sustosime prie paskutinius tris dešimtmečius įtakingiausia laikoma J. Rawlso teisingumo teorijos ir jos vertinimo.

1.2.1. Utilitarizmas

Utilitaristai pripažįsta, kad nors įgimti gabumai yra skirtingi, su jais reikia skaitytis, kad švietimas atneštų visuomenei daugiau naudos negu kaštų. Tam būtina įdiegti mokymosi pasiekimų standartus, kurie nusakytų, kokias žinias mokinys ar studentas turėtų įgyti, kad kaštai jo išsilavinimui neviršytų numatomos naudos. Šios perspektyvos požiūriu, mokinys ar studentas turėtų nutraukti savo mokslus, jei visuomeniniai kaštai dėl tolimesnio jo mokymosi viršija numatomą socialinę naudą – individualią ar kolektyvinę.

Šios teorinės perspektyvos principais yra paremtos dauguma šiuolaikinių švietimo sistemų. Dažnai tas nėra daroma tiesiogiai, tačiau švietimo sistemos kasdienybėje galioja principai, verčiantys daugiausia resursų investuoti į pačius gabiausius moksleivius bei studentus, siekiant užtikrinti aukščiausius rezultatus bei pasiekimus. Šie principai yra susiję su Pareto „optimizacijos“ principo pritaikymu švietimo srityje, t.y. ribinės naudos optimizacija. Pareto principas teigia, jog situacija yra optimali, jei yra nebeįmanoma padidinti visų individų pasitenkinimo vienu metu arba jei yra nebeįmanoma padidinti dalies populiacijos pasitenkinimo, nepakenkiant kitai populiacijos daliai. Taigi gali būti siūlomi tik tokie pokyčiai, kurie padidina visų gerovę arba jos nesumažina.¹⁸

Stiprioji utilitarizmo perspektyvos pusė yra ta, jog ji apeliuoja į resursų ribotumą bei efektyvų jų panaudojimą. Vis dėlto ekonominio naudingumo ir efektyvumo principai švietimo srityje ne visada gali būti pritaikomi. Pavyzdžiui, remiantis utilitarizmo principu, iš švietimo sistemos anksti turėtų pasitraukti mokymosi sunkumus ar menką motyvaciją turintys asmenys, o resursai turėtų būti nukreipti į gabesnius studentus.

Vienas iš šios perspektyvos įkvėptų teisingumo principų teigia, jog tik akademiniai pasiekimai gali būti priėmimo į aukštesnės pakopos studijas kriterijumi, kitas – niekas negali nutraukti mokslų, kol visuomeniniai papildomų mokymosi metų kaštai neviršija socialinės (individualios ar kolektyvinės) naudos.

1.2.2. Meritokratinės teorijos

Teisingumo teorijų smerkiamai nelygybei, kurią nulemia prigimtinių aplinkybės, dažnai yra priešpastatoma pateisinama nelygybė, nulemta individualių „nuopelnų“. Šio požiūrio šalininkai mano, kad daugiau švietimo išteklių „nusipelno“ moksleiviai ir studentai, kurie pasiekia geresnių mokymosi rezultatų. Yra manoma, kad pažangumą ir gerus mokymosi rezultatus lemia ne tiek prigimtiniai asmens gabumai, talentai ar palanki aplinka, kiek įdėtas darbas, pastangos bei tinkamos nuostatos.

Šios teorinės perspektyvos įkvėptas teisingumo švietime kriterijus yra tas, jog geriausios mokymosi sąlygos turi būti užtikrinamos pažangiausiems moksleiviams ir studentams, nepriklausomai nuo kitų charakteristikų (socialinio ir ekonominio statuso, lyties ir pan.). Kitas praktikoje plačiai paplitęs „nuopelnų“ principo suvokimas yra tas, jog mokymosi karjeros galimybės turi priklausyti tik nuo moksleivio ar studento pademonstruotų mokymosi rezultatų. Yra skatinama konkurencija, kuri remiasi formaliu moksleivių ir studentų žinių bei gebėjimų įvertinimu.

¹⁷ Rawls J. A theory of Justice. Oxford University Press, Oxford, 1971.

¹⁸ Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, Kluwer Academic Publishers, 2001.

Silpnoji meritokratinė principų vieta, žvelgiant iš švietimo sistemos perspektyvos, yra ta, jog per daug pasitikima mokymosi rezultatų vertinimo objektyvumu bei daroma prielaida, kad ankstesni mokymosi rezultatai visiškai atspindi būsimo mokymosi rezultatus. Be to, „nuopelnų“ sąvoka yra kritikuojama kaip socialiai tendencinga, nes atsiranda vis daugiau įrodymų, jog geresnius mokymosi pasiekimus gali nulemti geresnė finansinė padėtis, kultūriniai bei socialinės galios skirtumai. Tas pats liečia ir norą dirbti, kuris irgi yra, bent iš dalies, nulemtas socialinės kilmės ir šeimyninių aplinkybių.

Taigi „nuopelnų“ principo taikymas švietimo sistemoje, pasak kritikų, kelia galimybių nelygybės atsiradimo grėsmę. Ypač socialiai neteisinga yra laikoma praktika, kai „nusipelnę“ mokiniai yra išskiriami anksti mokymosi procese ir jiems yra užtikrinamos geresnės mokymosi sąlygos nei likusiems jaunuoliams. Tai neišvengiamai sukuria nelygias mokymosi sąlygas ir veda link didesnio atotrūkio tarp akademinio elito ir kitų šalies gyventojų. Tokią nelygybę bandoma teisinti teigiant, jog tai yra vienintelis būdas išsaugoti intelektualinį išsilavinusių ir turtingų šeimų palikimą.¹⁹

1.2.3. Kompensavimo principu paremtos teorijos

Kompensavimo principas (angl. *principle of redress*) yra priešingas nuopelnų bei gabumų principui. Pagrindinė šio principo nuostata yra, jog siekiant lygybės tarp žmonių bei lygių galimybių užtikrinimo, yra būtina daugiau dėmesio skirti mažiau įgimtų gabumų turintiems asmenims bei tiems, kas gimė mažiau privilegijuotuose socialiniuose sluoksniuose. Taip yra siekiama kompensuoti jiems kilmės bei gamtos padarytą skriaudą bei padidinti lygybę tarp žmonių.

Laikantis šio modelio daugiau resursų turėtų būti skiriama prastesnių mokymosi rezultatų pasiekusiems moksleiviams (bent jau pradinėse švietimo sistemos pakopose). Yra matuojama ne tik tai, kiek resursų yra skiriama vargingesnių ar mokymosi sunkumų turinčių vaikų lavinimui, bet ir jų mokymo kokybė, palyginus su turtingų vaikų mokymo kokybe.

Kompensavimo principas yra kritikuojamas utilitaristų dėl ekonominio nepagrįstumo, o gabumų kriterijaus švietime šalininkų už gabesniųjų moksleivių bei studentų potencialo sumenkinimą.

Šį principą kritikuoja ir J. Rawlsas, kurio teigimu, gyvenimas pilietinėje visuomenėje neturėtų panašėti į lenktynes su kliūtimis, o turėtų būti paremtas bendradarbiavimo principu²⁰. Todėl teisinga švietimo sistema turėtų prisidėti prie gėrybių paskirstymo, paremto teisingo susitarimo principais. J. Rawlsui nerūpi, ar labiau talentingi sugebės gauti naudos iš savo gabumų, nes nelygybė talentų pasiskirstyme tarp žmonių nėra teisingumo dalykas. Teisingumas, pasak jo, yra susijęs su gėrybių paskirstymu, kurios yra bendradarbiavimo tarp šių skirtingų talentų rezultatas. Vis tik J. Rawlsas nepaneigia kompensavimo svarbos švietimo sistemoje: „Kompensavimo poreikis...yra vienas iš teisingumo koncepcijos elementų“²¹, tačiau šis aspektas neturi tapti pamatiniu teisingumo principu. Pamatiniu J. Rawlsas laiko skirtingumo principą (angl. *principle of difference*), kurio esmė yra pagerinti ilgalaikius mažiau privilegijuotų visuomenės narių lūkesčius ir padėti. Jei tam, kad šis tikslas būtų pasiektas, reikia daugiau dėmesio skirti gabesniems visuomenės nariams, tai yra pateisinama. Jei ne, toks elgesys bus laikomas nelygybės forma.

1.2.4. Kolektyvistinės teorijos

Kolektyvistinės teorijos socialinį teisingumą sieja su lygybe, laisve ir brolybe. Šioms vertybėms skirtingi autoriai teikia skirtingus svorius. Kolektyvizmo šalininkų nuomonės skiriasi daugiausia dėl priemonių, kuriomis teisingumas turėtų būti įgyvendintas. Vieni sutinka su liberalais, kad socialinis teisingumas gali būti įgyvendintas derinant rinkos mechanizmą su valstybės intervencija (Tawney, Titmuss), o kiti (marksistai) nemato socialinio teisingumo įgyvendinimo galimybės nepakeitus rinkos sistemos. Kolektyvistų požiūris į gerovės valstybę bendrai ir valstybės

¹⁹ Rawls J. cit. iš Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, [Kluwer Academic Publishers](#), 2001.

²⁰ Rawls J. A theory of Justice. Oxford University Press, Oxford, 1971.

²¹ Ten pat

vaidmenį konkrečiai švietime yra prieštaringas. Vieni (marksistai) nusiteikę priešišškai, nes tokį valstybės vaidmenį tapatina su socialine kontrole ir esamos neteisingos sistemos išsaugojimu, o kiti siūlo pasinaudoti valstybės pagalba silpnesnių visuomenės klasių ir grupių gerovės padidinimui. Pastarųjų požiūris į valstybės vaidmenį užtikrinant socialinį teisingumą švietimo srityje dideliu mastu suderinamas su liberalų požiūriu. Taigi šiuo atžvilgiu tiktų ir anksčiau jau paminėtos nuostatos į socialinio teisingumo įvertinimui reikšmingus rodiklius. Tačiau kolektyvistų požiūriu reikšmingi yra ne tik švietimo pasiekiamumą, nepriklausimai nuo veiksmų, nesusijusių su gebėjimu mokytis bei studijuoti, atspindintys rodikliai, bet ir švietimo tinklo institucinę sąrangą leidžiantys įvertinti rodikliai (pvz., valstybinių ir privačių mokyklų santykis ir kt.).

1.2.5. J. Rawlso teisingumo teorija

J.Rawlsas teisingumo teorijoje bando sujungti laisvės, lygybės ir efektyvumo principus, sukuriant tokias lygiateisio bendradarbiavimo sąlygas, kurios būtų naudingos visiems žmonėms, nepriklausomai nuo jų gerovės suvokimo. J.Rawlsas įsivaizdavo teisingumą kaip situaciją, kai sprendimai dėl pagrindinių visuomenės bei institucinių taisyklių yra priimami sąmoningai, bet „po nežinomybės skraiste“ – tai yra nežinant tokių faktų apie save (socialinio statuso, prigimtinių pranašumų, galios pozicijos), kurie trukdytų priimti nešališkus bei teisingus sprendimus.²²

Pasak J.Rawlso, atsidūrę tokioje situacijoje, žmonės turėtų sutarti tik dėl trijų pagrindinių principų, kadangi bandytų maksimizuoti savo naudą tuo atveju, jei pasirodytų, jog jie yra tarp nuskriaustųjų:

- vienodos laisvės principas: kiekvienas asmuo turi turėti lygią teisę į plačiausią pamatinę laisvę, suderinamą su atitinkama kitų laisve;
- socialinė ir ekonominė nelygybė turi būti tvarkoma taip, kad teiktų didžiausią naudą labiausiai nuskriaustiems visuomenės nariams (skirtingumo principas);
- būtų užtikrintas visų postų bei profesinių pozicijų prieinamumas visiems, remiantis teisinga galimybių lygybe²³.

Visi šie principai yra neišskiriami ir turi būti taikomi kompleksiskai su išlyga, kad pirmasis principas yra svarbesnis, negu antrasis, o trečiasis svarbesnis už antrąjį.

Taigi J.Rawlso teorijoje pamatinės yra „laisvės“, „skirtingumo“ ir „teisingos galimybių lygybės“ (angl. *fair equality of opportunity*) sąvokos.

Laisvės principas, kaip jau buvo minėta, yra laikomas prioritetiniu, taigi turtingųjų laisvės negali būti paaukotos vardan resursų perskirstymo mažiau privilegijuotiems sluoksniams.

Skirtingumo principas yra susijęs su J. Rawlso nuostata, jog prigimtiniai pranašumai (gabumai, talentai, turtas, galia) yra atsitiktiniai ir neturi būti laikomi neteisingais su išlyga, kad yra panaudojami visų labui.

Teisinga galimybių lygybė yra apibrėžiama tokiu būdu: „Turint omenyje, jog egzistuoja natūralus prigimtinių pranašumų pasiskirstymas, tie, kurie turi tokius pačius talentus bei sugebėjimus, bei tokį pat norą juos panaudoti, turi turėti tokią pat sėkmės perspektyvą, nepriklausomai nuo jų pradinės padėties socialinėje sistemoje“.²⁴

Aptartose J. Rawlso teorijos nuostatose slypi daugybė prieštaravimų. Kontraversiškumas slypi tame, jog iš vienos pusės, J. Rawlso teorijoje daug dėmesio yra skiriama labiausiai nuskriaustiems visuomenės nariams: nuskriaustųjų nelygybė yra traktuojama kaip neteisybė už kurią turi būti kompensuojama. Iš kitos pusės, „skirtingumo principas“ skelbia, jog socialiniai ir prigimtiniai pranašumai yra atsitiktiniai ir socialiai pateisinami, jei panaudojami visų labui. Tokia prieštaringa pozicija (jog dalis socialinių nelygybių turi būti kompensuojama, o kita dalis

²² Rawls J. cit. iš Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, Kluwer Academic Publishers, 2001.

²³ Rawls J. cit. iš Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, Kluwer Academic Publishers, 2001 p.101.

²⁴ Rawls, 1971, p. 12 cit. Meuret D. p. 102.

toleruojama, kadangi atneša naudą labiausiai nuskriaustiems) J. Rawlso atstovaujama dėl tokių priežasčių:

- Yra neįmanoma efektyviai atskirti socialinės ir natūralios nelygybės: genetiniai, kultūriniai, socialiniai, ekonominiai ir kiti veiksniai, nulemiantys nelygybę, yra tarpusavyje glaudžiai susiję;
- Negalima taikyti teisingos galimybių lygybės principo, siekiant kompensuoti už talento trūkumą, nes talentas yra traktuojamas kaip bendra visuomenės gerybė;
- Negalima visiškai pasikliauti skirtingumo principu, nes atsietas nuo teisingos galimybių lygybės principo, jis sukurtų natūralios aristokratijos sistemą, kurioje labiausiai apdovanoti ir kilmingiausi būtų įpareigoti savo pranašumus panaudoti labiausiai nuskriaustųjų labui.²⁵

Praktiškai išlaikyti pusiausvyrą tarp skirtingumo ir lygių galimybių principų yra labai sudėtinga. Švietimo srityje atsiranda nemažai ginčų, laviruojant tarp besimokančiųjų lygių galimybių užtikrinimo ir jų skirtingo potencialo realizavimo siekių. Iš dalies prieštaravimai natūraliai kyla dėl to, jog realybėje aukštesnių socialinių sluoksnių atstovai nėra pasiruošę atsisakyti dalies savo privilegijų ar jiems skirtų resursų dėl mažiau galimybių turinčiųjų naudos. Taip atsitinka todėl, kad yra atmetama galimybė ateityje atsidurti nuskriaustųjų vietoje. Šiuo atveju ir yra vertinga „nežinojimo skraistė“, kurią siūlo naudoti J. Rawlso sprendimų priėmimo procese.

Švietimas užima svarbią vietą J. Rawlso teorijoje, nors tiesiogiai apie švietimą bei žinių perteikimą nėra kalbama. Kaip viena iš švietimo funkcijų yra nurodytas sąmoningų bei racionalių individų ugdymas, kurie sugebėtų sekti teisingumo principais. Daug dėmesio J. Rawlso teorijoje yra skiriama lygių galimybių užtikrinimui ir teisingam socialinių gėrybių paskirstymui, kur išsilavinimas vaidina esminį vaidmenį.

Nors J. Rawlsas yra bene plačiausiai pripažintas autoritetas teisingumo analizės srityje, jo teorija yra kritikuojama bent iš trijų pozicijų:

- liberali kritika: už nepakankamą pagarbą žmogaus apsisprendimo teisei;
- komunitarizmo kritika: už prielaidą, kad galima išskirti teisingumo principus, nepriklausomai nuo bendruomenės, kurioje jie egzistuoja;
- egalitarizmo kritika: už tai, kad neatsižvelgiama į tą faktą, jog ne visi individai turi lygius sugebėjimus pasinaudoti pirminėmis gėrybėmis.

Žemiau trumpai apžvelgiama liberali ir egalitarinė J. Rawlso kritika. Komunitarizmo atstovų kritika nėra apžvelgiama, nes ji yra labiau nukreipta į švietimo turinį, o ne į mus dominantį išteklių paskirstymą.

Liberalių pažiūrų atstovai kritikuoja J. Rawlsą dėl to, kad jis laiko talentingus žmones tik priemone padidinti visų gerovę. Liberalų nuomone, tokiu būdu iš talentingo žmogaus yra atimama laisvė pačiam spręsti kaip panaudoti savo darbo rezultatus bei būti savo talento šeimininku. Pasak liberalų, turi būti užtikrinta tik formali galimybių lygybė švietimo srityje, t.y. situacija, kai niekas negali būti atskirtas nuo švietimo sistemos dėl su šia sistema nesusijusių veiksnių (pvz., rasės, religijos ir pan.). Kai tokia lygybė yra užtikrinta, kiekvienas turi būti laisvas plėtoti savo gabumus paties pasirinkta kryptimi. Nei skirtingumo, nei teisingos galimybių lygybės principai negali trukdyti pasinaudoti išsilavinimo teikiama nauda. Liberalios kritikos šalininkai kaip vertybę iškelia individualias laisves ir atstovauja pozicijai, kad valstybė turėtų kuo mažiau kištis į švietimo sritį.

Egalitariniu požiūriu, lygybė yra aukštesnė vertybė už efektyvumą. Pasak šios prieigos šalininkų, jei švietimo resursai bus paskirstyti pagal J. Rawlso siūlomus principus, ne visi galės jais pasinaudoti lygiu mastu, todėl lygybė nebus užtikrinta. J. Rawlso teorija kritikuojama dėl to, kad gėrybių paskirstymas joje yra neatsiejamas nuo sugebėjimo bendradarbiauti. Prieštaravimas apibūdinamas kaip skirtumas tarp „į subjektą orientuoto teisingumo“ ir „tarpusavio sąveikos teisingumo“: pirmuoju atveju, yra atsižvelgiama į individualius poreikius ir interesus; antroji

²⁵ Rawls J. A theory of Justice. Oxford University Press, Oxford, 1971.

teisingumo rūšis reikalauja gebėjimo bendradarbiauti.²⁶ Pasak egalitaristų, „tarpusavio sąveikos teisingumas“ švietimo srityje yra sunkiai įgyvendinamas, nes vaikai ir jauni suaugę nėra pasiruošę bendradarbiavimui ir negali atstovauti savo interesų. Todėl lygybė turi būti užtikrinta, nepriklausomai nuo šių sugebėjimų.

Egalitarinės teorijos atstovai siekia ne vien išteklių paskirstymo lygybės, bet ir suvienodinti galimybes pasiekti gerovę. Yra reikalaujama suvienodinti funkcionavimo galimybes, t.y. užtikrinti laisvą priėjimą prie kokybiško gyvenimo. Tam, kad visiems būtų prieinama panaši gyvenimo kokybė, yra būtina kompensuoti už talento trūkumą. Tačiau, siekiant lygių mokymosi rezultatų, neužtenka vien kompensuoti už talento trūkumą. Skirtingus mokymosi rezultatus gali nulemti ne vien talento ar sugebėjimų skirtumai, bet ir motyvacijos stoka. Egalitarai laikosi nuostatos, kad už motyvacijos ar pastangų trūkumą reikia kompensuoti kaip už talento trūkumą, nes vaikai nelaikomi atsakingais už šių savybių stoką. Tačiau tokia pozicija sukelia diskusijas, kur yra individualios atsakomybės ribos ir kada reikia pereiti nuo lygių rezultatų užtikrinimo prie interesų ir gabumų realizavimo. Šiuo klausimu nėra konkrečios vieningos nuomonės. Yra iškeliama abstrakti idėja dėl minimalaus mokymosi rezultatų standarto, kuris užtikrintų lygų priėjimą visiems prie gerovės bei aukštesnės gyvenimo kokybės.

1.2.6. M. Walzer nepriklausomybės teorija

Pasak M. Walzer, kiekvienoje situacijoje atsiranda nelygybių, kurių taisymas sukelia naujas nelygybes tarp galią turinčios ir neturinčios pusių. Taigi problemine klausimas yra ne nelygybė, bet dominavimas. Teisingumas reikalauja, kad jokia visuomeninė gėrybė nebūtų panaudojama kaip dominavimo priemonė.²⁷ Prielaidą dominavimui sudaro įvairios privilegijos bei gėrybės, kurios sudaro sąlygas įsigyti daugiau turto, galios ar išsilavinimo. „Paprasta lygybė“ – kai visi turi po lygiai privilegijų bei gėrybių – yra neįmanoma. Taigi yra siekiama „kompleksinės lygybės“ – situacijos, kai privilegijos ir gėrybės yra tarpusavyje nepriklausomos, t.y. negalima už pinigus nusipirkti išsilavinimo.

Pradiniame švietimo sistemos etape turi būti užtikrintas tam tikras „paprastos lygybės“ lygis, t.y. minimalūs mokymosi standartai. Čia yra svarbi rezultatų lygybė, nes visi turi įvaldyti minimalų mokymosi turinį. Šiame etape neproporcingai didelė dalis resursų gali būti skirta mokymosi sunkumų turintiems moksleiviams.

Tolimesnio išsilavinimo etape turi būti atsižvelgiama į individualius interesus, poreikius ir gebėjimus. Šiame etape yra svarbu užtikrinti kompleksinę lygybę. Gėrybių nepriklausomumo reikalavimas numato, jog mokslas turi būti nemokamas. Tačiau to nepakanka. Paradoksas slypi tame, kad kuo geriau yra užtikrinta paprastoji lygybė pradiniame mokymosi etape, tuo labiau padidėja konkurencija dėl stojimo į prestižinių profesijų studijų šakas. Kai didėja konkurencija, galią bei privilegijas turintys asmenys yra linkę mobilizuoti savo resursus, kad būtų užtikrintas tolimesnis išsilavinimas jų vaikams. Galimas sprendimas yra atskirti profesinį diplomą nuo būsimų turtų ir galios, t.y. sumažinti mokyklų vaidmenį socialinės reprodukcijos procese. Yra argumentuojama, kad šalyse, kurios pasižymi didesne lygybe, ryšys tarp gauto diplomo ir profesinės situacijos yra silpnesnis. Atitinkamai, mažesne lygybe pasižyminčiose šalyse profesijos prestižas (ir dažnai aukšta kaina) yra tiesiogiai susijęs su tolimesne profesine sėkme, turtais ir galia.

Siekiant „kompleksinės lygybės“ yra siūloma profesinio išsilavinimo teikimą palikti ne vien mokslo institucijų kompetencijai, bet taip pat jį integruoti į profesinį gyvenimą. Tokia sistema, pasak M. Walzer, išlygintų galimybes profesinėje srityje ir sudarytų sąlygas sėkmingos profesinės karjeros siekti visiems, turintiems panašių gabumų, o ne vien turtingiems arba labai gabiems, bet nepasiturintiems. Yra argumentuojama, kad didesnė lygybė profesinės reprodukcijos sferoje

²⁶ Brighouse H. parafr. iš Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, Kluwer Academic Publishers, 2001 p. 108)

²⁷ Walzer M., parafr. iš Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, Kluwer Academic Publishers, 2001 p. 104.

galiausiai yra socialiai naudinga, nes atsakingas pozicijas užimtų gabesni, o ne turtingesni bet mažiau gabūs asmenys.²⁸

1.3. Teisingumo švietime klausimas sociologinėse teorijose

Švietimo sociologija neturi vieningos teisingumo teorijos, o švietimo ir teisingumo ryšys nagrinėjamas remiantis labai įvairiomis prieigomis. Žemiau pateikiamos keturios pagrindinės teorinės prieigos, iš kurių dvi dar savo ruožtu skirstomos viduje:

1. Funkcionalistinė prieiga;
2. Socialinės ar kultūrinės reprodukcijos teorija;
3. Kultūrinio reliatyvumo ir pliuralistinė prieigos:
 - Angliškoji naujoji švietimo sociologija;
 - Amerikos interpretacinė švietimo sociologija;
4. Metodologinio individualizmo prieiga:
 - Boudon pozicija;
 - Coleman pozicija.

1.3.1. Funkcionalistinė prieiga

Ši prieiga susiformavo remiantis funkcionalistine teorine tradicija (E. Durkheim, T. Parsons) ir kalba apie tai, kad nelygybė švietime kyla dėl dviejų rūšių veiksnių:

- priskyrimo – socialinė klasė, sluoksnis, lytis, etninė grupė;
- pasiekimų – kurie, iš vienos pusės, siejami su asmens prigimtiniiais gabumais, ir, iš kitos pusės, su asmens noru naudoti, turtinti įgimtus talentus (pastangos).

Tik antros rūšies veiksniai laikomi funkcionaliais ir kartu teisingais, nešališkais modernioje visuomenėje. O pirmieji – atmetini kaip iš iki modernios visuomenės paveldėti pančiai.

Taigi, jeigu remsimės E. Durkheim, priskyrimo veiksniais priešpastatomi individualūs gebėjimai etiniu požiūriu yra pateisinami ir visiems priimtini (E. Durkheim rašė apie darbo visuomeninį paskirstymą, bet tai tinka ir švietimo gėrybių paskirstymui (1962, pp. 365–71). Tokia nešališkumo principo meritokratinė interpretacija artima anksčiau pristatytai liberaliai galimybių lygybės (*“liberal equality of opportunity”*) idėjai kaip ją suformulavo J. Rawlsas.

Šis požiūris atspindi dviejose empirinių tyrimų srovėse:

- tyrimuose, siekiančiuose mokymosi rezultatų nelygybės aiškinti „kultūrine deprivacija,” žemo statuso socialinių sluoksnių nesėkminga pradine socializacija („deficit theory”);
- tyrimuose, kuriais bandoma parodyti, kaip įvairūs kintamieji daro įtaką pirmiausia išsilavinimo pasiekimams, o paskui ir profesiniams (taip vadinami „social attainment research”).

Pagal struktūrinę-funkcionalistinę paradigmą nešališkumas švietimo rezultatų požiūriu gali būti pripažįstamas tik tada, kai priklausomi kintamieji (pasiektas išsilavinimas ir profesinis statusas) koreliuoja su nepriklausomais kintamaisiais, darančiais įtaką pasiekimams (pvz., studento IQ mokyklinių pasiekimų atžvilgiu ir įgytas išsilavinimo lygis pirmo gauto darbo atžvilgiu).

Nešališkumas nepripažįstamas, kai priklausomi kintamieji susiję su tokiais prieskyromis, kaip pavyzdžiui, lytis, rasė ar šeimos ekonominis, socialinis ar išsilavinimo statusas. Norint suvokti švietimo rezultatų rodiklius nešališkumo požiūriu, svarbu bendro socialinio ir ekonominio konteksto suvokimas (industrializacijos, modernizacijos lygis ir kt.). Pagal šią prieigą bendras kontekstas veikia socialines sistemas, taip pat ir švietimo sistemą.

Iš švietimo pasiūlos pusės (t.y. žiūrint daugiau į procesą, o ne į rezultatus), iš funkcionalistinės perspektyvos labai svarbus išteklų, skirtų kompensaciniam (kuris skiriamas „silpnesnėms” grupėms ir didina galimybių lygybę) švietimui, rodiklis (pvz., ryšys tarp studento socialinio statuso ir viešųjų išlaidų vienam studentui).

²⁸ Walzer M., parafr. iš Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, Kluwer Academic Publishers, 2001.

1.3.2. Socialinės ir kultūrinės reprodukcijos teorija

XXa. septintojo dešimtmečio pabaigoje struktūrinė-funkcionalistinė paradigma ėmė prarasti populiarumą ir ilgam išpopuliarėjo kita holistinė švietimo nelygybės prieiga švietimo sociologijoje. Tai – socialinės ir kultūrinės reprodukcijos teorija. Ji metodologiniu požiūriu panaši į struktūralistinę, bet skiriasi savo ideologine prigimtimi. Pagal ją struktūriniai funkcionalistiniai apribojimai, užuot atsižvelgę į visuomenės bendrus poreikius, lemia socialinės klasinės hierarchijos reprodukciją.

Taip pat ir šiose teorijose nešališkumo ir teisingumo archetipas yra grupių (socialinių klasių) lygios galimybės, tačiau skirtinga ir labiau radikalia prasme negu *funkcionalistų*. Jeigu socialinis determinizmas *funkcionalistams* buvo evoliucinio ar sutartinio pobūdžio, tai *reprodukcionizmo* šalininkams jis yra statiškas ir konfliktiškas. Reprodukcinės paradigmos atstovai *funkcionalistų* optimizmą pavertė radikaliu pesimizmu: nelygybės yra visuomenės struktūroje ir jokia švietimo reforma nepajudins šios sisteminės ydos. Dar daugiau, pati švietimo sistema prisideda prie neteisingų nelygybių reprodukcijos „subjektyviu“ būdu – platina viltis, kurios įteisina tas nelygybes. Funkcionalistinė teorija, priešingai, pripažino mokyklos vaidmenį platinant viltis apie tai, kad nelygybės gali būti įveiktos.

Yra išskiriamos dvi reprodukcinės paradigmos versijos:

- pirmoji pabrėžia struktūrinių veiksmų (tėvų vieta visuomeniniame darbo pasidalijime) tiesioginį poveikį (autoriai Bowles, Gintis ir Althusser);
- antroji pabrėžia kultūrinių veiksmų svarbą (Bourdieu ir Bernstein).

Bourdieu (žr. P. Bourdieu, J-C. Passeron, 1972; P. Bourdieu, 1978) „kultūrinio kapitalo“ koncepcija labai naudinga aiškinant grupių švietimo nelygybių mechanizmus. Reprodukcijos procesas vyksta per įpročius („habitus“, „class ethos“), kuriais asmuo yra veikiamas išorinių jėgų. Yra hierarchiškai struktūruota dominuojanti ir dominuojama kultūra, o asmuo tampa grupės, kuriai jis priklauso, kultūros instrumentu. Nematomai asmeniui yra daroma įtaka, kad jis norėtų to, kas atitinka jo visuomeninį statusą, kas jam leidžiama kaip tam tikros klasės, socialinės grupės atstovui. Kultūrinės reprodukcijos idėja, suformuluota P. Bourdieu, duoda kelias svarbias teorines ir praktines išvadas:

a) Nelygybė švietime gali būti paaiškinta tik visų socialinių nelygybių pagrindu (turi būti imami domėn ir kultūriniai skirtumai) ir jų poveikiu jaunimo mokymosi gebėjimams, siekiami ir elgesiai.

b) Kultūrinio kapitalo samprata (kartu su vėliau P. Bourdieu įvesta socialinio kapitalo samprata) leidžia suprasti didesnius individualių akademinių pasiekimų skirtumus, negu remiantis vien tik tėvų socialiniais, ekonominiais ir išsilavinimo veiksniais (išsilavinimas pagal P. Bourdieu yra tik dalis kultūrinio kapitalo).

c) Di Maggio išplėtė P. Bourdieu teorines prielaidas teigdamas, kad kultūrinis kapitalas yra kultūros statuso elementas ir jis yra skirtingas nuo klasinės pozicijos (Di Maggio, 1982; Teachman, 1987). Ryšys tarp skirtingų kapitalų yra ne toks stiprus, nes šeimos investicijos į vaikų švietimo išteklius (kultūrinis kapitalas) nebūtinai priklauso nuo jos investicijų į socialinį kapitalą.

d) Svarbu nelygybė ne tik tarp grupių, bet ir grupių viduje (nes jų narių kultūrinis kapitalas ir elgesys, aspiracijos gali būti skirtingos).

Kultūrinio kapitalo teorija parodė tokių švietimo nelygybės rodiklių kaip tėvų išsilavinimo ir kultūrinio vartojimo ryšys iš vienos pusės, ir mokinių mokymosi trajektorija, iš kitos. Tai gali turėti didesnę įtaką negu tėvų priklausymas tam tikrai socialinei klasei ar pajamos.

Skirtingai nei funkcionalistinė tradicija, kultūrinė P. Bourdieu prieiga yra savo esme reliatyvistinė. Tai turint galvoje, būtų klaidinga manyti, kad jaunimo su skirtinga socialine ir kultūrine prigimtimi traktavimo mokyklose sulyginimas yra galimas ir teisėtas, ar kad išlyginimo pasiekiami per kompensacines veiklas, kurios padeda sulyginti darbininkų klasės mažesnę kultūrinį kapitalą su didesnio išsilavinimo kapitalu.

1.3.3. Kultūrinio reliatyvumo ir pliuralistinė prieigos

P. Bourdieu reliatyvistinė kultūros koncepcija nulėmė naujų švietimo nelygybės prieigų atsiradimą. Šios prieigos atsirado fenomenologijos ar etnometodologijos, interakcionistinėse paradigmose, joms būdingas didelis dėmesys institucijai, tarpininkui (*agency*) aiškinant socialinio pasaulio kūrimą. Mūsų nagrinėjamu atveju – mokyklų vaidmens nelygiam išsilavinimui pripažinimas. Mokyklos ne tik atspindi išorėje sukurtas nelygybes, bet ir pačios jas kuria, reprodukuoja, pažeidžia tam tikras grupes, ypač darbininkų, moterų, etninių mažumų. Šios prieigos nukrypsta nuo funkcionalistinių, nes pripažįsta aktyvų socialinių veikėjų mokykloje (mokytojų, mokinių) vaidmenį. Aiškinant nelygybių tarp grupių kilmę pirmenybė teikiama institucijai (*agency*), kultūrai, o ne struktūrai (tuo šios prieigos artimesnės P. Bourdieu).

Kiek kultūriniai veiksniai matomi autonomiškais nuo struktūrinių, šios prieigos yra apibrėžiamos kaip „konstruktyvistinės“, o socialinis gyvenimas konstruktyvistiniu, o ne deterministiniu. Susiformavusios dvi kryptys – *new sociology of education* JK ir *interpretive sociology of education* JAV.

Angliškoji naujoji švietimo sociologija

Šios krypties atstovai pritaria esminėms kultūrinės reprodukcijos teorijos prielaidoms, tačiau joms suteikia didesnę politinę orientaciją ir naujai įvertina *agento* vaidmenį galimam pasipriešinimui ar pokyčiui.²⁹ Šios krypties sociologai didelę reikšmę teikia mokyklų ugdymo programų turiniui. Jie mano, kad programos nėra neutralus žinių perdavimo instrumentas – jos yra įtakojamos konfliktuojančių socialinių interesų ir kuria ideologinius poveikius. Dėl to mokyklos veikia kaip diskriminuojančios institucijos, kurias panaudoja dominuojančios grupės savo dominavimui reprodukuoti.

Šios kultūrinės reliatyvistinės krypties autoriai teigia, kad teisingumas švietime iš esmės reiškia diferencijuotas ir visoms socialinėms grupėms priimtinas programas. Tai yra, lygias teises mokymo procese reprodukuoti jų specifines kultūras ir kalbą, be kitų grupių dominavimo ir įsikišimo. Tai gali būti atspindėta tokiais rodikliais kaip darbininkų klasės, moterų ar mažumų studentų skaičius, kuriems prieinamos diferencijuotos programos. Remiantis šia prieiga, kai kurie autoriai daro išvadą, kad mokyklos veikia kaip priemonė, kurios pagalba perduodama dominuojanti kultūra. Iš to sektų, kad mokymo rezultatų lygybė (jeigu turima galvoje neteisinga inkluzija – mokoma pagal dominuojančių grupių kultūros programą) reiškia nelygybę tokiu pat mastu kaip ir mokymo rezultatų nelygybė (turint galvoje neteisingą įvairių grupių atranką). Taigi mokyklų vaidmuo visuomenėje yra neišvengiamai neigiamas ir šališkumą švietimo srityje galima išgyvendinti tik išgyvendinus šališkumą visuomenėje.

Rezistencijos teorija („*resistance theory*“) pateikia kitokį aiškinimą – mokyklos vaidmuo gali būti potencialiai teigiamas, bent jau sukuriant diskriminuojamų grupių mokinių supratimą apie jų patirtą žalą dėl neteisingų nelygybių. Mokytojų naudojama alternatyvi ar kritinė pedagogika gali skatinti socialinius ir edukacinius pokyčius, teigia „*new directionalsists*“. Tuo tarpu kitų nuomone, teigiami rezultatai galimi tik jei programų politika yra daroma makro lygmenyje – nacionaliniu mastu, o ne atskirų pedagogų.³⁰

Amerikos interpretacinė švietimo sociologija

Pagal ją, pagrindinis pasiekimų mokykloje nelygybių šaltinis, kuris žaloja etnines grupes, yra nesuderinamumas – lingvistiniai ir socializacijos skirtumai namuose ir mokykloje. Tai tezė, artima „kultūrinės deprivacijos teorijai“, išskyrus tai, kaip šis fenomenas vertinamas, bei siūlomais nelygybių eliminavimo metodais. Pagal „kultūrinės deprivacijos teoriją“, skirtingų kalbų ir socializacijos praktikų namuose ar mokykloje įtaka turi būti įveikiama panaudojant papildomą,

²⁹ Young M.F.D., (ed.), *Knowledge and Control*, Collier-MacMillan, London, 1971.

Young M.F.D., Whitty G. (eds.), *Society, State and Schooling*, Falmer Press, London, 1977.

³⁰ Whitty G., *Sociology and School Knowledge: Curriculum Theory, Research and Politics*. 1985.

kompensuojamąjį mokymą, o pagal “interpretive” sociologus – mokytojai ir mokinai, siekdami bendrų tikslų, abipusiai turi modifikuoti savo elgesį.³¹

Taigi skirtingai P. Bourdieu tezei apie griežtą aspiracijų priklausomybę nuo socialinės ir kultūrinės, klasinės pozicijos, manoma, kad aspiracijos ne paveldimos, bet konstruojamos. Dar vienas šios teorijos teiginys – kad organizacinės ir biurokratinės aplinkybės generuoja mokyklose nelygybes, nepriklausomai nuo mokinių charakteristikų ir kartais yra už į sistemą įtrauktų žmonių kontrolės ribų, t.y. nepriklauso nuo dalyvaujančių žmonių.³²

Nešališkumo rodikliai pagal šią teoriją būtų susiję su matavimu, kaip mokyklose praktikuojantys pedagogai ir mokyklos organizaciniai mechanizmai geba susidoroti su skirtingais mokymo stiliais, kaip gerbiamas kultūrinis pliuralizmas, kaip palaikomas dialogas su atskiru individu ir grupėmis. Taigi tai yra platesnė lygių galimybių samprata, negu pasiūlyta “kultūrinės deprivacijos” prieigos.

1.3.4. Metodologinio individualizmo prieiga

Kaip matėme, “kultūriniai pliuralistai” į reprodukcijos teorijas įmontuotą determinizmą papildė į savo aiškinimus įtraukdami kultūriškai apibrėžtų grupių diskretiškas veiklas. Tuo tarpu metodologinis individualizmas tai daro kitokiu būdu- jų analizės centre yra asmuo, kaip mastantis ir racionalus veikėjas, kurio pasirinkimai yra veikiami socialinių apribojimų, bet nėra visiškai jų nulemiami. Žemiau pateikiamos dvi šios teorijos versijos, atstovaujamos R. Boudon and J.S. Coleman.

R. Boudon pozicija

Prancūzų sociologas R. Boudon studento karjerą konceptualizuoja kaip seką sprendimų priėmimo proceso, kuriame socialiniai veikėjai lygina kaštus, naudą ir riziką, susijusią su kiekvienu galimu pasirinkimu: likti mokykloje ar ją mesti, pasirinkti vieną ar kitą mokymosi programą, mokytis intensyviau ar ne. Palyginami ištekliai, kurie reikalingi skirtingiems tikslams ir patys tikslai. Laikoma, kad prieinami ištekliai yra svarbesni priimant sprendimus, negu grupės kultūra, o subjektyvūs tikslų vertinimai taip pat yra svarbūs. Ir kuo veikėjas labiau yra *homo sociologicus* negu *homo economicus*, tuo svarbesni šie vertinimai. R. Boudon'o įsitikinimų teorija (theory of beliefs) akcentuoja, kad kultūriniai asmens racionalumo komponentai yra taip pat svarbūs kaip ir ekonominiai bei strateginiai.³³

Atsiradusi nelygybė yra rezultatas skirtingų svorių, kuriuos strateginio planavimo metu asmenys priskiria kaštams, naudai ir rizikai, kai jie sprendžia ar mokytis toliau, ar eiti dirbti, kokią programą pasirinkti. Taigi nelygybę labai lemia tai, koks sprendimas bus priimtas. Apsisprendimo metu suveikia du skirtingi mechanizmai, kurie sukelia nelygybes. Vienas iš jų susijęs su mokymosi gabumų skirtumais, kitas – su skirtingu tolimesnio mokymosi kaštų ir naudos supratimu ir įvertinimu.

Remiantis R. Boudon'o analize, galima daryti išvadą, kad socialinė stratifikacija, kuri neišvengiamai veikia mokymosi karjerą per gabumus ir aspiracijas, gali būti įtakojama bent iš dalies ilginant privalomo unifikuoto mokymo trukmę. Kitas kelias – teikti subsidijas neturtingiems studentams, kad jiems būtų prieinamas kokybiškas mokymas privačiose mokyklose.

Dvi svarbios pastabos: pirma, metodologinis individualizmas (ypač R. Boudon) nepakankamai įvertina institucinę dimensiją ir to pasekoje švietimo politiką, reformuojant švietimo sistemą. Antra, R. Boudon mokymas yra pesimistinis lygių galimybių švietime požiūriu ir tuo jis artimas Bourdieu, nors remiasi kitais faktiniais įrodymais ir kitomis normatyvinėmis priežastimis. R. Boudon išskyrė formalią prieinamumo lygybę, kuri visuotinai pripažįstama kaip vertinga

³¹ Mehan, H. Understanding inequality in schools: The contribution of interpretive studies. The sociology of Education. 1992. 65(1) 1–20 p.

³² Ten pat.

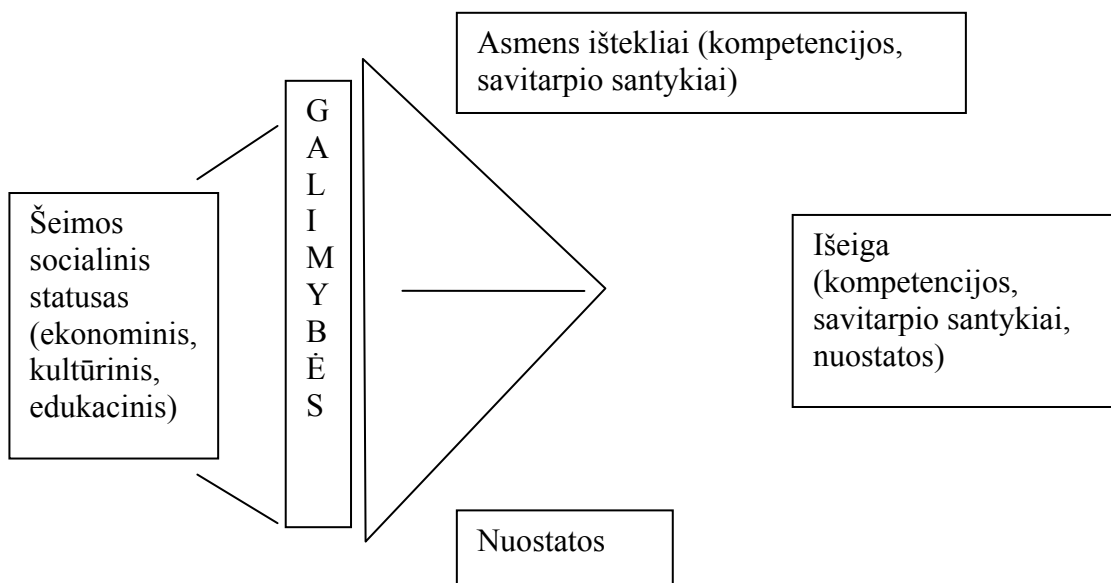
³³ Boudon R., Il vero e il giusto (Paris, 1995), Il Mulino, Bologna, 1997.

teisingumo požiūriu, ir turtinę ar faktinę (substantial, factual) lygybę, kurios neįmanoma pasiekti nepašalinus socialinės stratifikacijos.³⁴

J. S. Colemano pozicija

Amerikos sociologas J. S. Colemanas siekia atskleisti kiek pasiūlos pusės kintamieji (viduje mokyklos) prisideda prie švietimo išėigos nelygybių formavimo (parodė organizacijų, mokyklų, grupių jose svarbą). Kitas jo indėlis aiškinant nelygybę švietime yra siejamas su socialinio kapitalo sampratos naudojimu³⁵, kuri papildo individualistinę metodologinę prieigą socialiniu ir kultūriniu kontekstu. Socialinis kapitalas, remiantis J. S. Colemanu, apima ne tik tarpasmeninius ryšius ir informaciją, bet ir vertybes, normas, pasitikėjimą. Taigi jis apima ne tik tuos studentų socialinės kilmės aspektus, kurie įtraukti kultūrinio kapitalo ar žmogiškojo kapitalo teorijų, bet ir kitus. Be to, analizuodamas J. Rawlso teisingumo teoriją, J. S. Colemanas teigia, kad ji turi būti taikoma tam tikram kontekstui, bet nėra universali. Konteksto, kuriame taikomas lygių galimybių principas, pagrindinis bruožas – centralizuoto socialinio reguliavimo buvimas ir pripažinimas, kad žmonių būtis yra socialiai sukeičiama vietomis (asmenys patenka į skirtingas pozicijas per savo gyvenimo ciklą). Šios aplinkybės yra būdingos mokyklos gyvenimui ir todėl aišku, kodėl lygių galimybių idėja yra tokia populiari mokyklose.

Metodologinis individualizmas kaip prieiga padeda pasirinkti nešališkumo rodiklius. Jei į švietimo nelygybės žiūrime kaip į iš dalies individualių sprendimų nulemtą procesą ir kartu kaip dalyką, įtakojamą išorinių ir vidinių veiksnių, mes turime analitiškai žvelgti į įvairius su sprendimais susijusius kintamuosius (jie parodyti Išteklių-nuostatų-galimybių trikampyje, žr. 2.1 pav.) Taip pat turime kontroliuoti jų koreliaciją su kolektyviais kintamaisiais (socialine klase, rase, lytimi ir pan.). Tai darydami detalizuojame labiau artikuliuotą ir kontekstualų rėmą nešališkumo vertinimui ir politiniams sprendimams.

2.1 pav. Išteklių-nuostatų-galimybių trikampis

Apžvelgtas sociologijos teorijų teisingumo prieigas švietimo srityje galima apibendrinti pagal teisingumo sampratą ir pagrindinius neteisingumo šaltinius. Jie pateikti 2.1 lentelėje.

³⁴ Ten pat.

³⁵ Coleman J.S., "Social Capital in the Creation of Human Capital," in American Journal of Sociology, 94, Supplement, pp. 95–120, 1988.

2.1 lentelė. Teorinės teisingumo prieigos švietimo srityje

Prieiga	Teisingumo samprata	Pagrindinis neteisingumo šaltinis
Funkcionalizmas	J. Rawlso liberali galimybių lygybė	Šeimos kultūrinė deprivacija ir šalies modernizacijos lygis
Kultūros reprodukcijos teorija	Nėra socialinių, kultūrinių ir švietimo skirtumų tarp grupių	Kultūrinis kapitalas ir įpročiai
Kultūrinis reliatyvizmas	Lygybė ir abipusė grupių kultūrų nepriklausomybė	Kultūrinė diskriminacija per mokyklas
Kultūrinis pliuralizmas	Pagarba kultūriniam skirtumams	Kultūrinė ir pedagoginė distancija tarp namų ir mokyklos
Metodologinis individualizmas	J. Rawlso liberali galimybių lygybė arba laisvas pasirinkimas (formali galimybių lygybė)	Skirtingi kaštai, rizikos ir nauda, susijusi su individualiais sprendimais dėl mokyklinės karjeros Socialinis kapitalas

Neteisingumo šaltinių išskyrimas yra naudingas sudarant rodiklių, kuriais galima vertinti teisingumo būklę, sistemą. Nesigilindami į konkrečius rodiklius, remdamiesi apžvelgtomis teorijomis galime pastebėti, kada teisingumui neprieštarauja asmenų ar visuomenės grupių nelygybė. Nelygybė paprastai pateisinama, jei yra nulemta:

- 1) pradinių gebėjimų (pvz., mokymosi sunkumų turintiems vaikams gali būti skirta daugiau švietimo resursų);
- 2) teisingo proceso, kuris lemia nelygybę (teisingai sudarytą egzaminą vieni išlaiko, o kiti ne);
- 3) nelygybės padarinių (gabūs moksleiviai ilgiau išlieka švietimo sistemoje, todėl jiems skiriama daugiau išteklių dėl numatomos tokių moksleivių mokymo naudos visuomenei);
- 4) pašalinių nelygybės mažinimo priemonių padarinių (šioms priemonėms išleidžiami ištekliai galėtų būti skiriami kitiems prioritetams; gali turėti neigiamo poveikio kitoms vertybėms, pvz. laisvėms).

1.4. Apibendrinimas ir rekomendacijos dėl teisingumo teorijų taikymo svarstant aktualius Lietuvos švietimo sistemos klausimus

Aukščiau apžvelgtas teorines socialinio teisingumo prieigas švietimo srityje galima apibendrinti pagal teisingumo sampratą ir pagrindinius neteisingumo šaltinius kartu jas susiejant su Lietuvos švietimo sistemos aktualijomis.

Pagal daugumą teorijų svarbi ne tik formali, bet ir reali arba materialinė studijų prieinamumo lygybė. Pastarosios reikšmė pirmiausia siejama su mokymosi ir studijų prieinamumu ne tik pagal įstatymuose įtvirtintą teisę (pastaroji paprastai nėra diskriminuojanti), bet ir pagal materialias sąlygas. Pastarosios lengviau užtikrinamos pradinio, pagrindinio ir vidurinio mokymo lygiuose, bet sunkiau ikimokyklinio ugdymo ir aukštojo mokslo. Į tai Lietuvoje turėtų būti kreipiamas ypatingas dėmesys. Pavyzdžiui, aukštojo mokslo pakopoje po Nepriklausomybės paskelbimo buvo siekiama sumažinti atskirų mokyklų įtaką vertinant savo abiturientus ir įsteigta bendra egzaminavimo tvarka nacionaliniu mastu. Be abejonės, kad tai padidino formalųjį teisingumą abiturientams siekiant studijų – visi vertinami pagal vienodus kriterijus. Tačiau lieka atviras klausimas dėl vienodų galimybių pasirengti egzaminui. Išplitusi papildomo privataus rengimosi egzaminams praktika nevienodai prieinama visų socialinių sluoksnių mokiniams. Vienų tėvai nepajėgūs tai finansuoti, kitų – neskiria tam pakankamai dėmesio.

Net vadovaujantis liberalistiniu socialinio teisingumo principu, jog svarbu tik formalus teisingumas, pripažįstama, jog kiti, nuo asmens pastangų nepriklausomi veiksniai, neturėtų riboti mokymosi galimybių. Nuo jaunuolio pastangų nepriklauso jo tėvų preferencijos ir finansinis pajėgumas.

Pagal daugumą apžvelgtų teorijų asmens įgimti gabumai yra vertinami ir su jais reikia skaitytis nustatant perėjimo iš žemesnės mokymosi pakopos į aukštesnę kriterijus, taip pat skiriant daugiau finansavimo gabesniųjų mokymui. Neteisinga būtų, jeigu studijos būtų neprieinamos pakankamai gabiems, bet dėl kitų požymių diskriminuojamiems asmenims – dėl lyties, rasės, socialinės kilmės, šeimyninio statuso ir pan. Tokie apribojimai nepriimtini socialinio teisingumo požiūriu ne tik pagal sociologinę struktūrinę-funkcionalistinę paradigmą. Tam nepritaria ir utilitaristai, tačiau svarbi ir bendra pastarųjų nuostata, kad visuomenės švietimui skiriamos išlaidos turi būti lyginamos su visuomenei atnešama nauda.

Švietimas teikia naudą ne tik visuomenei, bet ir pačiam besimokančiajam. Reikia abi naudas įvertinti pasveriant skirstomus išteklius švietimui, kurie visada yra riboti. Kai individuali besimokančiojo asmens ir jo šeimos nauda yra akivaizdi, galima pasikliauti asmens siekiu mokytis ir padengti mokymosi kaštus iš privačių lėšų. Tokiu atveju visuomenė gali dalyvauti mokymo ar studijų finansavime mažesniu mastu arba net visai pasitraukti. Tuo galima paaiškinti, pavyzdžiui, privačių pačių studijuojančiųjų finansavimu besiremiančių vadybos, verslo ir finansų studijų dominavimą pasaulyje. Atsižvelgiant į tai ir Lietuvoje studijoms skiriami valstybės ištekliai irgi galėtų būti atitinkamai pergrupuoti.

Už geriausias studijų sąlygas gabiausiems, o ne, pavyzdžiui, turtingiausiems studentams, pasisakoma taip pat ir vadovaujantis meritokratinė paradigma. Lietuvoje, atrodo, labai gerbiama pastangos gerai mokytis ir studijuoti. Šis požiūris paradoksaliai gali būti siejamas ir su komunistine visuomenės praeitimi, ir su rinkos principais, kurių komunistiniu laikotarpiu taip stipriai buvo ilgėtasi. Komunistinėje švietimo sistemoje skatinimas pažymiais, o profesinėse ir ypač universitetinėse studijose, ir stipendijomis buvo labai išplėtotas. Jis rėmėsi ideologine nuostata, kad mokymasis yra reikšmingas darbas visuomenei. Mažiau dėmesio buvo kreipama į tai, kad tai yra ir asmeninė investicija į savo ateitį (darbo rinkos nebuvimas ir totalus valstybinis asmeninių pajamų skirstymas realiai asmeninę grąžą per būsimus uždarbius niveliuodavo). Pastaruoju metu stipendijų skatinamasis vaidmuo gerokai sumažėjęs dėl santykinai mažesnio jų finansavimo (studentų skaičius išaugęs, o stipendijų finansavimas nuo to augimo atsiliko). Tačiau panašią skatinamąją funkciją perima valstybės finansuojamas studento krepšelis, kuris skiriamas gerus pasiekimus demonstruojantiems abiturientams ir studentams.

Tai, kad Lietuvoje daugiau diskutuojama apie skatinimo teisingumą (pagal mokyklos baigimo ar studijų rezultatus skirti paramą studentams, iš naujo vertinti po dviejų kursų, kasmet ar net po kiekvienos egzaminų sesijos), o ne apie pačio principo tinkamumą, rodo, kad meritokratinės idėjos Lietuvoje priimtinos (net nesvarbu ar dėl komunistinės praeities, ar dėl rinkos ilgesio). Atsižvelgiant į tai, vertas dėmesio teisingumo teorijose nuopelnų bei gabumų principui priešpastatomas kompensavimo principas. Pagal jį socialiniu ir ekonominiu požiūriu silpnesniems studentams reikėtų išskirtinai geresnių sąlygų. Kompensuojamojo principo platesnis taikymas ypač aktualus bendrojo lavinimo sistemoje, kad mokiniai turėtų vienodas galimybes studijoms ir karjerai nepriklausomai nuo socialinės kilmės ir sveikatos būklės. Visuomenėje vykstančios diskusijos dėl mokyklų tinklo optimizavimo ne tik vardan mažesnių išlaidų, bet ir vardan mokymo kokybės turi ir socialinio teisingumo aspektą. Jeigu mažose mokyklose, kurios paprastai yra kaimo vietovėse, negalima užtikrinti mokymo kokybės, mokyklų tinklo optimizavimas yra kartu ir vienodesnių galimybių mokiniams suteikimas, nepriklausomai nuo jų geografinės kilmės. Kompensavimo paradingam neatrodo radikali, turint galvoje, kad egalitarai pasisako už tai, kad visiems būtų kompensuojama net tik už nuo asmens nepriklausomas nepalankias socialines sąlygas, bet net už talento trūkumą ir būtų prieinama panaši gyvenimo kokybė.

Kompensavimo principas reikšmingas ir dėl tos priežasties, kad atvėsina entuziazmą pernelyg pasikliauti meritokratinio principu. Juk ne tik galimybės, bet ir noras dėti didesnes pastangas mokymuisi ir studijoms yra veikiamas vaiko ir jaunuolio socialinės aplinkos, kurios jis negali pasirinkti. Kaip pagrindžiama pagal kultūrinės reprodukcijos paradigmą, teisingumo užtikrinimui svarbu išvengti diskriminacijos ne tik pagal tėvų pajamas, bet ir jų išsilavinimą.

Tai kas aptarta aukščiau reikia turėti galvoje, kai teikiami siūlymai kuo ankstesniame amžiuje mokinius skirstyti į „motyvuotus“ ir „nemotyvuotus“ bei planuoti jiems skirtingas tolimesnio mokymosi strategijas. Pastūmėjus skirstymo momentą į vyresnį amžių, sumažinama šeimos įtaka, kuri yra labiau priklausoma nuo jos socialinės bei ekonominės padėties ir tuo pačiu padidinama paties jaunuolio įtaka, kurio vertybinėms nuostatomis teigiama įtaką gali ir turi daryti pati švietimo sistema per mokymo turinį. Kompensavimo principas svarbus ir pagrindžiant reikalingumą tiesioginių priemonių sprendžiant taip vadinamų „socialiai apleistų“ mokinių problemas, kad jiems būtų sumažintas „startinių“ galimybių nevienodumas ne tik ekonominiu, bet ir vertybiniu požiūriu.

Be kompensacinių priemonių ne visada būtų įmanoma pasikliauti ir J. Rawlso teisingumo teorijos principais. Remiantis šiais principais, kadangi egzistuoja natūralus prigimtinių gabumų pasiskirstymas, turintys tokius pačius sugebėjimus bei tokį pat norą juos panaudoti, turi turėti tokią pat galimybę sėkmei, nepriklausomai nuo jų pradinės padėties socialinėje sistemoje (J. Rawlsas). Taip pat pagal J. Rawlsą, svarbu, kad visuomenėje būtų užtikrintas laisvas priėjimas prie visų postų bei profesinių pozicijų visiems, remiantis teisinga galimybių lygybe.

Pastaroji tezė ypač aktuali Lietuvai. Bendriausia prasme ji kreipia dėmesį už švietimo sistemos ribų. Negali būtų sukurta teisinga švietimo ir studijų sistema „neteisingoje“ visuomenėje, t.y. visuomenėje, kurioje stinga teisingumo įvairiose srityse. Todėl ir vertinant teisingumą švietime svarbūs vadinamieji konteksto rodikliai. Jeigu visuomenėje paplitęs skurdas, etninių grupių diskriminacija ar lyčių nelygybė – žinoma, kad tų veiksmų įtaka bus stipresnė ir švietimui, o lygių galimybių principą bus sunku užtikrinti vienoje iš visuomenės gyvenimo sričių (švietime) kai kitose srityse klesti diskriminavimas. Šiuo atveju svarbi šiame darbe aptarta R. Boudon'o įsitikinimų teorija. Pastangos studijuoti priklauso nuo to, koku mastu studentas gali tikėtis pagerinti savo gyvenimą konkrečioje visuomenėje ir konkrečiu laikotarpiu. Pastangos įgyti atitinkamas profesijas, bendrai siekti išsilavinimo sumažėja tų jaunuolių tarpe, kurie dėl savo socialinės padėties negali tikėtis asmeninių laiko ir kitų išteklių investicijų į studijas gražos. Taip atsitinka, jeigu darbo rinka veikia prastai, joje ekvivalentiškai neatlyginama už investicijas į žmogiškąją kapitalą, jeigu nėra skaidrių konkursų užimant pareigas, jeigu karjeros galimybės iškreipiamos pažinčių ir lojalumo asmeniškai vadovui, bet ne profesijai ir institucijai.

Dar viena reikšminga Lietuvos visuomenei išvalga iš teisingumo teorijų švietime apžvalgos – dominavimo visuomenėje pavojus, kai nėra gerybių tarpusavio nepriklausomumo (M.

Walzer). Tarptautiniai tyrimai rodo, kad visuomenėse, kuriose didesnė socialinė nelygybė, išsilavinimas suteikia daugiau galių ir atveria daugiau dominavimo galimybių. Labiau teisingose visuomenėse išsilavinimo vaidmuo nėra toks didelis. Rekomenduojama kiek atskirti profesinį diplomą nuo būsimų turtų ir galios, t.y. sumažinti mokyklų vaidmenį socialinės reprodukcijos procese. Lietuvoje, atrodo, tokios idėjos kol kas gali šokiruoti, tačiau reikėtų prie jų visuomenę pratinti. Bent jau aiškiau rodyti skirtumą tarp dviejų dalykų. Pirma, kad nemokamo išsilavinimo nėra – jį visada kas nors apmoka (studentas, tėvai ar visuomenė). Gerai, kad aiškiau tai parodoma. Antra, kad išsilavinimo pirkimas už pinigus yra nepriimtinas socialinio teisingumo požiūriu.

2. Socialinio teisingumo rodiklių konstravimo principai

Aptartos teisingumo sampratos ir teorinės analizės prieigos yra pagrindas konstruojant socialinio teisingumo švietimo sistemoje vertinimo sistemas, parenkant konkrečius rodiklius. Šiame skyriuje yra aprašomi socialinio teisingumo rodiklių konstravimo principai ir pateiktas vienos iš sukonstruotų rodiklių sistemų trumpas aprašymas.

Teisingumo švietimo srityje rodikliai pagal savo paskirtį gali būti skirstomi į dvi grupes:

- skirti padaryti švietimo sistemą atskaitingą piliečiams ir padėti jiems susidaryti nuomonę apie šią sistemą, taip pat padėti politikams ir administratoriams diagnozuoti problemas ir numatyti veiksmų kryptis;
- skirti informuoti politikus ir administratorius apie piliečių nuomonę dėl teisingumo švietime: kas laikoma priimtiniu ir nepriimtiniu.³⁶

Atsižvelgiant į teisingumo rodiklių švietime paskirties skirtumus bei su jais susijusius konceptualius prieštaravimus, yra siūlomi tokie teisingumo rodiklių konstravimo principai:³⁷

1. *Rodiklių sistema turi matuoti nelygybes taip, kad padėtų piliečiams ir tiems, kas valdo švietimo sistemą, spręsti apie lygybę švietimo srityje, bet taip pat turi atspindėti piliečių nuomones apie teisingumą ir kriterijus, kurie nulemia teisingumo suvokimą.*

Nuomonių svarba, sudarant teisingumo kriterijų sistemą, yra grindžiama tuo, jog politiniai sprendimai yra priimami ne tik atsižvelgiant į objektyvius kriterijus, bet ir į piliečių suvokimą. Yra pripažįstama, jog nuomonės apie socialinį teisingumą gali būti tendencingos ir skirtis, priklausomai nuo respondentų amžiaus, socialinio sluoksnio, gyvenamosios vietos ir t.t. Trūkumas yra tas, jog subjektyvus teisingumo suvokimas gali būti sunkiai pamatuojamas.

2. *Rodikliai turi matuoti ne tik švietimo rezultatų lygybę (pvz., žinias, mokslinės karjeros pasiekimus, akademinį laipsnį), bet taip pat subjektyvią nelygybę, susijusią su mokyklos gyvenimu bei elgesiu su moksleiviais mokymosi institucijų rėmuose.*

Šis principas yra grindžiamas tuo, jog teisingumas mokykloje gali būti suvokiamas ne vien kaip švietimo rezultatų lygybė, bet ir kaip nelygybės patyrimas mokyklos gyvenime, susijęs su, pavyzdžiui, smurtu, nesaugumu, aplinkos kokybe.

3. *Rodikliai turi būti tinkami diskusijoms iš skirtingų teorinių socialinio teisingumo perspektyvų, bet neapsiriboti kuria nors viena iš jų.*

Nėra vieningos teisingumo švietimo sistemoje teorijos. Teisingumo kriterijai šioje srityje taip pat yra diskusijų klausimas. Todėl būtina kompleksiskai bei visapusiškai vertinti teisingumą švietime iš skirtingų teorinių perspektyvų ir atsižvelgiant į teisingumo principų įvairovę.

4. *Su švietimu susijusių gėrybių paskirstymo nelygybė analizuojama trimis aspektais: tarp individų; tarp kategorijų; individų grupėje, kurie gyvena žemiau skurdo ribos.*

Neužtenka matuoti tik individualias nelygybes švietimo sistemoje (pvz., kompetencijų skirtumus tarp geriausiai ir blogiausiai besimokančiųjų). Eilė teorijų pabrėžia, kad yra tam tikrų kategorijų, kuriose pokyčiai teisingumo kryptimi yra ypač sunkiai pasiekiami. Todėl teisingumą yra svarbu vertinti, atsižvelgiant į socialinio sluoksnio, etninės kilmės bei lyties charakteristikas. Visgi ir to neužtenka. A. Sen „gebėjimų“ teorijoje (*capabilities approach*) kalba apie tai, kad teisingumo užtikrinimui yra svarbu, kad niekas neatsidurtų už skurdo ar minimalių gyvenimo standartų ribos. Tam yra būtina suteikti minimalias žinias bei įgūdžius, užtikrinančius asmens socialinį funkcionavimą bent minimalių standartų ribose. Kai kuriose šalyse įstatymiškai yra įtvirtinta, jog niekas negali palikti švietimo sistemos, neįgijęs tam tikrų minimalių žinių ir įgūdžių. Visgi šie standartai yra ne visada realizuojami. Todėl yra svarbu analizuoti, kokias žinias, įgūdžius bei kitus švietimo resursus gavo žmonės, kurie gyvena žemiau skurdo ribos.

³⁶ Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, [Kluwer Academic Publishers](#), 2001 p. 136

³⁷ Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, [Kluwer Academic Publishers](#), 2001

5. *Būtina matuoti ne tik švietimo rezultatų nelygybę, bet ir nelygybę kelyje į švietimo sistemą, bei tą nelygybę, kuri iš išorės paveikia mokymosi procesą.*

Šis principas remiasi nelygybės šaltinių skirstymu į vidinius ir išorinius. Yra pripažįstama, kad išoriniai nelygybės veiksniai gali lemti nelygybę švietimo sistemos viduje. Pavyzdžiui, jei neturtingų žmonių išsilavinimo finansinė grąža yra žema (dėl diskriminacijos darbo rinkoje), jie nebus linkę investuoti savo žmogiškojo kapitalo į išsilavinimą, net jei išsilavinimas bus nemokamas. Taip pat yra remiamasi prielaida, kad kuo didesnis yra bendras nelygybės lygis šalyje, tuo neteisingiau bus paskirstyti švietimo ištekliai. Todėl yra būtina analizuoti ne vien švietimo sistemą, bet ir kontekstą, kuriame ji funkcionuoja.

6. *Kalbant apie švietimo teikiamų pranašumų paskirstymą, privilegiją juos gauti turi turėti tie, kurių lygybės užtikrinimas yra svarbesnis demokratiniam šalies gyvenimui.*

Švietimo sistema teikia savo dalyviams eilę pranašumų bei išteklių, pvz.:

- tiesioginę mokymosi naudą (pvz., žinias, įgūdžius, laipsnius);
- jų generuojamą naudą (pvz., profesiją, geresnį darbą, socialinę padėtį);
- kai kuriuos mokymosi proceso aspektus (pvz., stipendijas, lengvatas, draugystes, psichologinius pastiprinimus).³⁸

Iškyla klausimas, koks šių resursų paskirstymas turi būti laikomas teisingu? Skirtingos teorijos gali teikti prioritetą skirtingoms socialinėms grupėms arba nei vienos jų neišskirti. Visgi yra argumentuojama, jog sprendimas dėl resursų paskirstymo, kaip ir bet koks kitas politinis sprendimas, demokratinėse šalyse turi būti nukreiptas į aktualių visuomeninių problemų sprendimą, kurios yra identifikuojamos kaip problemos ne iš kokios nors teorinės perspektyvos ar paisant kurios nors vienos grupės interesus, bet atsižvelgiant į visuomenės nuomonę. Dėl šių priežasčių skirtingose šalyse prioritetas gauti švietimo resursus gali būti teikiamas skirtingoms visuomenės grupėms.

7. *Svarbiausi teisingumo rodikliai yra tie, kurie parodo nelygybes tarp asmenų kategorijų, susijusių su individualiomis savybėmis, nuo kurių individai negali išsivaduoti.*

Paprastai argumentuojama, kad, siekiant teisingumo švietime, yra būtina daugiau dėmesio skirti lygybės užtikrinimui tarp tokių grupių, kurių charakteristikos yra nekintamos ir iš kurių sunku arba neįmanoma išsivaduoti (pvz., rasė, lytis, etninės charakteristikos). Dažnai mažesnis prioritetas yra teikiamas resursų paskirstymui teritoriniu atžvilgiu, ypač aukštojo mokslo srityje, nes yra daroma prielaida, kad yra įmanoma persikelti į kitą vietą gyventi. Pastovia charakteristika visgi yra laikomas pajamų lygis, todėl daugiau švietimo resursų gali būti skiriama vargingesnių bendruomenių mokykloms.

8. *Teisingumo rodikliai turi leisti diskutuoti ne tik apie lygybę, bet ir apie kitas vertybes, kurios gali jai prieštarauti.*

Dažnai yra kalbama apie tai, kad lygybė švietime gali prieštarauti kitoms vertybėms šioje srityje, pavyzdžiui, efektyvumui, kokybei, laisvėms. Taigi turi būti ieškoma tokių kompromisų, kad vardan lygybės ir tariamo teisingumo nebūtų aukojamos kitos vertybės. Iš kitos pusės, ilgalaikėje perspektyvoje teisingumas negali prieštarauti nei vienai iš išvardintų vertybių.

9. *Rodikliai turi matuoti ne vien nelygybę švietimo srityje, bet ir jos poveikį socialinei nelygybei apskritai.*

Švietimas pats savaime nėra galutinis tikslas. Tai yra priemonė užtikrinti didesnę gerovę ir teisingumą visuomenėje. Todėl turi būti analizuojama, kaip pastangos užtikrinti teisingumą švietimo sistemoje atsiliepia socialiniam teisingumui apskritai. Įvertinus teisingumo švietime užtikrinimo priemones šiuo požiūriu gali paaiškėti, jog jos turėjo atvirkštinį poveikį socialiniam teisingumui plačiąja prasme. Pavyzdžiui, jei didesnio teisingumo švietime priemonės sumažina švietimo sistemos efektyvumą, minimalios žinios gali būti suteikiamos nepakankamam skaičiui žmonių. Tokiu atveju padidėtų pajamų skirtumas tarp labiausiai ir mažiausiai išsilavinusių asmenų.

Remiantis teisingumo teorijų įvairove ir aukščiau išvardintais principais, D. Meuret pasiūlė teisingumo rodiklių sistemos švietimo srityje sudarymo schemą (2.2 lentelė)³⁹.

³⁸ Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, [Kluwer Academic Publishers](#), 2001 p. 134.

2.2 lentelė. Teisingumo rodiklių sistemos sudarymo schema

<i>Švietimo sistemos kontekstas</i>
Socialinis ir kultūrinis kontekstas
Politinis kontekstas
<i>Švietimo procesas</i>
Kiekybinė gauto išsilavinimo išraiška
Kokybinė išsilavinimo išraiška
<i>Švietimo vidiniai rezultatai</i>
Akademiniai pasiekimai
Individualus ir socialinis vystymasis
Mokyklos karjera
<i>Švietimo išoriniai rezultatai</i>
Socialinis mobilumas
Individualios švietimo nelygybės pasekmės
Kolektyvinės švietimo nelygybės pasekmės

Švietimo sistemos konteksto rodikliai atspindi socialines nelygybes, egzistuojančias visuomenėje (socialinis ir kultūrinis kontekstas) ir gyventojų bei švietimo sistemos narių nuomonę apie šios sistemos teisingumą (politinis kontekstas). Šis lygmuo atspindi penktą indeksų konstravimo principą, t.y. kad būtina matuoti ne tik švietimo rezultatų nelygybę, bet ir nelygybę kelyje į švietimo sistemą, bei tą nelygybę, kuri iš išorės paveikia mokymosi procesą.

Socio-kultūrinis kontekstas atspindi tokias charakteristikas kaip pajamos bei jų pastovumas, kultūrinis bei socialinis kapitalas, tėvų išsilavinimas bei jų lūkesčiai ir požiūris į vaikų išsilavinimą. Politinio konteksto matavimo būtinumas yra pagrindžiamas pirmu indeksų konstravimo principu – rodikliai turi atspindėti piliečių nuomonę apie teisingumą ir kriterijus, kurie nulemia teisingumo suvokimą. Politinio konteksto rodiklius yra siūloma rinkti mokytojų, mokinių, studentų bei jų tėvų apklausų pagalba.

Švietimo proceso rodikliai – tai įvairios šios sistemos veikimo charakteristikos, kurios atspindi vidinių švietimo rezultatų skirtumų atsiradimo priežastis. Yra siūloma analizuoti kiekybinius ir kokybinius švietimo proceso rodiklius. Kiekybiniai rodikliai apima mokymosi trukmę, ankstyvą pasitraukimą ar iškritimą iš švietimo sistemos, viešąsias išlaidas švietimui. Kalbant apie mokymosi kokybę, turėtų būti analizuojami bent du aspektai: mokymosi sąlygos (resursų paskirstymo lygybė, segregacija tarp mokinių, mokyklos aplinkos ir mokytojų kokybė) bei „mokyklos gyvenimo“ kokybė (santykio tarp mokinių ir mokytojų kokybė, teisingas mokymosi rezultatų vertinimas).

Vidiniai rezultatai apibrėžiami kaip švietimo sistemos poveikis jos pačios tikslų įgyvendinimui: žinių ir įgūdžių įgijimui (mokymosi pažangumas), vertybių bei požiūrių internalizacijai (asmeninis ir socialinis vystymasis, socializacija), formalaus išsilavinimo įgijimui ir pripažinimui (mokymosi karjera). Vertinant vidinius rezultatus, svarbu atsižvelgti į jų pasiskirstymo lygybę tarp socialinių grupių bei lyčių.

Išoriniai rezultatai apima švietimo sistemos poveikį tolimesniam studentų gyvenimui bei visuomenei apskritai. Yra laikomasi požiūrio, kad nelygybė ir neteisingumas švietimo sistemoje yra žalingi, nes sukelia neigiamas pasekmes visos visuomenės mastu. Šios neigiamos pasekmės pasireiškia socialinio mobilumo sferoje, individualiame ir kolektyviniame lygmenyse. Kalbant apie socialinį mobilumą, reikia įvertinti, ar pakankamai efektyviai švietimo sistema prisideda prie galimybių pereiti iš žemesnio socialinio sluoksnio į aukštesnį, bei kaip tolygiai šios galimybės yra pasiskirsčiusios. Individualiame lygmenyje analizuojama, kaip įgytas išsilavinimas ir pozicija akademinėje bendruomenėje yra susieti su pajamomis, socialiniu statusu ir kitų gerybių turėjimu. Kolektyviniai padariniai yra analizuojami pirmiausia atsižvelgiant į tai, kokią naudą iš švietimo gauna mažiausiai privilegijuoti visuomenės sluoksniai. Kitas kolektyvinių išorinių rezultatų

³⁹ Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, [Kluwer Academic Publishers](#), 2001 p. 137.

aspektas gali būti pavadintas instituciniu arba visuotiniu – tai neigiamas neteisingumo švietimo sistemoje poveikis pasitikėjimui kitomis valstybės institucijomis.

Remiantis 2.2 schema bei ketvirtu teisingumo rodiklių švietime konstravimo principu (žr. aukščiau), yra siūloma teisingumo rodiklių sistema, kuri apima tris nelygybės vertinimo aspektus: nelygybę tarp individų, tarp kategorijų ir grupėje individų, kurie gyvena žemiau skurdo ribos. Ši sistema yra pateikiama 2.3 lentelėje. Lentelėje pateikiamų rodiklių sąrašas nėra baigtinis – tai tik rodiklių pavyzdžiai, kuriuos autorius siūlo, remiantis tarptautine ir nacionaline praktika bei tyrimais.

Žemiau pateikiami rodikliai gali būti naudojami konstruojant unikalius kiekvienai šaliai teisingumo švietimo sistemoje indeksus, atsižvelgiant į prieinamus duomenis. Akivaizdu, kad tokie indeksai bus santykiniai ir negalės būti absoliutinami, kadangi jų rodomi skirtumai gali būti susiję su skirtingu šalies ar laikotarpio socialiniu, kultūriniu, politiniu kontekstu. Vis dėlto jie gali padėti palyginti šalis tarpusavyje, net jei ne visi rodikliai yra prieinami kiekvienoje šalyje.

2.3 lentelė. Teisingumo rodiklių sistema švietime⁴⁰

Nelygybė tarp individų	Nelygybė tarp kategorijų	Individai žemiau skurdo ribos
1. Kontekstas		
1.1. Socialinis ir kultūrinis kontekstas		
1.1.1. Socialinių išteklių nelygybė		
1.1.1.1. Pajamos		
Pajamų pasiskirstymas tarp namų ūkių (pav. Gini koeficientas; uždario nelygybė viso gyvenimo ciklo metu).	Pajamų nelygybė tarp skirtingų socialinių ir etninių kategorijų; Atlyginimų nelygybė už tokį pat darbą pagal lytį ir etniškumą.	Šeimų su vaikais dalis, kurie gyvena žemiau skurdo ribos; Atstumas tarp pajamų medianos ir 10 proc. neturtingiausių vidutinių pajamų.
1.1.1.2. Saugumas		
Tikėtinos sveiko gyvenimo trukmės (geros sveikatos) nelygybė.	Nedarbo lygio, sergamumo ir kt. nelygybės tarp daugumos gyventojų ir tarp įvairių socialinių grupių.	Suaugusiųjų dalis su daugybiniais rizikos faktoriais (pvz. žemos pajamos, nedarbas, žemas išsilavinimas).
1.1.2. Kultūrinių išteklių nelygybė		
1.1.2.1. Išsilavinimas		
Mokymosi, karjerų nelygybė tarp suaugusiųjų; Skaitymo kompetencijos nelygybė tarp suaugusiųjų (<i>OECD, 1998</i>).	Suaugusiųjų mokymosi, karjerų nelygybė tarp daugumos ir tarp įvairių socialinių grupių, tarp lyčių.	Suaugusiųjų dalis, kurie yra žemiau minimalaus raštingumo lygio (<i>OECD, 1998</i>).
1.1.2.2. Lūkesčiai ir normos		
Tėvų lūkesčių dėl jų vaikų išsilavinimo nelygybės.	Lūkesčių dėl vaikų išsilavinimo skirtumai tarp socialinių kategorijų, daugumos ir mažumų.	Tėvų dalis, kurie teigia, jog nepasitiki mokyklomis; Atotrūkis tarp tėvų vidutinių lūkesčių ir tų, kurių lūkesčiai yra žemiausi.
1.2. Politinis kontekstas		
1.2.1. Teisingumo (nešališkumo) kriterijus		
Populiacijos dalis, kuri mano, kad visi moksleiviai ir studentai turi lygias galimybes gauti gerą išsilavinimą (apklausos tarp šalies gyventojų, mokyklų personalo, tėvų ir studentų/moksleivių).	Populiacijos dalis, kuri mano, kad socialinės, lyčių arba etninės nelygybės sumažinimas bei socialinio mobilumo padidinimas yra svarbi švietimo sistemos užduotis (apklausos tarp šalies gyventojų, mokyklų personalo, tėvų ir studentų/moksleivių).	Populiacijos dalis, kuri mano, kad vargingai gyvenantiems vaikams yra sudarytos palankios ir pakankamos sąlygos įgyti gerą išsilavinimą (apklausos tarp šalies gyventojų, mokyklų personalo, tėvų ir studentų/moksleivių).
1.2.2. Esamos švietimo sistemos teisingumo vertinimas		
Populiacijos dalis, kuri vertina skatinimo, stipendijų, vertinimo,	Teisingumo švietimo sistemoje vertinimo skirtumai grupėse pagal	Populiacijos dalis, kuri vertina skatinimo, stipendijų, vertinimo,

⁴⁰ Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, [Kluwer Academic Publishers](#), 2001 p. 137.

nuobaudų sistemą švietimo srityje kaip teisingą (skaičiuojamas vidurkis, nuokrypis nuo vidurkio ir vertinimo skirtumai tarp geriausiai ir prasčiausiai besimokančiųjų) (apklausos tarp šalies gyventojų, mokyklų personalo, tėvų ir studentų/moksleivių).	lytį, socialinę padėtį, tautybę (moksleivių/studentų ir tėvų) (apklausos tarp šalies gyventojų, mokyklų personalo, tėvų ir studentų/moksleivių).	nuobaudų sistemą švietimo srityje kaip teisingą (tarpsnis tarp vidurkio ir socialiai labiausiai pažeidžiamų moksleivių/studentų vertinimo) (apklausos tarp šalies gyventojų, mokyklų personalo, tėvų ir studentų/moksleivių).
2. Procesas		
2.1. Gauto išsilavinimo kiekybinė išraiška		
2.1.1 Mokymosi trukmė		
Ankstyvojo mokymosi nelygybės; Bendros ankstyvojo ir tolimesnio mokymosi nelygybės.	Ankstyvojo mokymosi nelygybės pagal socialinę kilmę arba tėvų išsilavinimą.	Besimokančiųjų dalis, kurie palieka švietimo sistemą prieš savo valią arba dėl nuo jų nepriklausančių priežasčių.
2.1.2. Išlaidos išsilavinimui		
Išlaidos aukštajam mokslui kaip procentas nuo bendrų valdžios išlaidų.	Dalis šeimos pajamų, kurios turi būti atidedamos vaikų išsilavinimui, pagal socialinę kategoriją ir mokslo laipsnį; Kokiu mastu viešosios išlaidos švietimui sulygina pajamų pasiskirstymo nelygybes; Geografinė kasmetinių viešųjų išlaidų švietimui nelygybė.	Viešųjų išlaidų švietimui dalis, skirta tiems moksleiviams, kurių mokymosi karjera yra trumpiausia, vargingiausių tėvų vaikams.
2.2. Gauto išsilavinimo kokybė		
2.2.1. Mokymosi sąlygų nelygybė		
2.2.1.1. Mokyklų aplinkos nelygybė		
Studentų pažangumo ir mokymosi aplinkos kokybės skirtumai skirtinguose rajonuose, mieste ir kaime, „prestižinėse ir neprestižinėse“ mokyklose ir pan.	Studentų pažangumo ir mokymosi aplinkos kokybės skirtumai socialinę pagal kilmę, etniškumą, dėstymo kalbą.	Skirtumai tarp vidutinės mokymosi kokybės ir mokymosi kokybės, kuri yra mokyklose/klasėse, kur mokosi silpniausi mokiniai.
2.2.1.2. Segregacija		
Segregacija tarp mokyklų ir klasių pagal akademinį lygį.	Segregacija tarp mokyklų ir klasių pagal socialinę kilmę.	Silpniausių ir stipriausių studentų dalis, kurie yra segreguoti.
2.2.2. Gyvenimo kokybės nelygybė		
2.2.2.1. Gerovės lygio nelygybė		
Dalis besimokančių, kurie lanko mokyklas, kur smurto lygis viršija toleruojamą ribą.	Gerovės nelygybė tarp socialinių, etninių grupių bei tarp lyčių.	Gerovės ir smurto lygio atotrūkis nuo vidurkio tarp vargingiausių ir silpniausių mokinių/studentų.
2.2.2.2. Teisingo elgimosi jausmas		
Santykių su mokytojais kokybė: moksleivių/studentų vertinimai apie rezultatų vertinimo objektyvumą, nuobaudų ir apdovanojimų skyrimo teisingumą, discipliną (moksleivių/ studentų apklausų duomenys).	Santykių su mokytojais kokybė, analizuojama socialinės, etninės kilmės ir lyties atžvilgiu (moksleivių/ studentų apklausų duomenys).	Santykių su mokytojais kokybė, analizuojama socialinės, etninės kilmės ir lyties atžvilgiu (moksleivių/ studentų apklausų duomenys).
3. Vidiniai rezultatai		
3.1. Žinios ir įgūdžiai		
Skirtumai tarp silpniausių ir stipriausių moksleivių, vertinant skirtingus dalykus ir amžiaus grupes; Įgūdžių skirtumai, pamatuoti, baigiant mokyklą; Vidutiniai pasiekimai ir pasiekimų nelygybės įvertinimas.	Socialinės kilmės, lyties ir etninės kategorijos įtaka pasiekimams; Efektyvumas ir socialinės kilmės poveikis pasiekimams.	Dalis moksleivių, kurių skaitymo įgūdžių nuokrypis nuo tarptautinio vidurkio yra žemesnis už standartinį; Moksleivių dalis, kurie palieka mokyklą, neįgiję bazinių įgūdžių, reikalingų gyvenimui šiuolaikinėje visuomenėje.
3.2. Individualus ir socialinis vystymasis		

Tie patys rodikliai kaip 3.1. vertinant moralinius ir socialinius gebėjimus bei tarpdalykines kompetencijas.	Tie patys rodikliai kaip 3.1., atsižvelgiant į socialines, lyties ir etniškumo kategorijas.	Moralinė ir socialinė branda anksti iškritusių iš švietimo sistemos mokinių, kai jie palieka mokyklą.
3.3. Mokymosi karjera		
Mokymosi karjeros trukmės skirtumai tarp ilgiausios ir trumpiausios karjeros; Mokymosi karjeros nelygybės tarp mokinių, kurių pasiekimai buvo vienodi po vienerių ar dviejų mokymosi metų (talento ir valios rodiklis).	Tėvų išsilavinimo lygio, pajamų, socialinės ir etninės kilmės įtaka jų vaikų mokymosi karjerai pvz. aukščiausio lygio diplomų gavimui.	Dalis studentų, kurie paliko mokyklą be kokios nors profesinės kvalifikacijos.
4. Išoriniai rezultatai		
4.1. Socialinis mobilumas		
	Perėjimas tarp pajamų sluoksnių, arba tarp profesijų, surikiuotų pagal prestižą, arba tarp socialinių klasių.	Vargingiausių individų socialinis mobilumas.
4.2. Individualūs švietimo nelygybių padariniai		
4.2.1. Ekonominiai padariniai		
Nedarbas pagal profesijas, pagal aukščiausią įgytą diplomą; Ribinių mokymosi metų gražos laipsnis.		
Pajamų nelygybė tarp žmonių su tokiais pat diplomais.	Išsilavinimo gražos lygis tarp skirtingų socialinių klasių, etninių grupių bei pagal lytį.	Išsilavinimo gražos lygis tarp anksti palikusių švietimo sistemą asmenų.
4.2.2. Socialiniai padariniai		
Kvalifikacijų įtaką užimamai pozicijai profesijų hierarchijoje pagal prestižą; Ryšys tarp išsilavinimo lygio ir įkalinimo rizikos, gyvenimo perspektyvų, santuokų rinkos padėties, suaugusiųjų skaitymo įgūdžių.		
4.3. Kolektyviniai padariniai		
4.3.1. Padariniai tarp individų (grupių)		
Išlaidų švietimui fiskalinės gražos laipsnis; Pajamų nelygybė tarp labiausiai ir mažiausiai išsilavinusių prieš ir po socialinių išmokų; Naudojimosi profesinėmis paslaugomis (pav. teisininkų, gydytojų, mokytojų) nelygybės pagal pajamas, socialinę klasę arba etninę grupę.		
4.3.2. Instituciniai (visuotiniai) padariniai		
Pasitikėjimas švietimo sistema, institucijomis, profesionalais; smurto lygis institucijų ir jų atstovų atžvilgiu; Priklausymo visuomenei jausmas arba bendruomenei, kurioje teikiamas išsilavinimas.		

3. Gerovės valstybių patirtis vertinant socialinį teisingumą švietime

Šiame skyriuje apžvelgiama įvairius gerovės valstybių tipus atstovaujančių užsienių šalių patirtis taikant socialinio teisingumo švietime stebėseną ir vertinimą, rodiklius ar jų sistemas, naudojant duomenų bazines šių rodiklių gavimui. Trumpai apibūdinti pagrindiniai gerovės valstybės modeliai atskleidė bendrus bruožus bei skirtumus socialinės politikos ir švietimo organizavimo, finansavimo ir ideologizavimo aspektais. Skirtinga socialinė politika suponuoja skirtingą paramą švietimo sistemai, o to pasėkoje ir skirtingą poveikį socialinio teisingumo rodikliams švietime.

Norėdami išsamiau paanalizuoti konkrečius socialinio teisingumo rodiklius ir jų vertinimo bei stebėjimo sistemas, pasirinkome tris modernios gerovės valstybės šalis, kurios labiausiai atitinka teorinius Esping-Andersen gerovės valstybės tipus: Švedija – socialdemokratinis modelis, Vokietija – konservatyvus-korporatyvinis ir Škotija – liberalus. Lietuva teoriškai priklauso pokomunistiniam modeliui, todėl mums ypač įdomi ir kitų Rytų Europos šalių patirtis vykdant socialinio teisingumo stebėseną švietime, nes problemos gali būti labai panašios. Todėl gilesnei analizei pasirinkome dar dvi Rytų Europos šalis: Estiją ir Slovėniją. Estijos pavyzdys mums ypač aktualus, nes mūsų istorinė, socialinė ir ekonominė patirtis yra labai artima. Be to, daugelio autorių nuomone, Baltijos šalių socialinė politika vystosi panašia linkme. Slovėnija įdomi tuo, kad tai labiausiai pažengusi pokomunistinė šalis, kuri savo socialiniais ir ekonominiais rodikliais beveik visiškai priartėjusi prie išsivysčiusių Vakarų Europos šalių.

3.1. Gerovės valstybės tipai ir švietimo sistemos organizavimas

Gerovės valstybės sąvoka, kuri asocijuojasi su šalies ekonominiu klestėjimu, demokratija ir valstybės įsipareigojimu garantuoti kiekvienam orų pragyvenimą, apima ne tik tokias svarbias socialinės politikos dalis kaip socialinė apsauga, sveikatos draudimas, darbo rinkos politika, bet ir švietimo sistemą. Šiuolaikinėje visuomenėje į socialinių garantijų krepšelį įeina ne tik pensijų, nedarbo, ligos ir motinystės draudimai, bet ir kiekvienam piliečiui suteikiama teisė bent jau į nemokamą pagrindinį ar vidurinį išsilavinimą. Švietimas yra socialinio saugumo pagrindas, nes apsaugo individą nuo įvairių socialinės rizikos veiksnių ateityje. Žmogus, įgijęs tinkamą išsilavinimą, gali sėkmingai konkuruoti darbo rinkoje ir taip užsitikrinti sau gerbūvį dabar ir ateityje⁴¹. Išsivysčiusios šalys didžiuojasi dideliu išsilavinusių žmonių skaičiumi ir kokybiška švietimo sistema, kuri ilgainiui tapo ne tik prieinama daugumai, bet ir diferencijuota, orientuota į skirtingus vartotojų poreikius, siekius ir tikslus. Prieinama ir kokybiška švietimo sistema yra raktas į geresnį gyvenimą, tai priemonė sušvelninti socialinę nelygybę, sumažinti skurdą ir socialinę atskirtį. Todėl nenuostabu, jog modernios gerovės valstybės šalyse, kuriose vyrauja valstybės finansuojamas ir kiekvienam prieinamas švietimas, skurdas ir nelygybė yra mažesni lyginant su tomis šalimis, kuriose švietimas ir mokymas nėra visuotinai prieinamas. Apie tai liudija Skandinavijos šalių patirtis. Pavyzdžiui, Švedijoje švietimas yra vienas svarbiausių valstybės prioritetų, kuris suvokiamas kaip žmogaus maksimalių galimybių panaudojimo darbo rinkoje ir gerovės valstybės kūrime pagrindas. Aukštesnį socialinį kapitalą ir išsilavinimą turintys žmonės lengviau susiranda darbą ir sukuria didesnę *bendrą vidaus produktą (BVP)*, kuris toliau yra panaudojamas gyventojų materialinės gerovės augimui ir socialinių garantijų išplėtimui. Nedarbas tokiu atveju yra traktuojamas ne kaip individuali problema, bet kaip žmoniškųjų išteklių švaistymas visuomenės mastu⁴².

Individo gyvenimo galimybės dažnai priklauso ir nuo to, kaip visuomenėje yra organizuota švietimo sistema. Socialinių garantijų gausa ir įvairovė, tarp jų ir švietimo garantijos, atskleidžia visuomenės požiūrį į socialinį teisingumą⁴³. Kiekviena šalis turi vienokią ar kitokią socialinę

⁴¹ Hega, G. M. and Hokenmaier, K. G. (2002) The welfare state and education: a comparison of social and educationla policy in advanced industrial societies. German Policy Studies 2(1).

⁴² Hort E O, S. (1993).

⁴³ Hega, G. M. and Hokenmaier, K. G. (2002) The welfare state and education: a comparison of social and educationla policy in advanced industrial societies. German Policy Studies 2(1).

politiką, kuri skiriasi savo prioritetais, struktūra, ideologija, privačių ir valstybinių paslaugų socialinės politikos dalyje santykiu. Skirtinga socialinė politika neišvengiamai generuoja skirtingas pasekmes: skurdo, nedarbo ir nelygybės šalyje lygį. Taigi socialinė politika yra susijusi su visuomenės moralinėmis vertybėmis ir socialiniu teisingumu. (Titmus, 1974). Todėl kalbėdami apie gerovės valstybę ar jos vykdomą socialinę politiką, neišvengiamai susiduriame su moralės ir socialinio teisingumo klausimais. Tenka atsakyti į klausimus: Kokia visuomenė yra socialiai teisinga? Kaip visuomenė turi būti organizuota?

Dažniausiai yra išskiriami trys pagrindiniai gerovės valstybės modeliai, kuriuos išsamiausiai teoriškai pagrindė ir apibendrino Gosta Esping-Andersen: socialdemokratinis, konservatyvus-korporatyvinis ir liberalus⁴⁴. Šie modeliai skiriasi ne tik socialinės politikos organizavimo aspektais, išmokų, paslaugų gausa ir įvairove, bet ir savo ideologija, prioritetais, poveikiu šalies stratifikacijos sistemai ir dekomodifikacijos laipsniu. Esping-Andersen formuluodamas gerovės valstybės tipus/modelius neanalizavo šalių švietimo sistemos. Tačiau vėlesni tyrimai liudija apie švietimo sistemos atitikimą socialinės politikos modeliams. Skirtingiems tipams priklausančios šalys nesuteikia vienodų švietimo garantijų, kartu ir vienodų socialinio mobilumo galimybių savo piliečiams⁴⁵. Trumpai apibūdinkime kiekvieną iš trijų tipų.

Socialdemokratinis gerovės valstybės modelis yra pagrįstas universalumo, solidarumo ir lygybės principais. Šis modelis pasižymi dosnėmis socialinėmis išmokomis, gausiomis ir kokybiškomis socialinėmis paslaugomis ir jų įvairove. Dosnios socialinės sistemos finansavimas užtikrinamas valstybės vykdoma visiško užimtumo politika. Socialinio draudimo schemų aprėptis yra universali ir siekia traktuoti visus piliečius vienodai ir suteikti jiems didesnę gerbūvį nei tik minimali riba, bet tuo pat metu siekia „nesumažinti“ noro dalyvauti darbo rinkoje. Dėl šios priežasties skurdo ir nelygybės lygis yra mažiausias lyginant su kitais gerovės valstybės modeliais, o dekomodifikacijos laipsnis yra aukščiausias. Švietimo sistema socialdemokratiname modelyje dosniai finansuojama valstybės ar savivaldybių ir lengvai prieinama kiekvienam piliečiui pradedant nuo ikimokyklinio ugdymo ir baigiant universitetinėmis studijomis ar mokymusi visą gyvenimą. Socialdemokratiname modelyje švietimas yra svarbus valstybės prioritetas, nes jis suvokiamas kaip užimtumo garantas, o kartu ir dosnios socialinės apsaugos sistemos užtikrinimo pagrindas. Švedija, Norvegija, Suomija, Danija ir Olandija yra priskiriamos socialdemokratiniam gerovės valstybės modeliui⁴⁶.

Konservatyviame-korporatyviniame modelyje pagrindinis krūvis socialinių garantijų užtikrinimui tenka darbdaviui ir šeimai. Čia vyrauja valstybinis socialinis draudimas. Tačiau konservatyvi-korporatyvinė gerovės valstybė yra linkusi išsaugoti esamą stratifikacinę sistemą. Todėl gerovės politika yra diferencijuota socialinio statuso pagrindu. Įvairios socialinės klasės ar profesijų grupės turi teisę į skirtingas socialines paslaugas, išmokas ir garantijas. Šio modelio šalys siekia išsaugoti tradicinę šeimą. Tai pasireiškia per įvairias socialines garantijas ir mokesčių nuolaidas dirbančiam vyrui – šeimos maitintojui. Ikimokyklinės ugdymo įstaigos, ypač lopšeliai-darželiai, taip pat senyvo amžiaus žmonių institucinės priežiūros įstaigos yra menkai išvystytos laikantis nuostatos, kad šeima (dažniausiai moterys) privalo pasirūpinti vaikais ir senyvo amžiaus žmonėmis. Konservatyviame-korporatyviniame modelyje švietimas yra finansuojamas valstybės, tačiau mokymo įstaigų gausa ir prieinamumu šiek tiek atsilieka nuo socialdemokratiname modelyje teikiamų garantijų. Šalys, priklausančios konservatyviam modeliui, siekia įtvirtinti esamus stratifikacinius santykius, todėl čia vyrauja profesinis mokymas. Bet klasiniai skirtumai nėra tokie ryškūs kaip liberalioje gerovės valstybėje, nes valstybinė socialinio draudimo sistema pasižymi

⁴⁴ Esping-Andersen, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism* (Cambridge: Polity Press).

⁴⁵ Hega, G. M. and Hokenmaier, K. G. (2002) The welfare state and education: a comparison of social and educationla policy in advanced industrial societies. *German Policy Studies* 2(1).

⁴⁶ Aidukaite, J. (2004) *The Emergence of the Post-socialist Welfare State -- The Case of the Baltic States: Lithuania, Latvia and Estonia* (Södertörn University College: Elanders Gotab).

Esping-Andersen, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism* (Cambridge: Polity Press).

Hega, G. M. and Hokenmaier, K. G. (2002) The welfare state and education: a comparison of social and educationla policy in advanced industrial societies. *German Policy Studies* 2(1).

didele aprėptimi ir gana gausiomis išmokomis. Vokietija, Italija, Prancūzija priskiriamos konservatyviam-korporatyviam modeliui⁴⁷.

Liberalus modelis pagrįstas ideologija, jog kiekvienas privalo pats užsitikrinti gerbūvį dalyvaudamas darbo rinkoje. Valstybė remia tik pačius silpniausius pajamų testavimo principu ir teikia tik minimalią paramą socialinės rizikos atveju. Šio modelio šalyse valstybė skatina privačių socialinio draudimo sistemų kūrimąsi. Liberalioje gerovės valstybėje, kur parama teikiama pajamų testavimo principu ir tik laikinai, valstybinė švietimo sistema traktuojama kaip alternatyvi individo apsauga nuo socialinės rizikos veiksnių. Liberali valstybė garantuoja nemokamą vidurinį išsilavinimą visiems ir taip suteikia visiems lygias galimybes, bet neužtikrina lygybės. Taigi švietimas suteikia garantijas, tik skirtingai nei socialinė apsauga. Valstybės intervencija suteikia minimalų gyvenimo standartą kiekvienam, išsilavinimas suteikia lygias galimybes, bet ne lygybės sąlygas. Liberaliame modelyje valstybė dosniai finansuoja bendrojo lavinimo mokyklas, tačiau aukštasis mokslas, taip pat ikimokyklinis ugdymas mieliau atiduodamas į privačias rankas. Tokios šalys kaip Didžioji Britanija ir Jungtinės Amerikos Valstijos priskiriamos liberaliam modeliui⁴⁸.

Mokslinėje literatūroje per pastaruosius dešimtmečius išsikristalizavo ir daugiau socialinės politikos modelių, kaip antai *Pietų Europos* arba dar vadinamas *Viduržemio jūros baseino socialinės politikos modelis*, kuriam priskiriamos tokios šalys kaip Portugalija, Graikija ir Ispanija. Pietų Europos modelis labai panašus į konservatyvų-korporatyvinį, tik pasižymintis mažesnėmis socialinėmis išmokomis ir žemesne socialinių paslaugų kokybe. Mokslininkai kalba ir apie *Antipodinį gerovės valstybės modelį*, kuriam priklauso Japonija, Australija ir Naujoji Zelandija. Antipodinis modelis yra labai artimas liberaliam, tačiau švelnesnis ir siekia garantuoti socialinį teisingumą per valstybės kontroliuojamą užmokesčio politiką ir dideles užimtumo garantijas.

Per pastaruosius dešimtmečius mokslinių diskusijų objektu tapo ir Rytų Europos arba kitaip vadinamas *pokomunistinis socialinės politikos modelis*⁴⁹. Prie Rytų Europos socialinės politikos modelio šalių dažniausiai priskiriamos naujos ES narės, bet taip pat ir Rusija, Ukraina bei kitos Rytų Europos šalys. Pokomunistinės šalys pasižymi žemesniu ekonominio ir socialinio išsivystymo lygiu lyginant su ES šalimis senbūvėmis. Tačiau naujų ES valstybių tarpe irgi vyrauja nemaži skirtumai, todėl mokslininkai kalba apie jų socialinės politikos skirtingas vystymosi perspektyvas. Kaip antai Čekija ir Slovėnija pagal išlaidas socialinei apsaugai, skurdo lygį ir socialinės apsaugos organizavimo ypatybes yra artimos socialdemokratiniam socialinės politikos modeliui⁵⁰. Tuo tarpu socialinės politikos pokyčiai Baltijos šalyse leidžia manyti, kad Estija,

⁴⁷ Aidukaite, J. (2004) *The Emergence of the Post-socialist Welfare State -- The Case of the Baltic States: Lithuania, Latvia and Estonia* (Södertörn University College: Elanders Gotab).

Esping-Andersen, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism* (Cambridge: Polity Press).

Bernotas, D. ir Guogis, A. (2006) *Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys* (Globalization, Social Policy and the Baltic States) (Mykolo Romerio universitetas: Vilnius).

Hega, G. M. and Hokenmaier, K. G. (2002) The welfare state and education: a comparison of social and educationla policy in advanced industrial societies. *German Policy Studies* 2(1).

⁴⁸ Aidukaite, J. (2004) *The Emergence of the Post-socialist Welfare State -- The Case of the Baltic States: Lithuania, Latvia and Estonia* (Södertörn University College: Elanders Gotab).

Esping-Andersen, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism* (Cambridge: Polity Press).

Hega, G. M. and Hokenmaier, K. G. (2002) The welfare state and education: a comparison of social and educationla policy in advanced industrial societies. *German Policy Studies* 2(1).

⁴⁹ Aidukaite, J. (2004) *The Emergence of the Post-socialist Welfare State -- The Case of the Baltic States: Lithuania, Latvia and Estonia* (Södertörn University College: Elanders Gotab).

Cerami, A. (2006) *Social Policy in Central and Eastern Europe: The Emergence of a New Welfare Regime* (LIT Verlag: Berlin).

⁵⁰ Bohle, D. (2007) 'The New Great Transformation: Liberalization and Social Protection in Central Eastern Europe', paper prepared for presentation at the second ESRC seminar: '(Re) distribution of Uncertainty', Warwick Business School, University of Warwick, 2 November.

Lendvai, N. (2008) 'Incongruities, Paradoxes, and Varieties: Europeanization of Welfare in the New Member States', paper presented at the ESPAnet conference, Helsinki, 18–20 September.

Latvija ir Lietuva vystosi liberalios gerovės valstybės modelio kryptimi⁵¹. Kiti išskiria Estijos socialinę politiką kaip labiau orientuotą į socialinį teisingumą ir universalumą lyginant su Latvija ar Lietuva⁵². Akivaizdu, kad pokomunistinės šalys turi ir tik joms būdingų švietimo sistemos organizavimo ypatybių, paveldėtų iš Sovietinės/komunistinės praeities ir dalinai arba visiškai reformuotų per kelis persitvarkymo dešimtmečius.

Eurostat tyrimai rodo, kad pokomunistinėse šalyse išlaidos aukštajam mokslui kaip bendro vidaus produkto dalis ir kaip viešojo sektoriaus išlaidų dalis yra gerokai mažesnės nei Europos Sąjungos šalyse senbūvėse⁵³. Išlaidos aukštajam mokslui ypač mažos Bulgarijoje (0,79 % BVP), Rumunijoje (0,81 % BVP) ir Latvijoje (0,88 % BVP), bet taip pat Čekijoje (0,89 % BVP) ir Lietuvoje (1,04 % BVP). Socialdemokratinės gerovės valstybės šalys – Švedija (2 % BVP), Danija (3 % BVP) ir Olandija (2 % BVP) - pasižymi ypač didelėmis valstybės išlaidomis aukštajam mokslui. Metinės valstybinės išlaidos, tenkančios vienam studentui, vėlgi yra didžiausios socialdemokratinės gerovės valstybės šalyse, o mažiausios pokomunistinėse šalyse. Šalys, kurios išleidžia mažiau aukštojo mokslo finansavimui, pasižymi žemesniais socialinio mobilumo rodikliais. Švedijoje, Suomijoje ir Olandijoje vis daugiau jaunuolių, kilusių iš šeimų, kurių tėvai turi tik pagrindinį ar vidurinį išsilavinimą, įstoja ir sėkmingai baigia aukštąsias mokyklas (maždaug 20-26 procentai). Tuo tarpu šis skaičius yra gerokai mažesnis šalyse, kurių išlaidos, tenkančios aukštojo mokslo finansavimui yra mažesnės. Tik 7 procentai jaunuolių, kilusių iš darbininkų klasės šeimų, įgijo aukštojo mokslo diplomą 2005 metais Lenkijoje. Čekijoje dar mažiau jaunuolių iš darbininkų klasės šeimų baigia aukštąsias mokyklas (4-5 procentai). Lietuvoje aukštasis mokslas prieinamas didesnei daliai gyventojų. Daugiau nei 15 procentų jaunų žmonių, kilusių iš darbininkų klasės, įgijo aukštojo mokslo diplomą 2005 metais⁵⁴. Kai kurie palyginamieji socialinės-ekonominės raidos ir švietimo pasiekimų rodikliai pateikti *prieduose 5 lentelėje*. Akivaizdu, kad įvairūs gerovės valstybės modeliai generuoja skirtingas socialinio mobilumo, o kartu ir socialinio teisingumo švietime pasekmes.

3.2. Švedijos patirtis vertinant socialinį teisingumą švietime

Švedija yra viena iš Europos Sąjungos šalių, pasižyminčių ypač aukštais socialinio teisingumo švietime rodikliais. Be to, Švedija turi ilgalaikę švietimo sistemos vertinimo ir įvairių jos rodiklių matavimo patirtį. Švedija sėkmingai integruota į įvairias tarptautines švietimo rodiklių matavimo ir vertinimo sistemas, tokias kaip Eurostat, Eurydice, UNESCO, ILO (Tarptautinės darbo organizacijos), PISA (Tarptautinė studentų vertinimo programa), EUROSTUDENT ir pan.

Norint suprasti teisingumo švietime rodiklius, matuojamus Švedijoje, būtina susipažinti su švedišku požiūriu į socialinį teisingumą ir jį garantuojančias institucijas. Švedijoje nuo seno valstybė ir ją atstovaujančios institucijos laikomos socialinio teisingumo garantais. Tokį požiūrį lėmė per daugybę metų susiformavęs teigiamas požiūris į valstybę, kuri niekada neapvyklė savo piliečių. Taip pat ir gilios socialdemokratinės tradicijos, puoselėjančios tokias vertybes kaip socialinis teisingumas, solidarumas ir lygybė, formavo teigiamą požiūrį į valstybę ir jos institucijas. Nuo 1920 metų valstybės veikla užtikrina piliečių pasitikėjimą ir suteikė jausmą, kad jie yra

⁵¹ Bohle, D. (2007) 'The New Great Transformation: Liberalization and Social Protection in Central Eastern Europe', paper prepared for presentation at the second ESRC seminar: '(Re) distribution of Uncertainty', Warwick Business School, University of Warwick, 2 November.

Guogis, A. and Koht, H. (2009) 'Why not the Nordic model of welfare state in Lithuania? Trends in Lithuanian and Norwegian social policies' in Jolanta Aidukaite (ed.) *Poverty, Urbanity and Social Policy: Central and Eastern Europe compared* (Nova Sciences Publishers: New York).

Lendvai, N. (2008) 'Incongruities, Paradoxes, and Varieties: Europeanization of Welfare in the New Member States', paper presented at the ESPAnet conference, Helsinki, 18–20 September.

⁵² Aidukaite, J. (2006) 'The Formation of Social Insurance Institutions of the Baltic States in the Post-socialist era', *Journal of European Social Policy*, 16(3), pp. 259-270.

⁵³ Eurostat (2009) The Bologna process in higher education in Europe. Key indicators on social dimension and mobility. European Commission.

⁵⁴ Eurostat (2009) The Bologna process in higher education in Europe. Key indicators on social dimension and mobility. European Commission. Lentelė A5.b, p. 201.

„gerose rankose“. Po antrojo pasaulinio karo gerovės valstybės augimas ir vis didėjančios socialinės garantijos formavo valstybės – „tautos namai“ (*Folk hem*) idėją. Šūkis „Švedija – tautos namai“ ilgainiui tapo valstybės tikslu ir politiniu prioritetu. Švietimo sistema nuo seno buvo reformuojama su tikslu užtikrinti socialinį teisingumą ir suteikti lygias gyvenimo galimybes visiems nepriklausomai nuo jų socialinės kilmės, lyties, tautybės ar neįgalumo⁵⁵. Ikimokyklinės ugdymo įstaigos buvo reformuojamos su šūkiu „Lygios galimybės gyvenimo pradžioje visiems“ (Lika möjligheter för att starta för alla). Vidurinis mokymas, kur programos diferencijuojamos vienos į labiau moksliškas, kitos į labiau praktines, buvo reformuojamas su šūkiu „Vienodai vertinkime skirtumus“ (Lika bedömning av skillnader). Švietimo politika vykdoma 1950-1980 metais iš tikrųjų žymiai sumažino klasinius skirtumus Švedijos visuomenėje ir bent jau dalinai išardė jų skirtumų formavimo pamatus, kurie garantavo, jog ateityje klasinė nelygybė negilės, bet tik mažės. Tuometinę švietimo politiką ir jos prioritetus vaizdžiai išreiškia Švietimo Ministro Olaf Pame žodžiai: „mokyklos turi būti beklasinės visuomenės kūrimo pagrindas“⁵⁶. Iš tikrųjų Švedijos švietimo sistema ir pilno užimtumo politika beveik visiškai garantavo, kad baigę mokyklas ar universitetus kiekvienas nesunkiai įsidarbina ir taip atsirado ištisa karta ekonomiškai nepriklausomų jaunų žmonių, kurie atsiskirdavo nuo savo tėvų labai anksti, nes ekonominės sąlygos ir įvairios socialinės garantijos, tarp jų ir valstybinės stipendijos, užtikrino jų nepriklausomybę. Tačiau ilgainiui švietimo politika keitėsi, nuo 1980 metų ji tapo labiau decentralizuota. Pokyčius sąlygojo ne tik globalizacijos ir europizacijos įtaka, bet ir ekonominiai pokyčiai, kurie vertė mažinti išlaidas socialinei politikai. Savivaldybės prisiėmė atsakomybę už mokyklas ir jų vystymą, taip pat už personalo apmokymą. Atsirado ir privačių mokyklų. Švietimo politikoje atsirado nauji šūkiai: „pasirinkimas ir įvairovė“, „pasirinkimas tėvams“⁵⁷. Šiuo metu Švedijos švietimo sistema, kaip ir Švedijos valstybė, jau nebėra tokia uždara, nacionalinė ir orientuota tik į savo unikalios gerovės valstybės, kurtos šimtmečiais, išsaugojimą. Tai sąlygoja globalizacijos įtakos didėjimas, mokiniai ir mokytojai tampa globalios visuomenės dalimi. Be to, Švedijai įstojus į Europos sąjungą, Europos direktyvos reikalauja, kad švietimo įstaigos formuotų ne tik nacionalinį mentalitetą, bet ir Europos piliečio tapatybę per įvairias tarptautines ugdymo programas.

Decentralizacija, globalizacija ir europizacija šiek tiek sumažino Švedijos valstybės galią ir jos autoritetą formuojant socialinio teisingumo politiką švietime, taip pat šiek tiek sumažėjo ir jos galimybės daryti įtaką socialiniam teisingumui. Nepaisant to, kaip jau minėjome, socialinio teisingumo rodikliai švietime Švedijoje iki šiol yra vieni iš geriausių ES.

Pagrindinis Švedijos švietimo sistemos principas – kiekvienam garantuoti vienodą prieigą į lygiavertį mokymą, nepriklausomai nuo lyties, etninės ar socialinės kilmės ir gyvenamosios vietos⁵⁸. Ikimokyklinio ugdymo įstaigos, bendrojo lavinimo ir vidurinės mokyklos ir jų mokymo programos sukurtos atsižvelgiant į kiekvieno jauno žmogaus poreikius ir lūkesčius. Aukštasis mokslas yra nemokamas ir prieinamas kiekvienam norinčiam studijuoti. Dosni valstybinių stipendijų programa garantuoja, kad nei vienas, siekiantis aukštojo mokslo diplomo, nebus „išbrauktas“ iš mokymosi sistemos dėl lėšų stygiaus⁵⁹. Segerholm išskiria šiuos pagrindinius Švedijos vyriausybės politinius prioritetus švietimo sistemos atžvilgiu: išsaugoti demokratijos principus; eliminuoti lyčių nelygybę; formuojant ilgalaikius ir trumpalaikius švietimo tikslus atsižvelgti į socialinius, etninius skirtumus ir neįgalųjų problemas⁶⁰.

Švedijoje švietimo sistema administruojama kelių institucijų. Ikimokyklinio ugdymo įstaigos, bendrojo lavinimo ir vidurinės mokyklos (gimnazijos), taip pat suaugusiųjų mokymo

⁵⁵ Nilsson, I. and Andersson, I. (2001) What is social justice in Swedish education today? The political governing problem. *International journal of inclusive education* 5 (2/3): 257-263.

⁵⁶ Ten pat. P. 49.

⁵⁷ Nilsson, I. and Andersson, I. (2001) What is social justice in Swedish education today? The political governing problem. *International journal of inclusive education* 5 (2/3): 257-263.

⁵⁸ Eurydice, Sweden (2007/08) Eurybase. The information database on education systems in Europe. The Education in Sweden. European Commission. Available on-line.

⁵⁹ Ten pat.

⁶⁰ Segerholm, Ch. (2009) 'We are doing well on QAE': the case of Sweden, *Journal of Education Policy* 24(2): 195-209.

centrai yra administruojami *Skoleverket* (Nacionalinė švietimo sistemos taryba). Aukštąjį mokslą administruoja *Högskoleverket* (Nacionalinė aukštojo mokslo sistemos tarybos). *Skoleverket* ir *Högskoleverket* tiesiogiai pavaldžios Švedijos vyriausybei, kuri nubrėžia esminius ir pagrindinius švietimo tikslus ir prioritetus. *Skoleverket* ir *Högskoleverket* vykdo kasmetinę įvairiausių švietimo rodiklių apskaitą, vertinimą ir matavimą. Taip pat koordinuoja mokymo kokybės užtikrinimo ir vertinimo apskaitą bei atlieka mokymo įstaigų inspekciją. Švedijos statistikos departamentas (*Statistiska centralbyrån*) oficialiai teikia statistinę informaciją apie mokymo ir švietimo sistemą *Skoleverket* ir *Högskoleverket* užsakymu.

Švedijos istorinės ir socialdemokratinės tradicijos lėmė aukštą socialinio teisingumo švietime užtikrinimą. Todėl tyrimai yra orientuoti ne tiek į rodiklių formulavimą ir jų matavimo sistemų kūrimą, kiek į specifinių socialinio teisingumo problemų švietime išaiškinimą ir jų efektyvių sprendimo būdų ieškojimą. Panagrinėkime detaliau *Skoleverket* ir *Högskoleverket* fiksuojamus kasmetinius švietimo rodiklius.

Kaip jau minėjome, *Skoleverket* administruoja ikimokyklinio, pradinio ir vidurinio mokymo institucijas. Ji taip pat administruoja suaugusių mokymą, neįgalių vaikų mokymą ir ką tik atvykusių imigrantų vaikų integraciją į Švedijos mokymo sistemą ir visuomenę. *Skoleverket* prižiūri, remia ir vertina savivaldybių ir mokyklų darbą. Ji atlieka kokybės vertinimus, renka statistiką, atlieka tarptautinius palyginimus, užtikrina duomenų prieinamumą, remia mokytojų kvalifikacijos kėlimą, rengia valstybinius ir kokybės vertinimo testus. Visa informacija nesunkiai prieinama jos tinklalapyje (<http://www.skolverket.se>). Tarybos tikslas užtikrinti visiems vaikams lygią prieigą prie vienodos mokymo kokybės ir mokymo sąlygų. Prioritetas skiriamas vaikų su negalia integracijai, adaptacijai ir jų specifinių mokymosi poreikių užtikrinimui. Didelis dėmesys skiriamas imigrantų integracijos problemoms, taip pat stengiamasi atsižvelgti į etninių mažumų poreikius rengiant įvairias mokymo programas⁶¹.

Peržvelgę įvairius *Skoleverket* leidinius⁶², statistinius rinkinius⁶³ ir mokslinius straipsnius⁶⁴, galime išskirti šiuos fiksuojamus socialinio teisingumo rodiklius švietime:

1. *Bendrieji kiekybiniai rodikliai*, kurie atskleidžia švietimo sistemos prieinamumą, tinkamumą, įperkamumą ir dalyvavimo joje galimybes. Tarp jų galima išskirti „*bendruosius specifinius*“, kurie matuoja žmonių su negalia ar mokymosi sutrikimais galimybes dalyvauti mokymo procese.
2. *Mokymosi proceso kokybės rodikliai*, kurie rodo, kaip buvo įgyvendintas lygybės principas ir atskleidžia to principo įgyvendinimo spragas. Kokybės rodikliai gali būti padalinti į *pážangumo* ir *socialinio mobilumo* rodiklius.

1 lentelė *prieduose* vaizdžiai apibendrina Švedijos socialinio teisingumo rodiklių matavimo sistemą. Fiksuojami šie *bendrieji kiekybiniai rodikliai*: statistika apie ikimokyklinių, bendrojo lavinimo, vidurinių mokyklų ir suaugusių mokymo centrų skaičių ir jų tipą; bendros išlaidos; išlaidos, tenkančios vienam vaikui/mokiniui; mokinių skaičius ir jų pasiskirstymas pagal

⁶¹ Segerholm, Ch. (2009) „We are doing well on QAE“: the case of Sweden, *Journal of Education Policy* 24(2): 195-209.

⁶² Skoleverket (2008) With another mother tongue – students in compulsory schools and the organizations of teaching and learning. A summary of the report 321. Available online.

Skoleverket (2006a) Gender differences in goal fulfilment and educational choices. Report 287.

Skoleverket (2006b) Educational Results National level. Part 1, 2006. Sweden's Official Statistics on pre-school activities, school-age child-care, schools and adult education. Part 1, 2006. Report 274.

⁶³ Eurydice, Sweden (2007/08) Eurybase. The information database on education systems in Europe. The Education in Sweden. European Commission. Available on-line.

⁶⁴ Nilsson, I. and Andersson, I. (2001) What is social justice in Swedish education today? The political governing problem. *International journal of inclusive education* 5 (2/3): 257-263.

Lindstrom, J. (2006) Can only rich people study? Youth, segregated suburb and higher education: experience from Sweden, *Widening participation and life-long learning: the journal of the Institute for the access studies and the European access network* 8(2): 6-14.

Segerholm, Ch. (2009) „We are doing well on QAE“: the case of Sweden, *Journal of Education Policy* 24(2): 195-209.

lytį ir gimimo šalį (gimęs/usi Švedijoje ar už jos ribų); mokinių skaičius pagal mokymo dalykus ir programas; vidutinis mokinių skaičius, tenkantis mokyklai; mokytojų skaičius; mokinių/mokytojų santykis; grupių dydis; kai kalbama apie ikimokyklines įstaigas, fiksuojamas rodiklis: darbuotojų skaičius ir vaikų skaičius, tenkantis vienam darbuotojui. *Bendrieji specifiniai rodikliai*: mokymo įstaigų, skirtų vaikams su negalia ar įvairiais mokymosi sutrikimais, skaičius; bendros išlaidos; išlaidos vienam mokiniui; vaikų skaičius; grupių dydis; mokytojų skaičius; mokinių/mokytojų santykis (detalesnė informacija pateikta 1 lentelėje).

Didelis mokymo įstaigų skaičius ir mažas joms tenkančių mokinių skaičius rodo didelį švietimo sistemos prieinamumą ir pasirenkamumą. Didelės bendros išlaidos ir didelės išlaidos, tenkančios vienam mokiniui, liudija apie valstybės išpareigojimus užtikrinti kokybišką ir lygų mokymą kiekvienam. Apie tai gali liudyti ir didelis mokytojų skaičius ir mažas mokytojų/mokinių santykis.

Švedijoje mokymo kokybės patikrinimas atliekamas jau nuo 1861 metų⁶⁵. Todėl švedai turi ilgalaikę patirtį matuojant ir vertinant mokymo kokybę. Fiksuojami ir stebimi šie *pažangumo* rodikliai, kuriuos galime susieti su socialiniu teisingumu: nacionalinių testų rezultatai; atskirų dalykų metiniai pažangumo rezultatai; rezultatų pasiskirstymas pagal lytį, šeimos socialinį statusą (fiksuojamas motinos/tėvo išsilavinimas), gimtąją kalbą (pirmoji kalba Švedų arba ne), gimimo šalį (gimęs/usi Švedijoje ar ne). Kiti rodikliai: vaikų dalis negavusių pagrindinės mokyklos sertifikatų, jų pasiskirstymas pagal lytį, gimimo šalį; vaikų dalis nebaigusių vidurinės mokyklos/gimnazijos, jų pasiskirstymas pagal lytį ir gimimo šalį.

Pažangumo rodiklių pasirinkimas stebėjimui ir vertinimui, atskleidžia pagrindinius nacionalinius tikslus keliamus švietimo sistemai – demokratija ir lygios galimybės visiems. Menkesni pažangumo rodikliai vaikų iš žemesnių socialinių sluoksnių, vaikų iš imigrantų šeimų ar tų, kurių pirmoji kalba nėra švedų, liudija apie švietimo sistemos spragas, garantuojant lygias galimybes visiems ir lygiavertį mokymą kiekvienam. Statistika ir tyrimai atlikti *Skoleverket* rodo, kad vaikai, kurių pirmoji kalba nėra švedų, gerokai atsilieka savo pažangumo rodikliais. Todėl siekiama padėti tokiems vaikams pasiekti geresnių mokymosi rezultatų. Vaikai, gimę už Švedijos ribų ir kurių pirmoji kalba nėra švedų, dažnai palieka mokyklą. Mokytojai turi būti pasiruošę atsižvelgti į šių vaikų poreikius ir padėti jiems spręsti mokymosi problemas.

Švedijos vyriausybė vykdo aktyvią lyčių lygybės propagavimo politiką privalomo mokymo mokyklose, vidurinėse mokyklose ir suaugusių mokymo įstaigose. Pastaruoju metu Švedijoje plačiai diskutuojamos priežastys, kodėl mergaičių mokymosi rezultatai yra geresni nei berniukų, netgi jei lyginsime skirtumus toje pačioje socialinėje ar etninėje grupėje. Bandoma atskleisti šio reiškinio priežastis ir ieškoti sprendimo būdų.

Tarp *mokymo proceso kokybės* rodiklių galima išskirti ir *Skoleverket* matuojamus *socialinio mobilumo* indikatorius. Fiksuojamas ir stebimas mokinių skaičius, baigusių vidurinę mokyklą, ir jų pasiskirstymas pagal lytį ir gimimo šalį (gimęs/usi Švedijoje ar ne). Kitas rodiklis: vaikų, baigusių vidurinę mokyklą ir trijų metų laikotarpyje sėkmingai įstojusių į universitetą skaičius. Pastarasis rodiklis fiksuojamas pagal lytį, tėvų socialinį statusą ir pagal tai, ar studentas gimė Švedijoje ar už jos ribų.

Didelė dalis vaikų, sėkmingai baigusių vidurinę mokyklą (gimnaziją), rodo, kad socialinio teisingumo principas – suteikti visiems lygias galimybes – yra įgyvendintas. Kuo daugiau vaikų iš etninių mažumų įgyja vidurinį išsilavinimą, ir kuo daugiau iš jų patenka į aukštąsias mokyklas, rodo, kad demokratijos ir lygių galimybių principai yra įvykdyti.

Kalbant apie socialinį teisingumą švietime, labai svarbu paminėti, kad 2005 metais Švedijoje buvo priimtas ir įsigaliojo aktas, draudžiantis diskriminaciją ar kitą moksleivius ir studentus žeminantį elgesį. Įstatymas užtikrina vienodą visų Švedijos moksleivių ir studentų traktavimą mokyklose nepriklausomai nuo jų rasės, tautybės, neigalumo, lyties, religinių ar kitokių

⁶⁵ Segerholm, Ch. (2009) ,We are doing well on QAE': the case of Sweden, Journal of Education Policy 24(2): 195-209.

įsitikinimų ir seksualinės orientacijos. *Skoleverket* įkūrė vaikų ir mokinių ombudsmaną, kuris gina vaikus ir mokinius neteisingo traktavimo atveju. Didelis dėmesys taip pat skiriamas tyrimams, kaip sustabdyti mobingą⁶⁶ mokyklose. Švedijos vyriausybė nuo 2007 iki 2010 metų tam jau skyrė 10 milijonų kronų. Policija, jaunimo psichologas, socialiniai darbuotojai, mokytojai ir mokiniai bendradarbiauja prevencinių priemonių prieš mobingą kūrimą⁶⁷.

Kaip vieną iš demokratijos apraiškų Švedijos mokymo sistemoje, galima būtų išskirti įteisintą įstatymą, kuris reikalauja, kad vaikai ir jų tėvai taip pat darytų įtaką sprendimams dėl mokymo programų turinio⁶⁸.

Būtina paminėti, kad mokyklos išsidėsčiusios labai tolygiai visoje Švedijos teritorijoje. Kiekviena savivaldybė garantuoja, kad iki mokyklos būtų ne daugiau nei du kilometrai. Todėl Švedijoje diskusijos keliamos tik dėl mokyklų kokybės, bet tokia problema kaip geografinis mokyklų prieinamumas nebeegzistuoja.

Aukštojo mokslo socialinio teisingumo būklės indikatorius vėlgi galima suskirstyti į *bendruosius kiekybinius ir mokymo proceso kokybės* vertinimo rodiklius (žr. 1 lentelę prieduose).

Kaip jau minėjome, aukštasis mokslas Švedijoje administruojamas *Högskoleverket* (Švedijos nacionalinės aukštojo mokslo tarybos), kuri atlieka aukštojo mokslo indikatorių apskaitą, skelbia mokymo kokybės vertinimo rezultatus, atlieka auditą ir pan. *Högskoleverket* kiekvienais metais parengia ir išleidžia kasmetinę Švedijos aukštojo mokslo apžvalgą. Joje apžvelgiama mokymo kokybė, pateikiami duomenys apie studentų ir dėstytojų skaičių, išlaidas aukštajam mokslui, studentų mobilumą; Švedijos pasiekimai palyginami ir su kitų šalių universitetais. Rodikliai apibendrinami ne tik nacionaliniu aspektu, bet ir pateikiami duomenys atskirai apie kiekvieną Švedijos universitetą.

Apibendrinę *Högskoleverket* (2009) fiksuojamus ir tarptautinėse duomenų bazėse (Eurostat, 2009; Eurydice, Sweden, 2007/08) skelbiamus indikatorius apie aukštąjį mokslą, išskiriame šiuos pagrindinius socialinio teisingumo rodiklius:

1. Bendrieji kiekybiniai rodikliai: gyventojų dalis su aukštuoju ir jų pasiskirstymas pagal lytį; studentų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal mokymo dalykus, pagal lytį ir amžių; kasmet naujai priimtų studentų skaičius; aukštojo mokslo institucijų skaičius ir jiems tenkančių studentų skaičius; studentų pasiskirstymas tarp regionų; dėstytojų skaičius; dėstytojų/studentų santykis; bendros išlaidos; išlaidos, tenkančios vienam studentui; išlaidos, tenkančios dėstytojų atlyginimams ir administracijos išlaikymui.

Bendrieji rodikliai atspindi aukštojo mokslo prieinamumą, pasirenkamumą ir dalyvavimą.

2. Mokymosi proceso kokybės rodikliai:

Pažangumo rodikliai: studentų skaičius ir dalis įgijusių aukštojo mokslo kvalifikacijas (studijų trukmė – mažiau nei treji metai; treji metai; ketveri metai) ir jų pasiskirstymas pagal lytį, amžių, socialinį statusą ir tautybę.

Socialinio mobilumo rodikliai: naujai priimtų studentų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal lytį, amžių, socialinę kilmę (fiksuojama studentų dalis kilusių iš darbininkų klasės) ir tautybę (fiksuojama „gimęs Švedijoje ar ne“ ir „abu tėvai yra gimę Švedijoje ar ne“). Sėkmingai baigusius aukštąsias mokyklas skaičius ir jų pasiskirstymas pagal lytį, socialinę kilmę ir tautybę.

Pastarieji rodikliai apima tokius socialinio teisingumo aspektus kaip lygios galimybės visiems, prieinamumas, prisitaikomumas, priimtinumas ir dalyvavimas.

Išplėsti dalyvavimą aukštajame moksle buvo ir yra Švedijos vyriausybės prioritetas. Aukštojo mokslo institucijos gali padėti socialiai pažeidžiamoms grupėms (tarp jų vaikams, gimusiems ne Švedijoje ar tiems, kurių pirmoji kalba yra ne švedų) įveikti socialinius skirtumus ir apribojimus. Nuo 2002 iki 2004 metų Švedijos vyriausybė išleido beveik 120 milijonų kronų

⁶⁶ Mobingas apibūdinamas kaip ilgalaikis, sistemingas psichologinis teroras, kurį grupė taiko vienam asmeniui.

⁶⁷ Eurydice, Sweden (2007/08) Eurybase. The information database on education systems in Europe. The Education in Sweden. European Commission. Available on-line.

⁶⁸ Ten pat.

įvairioms dalyvavimo aukštajame moksle išplėtimo projektams. Vienas iš tokių projektų buvo propaguoti aukštąjį mokslą ir jo teigiamą poveikį žmogaus socialiniam mobilumui tose mokyklose, kuriose gausu ne Švedijoje gimusių moksleivių. Tai dažniausiai mokyklos išsidėsčiusios etniniu pagrindu segreguotų miesto rajonų pakraščiuose. Dėl susiformavusios blogos reputacijos tokie rajonai tampa socialinės atskirties židiniu. Vaikų, baigusių mokyklą etniniu pagrindu atskirtuose rajonuose, pasiekimai dažniausiai gerokai atsilieka nuo šalies vidurkio. Dar mažiau iš jų tarpo įstoja į aukštąsias mokyklas. Projektų tikslas buvo informuoti vaikus apie aukštojo mokslo suteikiamas galimybes, motyvuoti juos siekti aukštojo mokslo ir tokiu būdu nepalikti nei vieno, kuris pasakytų „aš nežinojau, kokias galimybes man galėjo atverti aukštasis mokslas“ (Lindstrom, 2006).

Švedijos vyriausybė skiria ypatingą dėmesį lyčių lygybei. Šiuo metu vyriausybė finansuoja tyrimus, kurių tikslas – nustatyti, kodėl egzistuoja dideli lyčių skirtumai pasirenkant tam tikras profesijas, kodėl labai mažai vyrų pasirenka mokytojo profesiją. Siekiama atskleisti, kokie faktoriai daro įtaką moterų ir vyrų pasirinkimui tapti mokytoju. Bandoma rasti būdus, kaip pritraukti kuo daugiau vyrų į mokyklas. Hogskoleverket siekia sumažinti didelius lyčių skirtumus mokytojo profesijoje (<http://www.sweden.gov.se/sb/d/10779>). Tuo tarpu aukštojo mokslo institucijose dominuoja vyrai. Todėl galbūt galima priskirti prie socialinio teisingumo rodiklių ir šiuos indikatorius, kurie yra fiksuojami *Högskoleverket*: dėstytojų skaičius ir moterų dalis jame; dėstytojų dalis su daktaro laipsniu ir moterų dalis jame; doktorantų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal lytį.

Prie socialinio teisingumo rodiklių galima priskirti ir matuojamus *užimtumo stebėsenos rodiklius* (žr. 1 lentelę prieduose). Kadangi Švedijos sistema yra orientuota į pilno užimtumo politiką, tampa labai svarbu stebėti studentų, baigusių gimnazijas, profesines ar aukštąsias mokyklas, darbinės karjeros istoriją. Baigę mokymo įstaigas stebimi mažiausiai trejus metus, sekama jų darbinė karjera. Fiksuojami tokie rodikliai: nedarbo lygis tarp baigusių aukštąsias mokyklas, profesines ir vidurines; lyginamas nedarbo lygis tarp studentų, baigusių aukštąsias mokyklas prieš metus, dvejus ir trejus. Matuojami ir tokie rodikliai kaip gyventojų dalis su aukštuoju išsilavinimu ir jų pasiskirstymas pagal lytį, amžių ir mokymo dalyką; bedarbių dalis (20-34 amžiaus grupėje) pagal pažangumą, lytį ir studijų dalyką; bedarbių dalis 15-24 metų amžiaus grupėje; bedarbių pasiskirstymas pagal išsilavinimą; nedarbo lygis ir pan.

3.3. Škotijos patirtis

Škotijos socialinė politika ir švietimo sistema teoriškai priskiriamos liberaliai gerovės valstybei. Ši šalis yra sudėtinė Didžiosios Britanijos dalis, bet turi savo parlamentą ir atskirą švietimo Ministeriją. Tokios sritys kaip švietimas, būstas ir sveikatos apsauga yra Škotijos vyriausybės žinioje – Didžiosios Britanijos parlamentas beveik visiškai nereglementuoja jų funkcionavimo aspektų. Škotijos vyriausybė finansuoja mokyklas ir bendruomenės mokymo bei plėtros centrus kasmet pervesdama dotacijas vietinėms savivaldybėms. Savivaldybių valioje yra kaip toliau tos dotacijos bus paskirstytos tarp mokyklų. Pačios mokyklos sprendžia, kur ir kaip panaudoti išlaidas mokymo reikmėms. Kolegijos ir universitetai finansuojami Škotijos finansavimo tarybos (*Scottish Funding Council*). Kolegijos ir aukštojo švietimo įstaigos taip pat gauna pajamas iš mokslinių tyrimų ir paslaugų, kurias jie teikia kitoms institucijoms, tokių kaip specialistų patarimai ir konsultacijos įvairiais mokslo klausimais⁶⁹.

Škotijoje švietimą administruoja Sekretoriaus kabinetas švietimo ir mokymosi visą gyvenimą reikalams (*Cabinet Secretary for Education and Lifelong Learning*). Sekretoriaus kabinetas atsakingas už mokyklinį lavinimą, aukštąjį mokslą, mokslinius tyrimus, mokymąsi visą gyvenimą, ikimokyklinio ugdymo įstaigas ir darželius. Kitos institucijos (*Her Majesty's Inspectorate of Education; the Social Work Inspection Agency and the Student Awards Agency for Scotland; the Education Analytic Services Division and the Chief Scientific Officer; the Cabinet*

⁶⁹ Eurydice, Skotland (2004) Structures of Education, Vocational Training and Adult Education Systems in Europe. SCOTLAND. Directorate-General for Education and Culture.

Secretary for Education and Lifelong Learning) talkina Sekretoriaus kabinetui ir yra jam pavaldžios⁷⁰. Pagrindinis švietimo sistemos tikslas – „pažangesnė Škotija“ (*smarter Scotland*).

Šūkis „pažangesnė Škotija“ kelia uždavinius, būdingus individualistinei ideologijai. Tarp jų galima paminėti svarbiausius: ugdyti savarankiškus ir pasitikinčius savimi jaunos žmones, kurie ilgainiui taptų atsakingais piliečiais, galinčiais puikiai pasirūpinti savimi ir sėkmingai prisidėti prie Škotijos visuomeninio gyvenimo; tapti vis labiau išsilavinusiais, kvalifikuotesniais ir sėkmingesniais⁷¹. Taigi švietimo sistema turi ugdyti pasitikėjimą savimi ir savo jėgomis – svarbiausias uždaviny. Šalia to švietimo sistemai keliami ir socialinio teisingumo uždaviniai: suteikti vaikams geriausią gyvenimo pradžią, kad jie būtų pasirengę sėkmei; spręsti nelygybės Škotijos visuomenėje problemas; pagerinti gyvenimo galimybes vaikams ir jaunimui iš socialinės rizikos šeimų⁷².

Škotijos vyriausybė garantuoja nemokamą privalomą pagrindinį išsilavinimą visiems vaikams 5-16 amžiaus grupėje ir tiems, kurie nori toliau tęsti mokslus vidurinėje mokykloje. Mokymo programos sudarytos taip, kad patenkintų kiekvieno poreikius ir atsižvelgtų į skirtumus (gabumus ir polinkius). Mokyklos siekia ugdyti vaikų savarankiškumą, atsakomybę, stengiasi padėti atskleisti jų gabumus, sužadinti norą mokytis ir siekti savo gyvenimo tikslų. Skirtingai nei Švedijoje, kurioje daugiau akcentuojama lygios galimybės ir tokios vertybės kaip „visi skirtingi-visi lygūs“, Škotijos sistema siekia suteikti visiems lygias galimybes, bet taip pat skatina gabiuosius. Akivaizdu, kad Škotijos sistema labiau orientuota į saviraišką, individualumą ir savarankiškumą. Švedijos sistema labiau orientuota į lygybės, solidarumo ir lygaus traktavimo užtikrinimą.

Nuo 16 metų jaunuoliai gali rinktis – arba eiti dirbti, arba toliau mokytis vidurinėje ar profesinėje mokyklose. Baigę vidurines mokyklas jaunuoliai gali tęsti mokslus kolegijose ir universitetuose, kurie savo mokymo kokybe garsėja visame pasaulyje. Per pastaruosius 50 metų Škotijoje dalyvavimas aukštajame moksle žymiai išsiplėtė. Škotijos vyriausybė stengiasi sudaryti sąlygas visiems norintiems siekti aukštojo mokslo. Jaunuoliai iš mažiau pasiturinčių šeimų remiami pajamų testavimo principu. Stengiamasi garantuoti teritorinį aukštojo mokslo prieinamumą. Kolegijos dažniausiai išsidėsčiusios ten, kur yra didesnės gyventojų koncentracijos. Studentams iš atokesnių vietovių sudaromos sąlygos naudotis nuotolinio mokymo paslaugomis. Vyriausybė skatina kolegijų kūrimąsi atokesnėse kaimo vietovėse, suteikdama joms papildomas dotacijas. Universitetai išsidėstę pagrindiniuose Škotijos miestuose.

Siekdama socialinio teisingumo, Škotijos vyriausybė finansuoja nemokamą maitinimą mokyklose. Jis suteikiamas vaikams iš nepasiturinčių šeimų. Taip sudaromos sąlygos visiems vaikams lankyti mokyklą. Vietinės savivaldybės suteikia nemokamą mokyklos transportą mokiniams iš atokesnių vietovių arba tiems, kurie dėl ekonominių problemų patys negali atvykti į mokyklą. Įstatymiškai nemokamas transportas suteikiamas vaikams iki 8 metų, kurie gyvena 3,5 kilometrų nuo mokyklos. Vyresniems kaip 8 metai – nemokamas transportavimas į mokyklas suteikiamas, jei jie gyvena 4,5 kilometrai nuo mokyklos⁷³.

Škotijoje akcentuojamas tėvų vaidmuo mokymo procese. Tėvai privalo garantuoti, kad jų vaikai lankytų mokyklą. Jie vaidina taip pat svarbų vaidmenį mokymosi procese, todėl siekiama užtikrinti glaudžius ryšius tarp tėvų ir mokyklos. Tėvai turi teisę rinktis tarp privačių ir valstybinių mokyklų arba gali mokyti savo vaikus namuose, gavę atitinkamą leidimą iš švietimo instancijų.

Valstybės subsidijuojamos ikimokyklinio ugdymo įstaigos Škotijoje nepasižymi tokia gausa kaip Švedijoje. Škotijos vyriausybė garantuoja nemokamą, tačiau tik pusės dienos ikimokyklinį ugdymą kiekvienam vaikui nuo trejų iki penkerių metų, jei tėvai to pageidauja. Todėl Škotijoje gausu privačių ikimokyklinio ugdymo įstaigų, kuriose tėvai gali palikti savo vaikus visą darbo dieną. Ikimokyklinį ugdymą taip pat teikia nevyriausybinių organizacijų. Kai kuriose

⁷⁰ Eurydice, Scotland (2007/08) Eurybase. The Information Database on Education Systems in Europe. The Education System in Scotland. European Commission.

⁷¹ Eurydice, Scotland (2007/08) Eurybase. The Information Database on Education Systems in Europe. The Education System in Scotland. European Commission.

⁷² Ten pat.

⁷³ Ten pat.

regionuose jos yra pagrindiniai ikimokyklinio ugdymo tiekėjai. Ikimokyklinį ugdymą savo darbuotojams gali garantuoti ir kai kurios pramonės ir prekybos įmonės ar net valstybinės įstaigos.

Škotijoje egzistuoja ir privačios bendrojo lavinimo mokyklos, tačiau tik 4 procentai vaikų jas lanko. Mokyklos išsibarsčiusios po visą Škotijos teritoriją taip, kad vaikams nereikėtų ilgai keliauti iki mokyklos. Taip pat tikima, kad mažas grupių skaičius užtikrina mokymo kokybę, taip pat suteikia geresnes sąlygas atsižvelgti į kiekvieno mokinio interesus, pastebėti jo gabumus ir padėti jam ugdyti savarankiškumą⁷⁴.

Apžvelgus pagrindinius švietimo sistemą aprašančius dokumentus (Eurydice, Scotland, 2007/08), akivaizdu, kad Škotijos vyriausybė skiria ypatingą dėmesį vaikams su papildomais ugdymo poreikiais (*Additional support needs*). Papildomi poreikiai gali atsirasti dėl įvairiausių priežasčių: šeimyninių aplinkybių, neįgalumo, sveikatos sutrikimų, socialinių ar emocinių faktorių. Suteikiama ilgalaikė ar trumpalaikė parama tokiems vaikams. Teisės aktai reikalauja sudaryti palankias mokymosi sąlygas specialių poreikių turintiems jaunuoliams, siekiantiems profesinio ar aukštojo mokslo. Jiems siūlomi specialūs kursai, suteikiama įvairi pagalba mokymosi procese. Įvairūs antidiskriminaciniai aktai užtikrina jų lygų ir teisingą traktavimą. Visos kolegijos turi bent vieną darbuotoją, kuris yra apmokytas naudotis specialiomis technologijomis, siekiant padėti studentams su negalia. 2005 m. sausio mėn. Škotijos vyriausybė paskelbė rekomendacijas dėl priemonių remti neįgalius studentus. Išleisti taip pat specialūs aktai draudžiantys rasinę diskriminaciją kolegijose ir aukštosiose mokyklose. Taip pat svarbu pažymėti, kad vaikus ir studentus su specialiais poreikiais stengiamasi kiek įmanoma integruoti į eilines mokyklas⁷⁵.

Svarbus dėmesys skiriamas suaugusiųjų švietimui. Suaugę gali mokytis bendruomenės mokymo ir vystymo programose. Savanoriškos organizacijos, kolegijos ir universitetai taip pat teikia suaugusių mokymo paslaugas. Bendrijos mokymo ir plėtros programos dažniausiai tiekiamos bendruomeniniu pagrindu: paslaugos, finansavimas ir programose sudaromos vietos lygmeniu, pavyzdžiui, kaimų ir seniūnijų lygmeniu. Dėl išteklių ribotumo bei prioritetų, ypatingas dėmesys yra skiriamas bendruomenėms Škotijos pakraščiuose, atokesnėse vietovėse ir kaimeliuose. Siekiama užtikrinti tinkamą darbuotojų skaičių remtinose bendruomenėse, išsidėsčiusiose toli nuo šalies universitetų ir kolegijų. Vyriausybė remia mokymo programas, skirtas ilgalaikiams bedarbiams, socialiai pažeidžiamoms grupėms, tai pat ir tuos, kurie siekia pakelti savo kvalifikaciją ar praplėsti savo bendrųjų žinių akiratį. Ypatingas dėmesys skiriamas imigrantų mokymosi programoms. Kai kuriais atvejais kursai rengiami specialiai tam tikroms grupėms, pavyzdžiui, etninių mažumų atstovams, kaliniams, atliekantiems bausmę, grupėms ir asmenims, gyvenantiems skurdžiuose rajonuose, vyresnio amžiaus žmonėms⁷⁶.

Išaugus imigracijai, didelis dėmesys skiriamas anglų kalbos mokymui mokyklose ar suaugusių mokymo centruose. Siekiama sudaryti visiems sąlygas, kurių pirmoji kalba nėra anglų, tobulinti anglų kalbos įgūdžius ir taip užtikrinti imigrantų sėkmingą integraciją į mokymosi procesą, Škotijos darbo rinką ir į visuomeninį gyvenimą. 2007 metais Škotijos vyriausybė priėmė *Užsieniečių anglų kalbos mokymosi strategiją (ESOL English For Speakers of Other Languages)*, kuria siekiama užtikrinti kalbos kursų prieinamumą visoje Škotijos teritorijoje atsižvelgiant į poreikius (daugiau apie tai galima rasti <http://www.esolscotland.com/nationalpanel.html>).

Apibendrinant, švietimo sistema Škotijoje siekia užtikrinti nemokamą ir kokybišką bendrąjį ir vidurinį išsilavinimą kiekvienam – kas ir būdinga liberalios pakraipos gerovės valstybei. Pagrindinis tikslas ugdyti savarankišką ir atsakingą pilietį, galintį pasirūpinti savimi ir kitais. Stengiamasi atsižvelgti į specialių poreikių turinčius vaikus ir jaunuolius. Pajamų testavimo pagrindu suteikiama parama vaikams ir jaunuoliams iš neturtingų šeimų. Ikimokyklinis ir aukštasis mokslas yra labiau privatizuoti. Apstu privačių darželių, nes valstybinės ikimokyklinės įstaigos

⁷⁴ Eurydice, Scotland (2007/08) Eurybase. The Information Database on Education Systems in Europe. The Education System in Scotland. European Commission.

⁷⁵ Eurydice, Scotland (2007/08) Eurybase. The Information Database on Education Systems in Europe. The Education System in Scotland. European Commission.

⁷⁶ Eurydice, Scotland (2007/08) Eurybase. The Information Database on Education Systems in Europe. The Education System in Scotland. European Commission.

teikia paslaugas tik pusę darbo dienos. Aukštasis mokslas yra dalinai mokamas – studentai moka mokestį už mokslą. Tačiau išimtys daromos kai kuriems dieninio skyriaus ir ES programų studentams. Studentų paskolų schemos (Student Loan Scheme) suteikia studentams galimybę gauti paskolą pragyvenimo išlaidoms padengti, kuri suteikiama dalinai patikrinus jų materialinę padėtį. Jauni studentai iš neturtingų šeimų gali gauti studijų paramą pragyvenimo išlaidoms padengti, kurios nereikia grąžinti. Parama suteikiama pajamų testavimo principu. Taigi švietimo sistemai keliami tikslai ir organizavimas sutampa su liberaliai gerovės valstybei būdingais požymiais.

Škotijoje fiksuojami įvairūs švietimo rodikliai, kurie yra skelbiami Škotijos vyriausybės tiklalapyje: <http://www.scotland.gov.uk/Topics/Statistics/Browse/School-Education>. Kasmetinė matuojamų indikatorių sistema pasižymi rodiklių gausa ir detalumu. Rodikliai skirstomi į įvairias grupes:

- **Vaikai** (išsami kiekybinė statistika apie vaikų skaičių mokyklose, mokymo lygiuose, klasėse ir jų pasiskirstymą pagal mokyklos tipą, gyvenamą vietovę, lytį, rasinę/tautinę priklausomybę); mokyklos (išsami statistika apie mokyklų inventorių, turtą, skaičių ir pan.);
- **Mokytojai** (mokytojų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal mokyklos tipą, regioną (kaimo/miesto), mokytojų atlyginimai, jų pasiskirstymas pagal lytį ir amžių, mokytojų-mokinių santykis);
- **Vaikų mokymosi pasiekimo rodikliai** (fiksuojami kasmetiniai vaikų pasiekimai pagal pagrindinius dalykus ir jų pasiskirstymas pagal lytį, rasę/tautybę, pilietybę, skurdo lygį; vaikų su specialiais poreikiais pasiekimai pagal skurdo lygį);
- **Saugumas mokyklose** (2006 atliktas disciplinos tyrimas mokyklose: remiantis mokytojų apklausa, išsiaiškinta, kaip dažnai vaikai nesilaiko disciplinos ar naudoja fizinę ir psichologinę prievartą vieni prieš kitus ar prieš mokytojus; kasmetiniai lankomumo rodikliai: lankančiųjų dalis, vėluojančiųjų dalis, praleidusių pamokas dėl ligos dalis, nelankančiųjų pamokų dalis, laikinai pašalintų iš mokyklos dalis; pastarieji lankomumo rodikliai fiksuojami pagal lytį, teritorinį pasiskirstymą (miestas/kaimas), rasę/tautybę ir anglų kalbos mokėjimo lygį; taip pat pagal tai, ar vaikas turi specialių ugdymo poreikių ir ar priklauso neįgaliųjų grupei);
- **Socialinės įtraukties rodikliai:**
 - a) *Kasmetinė statistika apie specialių poreikių turinčius vaikus:* vaikų su specialiais poreikiais skaičius (detaliai įvardijami: pavyzdžiui, disleksija, elgesio problemos, kalbos sutrikimai ir pan.); paramos vaikams su specialiais poreikiais tipas (papildomas mokymas; socialinių darbuotojų paslaugos; sveikatos apsaugos paslaugos); vaikų su specialiais poreikiais pasiskirstymas pagal lytį; vaikų skaičius su specialiais poreikiais laikas praleistas eilinėse mokyklose (visą laiką, tam tikrą laiką, nelanko eilinės mokyklos); vaikų su specialiais poreikiais integracija į eilines mokyklas: visą laiką normalioje mokykloje, $\frac{3}{4}$ ar daugiau, bet ne visą laiką, $\frac{1}{2}$ ar daugiau, bet mažiau nei $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{4}$ ar daugiau, bet mažiau nei $\frac{1}{2}$, mažiau nei $\frac{1}{4}$, nesilanko eilinėje mokykloje; vaikų skaičius su specialiais poreikiais vietos valdžios institucijų priežiūroje ar gyvenančių skurdžiuose segreguotose rajonuose; paramos vaikams su specialiais poreikiais tipas: papildomas specialistas – mokymosi pagalba, papildomas specialistas – ne mokymuisi pagalba, socialinių darbuotojų paslaugos, sveikatos apsaugos paslaugos, savanoriška parama; vaikų su specialiais poreikiais pasiskirstymas pagal gautos paramos rūšį ir pagal lytį; neįgalių vaikų skaičius ir pasiskirstymas pagal lytį; vaikų pasiskirstymas pagal rasinę priklausomybę ir pagal tautybę (įvardijama tautybė).
 - b) *Kita socialinės įtraukties statistika:* kasmetinė statistika apie pabėgėlių ir prieglobsčio prašančių vaikų skaičių ir jų pasiskirstymas pagal tautybę; vaikų skaičius besimokančių Gealic mokyklose; vaikų pasiskirstymas pagal kalbą, kuria kalba namuose. Religiniių mokyklų skaičius ir vaikų skaičius jose.
 - c) **Maitinimas mokyklose:** vaikų, gaunančių nemokamą maitinimą, pasiskirstymas pagal lytį, amžių, rasinę/tautinę priklausomybę.

- **Lygybės statistika:**

- a) **Amžius:** aukštųjų mokyklų studentų pasiskirstymas pagal amžių; baigusių aukštąsias mokyklas ir jų pasiskirstymas pagal amžių; aukštųjų mokyklų studentai, gaunantys finansinę paramą iš SAAS (*Student Awards Agency for Scotland*), ir jų pasiskirstymas pagal amžių; vaikų, turinčių mokymosi problemų, pasiskirstymas pagal amžių.
- b) **Negalia:** neįgalių studentų, besimokančių aukštosiose mokyklose, skaičius; neįgalių studentų skaičius baigusių aukštąsias mokyklas; neįgalių studentų skaičius besimokančių kolegijose; neįgalių studentų skaičius gaunančių finansinę paramą iš SAAS.
- c) **Rasinė/etninė priklausomybė:** aukštųjų mokyklų studentų pasiskirstymas pagal rasinę priklausomybę; baigusiųjų aukštąsias mokyklas pasiskirstymas pagal rasę/tautybę ir pagal baigimo dalyką; vaikų, besimokančių vidurinėse mokyklose, pasiskirstymas pagal rasę ir tautybę; vaikų pasiekimai pagal rasę, tautybę ir lytį; mokytojai pagal rasę/tautybę; vaikai, gaunantys nemokamą maitinimą, pagal rasę/tautybę; vaikai, pašalinti iš mokyklų, pagal rasę/tautybę; vaikai, patalpinti specialiose mokyklose, pagal rasę/tautybę.
- d) **Lytis:** aukštųjų mokyklų studentų pasiskirstymas pagal lytį; baigusiųjų aukštąsias mokyklas pasiskirstymas pagal lytį ir dalyką; studentų skaičius gaunančių finansinę paramą pasiskirstymas pagal lytį; mokinių pažangumo rodikliai pagal lytį; pažangumo rodikliai pagal tautybę ir lytį; vaikų baigusių vidurines mokyklas tolimesnis kelias pagal lytį: įstojo į aukštąsias mokyklas, kolegijas, išėjo dirbti, įsidarbino, mokosi, bedarbis ir pan.; mokytojų pasiskirstymas pagal lytį; vaikų, pašalintų iš mokyklų, pasiskirstymas pagal lytį; studentų pasiskirstymas pagal religinę priklausomybę.

Statistika apie aukštąjį mokslą Škotijoje priskiriama prie lygybės rodiklių. Nenuostabu, nes aukštasis mokymas liberalioje gerovės valstybėje (ir ne tik) rodo socialinį statusą ir dažniausiai užtikrina didesnes užimtumo garantijas lyginant su žemesnį išsilavinimą turinčiais piliečiais ir aukštesnį pragyvenimo lygį. Kadangi klasinė nelygybė yra aukštesnė liberalios gerovės valstybės šalyse, aukštojo mokslo diplomai tampa ypač svarūs rodikliai, suponuojantis tolimesnį individo likimą.

Šalia jau išvardintų rodiklių, galima dar pridurti papildomus kiekybinius rodiklius:

- **Išlaidos švietimui** (ikimokykliniam, pagrindiniam, viduriniam, specialiam, profesiniam, aukštajam).
- **Bendrieji kiekybiniai:** bendras mokinių skaičius mokykloje, vaikų skaičius klasėse, vaikų skaičius pagal mokyklos tipą: didieji miestai, vidutiniai miestai, kiti lengvai pasiekiami miestai, sunkiai pasiekiami miestai, prieinama kaimo vietovė, atoki kaimo vietovė, mokinių skaičius, kuriais rūpinasi vietos valdžios institucijos.
- **Fiksuojama speciali statistika apie privačias mokyklas,** jų skaičių, teritorinį pasiskirstymą, vaikų skaičių besimokančių jose ir jų pasiskirstymą pagal įvairius demografinius rodiklius.
- **Ikimokyklinės ugdymo įstaigos:** ikimokyklinių įstaigų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal tipą (valstybinė, privati, kiti tiekėjai); vaikų lankančių jas dalis ir jų pasiskirstymas pagal amžių; grupių dydis; ikimokyklinių įstaigų teritorinis pasiskirstymas; išlaidos.

Sunkiau buvo rasti informacijos apie suaugusiųjų mokymąsi ir neformalųjį švietimą. Šios sritys, kaip jau buvo minėta, priskiriamos prie bendruomenės mokymosi ir plėtros programų, todėl gali būti, kad statistika dažniausiai renkama savivaldybės lygiu ir nėra oficialiai fiksuojama lengvai prieinamuose statistikos rinkiniuose. Pavyko rasti šiuos oficialiai fiksuojamus **rodiklius apie suaugusiųjų švietimą:** suaugusiųjų mokymosi galimybes teikiančių vietos valdžios institucijų skaičius; jaunimo darbo galimybes tiesiogiai teikiančių vietos valdžios institucijų skaičius; bendruomenės grupės, remiamos vietos valdžios ir teikiančios suaugusiųjų mokymo paslaugas.

Būtina paminėti ir tarptautines duomenų bazines, kuriose gausu palyginamųjų duomenų apie Škotijos švietimo sistemą, tai – Eurostat, Eurydice, PISA ir UNDP. Reikia paminėti, kad tarptautinėse duomenų bazėse rodikliai dažnai pateikiami bendrai visai Didžiąjai Britanijai,

neišskiriant į jos sudėtį įeinančių valstybių. Tai būdinga Eurostat ir UNDP, bet ne PISA ar Euridyce duomenų bazėms ar tyrimams.

3.4. Vokietija

Vokietija yra viena iš šalių, labiausiai atitinkančių konservatyvios-korporatyvinės gerovės valstybės modelio bruožus. Pirmosios socialinės politikos užuomazgos gimė Vokietijoje ir jos socialiniu draudimu pagrįstas gerovės valstybės modelis pasklido po visą Europą. Švietimas – kaip svarbi socialinės politikos dalis taip pat turi išpūdingą praeitį. Konservatyvi-korporatyvinė gerovės valstybė siekia išsaugoti esamą socialinės stratifikacijos sistemą, todėl akcentuojamas profesinis mokymas. Tai atspindi ir pagrindiniai švietimo politikai keliami tikslai. Peržvelgus literatūrą (Authoring Group Educational Reporting, 2008; Eurydice, Germany, 2007/8; Educational Reporting Consortium, 2007) apie švietimo sistemos organizavimą, finansavimą ir problemas, pagrindinį tikslą keliamą švietimui Vokietijoje galima būtų formuluoti taip: paruošti mokinius/studentus profesijai tam tikroje srityje, suteikiant jiems žinias ir kvalifikacijas, kad jie galėtų puikiai atlikti savo pasirinktą darbą ir elgtis atsakingai laisvoje, demokratinėje ir teisinėje visuomenėje.

Pradžioje apžvelkime švietimo sistemos organizavimą, problemas ir pagrindinius politikos akcentus – tai padės geriau suprasti Vokietijos socialinio teisingumo švietime rodiklių matavimo sistemą.

Švietimo administravimas Vokietijoje yra organizuotas federalizmo principu, kuris turi gilią istorinę šaknį ir iki šiol užtikrina demokratiją, įvairovę, konkurenciją ir sėkmingą bendruomeninį gyvenimą. Vokietija yra padalinta į 16 federacijų (*Länder*). Kiekviena federacija turi atskirą Švietimo ir kultūros ministeriją, kuri yra atsakinga už švietimo organizavimą: mokyklas, aukštąsias mokyklas ir suaugusiųjų mokymąsi visą gyvenimą. Vietinių savivaldybių žiniai yra perduota mokyklų veikla, universitetinis mokymas yra *Länder* (federacijos) žinioje. *Länder* vyriausybės kooperuoja tarpusavyje švietimo reikalais per Švietimo ir kultūros ministerijų veiklą. Kiekvienais metais Švietimo ir kultūros ministrai susitinka Standing konferencijoje (*Ständige Konferenz der Kultusminister der Länder in der Bundesrepublik Deutschland*). Susitarimas tarp *Länder* vyriausybių, pasirašytas 1964 m. ir šiek tiek pakoreguotas paskutinį kartą 1971 m., užtikrina vienodą mokyklų mokymo sistemą ir programas visoje Vokietijoje. Susitarimai tarp šešiolikos *Länder* vyriausybių standartizavo ir aukštojo mokslo sistemą⁷⁷.

Švietimo sistema Vokietijoje yra panaši į kitų šalių, tačiau išsiskiria profesinių mokyklų gausa ir įvairove – tai nestebina, nes konservatyvi-korporatyvinė gerovės valstybė didelį dėmesį skiria profesiniam mokymui. Mokymas prasideda ikimokyklinio ugdymo įstaigose, vėliau tęsiamas pagrindinėje. Baigę pagrindines mokyklas vaikai gali tęsti mokslus žemesnėje vidurinėje mokykloje, kurioje mokymas jau yra specializuotas: mokiniai gali rinktis tarp gimnazijos ar profesiskai orientuotų mokyklų. Norint pailustruoti mokyklų įvairovę, galima paminėti, kad žemesnysis vidurinis išsilavinimas (vaikų amžius nuo 10 iki 15 metų) teikiamas net šešių tipų mokyklose, kurios skiriasi savo mokymo dalykų gausa ir specializacija. Aukštesnysis vidurinis išsilavinimas (16-19 metų vaikai) taip pat yra specializuotas. Vaikai gali rinktis tarp bendrąjį išsilavinimą teikiančių mokyklų, kurios rengia vaikus stojimui į universitetus, ar tarp mokyklų, kurios rengia specialistus. Taigi tėvai ir jų dešimtmečiai vaikai privalo anksti apsispręsti, kokią mokyklą lankys, nes nuo mokyklos pasirinkimo priklausys tolesnė vaiko ateitis. Pasirinkę mokyklas su profesiniu profiliu ar tam tikrų dalykų specializacija, vėliau gali sunkiai tikėtis patekti į aukštąsias mokyklas arba gali patekti tik į tam tikrą aukštąsias mokyklas ar gauti galimybę stoti tik į tam tikros pakraipos specialybes. Sistema leidžia tik pereiti iš aukštesnės mokyklos į žemesnę, bet ne atvirkščiai. Tokia sistema yra ypač nenaudinga imigrantų vaikams. Jie ne tik negali pereiti į aukštesnį išsilavinimą teikiančias mokyklas, bet ir dažnai nesugeba baigti mokyklos. Tarp tų, kurie pasilieka antrus metus toje pačioje klasėje ar turi pakartoti tam tikrų dalykų kursą vyrauja imigrantai. PISA tyrimas, atliktas 2006 metais, parodė, kad maždaug 20-45 procentai mokinių,

⁷⁷ Eurydice, Germany (2006/07) Eurybase The Information Database on Education Systems in Europe. The Education System in Germany. European Commission. Directorate-General for Education and Culture.

priklausomai nuo *Länder*, turėjo pakartoti kursą. Išaugo dalis imigrantų, kurie baigia mokyklas be jokių sertifikatų⁷⁸.

Vokietijoje mokslas yra nemokamas – finansuojamas iš valstybės ar savivaldybių biudžeto. Tačiau ikimokyklinės ugdymo įstaigoms taikoma išimtis. Savivaldybės jas tik dalinai finansuoja, kitą dalį turi padengti tėvų įmokos. Vokietijoje apstu privačių ikimokyklinio ugdymo įstaigų. Tačiau privačių bendrojo lavinimo mokyklų Vokietijoje yra labai nedaug, nes sąlygos jų įkūrimui yra pakankamai sudėtingos. Norint įkurti privačią mokyklą būtina įrodyti, kad mokyklos specializacija yra būtina ir jos trūksta valstybinių mokyklų sistemoje. Net ir leidusi įkurti privačią mokyklą valstybė reguliuoja įmokų už mokslą dydį, mokymo turinį, stebi, kad mokymas privačioje mokykloje būtų prieinamas kiekvienam norinčiam ir nedidintų socialinės įtampos visuomenėje. Mokestis už mokslą privalo būti racionalus ir socialiai teisingas. Vaikai iš skurdesnių šeimų gali būti atleidžiami nuo mokesčio arba gali mokėti tik dalį įmokos⁷⁹.

Kiekvienoje *Länder* stengiasi garantuoti pakankamą įvairovę mokyklų savo teritorijoje ir sudaro sąlygas, kad vaikai jas lengvai pasiektų. Viešojo transporto paslaugos yra patogiai sutvarkytos, o išlaidos už viešąjį transportą yra kompensuojamos. Tam tikrais atvejais mokyklos organizuoja savo transportą moksleivių vežimui į mokyklą ir iš mokyklos. Vaikai, gyvenantys dviejų kilometrų atstumu nuo mokyklos, jau gali tikėtis mokyklos pagalbos atvykstant į mokymosi vietą. Vyresni vaikai (nuo penktos klasės), gyvenantys keturių ar penkių kilometrų atstumu, privalo patys atvykti į mokyklą, jei viešasis transportas patogiai sutvarkytas. Vokietijos vyriausybė siekia sudaryti visiems vienodas sąlygas mokytis ir rinktis mokyklą, nepriklausomai nuo šeimos socialinės padėties, gyvenamosios vietos (miesto ar kaimo) ar neįgalumo. Savivaldybės atsakingos, kad vietinis transportas būtų gerai ir patogiai sutvarkytas. Mokyklų transportą finansuoja vietinės valdžios institucijos. Neįgaliems vaikams savivaldybės parūpina specialų transportą, o jei reikia parūpina ir palydą⁸⁰.

Išaugus imigracijai, tapo svarbūs integracijos ir socialinės įtraukties klausimai. Vokietijoje kuriamos efektyvios programos, kurių tikslas – kaip galima greičiau imigrantų vaikus integruoti į vokiškas mokyklas. Pagrindinė pagalba tokiems vaikams yra greitas ir efektyvus vokiečių kalbos apmokymas. Kiekviena *Länder* turi savo specifines kalbos mokymo programas ar metodus. Siekiama ne tik sėkmingai integruoti vaikus ir jaunimą į Vokietijos visuomenę, bet ir sudaromos sąlygos jiems išsaugoti savo gimtosios kalbos įgūdžius ir kultūrinį tapatumą. Mokyklose įdarbinami vokiečių kalbos mokytojai, kilę iš imigrantų šeimų ir mokantys keletą kalbų, ne tik vokiečių – mokytojai, žinantys imigrantų vaikų kalbą, padeda jiems įsisavinti vokiečių kalbą daug greičiau (detaliau apie tai žr. Eurydice, 2006/07, p. 92). Tačiau nepaisant visų pastangų, imigrantai savo pažangumo rodikliais gerokai atsilieka nuo šalies vidurkio. Be to, atsiranda mokyklos, kuriose labai daug imigrantų vaikų ir tokios mokyklos tampa socialinės atskirties židiniu⁸¹.

Dar iki 2005 metų aukštasis mokslas visoje Vokietijos teritorijoje buvo nemokamas, studentai nemokėjo jokių įmokų už mokslą, tik simbolinį mokestį už naudojimąsi socialine infrastruktūra (patogumais, paslaugomis) ir nedidelę įmoką studentų tarybai. Šiandien priklausomai nuo *Länder*, studentai gali mokėti mokestį. Studentai, kilę iš mažas pajamas turinčių šeimų, gauna finansinę paramą studijoms: tiesioginė pinigine parama ar mokesčių tėvams, išlaikantiems studijuojantį vaiką, sumažinimas. Be to, pašalpa vaikui (200 eurai) Vokietijoje yra mokama iki jam sukaks 25 metai – tai irgi traktuojama kaip parama mokymuisi. Aukštojo mokslo geografinis prieinamumas sparčiai išaugo per pastaruosius 30 metų. Kūrėsi aukštosios mokyklos ir atokesniuose ir mažiau apgyvendintuose rajonuose. Nuo 1990 metų aukštasis mokslas buvo modernizuotas ir internacionalizuotas. Tačiau Vokietija iki šiol yra gerokai nutolusi nuo OECD

⁷⁸ Educational Reporting Consortium (2007) Education in Germany. An indicator-based report including an analysis of education and migration. Summary of important results.

⁷⁹ Eurydice, Germany (2006/07) Eurybase The Information Database on Education Systems in Europe. The Education System in Germany. European Commission. Directorate-General for Education and Culture.

⁸⁰ Ten pat.

⁸¹ Educational Reporting Consortium (2007) Education in Germany. An indicator-based report including an analysis of education and migration. Summary of important results.

vidurkio pagal aukštųjų mokyklų studentų skaičių, ypač atsilieka nuo Skandinavijos šalių, Didžiosios Britanijos, Olandijos ir Italijos.⁸²

Vokietijoje suaugusių tęstinis mokymas – būtinas šiuolaikinės visuomenės gyvenimo elementas, todėl jam skiriamas ypatingas dėmesys. Tęstinis mokymas pripažintas svarbia ir integralia švietimo sistemos dalimi, kurios tikslas – nuolatinis individo tobulėjimas viso gyvenimo eigoje. 2004 metais Vokietijoje buvo priimta mokymosi visą gyvenimą strategija. Mokymosi visą gyvenimą strategija apima formalų ir neformalų mokymąsi. Jos tikslas – sukurti lanksčią, visiems prieinamą, orientuotą į visas žmogaus gyvenimo fazes mokymosi sistemą. Vokietijoje veikia lanksti suaugusių mokymo sistema, padedanti jiems baigti vidurines, profesines ir aukštąsias mokyklas. Tęstinis suaugusių mokymas yra finansuojamas iš savivaldybių lėšų, gyventojų, įvairiausių organizacijų ir įmonių įnašų. Vakariniai, neakivaizdiniai, nuotolinio mokymosi kursai suteikia galimybę visiems norintiems baigti ar tęsti mokymąsi formaliose mokymosi institucijose, apimant ir aukštąjį mokslą. Vyriausybė skatina tęstinio suaugusiųjų mokymo plėtrą skirdama įvairias dotacijas ir stipendijas besimokantiems. Formalus suaugusių mokymas apima įvairias grupes: bedarbius, profesionalus, norinčius patobulinti savo kvalifikaciją ir aukšto rango vadovus. Tyrimai rodo, kad Vokietijoje maždaug 41 procentas visų suaugusių amžiaus grupėje nuo 19 iki 64 metų dalyvauja tęstiniame suaugusiųjų mokyme⁸³.

Suaugusių švietimo asociacija renka įvairią statistiką apie suaugusiųjų švietimą ir tęstinį mokymą. Tačiau išsamių statistinių duomenų apie visus suaugusiųjų švietimo aspektus nėra. Statistiniai duomenys yra tam tikroms sritims. Federacinė švietimo ir mokslo ministerija kas trejus metus atlieka tyrimą apie tęstinį mokymąsi. Atlikti tyrimai atskleidžia tokius faktus: labiau išsilavinę, aukštesnės kvalifikacijos ir jaunesnio amžiaus žmonės mieliau dalyvauja tęstiniame mokyme; vyrai šiek tiek labiau linkę tęsti mokslus nei moterys; vokiečių tautybės piliečiai labiau linkę tęsti mokslus nei imigrantai ar etninių mažumų atstovai⁸⁴.

Vokietijoje nemažas dėmesys skiriamas vaikams su specialiais poreikiais. Kaip ir Škotijoje stengiamasi kiek įmanoma tokius vaikus integruoti į bendras mokyklas, sukuriant jiems palankias mokymosi ir kitas būtinas technines sąlygas. Vokietijoje veikia ir specialios mokyklos vaikams su negalia ar kitais sutrikimais. Šeimos, auginančios neįgalius vaikus, yra remiamos vyriausybės per mokesčių sistemą. Paramos tikslas - sudaryti geriausias įmanomas sąlygas tokiems vaikams mokytis, ypač privalomo švietimo laikotarpiu.

Apibendrinant, Vokietijos švietimo sistema orientuota į socialinį teisingumą – siekiama užtikrinti švietimo prieinamumą, pasirenkamumą, taip pat akcentuojamos tokios problemos kaip imigrantų integracija, suaugusiųjų mokymosi visą gyvenimą būtinybė, neįgalių vaikų poreikiai. Tačiau mokymo sistema nėra labai jautri individo padėties socialinės stratifikacijos sistemoje pasikeitimui. Statistika apie švietimą renkama centralizuotai Vokietijos statistikos departamento (*Statistisches Bundesamt Deutschland*, <http://www.destatis.de>). Vokietija taip pat puikiai integruota į tarptautines duomenų bases, kurios kaupia, matuoja ir analizuoja informaciją apie įvairius rodiklius, susijusius su švietimu. Apžvelgus įvairius statistinius duomenis, renkamus Vokietijos statistikos departamento, akivaizdu, kad vyrauja bendrieji kiekybiniai socialinio teisingumo rodikliai, atspindintys švietimo sistemos prieinamumą bei pasirenkamumą. Tai sąlygoja ir Vokietijos susiskirstymo į federacijas ypatumai. Tampa aktualu palyginti švietimo prieinamumą ir pasirenkamumą tarp *Länder*. Renkama detali statistika apie kiekvienoje *Länder* išsidėsčiusias mokyklas, studentų skaičių jose, išlaidas, mokytojų skaičių ir jų atlyginimus. Tačiau **bendrieji kiekybiniai rodikliai** padeda atspindėti ir **lygybės aspektus** švietimo sistemoje, nes fiksuojami

⁸² Educational Reporting Consortium (2007) Education in Germany. An indicator-based report including an analysis of education and migration. Summary of important results. F2-1 paveikslas, p. 23.

⁸³ Authoring Group Educational Reporting (2008) Education in Germany 2008. An indicator-based report including an analysis of transitions subsequent to lower secondary education. Summary of important results. On behalf of the Standing Conference of the Ministers of Education and Cultural Affairs of the Länder in the Federal Republic of Germany and the Federal Ministry of Education and Research.

⁸⁴ Educational Reporting Consortium (2007) Education in Germany. An indicator-based report including an analysis of education and migration. Summary of important results.

pasiskirstymai pagal lytį, etninę priklausomybę, vokiečių kalbos mokėjimo lygį, gimimo šalį, teritorinį pasiskirstymą. Vokietija integruota į PISA duomenų bazę, todėl renkami rodikliai apie penkiolikmečių **pažangumo** rezultatus. Paskutinis tyrimas atliktas PISA atskleidė labai daug problemų Vokietijos švietimo sistemoje, nes rezultatai buvo labai nepalankūs, kaip jau minėjome, etninių mažumų ir vaikų imigrantų naudai. PISA pažangumo rodikliai lyginami pagal lytį, tautybę, regioną, tėvų socialinį statusą, mokyklos tipą. Visos Europos Sąjungos šalys dalyvauja šiame tyrime, taip pat Australija, Japonija, Naujoji Zelandija. Socialinio mobilumo rodiklius fiksuoja *Statistisches Bundesamt Deutschland*, bet nemažai socialinio mobilumo rodiklių galima rasti ir Eurostat palyginamuose tyrimuose (Eurostat, 2009). Matuojami tokie rodikliai kaip baigusiųjų aukštąsias mokyklas skaičius ir jų pasiskirstymas pagal socialinę kilmę ir lytį. Stebimas ir nedarbo lygis tarp aukštųjų mokyklų absolventų. Fiksuojamas nedarbo lygis tarp baigusiųjų aukštąsias mokyklas ir jų pasiskirstymas pagal studijų dalykus, amžių, pažangumą (aukštas, žemas ar vidutinis), lytį ir baigimo metus (baigę prieš metus, dvejus ar trejus).

Prieduose 2 lentelėje apibendrinta Vokietijos socialinio teisingumo rodiklių sistema. Galima išskirti aukštojo mokslo statistiką, kurioje pateikiami bendrieji statistiniai duomenys bei pažangumo ir socialinio mobilumo rodikliai. Nemažai duomenų galima rasti apie tęstinį mokymąsi. Fiksuojamas bendras suaugusiųjų dalyvaujančių tęstiniame mokymesi skaičius ir jų pasiskirstymas pagal išsilavinimą, mokymosi dalykus, lytį ir regionus. Matuojami ir bendrieji kiekybiniai rodikliai apie ikimokyklinį, vidurinį ir profesinį mokymąsi ir fiksuojami duomenys apie specialias mokyklas (žr. 2 lentelę prieduose).

3.5. Estija

Estija – viena iš naujų Europos Sąjungą šalių per kelis pastaruosius dešimtmečius sėkmingai reformavusi švietimo sistemą. Europos sąjungoje Estija garsėja ne tik dideliu išsilavinusių žmonių skaičiumi, bet ir tuo, kad yra viena iš mažiausių ES šalių, kurios kalbos paplitimas irgi mažiausias. Be to Estija patiria spartų gyventojų demografinį senėjimo procesą dėl labai sumažėjusio gimstamumo ir išaugusios migracijos. Todėl nenuostabu, jog Estijos vyriausybė susirūpinusi dėl Estijos tautiškumo ir kalbos išsaugojimo. Šį susirūpinimą atspindi ir švietimo sistemai keliami tikslai. Pagrindinis švietimo sistemos tikslas nurodytas Eurydice dokumentuose, yra sukurti palankias sąlygas asmenybės, šeimos, Estijos tautos ir etninių mažumų visapusiškam vystymuisi; taip pat sudaryti palankias sąlygas Estijos ekonominio, politinio ir kultūrinio gyvenimo plėtrai; apsaugoti jos gamtą ir kultūrą globalios ekonomikos ir kultūros sąlygomis; formuoti asmenybę, kuri gerbia ir laikosi įstatymų; puoselėti asmenybės norą dalyvauti tęstiniame mokymesi⁸⁵.

Estija, sėkmingai įstojusi į ES, turi laikytis ir jai keliamų reikalavimų švietimo srityje. Šiuo metu Estija teikia duomenis daugybei tarptautinių statistinių organizacijų, susijusių su švietimu („EUROSTUDENT IV“; Eurostat; Eurydice; PISA; UNDP). O organizuojant švietimą ir mokymą laikosi Europos Sąjungos direktyvų ir nurodymų. Pavyzdžiui, tokių kaip Lisabonos strategija, Maastricht Communiqué, Copenhagos deklaracija. Pastarieji dokumentai reikalauja laikytis socialinio teisingumo kriterijų švietimo ir mokymosi procese, tokių kaip mokymo kokybė, prieinamumas, efektyvumas, kooperacija, lankstumas, skaidrumas, kryptingumas, konkurencingumas ir integralumas/sąžiningumas (Švietimo ir mokslo ministerija, 2005). Pastaruoju metu ES propaguoja mokymosi visą gyvenimą idėjas, konkrečias programas ir strategijas. Todėl Estijos švietimo ir mokslo ministerija skiria ypatingą dėmesį ir suaugusiųjų mokymui. Peržvelgus įvairius dokumentus, susijusius su švietimu Estijoje, akivaizdu, kad ypatingas dėmesys skiriamas tautinių mažumų integracijai į mokymosi procesą ir mokinių bei studentų su specialiais poreikiais socialinės įtraukties klausimams⁸⁶. Nenuostabu, nes šie prioritetai keliami ir ES strateginiuose dokumentuose apie švietimo vystymą ir svarbą žmogaus gyvenime.

⁸⁵ Eurydice, Estonia (2007/08) Eurybase The Information Database on Education Systems in Europe. The Education System in Estonia. European Commission.

⁸⁶ Eurydice, Estonia (2007/08) Eurybase The Information Database on Education Systems in Europe. The Education System in Estonia. European Commission.

Estijos švietimo ir mokslo ministerijos vienas iš prioritetų – sėkminga rusiškai kalbančių mažumų ir imigrantų integracija į mokymosi procesą ir Estijos darbo rinką, finansuojant ir kuriant specialias estų kalbos mokymosi programas.

Estijos švietimo ir mokslo ministerija, kuri administruoja švietimą ir suaugusių mokymosi visą gyvenimą programas, įkūrė Estijos švietimo informacinę sistemą (www.ehis.ee), kurioje fiksuojami, renkami ir matuojami visi statistiniai duomenys susiję su švietimu. Dalis šių rodiklių yra skelbiami ir Estijos švietimo ir mokslo ministerijos tinklalapyje (<http://www.hm.ee>), kur galima rasti informacijos apie naujausius leidinius ir tyrimus švietimo klausimais, taip pat informacijos apie švietimo struktūrą ir problemas. Estijoje švietimo sistemoje dar yra išlikusių bruožų, paveldėtų iš sovietinių laikų, tokių kaip pakankamai didelis prieinamumas ir dalyvavimas švietimo procese, nors dabartiniu metu jis mažėja. Atsirado ir naujų darinių, reformuotų ir pritaikytų naujiems rinkos ekonomikos ir globalios visuomenės sąlygoms, kaip antai privačios mokyklos ar naujai atsiradusios kolegijos.

Estijoje pradinis, pagrindinis ir vidurinis mokymas yra nemokamas, finansuojamas iš vietinių savivaldybių biudžeto. Tačiau nepriklausomoje Estijoje tėvai ir jų vaikai gali rinktis tarp valstybinių ar privačių mokyklų, nors pastarųjų skaičius yra gerokai mažesnis. Privačios mokyklos finansuojamos iš tėvų įnašų. Baigę pagrindines ar vidurines mokyklas, studentai gali tęsti mokslus profesinio lavinimo mokyklose, kuriose mokslas taip pat yra nemokamas. Baigę vidurines mokyklas gali stoti į kolegijas ar universitetus. Aukštųjų mokyklų studentams tenka mokėti mokesčių už mokslą, tačiau tik tiems, kurie nepatenka į valstybės finansuojamas studentų vietas. Estijos vyriausybė įkūrė studijų pašalpų sistemą ir sukūrė galimybes gauti studijų paskolą. Pagrindinis tikslas – motyvuoti dieninio skyriaus studentus laiku baigti studijas⁸⁷.

Estijoje egzistuoja lanksti suaugusių mokymo sistema, sudarytos palankios sąlygos suaugusiems mokytis vidurinėje, profesinėje mokykloje ir universitetuose. Veikia vakariniai, neakivaizdiniai ir nuotoliniai kursai. Europos Sąjungai propaguojant mokymąsi visą gyvenimą, didelis dėmesys skiriamas ir neformaliai mokymuisi. 2005 metais *Estijos švietimo ir mokslo ministerija* konkurso būdu skyrė papildomą finansavimą 45-ių neformalių mokymo centrų vadovams ir mokytojams. Estijoje įkurta ir veikia *Estijos neformalaus suaugusių švietimo asociacija* (*Estonian Non-Formal Adult Education Association*). Neformalus mokymas Estijoje finansuojamas arba pačių besimokančiųjų arba darbdavių. Tačiau vyriausybė skatina dalyvavimą neformaliame švietime per mokesčių sistemą. Besimokantys atleidžiami nuo pajamų mokesčių tuo laikotarpiu, kai mokosi⁸⁸. Per pastarąjį dešimtmetį Estijoje buvo sukurta bazė suaugusiųjų mokymosi rodiklių stebėjimui ir matavimui. Fiksuojami šie rodikliai, susiję su suaugusiųjų mokymusi: žmonių dalis, kurių amžius nuo 25 iki 64, dalyvaujančių mokymosi visą gyvenimą programose; suaugusiųjų dalis dalyvaujančių formaliame mokyme (skaičius besimokančiųjų nuotoliniu mokymu, vakariniuose kursuose, neakivaizdiniuose kursuose; suaugusiųjų dalyvavimas profesinio mokymo įstaigų kursuose); išlaidos skirtos formaliam švietimui⁸⁹. Matuojamos ir išlaidos neformaliai švietimui, fiksuojamas neformalių mokymo centrų skaičius, juos lankančiųjų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal lytį⁹⁰. Tokie papildomi rodikliai kaip suaugusiųjų dalis ir skaičius neturinčių pagrindinio išsilavinimo (Estijos cenzo duomenys), skurdo lygis pagal išsilavinimą,

Estonian Ministry of Education and Research (2008b) LANGUAGE EDUCATION POLICY PROFILE, COUNTRY REPORT ESTONIA. Tartu 2008.

Kitsing, M. (2008) PISA 2006 Estonian results. Ministry of Education and Research: T a r t u.

⁸⁷ Estonian Ministry of Education and Research (2008b) LANGUAGE EDUCATION POLICY PROFILE, COUNTRY REPORT ESTONIA. Tartu 2008.

Eurydice, Estonia (2007/08) Eurybase The Information Database on Education Systems in Europe. The Education System in Estonia. European Commission.

⁸⁸ Estonian Ministry of Education and Research (2005a) DEVELOPMENT PLAN FOR THE ESTONIAN VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING SYSTEM 2005–2008. Tartu 2005. <http://www.hm.ee>.

⁸⁹ Estonian Ministry of Education and Research (2008b) LANGUAGE EDUCATION POLICY PROFILE, COUNTRY REPORT ESTONIA. Tartu 2008.

⁹⁰ Estonian Ministry of Education and Research (2005b) LIFELONG LEARNING STRATEGY 2005–2008. Approved by Regulation of the Government of the Republic of Estonia of 3 November 2005. P. 15.

kalinių skaičius pagal išsilavinimą – taip pat yra fiksuojami, kurie neabejotinai gali būti priskiriami prie socialinio teisingumo rodiklių švietime.

Be šių paminėtų rodiklių apie suaugusiųjų mokymąsi, Estijoje atliekamos ir įvairios apklausos. 2001 metais buvo atlikta nacionalinė apklausa apie suaugusių mokymąsi. Apklausa atskleidė, kad amžius yra subjektyvi kliūtis mokytis – estai dažnai sako, kad jie per seni mokytis. Pinigų stygius buvo antra svarbi priežastis, kodėl suaugę nedalyvauja formaliose ir neformaliose mokymosi programose. Estijoje tik 13 procentų žmonių (amžiaus grupė 15-74) dalyvauja įvairiausių formų suaugusiųjų mokymosi programose⁹¹.

Estijos suaugusių mokymo asociacijos yra puikiai integruotos į įvairias tarptautines organizacijas: European Adult Education Association, International Council of Adult Education, UNESCO, The European Commission Lifelong Learning Group of Experts, Adult education institutions in the Nordic countries, EULearn (European Universities Lifelong Learning Network), EUCEN (European University Continuing Education Network) and EADTU (European Association of Distance Teaching Universities)⁹². Todėl nenuostabu, jog Estija dalyvauja įvairiuose tarptautiniuose tyrimuose apie suaugusių švietimą. 2006 ir 2007 metais Estija dalyvavo tarptautiniame tyrime "Suaugusiųjų mokymas įmonėse". Estijoje šis tyrimas buvo atliktas Statistikos departamento. Apklausoje dalyvavo visos ES šalys. Apklausa atskleidė, kad Estijoje net 63 procentai įmonių teikia įvairiausius apmokymus savo darbuotojams⁹³.

2002 metais Estijos neformalaus švietimo asociacija atliko tyrimą – "Populiarus suaugusiųjų švietimas Estijoje" –, kuris ištyrė populiaraus suaugusiųjų švietimo dalyvius, jų tikslus ir vertybes. Klausimynas buvo išplatintas tarp vietos valdžios atstovų ir neformalių švietimo centrų direktorių su tikslu išsiaiškinti jų suvokimą ir požiūrį į populiary suaugusiųjų švietimą.

Akivaizdu, jog Estijoje suaugusiųjų švietimui skiriamas ypatingas dėmesys. Ne tik fiksuojami ir stebimi įvairūs rodikliai, bet ir atliekamos įvairios apklausos. Sudaromos visos sąlygos, kad formalus ir neformalus švietimas būtų plačiai prieinamas kiekvienam suaugusiam, norinčiam studijuoti. Būtina paminėti, kad *Estijos teisingumo ministerija* priėmė veiksmų planą, kaip sukurti geresnes sąlygas suaugusiųjų mokymuisi kalėjimuose.

Kitas svarbus aspektas akcentuojamas švietime – estų kalbos politika. Akivaizdu, kad dėl susiklosčiusių istorinių sąlygų, demografinių faktorių, vis didėjančios migracijos, estų kalbos mokymui skiriamas ypatingas dėmesys. Europos struktūrinių fondų lėšų pagalba palaipsniui didinamas estų kalbos pamokų skaičius rusiškose mokyklose, taip pat estų kalbos kursai suaugusiems ir imigrantams tampa vis labiau prieinami.

Rusiškai kalbančių tautinių mažumų sėkminga integracija į mokymosi procesą – svarbi socialinio teisingumo švietime sąlyga. Geras estų kalbos žinojimas užtikrina, kad visi vaikai turi vienodą prieigą prie mokymo kokybės. Todėl kuriamos įvairios programos, padedančios kuo sėkmingiau rusiškai kalbančius vaikus išmokyti estų kalbos. Viena iš tokių priemonių – palaipsnis perėjimas prie estų kalbos. Rusiškose mokyklose vaikams jau nuo pirmos klasės tam tikri dalykai pradedami dėstyti estų kalba. 2007 metais *Švietimo ir mokslo ministerija* priėmė sprendimą visose mokyklose nuo dešimtos klasės dėstyti pagrindinius dalykus tik estų kalba.

Imigracijos procesai taip pat palietė ir Estiją. *Švietimo ir mokslo ministerija* yra atsakinga už vaikų, kurie gyvena Estijoje mažiau nei trejus metus, integraciją į estiškas mokyklas. Mokyklos gauna finansinę paramą papildomoms estų kalbos pamokoms. Mokyklose, kur daug imigrantų vaikų, kuriamos tranzitinės klasės, kuriose vaikai intensyviai mokomi ne tik estų kalbos, bet ir pagrindinių mokyklos programos dalykų. Vėliau jie prisijungia prie savo amžiaus klasių. Mokyklose, kuriose yra tik keli vaikai imigrantai, jiems sudaroma individuali mokymo programa ir jie iš karto įsijungia į savo amžiaus klasę.

⁹¹ Estonian Ministry of Education and Research (2005b) LIFELONG LEARNING STRATEGY 2005–2008. Approved by Regulation of the Government of the Republic of Estonia of 3 November 2005. P. 13.

⁹² Ten pat.

⁹³ Estonian Ministry of Education and Research (2005b) LIFELONG LEARNING STRATEGY 2005–2008. Approved by Regulation of the Government of the Republic of Estonia of 3 November 2005.

Geras estų kalbos mokėjimas užtikrina sėkmingą rusiškai kalbančių vaikų ar imigrantų integraciją į darbo rinką ir į Estijos visuomenę (daugiau apie tai žr. <http://www.kke.ee/index.php?lang=eng>). Tyrimai rodo, kad jaunuoliai, neišmokę estų kalbos, sunkiau įstoja į aukštąsias mokyklas, o jiems ir įstojus tikimybė, kad jie sėkmingai tęs mokslus yra mažesnė lyginant su tais, kurie puikiai įvaldę estų kalbą. Todėl Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų pagalba kuriamos estų kalbos mokymo programos ir aukštųjų mokyklų studentams. Geras estų kalbos mokėjimas sumažina iškritusių iš aukštųjų mokyklų skaičių⁹⁴.

Pastaruoju metu nemažas dėmesys skiriamas studentų su specialiais poreikiais integracijai į aukštąjį mokslą. Europos Sąjungos struktūriniai fondai šiuo metu finansuoja PRIMUS programą, kuri siekia sudaryti palankias mokymosi sąlygas studentams su negalia (informacija suteikta Estijos švietimo ir mokslo ministerijos).

Šiuo metu Estijoje svarstomas pagrindinių ir vidurinių mokyklų Aktas. Šis aktas didžiulį dėmesį skiria mokyklų saugumui užtikrinti, mokinių su specialiais poreikiais mokymosi sąlygų pagerinimui, mokinių lankomumo užtikrinimui ir mokinių, paliekančių mokyklas, skaičiaus sumažinimui. ES struktūrinių fondų pagalba yra kuriamos įvairios programos, padedančios mokiniams, turintiems specialių ugdymo poreikių, lengviau įsijungti į mokymosi procesą. Siekiama, kad švietimas būtų vienodai prieinamas visiems nepriklausomai nuo negalios, socialinės padėties ar šeimyninių aplinkybių. *Švietimo ir mokslo ministerijai* bendradarbiaujant su *Socialinių reikalų ministerija*, kuriamas sveikatos priežiūros paslaugų mokyklose vaikams su specialiais poreikiais tinklas. Be to, kuriamas veiksmų planas, kaip padėti mokiniams su emocijų ir elgesio sutrikimais atkurti mokymosi motyvą ir užtikrinti saugumą mokyklose, kuris bus patvirtintas jau šį pavasarį (informacija suteikta Estijos švietimo ir mokslo ministerijos).

Prieduose 3 lentelėje apibendrinami socialiniam teisingumui švietime vertinti naudojami rodikliai. Estijoje akcentuojami šie aspektai: kalba, specialūs poreikiai, suaugusių mokymas, baigusiujų aukštąsias mokyklas pasiskirstymas pagal gimtąją kalbą. Atsižvelgiant į pastaruosius aspektus, *Estijos švietimo ir mokslo ministerija* oficialiai fiksuoja ir matuoja šiuos teisingumo rodiklius: mokinių/studentų pasiskirstymas pagal lytį, studijų kalbą, gimtąją kalbą, pilietybę; studentų su specialiais poreikiais skaičius ir tų poreikių tipas; atstumas iki mokyklos (bendrojo lavinimo mokyklos); paslaugos, suteiktos studentams su specialiais poreikiais (pagrindinis ir vidurinis išsilavinimas); studentų dalis, baigusiu vidurines mokyklas, tęsiančių mokslą aukštojoje pasiskirstymas pagal tai kokią mokyklą baigė (estišką ar rusišką); aukštųjų mokyklų studentų dalis iškritusių iš mokymo proceso pasiskirstymas pagal gimtąją kalbą; dalis besimokančių aukštojoje mokykloje pagal regioną (informacija suteikta Estijos švietimo ir mokslo ministerijos). Tačiau peržvelgus įvairius leidinius (Euriduce, Eurostat, Estijos švietimo ir mokslo ministerijos leidiniai, UNDP), prie socialinio teisingumo rodiklių galima priskirti ir įvairius bendrus kiekybinius rodiklius, kurie fiksuojami ir stebimi *Švietimo ir mokslo ministerijos* ar fiksuojami tarptautinėse švietimo duomenų bazėse (žr. 3 lentelę prieduose). Pavyzdžiui, UNDP fiksuoja tokius rodiklius: viešosios išlaidos švietimui (BVP dalis); viešosios išlaidos švietimui (% visų vyriausybės išlaidų); išlaidos švietimui pagal paskirtį (% nuo visų lygių): ikimokykliniam ugdymui, pradiniam mokymui, vidurinei mokyklai, profesiniam mokymui, aukštajam mokslui ir pan.; suaugusiųjų raštingumo lygis (15 metų ir vyresni); jaunimo raštingumo lygis; besimokančiųjų dalis pradinėje, pagrindinėje ir vidurinėse mokyklose. Pastarieji rodikliai fiksuojami ir Estijos švietimo informacinėje sistemoje. Estija dalyvavo ir tarptautiniame PISA tyrime (2006 m.), kuriame buvo tiriami penkiolikmečių pažangumo rodikliai (žr. Maie Kitsing, 2008). Tarp jų galima rasti detalią informaciją apie Estijos mokinių pažangumo rodiklius ir jų pasiskirstymą pagal lytį, motinos išsilavinimą, mokyklos tipą (valstybinė, privati, kaimo, miesto ir pan.) ir pagal gimtąją kalbą. *Prieduose 3 lentelė* detaliai aprašo socialinio teisingumo rodiklius stebimus tiek Estijos švietimo ir mokslo ministerijos, tiek ir įvairių tarptautinių duomenis renkančių organizacijų.

⁹⁴ Estonian Ministry of Education and Research (2008b) LANGUAGE EDUCATION POLICY PROFILE, COUNTRY REPORT ESTONIA. Tartu 2008.

3.6. Slovėnija

Slovėnija yra viena iš labiausiai išsivysčiusių naujų ES narių, kuri savo socialiniais ir ekonominiais rodikliais beveik priartėja prie vakarietiško gyvenimo lygio. O jos socialinė politika, daugelio autorių nuomone, primena socialdemokratinį modelį, kuriame valstybė prisiima didžiausią atsakomybę garantuojant socialiai priimtina gerbūvį kiekvienam ir siekia socialinio teisingumo. Pagrindinis švietimo politikos tikslas, nurodytas Eurydice dokumentuose, – kelti Slovėnijos gyventojų išsilavinimo lygį ir užtikrinti visiems slovėnų piliečiams lygias švietimo galimybes, nepriklausomai nuo jų lyties, socialinės kilmės, neįgalumo, gyvenamosios vietos, lingvistinės ir kultūrinės kilmės – taip pat atspindi vyriausybės įsipareigojimą siekti socialinio teisingumo⁹⁵. Pagrindinėms etninėms mažumoms (italams ir vengrams), nuo seno gyvenančioms Slovėnijoje, garantuojama teisė į mokymąsi jų gimtąja kalba, užtikrinant dvikalbį švietimą. Slovėnijai tapus ES nare, švietimo sistemai iškilo ir daugiau uždavinių, kaip antai pakelti švietimo kokybę iki ES lygio, modernizuoti mokymo programas ir mokymo metodus bei užtikrinti mokymo įvairovę ir demokratiją.

Slovėnijoje švietimą administruoja trys ministerijos: *Švietimo ir sporto ministerija*, *Aukštojo mokslo, tyrimų ir technologijų ministerija* ir *Darbo, šeimos ir socialinių reikalų ministerija*. *Švietimo ir sporto ministerija* atsakinga už vidurinį ir profesinį mokymą. Ji vykdo finansinę apskaitą ir atlieka įvairius kokybės tyrimus, kuria koncepcijas ir strategijas bei priima švietimo įstatymus. Švietimo ir sporto ministerija renka kasmetinę statistiką, susijusią su viduriniu ir profesiniu mokymu, atlieka duomenų analizę, dalyvauja tarptautiniuose tyrimuose, tokiuose, kaip pavyzdžiui, PISA (OECD tarptautinio mokinių pažangumo vertinimo programa 2006) ar TIMSS (Tarptautinis matematikos ir mokslo tyrimas). *Aukštojo mokslo, tyrimų ir technologijų ministerija* atsakinga už aukštojo mokslo vystymą bei administruoja jo finansavimą. *Darbo, šeimos ir socialinių reikalų ministerija* kartu su *Švietimo ir sporto ministerija* dalijasi atsakomybe už profesinį mokymą ir techninio profilio švietimą. Vietinių savivaldybių įtaka švietimo sistemai yra labai ribota⁹⁶.

Trumpai aptarkime pagrindinius švietimo sistemos organizavimo bei finansavimo aspektus ir pagrindines problemas. Atsakomybė už ikimokyklinių įstaigų bei vidurinių mokyklų finansavimą dalijasi valstybė, savivaldybės ir tam tikrais atvejais privatus sektorius. Privačios mokyklos finansuojamos iš tėvų įnašų bei kitų rėmimo šaltinių. Suaugusieji testiniame mokyme privalo mokėti mokesčių už mokslą. Aukštasis mokslas finansuojamas iš valstybės biudžeto. Tačiau aukštojo mokslo institucijos gali rinkti finansines įmokas, gautas iš kitų šaltinių, pvz., mokesčiai už mokslą ir pan. Dieninio skyriaus studentai, studijuojantys valstybės subsidijuojamose vietose, nemoka jokių mokesčių už mokslą, tik nedidelį administracinių išlaidų mokestį, kuris padengia registracijos išlaidas bei išlaidas, susijusias su diplomo išdavimu. Vakarinio skyriaus studentai bei studentai, nepatekę į valstybės subsidijuojamose vietas, turi mokėti mokesčių už mokslą, kuri nustato kiekviena aukštojo mokslo institucija atskirai. Jei studentai nebaigia studijų laiku (per nustatytą laikotarpį), jie netenka teisės į nemokamą mokymą. Valstybė subsidijuoja studentų būstą ir maitinimą. Studentai gali gauti pagalbą iš valstybės įvairiomis formomis: stipendijos, valstybės subsidijos studentų būstui ir maitinimui bei transporto išlaidoms. Stipendija skiriama atsižvelgiant į studento socialinį-ekonominį statusą ir į studijų rezultatus. Suaugusius studentus paprastai finansiškai remia jų darbdavys. Suaukę bedarbiai studentai gali gauti finansinę paramą iš valstybės finansuojamų programų, specialiai skirtų bedarbių švietimui⁹⁷.

Slovėnijos švietimo sistema yra organizuota panašiu principu kaip ir kitose ES valstybėse. Tėvai turi teisę leisti savo vaikus jau nuo vienerių metų (ir jaunesnius) į lopšėlius, daržėlius ir kitas ikimokyklines ugdymo įstaigas. Jie gali rinktis tarp valstybinių bei privačių daržėlių. Nuo 1996

⁹⁵ Eurydice, Slovenia (2007/08) Structures of education, vocational training and adult education systems in Europe. SLOVENIA. European Commission.

⁹⁶ ⁹⁶ Eurydice, Slovenia (2007/08) Structures of education, vocational training and adult education systems in Europe. SLOVENIA. European Commission.

⁹⁷ Ten pat.

metų vaikų dalis lankančių įvairias ikimokyklinės įstaigas palaipsniui didėja. Dabar net 65 procentų vaikų lanko ikimokyklinės įstaigas. Tėvai moka nedidelį mokestį už darželius, kuris mažėja mažėjant tėvų pajamoms. Privalomas mokymas bendrojo lavinimo mokyklose visiems vaikams yra nemokamas. Jaunesni vaikai ir vaikai, turintys specialiųjų poreikių, turi teisę nemokamai naudotis viešuoju transportu arba jiems suteikiama kita nemokamo transporto paslauga atvykti į mokyklą. Jei mokykla yra toliau nei 4 km nuo namų, visi vaikai turi teisę į nemokamą mokyklos transportą. Slovėnijoje geografinis mokyklų pasiskirstymas suteikia galimybę visiems vaikams lankyti mokyklą, esančią arčiausiai jų gyvenamos vietos. Vaikai iš nepasiturinčių šeimų turi teisę į maitinimą sumažinta kaina. Aukštesnysis vidurinis išsilavinimas gali būti įgyjamas bendroje vidurinėje mokykloje/gimnazijoje, profesinėje mokykloje ar techninėje vidurinėje mokykloje⁹⁸.

Suaugusių mokymas Slovėnijoje kaip ir kitose ES šalyse apima formalų ir neformalų švietimą. Formalusis švietimas suteikia galimybę suaugusiems įgyti viešai pripažintą kvalifikaciją. Neformalus švietimas skirtas tiems, kurie tiesiog nori įgyti naujų žinių ar atnaujinti, plėsti, modernizuoti bei gilinti savo įgūdžius. Suaugusieji turi prieigą prie visų formaliojo švietimo rūšių ir lygių. Be to, pastaruoju metu išsiplėtė ir neformalaus mokymosi galimybės kultūros, sveikatos apsaugos, žemės ūkio, darbo bei socialinės apsaugos sektoriuose. Mokymas dažniausiai vyksta vakarais arba savaitgaliais. Išpopuliarėjo ir nuotoliniai kursai⁹⁹.

Apibendrinant, Slovėnijos švietimo sistema nepasižymi didelėmis problemomis, bent jau tos problemos nebuvo išryškintos prieinamuose dokumentuose anglų kalba. Tai gali apspręsti etninės ir socialinės įtampų nebūvimas, be to, Slovėnijos dar nepalietė dideli migracijos mastai.

Slovėnų statistika yra registruojama ir renkama *Slovėnijos statistikos departamentu* (<http://www.stat.si>). Švietimo statistika apima visų lygmenų švietimą: vaikų darželius, pradžines ir vidurines mokyklas, profesinį mokymą, aukštąjį mokslą bei suaugusiųjų tęstinio mokymo programas. Vyrauja bendrieji kiekybiniai rodikliai. 4 lentelė apibendrina socialinio teisingumo stebėsenos rodiklius Slovėnijos švietimo sistemoje.

Kaip matome *Prieduose 4 lentelėje*, *Slovėnijos statistikos departamentas* pateikia detalią statistiką apie ikimokyklinių, pradžinių ir vidurinių mokyklų mokinių skaičių, mokymo įstaigos tipą (privati ar valstybinė), darbuotojų/mokytojų skaičių ir klasių dydį.

Fiksuojama detali aukštojo mokslo statistika. Stebimas kasmetinis naujai priimtų studentų ir sėkmingai baigusiujų studijas skaičius bei jų pasiskirstymas pagal lytį, baigimo diplomą, studijų dalyką ir pan. Fiksuojami taip pat stipendijų gavėjai pagal pilietybę, lytį, stipendijos dydį ir tipą bei mokymo institucijos tipą (detali informacija *prieduose 4 lentelėje*).

Apie suaugusiųjų mokymąsi pateikiami šie duomenys: studentų skaičius, jų pasiskirstymas pagal institucijas; baigusiu skaičius pagal lytį ir institucijas; tęstinio mokymo tiekėjų skaičius, organizacijų skaičius, dalyvių skaičius patvirtintose, nepatvirtintose bei kalbų mokymosi programose; studentų pasiskirstymas pagal programas ir jų tipą bei mokymosi valandų skaičių.

Atskirai išskiriama statistika apie mokinius, turinčius specialių ugdymo poreikių. Matuojami tokie rodikliai: vaikų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal mokyklų tipus (bendrojo lavinimo mokykla, darbo ir apsaugos centrai, institucinės priežiūros centrai ar dienos centrai); darbuotojų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal profesijas bei institucijos tipą (stacionari slauga ar dienos centrai); vaikų lankančių specialias programas skaičius ir jų pasiskirstymas pagal institucijos tipą; vaikų pasiskirstymas pagal negalios tipą; vaikų skaičius gyvenančių reformatų namuose, jaunimo namuose ar permokymo (reeducation) namuose bei jų pasiskirstymas pagal lytį ir amžių; vaikų su protine negalia skaičius ir jų pasiskirstymas pagal institucijos tipą, amžių bei šeimos statusą, t.y. turi tėvus ar ne.

Bendruosius kiekybinius duomenis, renkamus *Slovėnijos statistikos departamentu*, papildo tarptautiniuose tyrimuose ir duomenų bazėse (Eurostat, PISA) matuojami pažangumo, socialinio mobilumo bei užimtumo stebėsenos rodikliai.

⁹⁸ Eurydice, Slovenia (2007/08) Structures of education, vocational training and adult education systems in Europe. SLOVENIA. European Commission.

⁹⁹ Ten pat.

Eurostat matuoja šiuos socialinio mobilumo ir užimtumo stebėsenos rodiklius: baigusiujų skaičius pagal socialinę kilmę ir lytį; nedarbo lygis tarp baigusiujų aukštąsias mokyklas pagal studijų dalykus, amžių, pažangumą (aukštas, žemas ar vidutinis), lytį ir baigimo metus (baigę prieš metus, dvejus ar trejus); studentų pajamų šaltiniai; išlaidos, tenkančios vienam studentui; bendros išlaidos aukštojo mokslo finansavimui; gyventojų dalis su aukštuoju išsilavinimu ir jų pasiskirstymas pagal lytį, amžių ir mokymo dalyką; bedarbių dalis (20-34 amžiaus grupėje) pagal pažangumą, lytį ir studijų dalyką; bedarbių dalis 15-24 metų amžiaus grupėje; bedarbių pasiskirstymas pagal išsilavinimą; nedarbo lygis ir pan.

Slovėnija kaip ir kitos šiame tyrime analizuotos šalys dalyvavo ir PISA (20006) pažangumo tyrime, kurio metu buvo matuojami mokinių pažangumo rezultatai ir jų pasiskirstymas pagal lytį, motinos išsilavinimą, mokyklos tipą (valstybinė, privati, kaimo, miesto ir pan.) ir tautybę/gimtąją kalbą.

Apibendrinant galima teigti, kad Slovėnijos duomenų rinkimo ir stebėsenos sistema labai panaši į Estijos. Vyrauja bendrieji kiekybiniai rodikliai, o pažangumo, socialinio mobilumo ir įvairūs užimtumo stebėsenos rodikliai dažniausiai randami tarptautinėse duomenų bazėse.

3.7. Apibendrinimas ir palyginamoji šalių analizė

Buvo aptartos penkių šalių socialinio teisingumo švietime matavimo rodiklių sistemos ir šių rodiklių rinkimo būdai, organizavimas. Analizė atskleidė ne tik vyraujančius skirtumus tarp šalių, bet ir daugybę panašumų. Eurointegracijos ir globalizacijos procese švietimui keliami panašūs uždaviniai: lygios galimybės visiems, prieinamumas, kokybė ir dalyvavimas. Problemos tarp ES šalių, nors jos ir priklauso skirtingiems gerovės valstybės modeliams, tampa vis panašesnės, fiksuojami vienodi rodikliai. Atliekami tarptautiniai tyrimai ir kuriamos tarptautinės duomenų bazės, kurios reikalauja vienodos švietimo rodiklių kaupimo bei matavimo sistemos. Be to, Europos direktyvos reikalauja laikytis vienodų švietimo sistemai keliamų uždavinių. Pastaruoju metu Europos Komisija akcentuoja suaugusiųjų mokymąsi visą gyvenimą, kuris tampa neišvengiamas šiuolaikinės visuomenės gyvenimo elementas, sparčiai plintant informacinėms technologijoms. Dėl vis didėjančių migracijos mastų pabrėžiamos ir imigrantų integracijos problemos. Visa tai atsispindi šalių švietimo rodiklių rinkimo sistemose – Švedija, Škotija, Vokietija, Estija ir Slovėnija kaupia rodiklius apie imigrantų mokymosi kokybę bei sąlygas, be to, suaugusiųjų švietimui skiriamas svarus dėmesys.

Vis tik nepaisant panašumų, tarp šalių vyrauja ir esminiai skirtumai. Nors ES reikalauja laikytis vienodų švietimo sistemai keliamų reikalavimų, šalys kelia ir savo specifinius nacionalinius tikslus švietimo sistemai. Skirtumus tarp šalių apsprendžia jų išsivystymo lygis, tik joms būdingi socialinės politikos ir švietimo sistemos organizavimo aspektai, šalių politiniai prioritetai, taip pat vyraujantis nelygybės, skurdo bei nedarbo lygis turi įtakos švietimo sistemai keliamiems tikslams bei atskleidžia jos spragas. Žemiau pateiktoje 3.1 lentelėje apibendrinami šalių skirtumai ir panašumai, atskleidžiami pagrindiniai švietimo sistemos prioritetai bei šaliai būdingi socialinio teisingumo matavimo rodikliai:

- Švedijos aukštas išsivystymo lygis ir per ilgą socialdemokratų valdymo laikotarpį suformuota universali gerovės valstybė leidžia pamiršti tokius švietimui keliamus uždavinius kaip regioninis prieinamumas ar ryškūs socialinės kilmės skirtumai tarp studijuojančių aukštosiose mokyklose ir į jas nepatekusių. Mokymo įstaigos paskirstytos tolygiai po visą Švedijos teritoriją, savivaldybės garantuoja, jog mokykla bus arti namų. Aukštasis mokslas tapo prieinamas kiekvienam norinčiam, dosni valstybinių stipendijų programa garantuoja, kad nei vienas, siekiantis aukštojo mokslo diplomo, nebus „išbrauktas“ iš mokymosi sistemos dėl lėšų stygiaus. Švedijoje didžiausias dėmesys skiriamas mokymo kokybei ir studentų, baigusių mokslus, įsidarbinimo galimybių užtikrinimui. Socialdemokratinė gerovės valstybė siekia visiško užimtumo – tai galima pasiekti tik per efektyvią ir kokybišką mokymo bei permokymo/perkvalifikavimo sistemą. Visiškam užimtumui užtikrinti – svarbus ir moterų dalyvavimas darbo rinkoje, todėl prioritetas teikiamas lyčių lygybei. Siekiant užtikrinti visiems vienodą prieigą prie vienodos

- Škotijoje, kuri priskiriama liberaliam gerovės valstybės modeliui, didžiausias dėmesys skiriamas pažeidžiamoms grupėms, jų socialinės atskirties sumažinimui ir statuso pagerinimui. Liberali gerovės valstybė linkusi įsikišti tik tuomet, kai asmuo nebegali pats savimi pasirūpinti – tai atsispindi ir švietimo rodiklių matavimo sistemoje. Renkami, fiksuojami bei matuojami labai detalūs duomenys apie specialių poreikius turinčias grupes, tarp jų ir socialiai pažeidžiamas grupes. Imigrantai, tautinės mažumos, vaikai su elgesio ir drausmės sutrikimais, vaikai iš žemą socialinį statusą turinčių šeimų priskiriami tokioms grupėms.

3.1 lentelė. Socialinio teisingumo matavimo rodiklių sistemų palyginimas tarp penkių ES šalių

Šalys ir gerovės valstybės tipas	Panašumai	Skirtumai	Akcentuojamos problemos ir prioritetai
Socialdemokratinis: <i>Švedija</i>	Bendrieji kiekybiniai rodikliai; Tarptautinių tyrimų rodikliai Eurostat, PISA, UNDP.	Vyrauja pažangumo, socialinio mobilumo ir užimtumo stebėsenos tyrimai ir rodikliai, kurie lyginami lyties, neįgalumo ir gimimo vietos pagrindu.	1. Lyčių lygybė; 2. Pilnas užimtumas; 3. Imigrantų integracija ir jų socialinės atskirties mažinimas; 4. Mokinių/studentų su specialiais poreikiais integracija.
Konservatyvus-korporatyvinis: <i>Vokietija</i>	Bendrieji kiekybiniai rodikliai; Tarptautinių tyrimų rodikliai Eurostat, PISA, UNDP.	Vyrauja detalūs bendrieji kiekybiniai ir pažangumo rodikliai, kurie lyginami regiono, apskrities, kaimo/miesto pagrindu ir tautybės pagrindu.	1. Profesinio mokymo įvairovės užtikrinimas; 2. Imigrantų integracija ir jų socialinės atskirties mažinimas; 3. Suaugusiųjų tęstinio mokymo užtikrinimas.
Liberalus <i>Škotija</i>	Bendrieji kiekybiniai rodikliai; Tarptautinių tyrimų rodikliai Eurostat, PISA, UNDP.	Vyrauja socialinės įtraukties, saugumo mokyklose ir lygybės rodikliai. Didelis dėmesys skiriamas rodiklių apie specialių poreikių turinčius vaikus/studentus rinkimui.	1. Imigrantų integracija ir jų socialinės atskirties mažinimas; 2. Mokinių/studentų su specialiais poreikiais integracija; 3. Drausmės ir disciplinos užtikrinimas mokyklose; 4. Vaikų/studentų iš nepasiturinčių šeimų socialinės atskirties mažinimas.
Pokomunistinis: <i>Estija</i>	Bendrieji kiekybiniai rodikliai; Tarptautinių tyrimų rodikliai Eurostat, PISA, UNDP.	Vyrauja bendroji kiekybinė statistika ir jos pasiskirstymas pagal studijų kalbą, gimtąją kalbą, pilietybę. Nemažai statistikos apie specialius poreikius turinčius vaikus.	1. Rusiškai kalbančių mažumų integracija; 2. Estų kalbos išsaugojimo politika; 3. Suaugusiųjų tęstinio mokymo užtikrinimas; 5. Mokinių/studentų su specialiais poreikiais integracija.

Šalys ir gerovės valstybės tipas	Panašumai	Skirtumai	Akcentuojamos problemos ir prioritetai
Pokomunistinis: <i>Slovėnija</i>	Bendrieji kiekybiniai rodikliai; Tarptautinių tyrimų rodikliai Eurostat, PISA, UNDP.	Vyrauja bendroji kiekybinė statistika ir statistika apie specialių poreikių turinčius vaikus. Detali statistika apie socialinę paramą gaunančius vaikus/studentus.	1. Vaikų/studentų iš nepasiturinčių šeimų socialinės atskirties mažinimas; 2. Suaugusiųjų tęstinio mokymo užtikrinimas; 6. Mokinių/studentų su specialiais poreikiais integracija.

Be to, Škotijos socialinio teisingumo rodiklių matavimo sistemoje atsispindi ir švietimo problemos bei prioritetai, tokie kaip: imigrantų integracija ir jų socialinės atskirties mažinimas – per pastaruosius dešimtmečius imigracija labai padidėjo; mokinių/studentų su specialiais poreikiais integracija; drausmės ir disciplinos užtikrinimas mokyklose; mokinių/studentų iš nepasiturinčių šeimų socialinės atskirties mažinimas. Todėl Škotijos socialinio teisingumo matavimo švietime sistemoje vyrauja socialinės įtraukties, saugumo mokyklose bei įvairūs lygybės rodikliai (pasiskirstymas pagal lytį, amžių, negalią, rasinę/tautinę bei religinę priklausomybę). Didelis dėmesys skiriamas rodiklių apie specialių poreikių turinčius mokinius/studentus rinkimui.¹⁰⁰

- Vokietijos socialinio teisingumo rodiklių matavimo sistema išsiskiria savo bendrųjų kiekybinių ir pažangumo rodiklių gausa, kurie detalai lyginami regiono, apskrities, kaimo/miesto pagrindu ir tautybės pagrindu. Tai lemia Vokietijos teritorinis pasiskirstymas į federacijas, kuris reikalauja lyginti rodiklius tarp šešiolikos federacijų, ir švietimo sistemos išpareigojimas profesinio mokymo įvairovės užtikrinimui. Siekiama, kad būtų užtikrinta pakankama mokyklų įvairovė ir jų prieinamumas. Aktualus tampa ir suaugusiųjų mokymasis visą gyvenimą, nes profesinis mokymas reikalauja nuolat tobulinti savo profesines žinias ir kelti kvalifikaciją. Kaip jau aptarėme darbo eigoje, Vokietijos mokymo sistema reikalauja, kad tėvai ir jų vaikai apsispręstų, kokią mokyklą lankys labai anksti. Nuo mokyklos pasirinkimo priklauso tolesnė vaiko ateitis. Pasirinkę mokyklas su profesiniu profiliu ar tam tikrų dalykų specializacija, vėliau gali sunkiai tikėtis patekti į aukštąsias mokyklas arba gali patekti tik į tam tikras aukštąsias mokyklas ar gauti galimybę stoti tik į tam tikros pakraipos specialybes. Sistema leidžia tik pereiti iš aukštesnės mokyklos į žemesnę, bet ne atvirkščiai. Tokia sistema ypač nenaudinga imigrantų vaikams dėl jų menkų vokiečių kalbos įgūdžių. Jie ne tik negali pereiti į aukštesnę išsilavinimą teikiančias mokyklas, bet dažnai nesugeba baigti mokyklos. Todėl didelis dėmesys skiriamas imigrantų integracijai ir jų socialinės atskirties mažinimui. O socialinio teisingumo rodiklių sistemoje visi bendrieji kiekybiniai rodikliai bei pažangumo rodikliai lyginami tautybės pagrindu.
- Estijos istorinės ir demografinės aplinkybės lėmė, kad jai tapo svarbus estų kalbos bei kultūrinio palikimo išsaugojimas. Todėl švietimui keliamas ir estų kalbos išsaugojimo uždavinys, bei rusiškai kalbančių mažumų integracijos į mokymosi procesą ir Estijos visuomenę klausimas. Geras estų kalbos žinojimas užtikrina, kad visi vaikai turi vienodą prieigą prie mokymo kokybės. Todėl kuriamos įvairios programos, padedančios kuo sėkmingiau rusiškai kalbančius vaikus išmokyti estų kalbos. Šiandien Estija turi laikytis ir ES keliamų reikalavimų švietimo srityje, todėl suaugusiųjų tęstinio mokymo užtikrinimui ir mokinių/studentų su specialiais poreikiais integracijai skiriamas svarus dėmesys. Visi šie paminėti aspektai atsispindi socialinio teisingumo rodiklių sistemoje – vyrauja bendroji kiekybinė statistika ir jos pasiskirstymas pagal studijų kalbą, gimtąją kalbą, pilietybę. Nemažai statistikos apie specialius poreikius turinčius vaikus.

¹⁰⁰ Daugelio autorių nuomone, Lietuvos socialinė politika vystosi liberalios gerovės valstybės kryptimi, todėl daugelis rodiklių gali būti labai aktualūs lietuviškame kontekste, kaip antai nemokamas maitinimas mokyklose, rodikliai apie saugumą mokyklose, dėl sumažėjusios disciplinos bei vis didėjančio vaikų skaičiaus, kurie palieka mokyklas jų nebaigę ir kt.

- Analizė parodė, kad Slovėnijos švietimo sistema nepasižymi didelėmis problemomis. Tai apsprendžia etninės ir socialinės įtampų nebuvimas, be to, Slovėnijos dar nepalietė dideli migracijos mastai. Slovėnijos socialinės apsaugos ir švietimo sistema siekia socialinio teisingumo, todėl pirmenybė teikiama šiems tikslams: mokinių/studentų iš nepasiturinčių šeimų socialinės atskirties mažinimas, suaugusiųjų tęstinio mokymo užtikrinimas, mokinių/studentų su specialiais poreikiais integracija. Duomenų rinkimo ir stebėsenos sistemoje, kaip ir Estijoje, vyrauja bendrieji kiekybiniai rodikliai, o pažangumo, socialinio mobilumo ir įvairūs užimtumo stebėsenos rodikliai dažniausiai randami tarptautinėse duomenų bazėse. Taip pat vyrauja bendroji kiekybinė statistika, statistika apie specialių poreikių turinčius vaikus ir detali statistika apie socialinę paramą gaunančius vaikus/studentus.

Literatūra

- Aidukaite, J. (2004) *The Emergence of the Post-socialist Welfare State -- The Case of the Baltic States: Lithuania, Latvia and Estonia* (Södertörn University College: Elanders Gotab).
- Aidukaite, J. (2006) 'The Formation of Social Insurance Institutions of the Baltic States in the Post-socialist era', *Journal of European Social Policy*, 16(3), pp. 259-270.
- Aidukaite, J. (ed.) (2009) *Poverty, Urbanity and Social Policy: Central and Eastern Europe Compared* (Nova Sciences Publishers: New York).
- Authoring Group Educational Reporting (2008) Education in Germany 2008. An indicator-based report including an analysis of transitions subsequent to lower secondary education. Summary of important results. On behalf of the Standing Conference of the Ministers of Education and Cultural Affairs of the Länder in the Federal Republic of Germany and the Federal Ministry of Education and Research.
- Barr, N. The Economics of the Welfare State. Oxford. 2004.
- Barry B. Teisingumo teorijos. 1 tomas. Socialinio teisingumo traktatas. Vilnius. Eugrimas. 2002.
- Benadusi.L. Equity and Education. A critical review of sociological research and thought. In Hutmacher, Walo (Editor). // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, [Kluwer Academic Publishers](#), 2001.
- Bernotas, D. ir Guogis, A. (2006) *Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys* (Globalization, Social Policy and the Baltic States) (Mykolo Romerio universitetas: Vilnius).
- Bohle, D. (2007) 'The New Great Transformation: Liberalization and Social Protection in Central Eastern Europe', paper prepared for presentation at the second ESRC seminar: '(Re) distribution of Uncertainty', Warwick Business School, University of Warwick, 2 November.
- Boudon R., Il vero e il giusto (Paris, 1995), Il Mulino, Bologna, 1997.
- Brighouse H. parafr. iš Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, [Kluwer Academic Publishers](#), 2001.
- Cerami, A. (2006) *Social Policy in Central and Eastern Europe: The Emergence of a New Welfare Regime* (LIT Verlag: Berlin).
- Coleman J.S., "Social Capital in the Creation of Human Capital," in American Journal of Sociology, 94, Supplement, pp. 95– 120, 1988.
- Dupuy J.P. parafr. iš Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, [Kluwer Academic Publishers](#), 2001.
- Educational Reporting Consortium (2007) Education in Germany. An indicator-based report including an analysis of education and migration. Summary of important results.
- Esping-Andersen, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism* (Cambridge: Polity Press).

- Estonian Ministry of Education and Research (2005a) DEVELOPMENT PLAN FOR THE ESTONIAN VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING SYSTEM 2005–2008. Tartu 2005. <http://www.hm.ee>.
- Estonian Ministry of Education and Research (2005b) LIFELONG LEARNING STRATEGY
- Estonian Ministry of Education and Research (2008a) EDUCATION AND RESEARCH IN ESTONIA. Tartu, 2008.
- Estonian Ministry of Education and Research (2008b) LANGUAGE EDUCATION POLICY PROFILE, COUNTRY REPORT ESTONIA. Tartu 2008.
- Eurostat (2009) The Bologna process in higher education in Europe. Key indicators on social dimension and mobility. European Commission.
- Eurydice, Estonia (2007/08) Eurybase The Information Database on Education Systems in Europe. The Education System in Estonia. European Commission.
- Eurydice, Germany (2006/07) Eurybase The Information Database on Education Systems in Europe. The Education System in Germany. European Commission. Directorate-General for Education and Culture.
- Eurydice, Skotland (2004) Structures of Education, Vocational Training and Adult Education Systems in Europe. SCOTLAND. Directorate-General for Education and Culture.
- Eurydice, Skotland (2007/08) Eurybase. The Information Database on Education Systems in Europe. The Education System in Scotland. European Commission.
- Eurydice, Slovenia (2007/08) Structures of education, vocational training and adult education systems in Europe. SLOVENIA. European Commission.
- Eurydice, Sweden (2007/08) Eurybase. The information database on education systems in Europe. The Education in Sweden. European Commission. Available on-line.
- Eurydice, Sweden (2008) Structure of education, vocational training and adult education in Europe. Sweden. European Commission. Available on-line.
- Fluerbaey M. cit. pagal Meuret D. School Equity as a Metter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, [Kluwer Academic Publishers](#), 2001.
- Griffiths M. (1998) [Towards a Theoretical Framework for Understanding Social Justice in Educational Practice](#). Educational Philosophy & Theory, Jul98, Vol. 30 Issue 2, p 175.
- Guogis, A. and Koht, H. (2009) ‘Why not the Nordic model of welfare state in Lithuania? Trends in Lithuanian and Norwegian social policies’ in Jolanta Aidukaite (ed.) *Poverty, Urbanity and Social Policy: Central and Eastern Europe compared* (Nova Sciences Publishers: New York).
- Hayek F.A. Kelias į vergovę. Vilnius. 1991.
- Hega, G. M. and Hokenmaier, K. G. (2002) The welfare state and education: a comparison of social and educational policy in advanced industrial societies. German Policy Studies 2(1).

- Högskoleverket (2009) Short version of annual report 2008. Available online <http://www.hsv.se/download/18.6923699711a25cb275a80002979/0829R.pdf>.
- Hort E O, S. (1993).
- Indicators to Compare Equity Policies. Hingham, MA, USA: Kluwer Academic Publishers, 2001. p 26. <http://site.ebrary.com/lib/viluniv/Doc?id=10053348&ppg=35>).
- Kitsing, M. (2008) PISA 2006 Estonian results. Ministry of Education and Research: T a r t u.
- Lendvai, N. (2008) 'Incongruities, Paradoxes, and Varieties: Europeanization of Welfare in the New Member States', paper presented at the ESPAnet conference, Helsinki, 18–20 September.
- Lepasaar, Siiri (2009) Informaciją suteikė iš Estijos švietimo ir mokslo ministerijos. Estonian Ministry of Education and Research.
- Lindstrom, J. (2006) Can only rich people study? Youth, segregated suburb and higher education: experience from Sweden, Widening participation and life-long learning: the journal of the Institute for the access studies and the European access network 8(2): 6-14.
- Mehan, H. Understanding inequality in schools: The contribution of interpretive studies. The sociology of Education. 1992. 65(1) 1–20 p.
- Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, [Kluwer Academic Publishers](#), 2001.
- Nilsson, I. and Andersson, I. (2001) What is social justice in Swedish education today? The political governing problem. International journal of inclusive education 5 (2/3): 257-263.
- Nozick, R. Philosophical Explanations. 1981: Harvard University Press.
- Oduaran A., Bhola H.S. Widening Access to Education as Social Justice. Springer, 2006.
- Rawls J. A theory of Justice. Oxford University Press, Oxford, 1971.
- Segerholm, Ch. (2009) 'We are doing well on QAE': the case of Sweden, Journal of Education Policy 24(2): 195-209.
- Skoleverket (2006a) Gender differences in goal fulfilment and educational choices. Report 287.
- Skoleverket (2006b) Educational Results National level. Part 1, 2006. Sweden's Official Statistics on pre-school activities, school-age child-care, schools and adult education. Part 1, 2006. Report 274.
- Skoleverket (2007) Descriptive data on on pre-school activities, school-age child-care, schools and adult education in Sweden 2006. Available on-line.
- Skoleverket (2008) With another mother tongue – students in compulsory schools and the organizations of teaching and learning. A summary of the report 321. Available online.

Statistical office of the republic of Slovenia (2009) INSTITUTIONS, CHILD AND YOUTH HOMES AND OTHER ESTABLISHMENTS FOR LODGING OF CHILDREN AND YOUTH WITH SPECIAL NEEDS, SLOVENIA, 2008.

The Scottish Government (2009a) High Level Summary of Statistics Trends. Online: <http://www.scotland.gov.uk/Topics/Statistics/Browse/School-Education>.

The Scottish Government (2009b) High Level Summary of Equality Statistics. Online: <http://www.scotland.gov.uk/Topics/Statistics/Browse/School-Education>.

UNDP. Human development report.
http://hdrstats.undp.org/countries/data_sheets/cty_ds_EST.html.

Walzer M., parafr. iš Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, [Kluwer Academic Publishers](#), 2001.

Whitty G., Sociology and School Knowledge: Curriculum Theory, Research and Politics. 1985.

Why Justice Is Good for Our Health: The Social Determinants of Health Inequalities. Journal article by Norman Daniels, Bruce P. Kennedy, Ichiro Kawachi; Daedalus, Vol. 128, 1999) Žr. <http://www.questia.com/googleScholar.qst;jsessionid=Kl6XWBnWQCQ8ScL8yJ2v2WYgtZcgX1Lprq0y9GJVMW6ydQTXL1yF!-2112377806!1176298283?docId=5001867227>.

Young M.F.D., (ed.), Knowledge and Control, Collier-MacMillan, London, 1971.

Young M.F.D., Whitty G. (eds.), Society, State and Schooling, Falmer Press, London, 1977.

Zajda J., Majhanovich S., Rust V. Education and Social Justice. Springer. 2006.

PRIEDAI

1 lentelė. Švedijos socialinio teisingumo vertinimo rodiklių sistema

Švietimo institucija	Socialinio teisingumo rodikliai	
	<i>Bendrieji kiekybiniai</i>	
Ikimokyklinio ugdymo įstaigos	Ikimokyklinių ugdymo centrų skaičius; bendros išlaidos; išlaidos tenkančios vienam vaikui; vaikų skaičius lankančių ugdymo įstaigą ir jų dalis bendrame vaikų skaičiuje; grupių dydis; darbuotojų skaičius; vaikų skaičius tenkantis vienam darbuotojui.	
Privalomos bendrojo lavinimo mokyklos	Bendrojo lavinimo mokyklų skaičius ir pasiskirstymas pagal tipus; bendros išlaidos; išlaidos tenkančios vienam vaikui/mokiniui; mokinių skaičius, mokinių skaičius tenkantis vienai mokyklai; mokytojų skaičius; mokinių/mokytojų santykis; grupių dydis.	
Vidurinės mokyklos/gimnazijos	Vidurinių mokyklų/gimnazijų skaičius ir pasiskirstymas pagal tipus; bendros išlaidos; išlaidos tenkančios vienam mokiniui; mokinių skaičius pagal dalykus ir programas; vidutinis mokinių skaičius tenkantis mokyklai; mokytojų skaičius; mokinių/mokytojų santykis.	
Suaugusių mokymas	Suaugusių mokymo centrų skaičių ir jų tipas; bendros išlaidos; išlaidas tenkančias vienam mokiniui; mokinių skaičius ir jų pasiskirstymas pagal lytį, amžių ir mokymo lygį ir programas; mokytojų skaičius; mokinių/mokytojų santykis; grupių dydis.	
Vaikų su negalia ir mokymosi sutrikimais mokyklos	Mokymo įstaigų skirtų vaikams su negalia ar įvairiais mokymosi sutrikimais skaičius; bendros išlaidos; išlaidos vienam mokiniui; vaikų skaičius; grupių dydis; mokytojų skaičius; mokinių/mokytojų santykis.	
Aukštosios mokyklos	Dalis gyventojų su aukštuoju ir jų pasiskirstymas pagal lytį; studentų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal dalykus, pagal lytį ir amžių; kasmet naujai priimtų studentų skaičius; aukštojo mokslo institucijų skaičius ir jiems tenkančių studentų skaičius; studentų pasiskirstymas tarp regionų; dėstytojų skaičius; dėstytojų/studentų santykis; bendros išlaidos; išlaidos tenkančios vienam studentui; išlaidos tenkančios dėstytojų atlyginimams ir administracijos išlaikymui.	
	Mokymosi proceso kokybės rodikliai	
	<i>Pažangumo</i>	<i>Socialinio mobilumo</i>
Ikimokyklinio ugdymo įstaigos	-	-
Privalomos bendrojo lavinimo mokyklos	Valstybinių testų pažymiai ir atskirų dalykų metiniai pažangumo rezultatai ir jų pasiskirstymas pagal lytį, šeimos socialinį statusą (fiksuojamas motinos/tėvo išsilavinimas), gimtąją kalbą (pirmoji kalba Švedų arba ne), gimimo šalį (gimęs/usi Švedijoje ar ne); dalis vaikų nebaigusių pagrindinės mokyklos; mokinių skaičius baigusių pagrindinę mokyklą ir jų pasiskirstymas pagal lytį ir pagal gimimo vietą (gimęs/usi Švedijoje ar ne).	-
Vidurinės mokyklos/gimnazijos	Valstybinių testų pažymiai ir atskirų dalykų metiniai pažangumo rodikliai ir jų pasiskirstymas pagal lytį, šeimos socialinį statusą (fiksuojamas motinos/tėvo išsilavinimas), gimtąją kalbą (pirmoji kalba Švedų arba ne), gimimo šalį (gimęs/usi Švedijoje ar ne); vaikų dalis nebaigusių vidurinės mokyklos/gimnazijos.	Mokinių skaičius baigusių vidurinę mokyklą/gimnaziją ir jų pasiskirstymas pagal lytį ir gimimo šalį (gimęs/usi Švedijoje ar ne). Baigusiųjų skaičius ir jų tarpe trijų metų laikotarpyje įstojušių į universitetą. Pastarasis rodiklis fiksuojamas pagal lytį, socialinį statusą ir pagal tai ar studentas gimė Švedijoje ar ne.

Suaugusių mokymas	Testų pažymiai ir jų pasiskirstymas pagal lytį, šeimos socialinį statusą (fiksuojamas motinos/tėvo išsilavinimas), gimtąją kalbą (pirmoji kalba Švedų arba ne), gimimo šalį (gimęs/usi Švedijoje ar ne). Dalis mokinių neišlaikiusių egzaminus ir negavusių baigimo sertifikato.	Dalis studentų sėkmingai baigusių programas ir jų pasiskirstymas pagal lytį, gimęs Švedijoje ar ne ir tautybę.
Aukštosios mokyklos	Studentų skaičius ir dalis įgijusių aukštojo mokslo kvalifikacijas (studijų trukmė - mažiau nei treji metai; treji metai; ketveri metai) ir jų pasiskirstymas pagal lytį, amžių, socialinį statusą (kilęs iš darbininkų klasės) ir gimimo šalį (gimęs Švedijoje ar ne; tėvai yra gimę Švedijoje ar ne).	Naujai priimtų studentų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal lytį, amžių, socialinį statusą (fiksuojama studentų dalis kilusių iš darbininkų klasės) ir pagal gimimo šalį (gimęs Švedijoje ar ne; tėvai gimę Švedijoje ar ne).
Užimtumo rodikliai	Nedarbo lygis tarp baigusių aukštąsias mokyklas, profesines ir vidurines; lyginamas nedarbo lygis tarp studentų baigusių aukštąsias mokyklas prieš metus, du ir tris; gyventojų dalis su aukštuoju išsilavinimu ir jų pasiskirstymas pagal lytį, amžių ir mokymo dalyką; bedarbių dalis (20-34 amžiaus grupėje) pagal pažangumą, lytį ir studijų dalyką; bedarbių dalis 15-24 metų amžiaus grupėje; bedarbių pasiskirstymas pagal išsilavinimą; nedarbo lygis ir pan.	

2 lentelė. Vokietijos socialinio teisingumo vertinimo rodiklių sistema

Mokymo tipas	Bendrieji kiekybiniai rodikliai	Pažangumo ir socialinio mobilumo rodikliai
Aukštasis mokslas	Aukštojo mokslo institucijų skaičius ir pasiskirstymas pagal tipą, federacijas ir apskritis; studentų skaičius ir pasiskirstymas pagal aukštosios mokyklos tipą, federacijas ir apskritis; Vokietijos ir užsienio studentų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal aukštosios mokyklos tipą; studentų skaičius pagal studijų dalykus, lytį, tautybę (vokietis, užsienietis), regionus, apskritis ir pilietybę; darbuotojų skaičius; dėstytojų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal aukštosios mokyklos tipą, federacijas ir apskritis; dėstytojų atlyginimai, kvalifikacija ir darbo valandos; bendros išlaidos; išlaidos tenkančios kiekvienai federacijai; išlaidos tenkančios vienam studentui.	Studentų skaičius sėkmingai įgijusių aukštojo mokslo baigimo sertifikatus: diplomas, bakalaurs, magistras, daktaro laipsnis); naujai priimtų studentų skaičius ir pokyčiai lyginant su prieš tai buvusiais metais; vaikų skaičius, kurie potencialiai kvalifikuojami kaip galintys įstoti į universitetą; įstojusių skaičius; sėkmingai baigusių pirmąjį kursą aukštojoje mokykloje skaičius; baigusių ir įgijusių sertifikatus (diplomas, magistras, habilitacija) pasiskirstymas pagal regionus, mokymo įstaigų tipus (universitetas, kolegija), apskritis ir dalykus; baigusių skaičius pagal socialinę kilmę ir lytį; nedarbo lygis tarp baigusiųjų aukštąsias mokyklas pagal studijų dalykus, amžių, pažangumą (aukštas, žemas ar vidutinis), lytį ir baigimo metus (baigę prieš metus, dvejus ar trejus).
Tėstinis ir suaugusiųjų švietimas	Suaugusiųjų skaičius dalyvaujančių tėstiniame suaugusiųjų mokyme (dalis besimokančių nuo visų 19-65 metų amžiaus grupės) ir jų pasiskirstymas pagal studijų dalyką; nuotolinių kursų dalyviai ir jų pasiskirstymas pagal studijų dalyką; vakarinių kursų mokiniai ir jų pasiskirstymas pagal mokyklos tipą ir studijų dalyką; mokytojų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal mokyklos tipą; mokinių skaičius pagal siekiamo išsilavinimo tipą; privačiose mokyklose besimokantys suaugę ir jų dalis nuo visų besimokančiųjų skaičiaus; nuotolinio mokymosi dalyviai pagal mokymosi dalyką; mokytojų atlyginimai.	

Mokymo tipas	Bendrieji kiekybiniai rodikliai	Pažangumo ir socialinio mobilumo rodikliai
Aukštesnysis vidurinis išsilavinimas: Žemesnysis vidurinis išsilavinimas: Pradinė mokykla:	Mokyklų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal tipą (valstybinė, privati), mokymo dalykus, teikiamas kvalifikacijas; mokyklų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal federacijas, apskritis; mokinių skaičius ir pasiskirstymas pagal mokyklos tipą, amžių, lytį, federacijas ir apskritis, tautybę ir pilietybę; vaikų skaičius klasėse; mokinių-mokytojų santykis; mokytojų skaičius, mokytojų atlyginimai, darbo valandos, kvalifikacijos reikalavimai, atostogos. Vaikų su specialiais poreikiais besimokančių eilinėje mokykloje skaičius ir jų pasiskirstymas pagal poreikių rūšį (mokymosi sutrikimai, neįgalumas ir jo forma, emocinės ir psichologinės problemos ir pan.). Bendros išlaidos, išlaidos tenkančios federacijai ir savivaldybėms.	Mokinių skaičius baigusių mokyklos ir jų pasiskirstymas pagal mokyklos tipą, lytį, tautybę, vokiečių kalbos mokėjimo lygį, pilietybę; baigusiųjų dalis jų amžiaus gyventojų skaičiuje. Pažangumo rodikliai ir jų pasiskirstymas pagal lytį tautybę, vokiečių kalbos mokėjimo lygį, pilietybę.
Aukštesnysis profesinis mokymas	Mokinių skaičius; mokytojų skaičius; mokinių-mokytojų santykis; mokyklų pasiskirstymas skaičius pagal federacijas ir apskritis.	Baigusiųjų pasiskirstymas pagal baigimo dalyką, lytį, amžių, federacijas ir apskritis. Įsidarbinusių po baigimo skaičius ir jų dalis visų baigusių skaičiuje.
Specialios mokyklos	Specialių mokyklų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal mokyklos tipą (valstybinė, privati) ir federacijas; vaikų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal paramos rūšį (mokymosi problemos, kurtumas, aklumas, emociniai ir socialiniai sutrikimai ir pan.), mokyklos tipą, federacijas ir apskritis; mokytojų skaičius, mokytojų atlyginimai, darbo valandos, kvalifikacijos reikalavimai, atostogos.	
Ikimokyklinis ugdymas	Ikimokyklinių įstaigų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal tipą (valstybės subsidijuojama, privati); vaikų skaičius lankančių darželius ir jų dalis visų vaikų skaičiuje jų amžiaus grupėje; vaikų skaičius grupėse ir jų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes.	

3 lentelė. Estijos socialinio teisingumo vertinimo rodiklių sistema

Organizacija, rodiklių grupės	Socialinio teisingumo rodikliai
Tarptautiniai bendrieji kiekybiniai rodikliai (UNDP):	Viešosios išlaidos švietimui (BVP dalis); viešosios išlaidos švietimui (% visų vyriausybės išlaidų); išlaidos švietimui pagal paskirtį (% nuo visų lygių): ikimokykliniam ugdymui, pradiniam mokymui, vidurinei mokyklai, profesiniam mokymui, aukštajam mokslui ir pan.; suaugusiųjų raštingumo lygis (% 15 metų ir vyresni); jaunimo raštingumo lygis; besimokančiųjų dalis pradinėje, pagrindinėje ir vidurinėse mokyklose.
PISA 2006 pažangumo rodikliai:	Mokinių pažangumo pasiekimai ir jų pasiskirstymas pagal lytį, motinos išsilavinimą, mokyklos tipą (valstybinė, privati, kaimo, miesto ir pan.) ir pagal gimtąją kalbą.
Eurostat 2009 aukštųjų mokyklų studentų socialinio mobilumo rodikliai:	Baigusiųjų skaičius pagal socialinę kilmę ir lytį; nedarbo lygis tarp baigusiųjų aukštąsias mokyklas pagal studijų dalykus, amžių, pažangumą (aukštas, žemas ar vidutinis), lytį ir baigimo metus (baigę prieš metus, du ar tris). Studentų pajamų šaltiniai; išlaidos tenkančios vienam studentui; bendros išlaidos aukštojo mokslo finansavimui. Gyventojų dalis su aukštesniu išsilavinimu ir jų pasiskirstymas pagal lytį, amžių ir mokymo dalyką. Bedarbių dalis (20-34 amžiaus grupėje) pagal pažangumą, lytį ir studijų dalyką.
Ikimokyklinis ugdymas	Vaikų skaičius; vaikų dalis lankančių ikimokyklinės įstaigas; ikimokyklinių įstaigų skaičius; vietų skaičius; vaikų skaičius tenkantis 100 vietų; ikimokyklinių įstaigų pasiskirstymas pagal vartojamą kalbą; darbuotojų skaičius; ikimokyklinių įstaigų pasiskirstymas pagal apskritis; išlaidos.
Pagrindinė mokykla	Mokinių skaičius, jų pasiskirstymas pagal lytį, gimtąją kalbą ir pilietybę; mokyklų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal tipą (valstybinė, privati ar kita); mokytojų skaičius, jų pasiskirstymas pagal amžių ir lytį; mokytojų atlyginimai; vidutinis vaikų skaičius tenkantis klasei; baigusiųjų skaičius; mokyklų skaičius pagal vartojamą kalbą; išlaidos.
Vidurinė mokykla	Mokinių skaičius, jų pasiskirstymas pagal lytį, gimtąją kalbą ir pilietybę; mokyklų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal tipą (valstybinė, privati ar kita); mokytojų skaičius, jų pasiskirstymas pagal amžių ir lytį; mokytojų atlyginimai; vidutinis vaikų skaičius tenkantis klasei; baigusiųjų skaičius; mokyklų skaičius pagal gimtąją kalbą; išlaidos.
Profesinis mokymas	Studentų skaičius, jų pasiskirstymas pagal lytį, gimtąją kalbą, pilietybę; viešojo sektoriaus išlaidos; institucijų skaičius pagal tipą; mokytojų skaičius; baigusiųjų skaičius; nebaigusių skaičius.
Aukštasis mokymas	Aukštųjų mokyklų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal tipą; studentų skaičius ir pokyčiai lyginant su prieš tai buvusiais metais; studentų skaičius pagal dalyką; išlaidos tenkančios aukštajam mokslui; dėstytojų skaičius, jų pasiskirstymas pagal lytį; aukštųjų mokyklų studentų dalis iškritusių iš mokymo proceso pasiskirstymas pagal gimtąją kalbą; besimokančių aukštojoje mokykloje pasiskirstymas pagal lytį, gimtąją kalbą, pilietybę ir regioną; studentų turinčių specialių poreikių skaičius ir tų poreikių tipas.

Organizacija, rodiklių grupės	Socialinio teisingumo rodikliai
Suaugusiųjų mokymas	Žmonių dalis, kurių amžius nuo 25 iki 64, dalyvaujančių mokymosi visą gyvenimą programose; suaugusiųjų dalis dalyvaujančių formaliame mokyme (skaičius besimokančių nuotoliniu mokymu, vakariniuose kursuose, neakivaizdiniuose kursuose; suaugusiųjų dalyvavimas profesinio mokymo įstaigų kursuose); išlaidos neformaliai švietimui; neformalių mokymo centrų Skaičius, juos lankančių mokinių skaičius ir jų pasiskirstymas pagal lytį; skurdo lygis ir jo pasiskirstymas pagal išsilavinimą.
Specialūs poreikiai	Moksleivių skaičius su specialiais poreikiais ir jų dalis mokyklose; mokinių skaičius su specialiaisiais ugdymo poreikiais paprastose mokyklose; mokinių skaičius, turinčių specialių ugdymosi poreikių, pasiskirstymas klasėse.

4 lentelė. Slovėnijos socialinio teisingumo rodiklių sistema

Organizacija, rodiklių grupės	Socialinio teisingumo rodikliai švietime
Tarptautiniai bendrieji kiekybiniai rodikliai (UNDP):	Viešosios išlaidos švietimui (BVP dalis); viešosios išlaidos švietimui (% visų vyriausybės išlaidų); išlaidos švietimui pagal paskirtį (% nuo visų lygių): ikimokykliniam ugdymui, pradiniam mokymui, vidurinei mokyklai, profesiniam mokymui, aukštajam mokslui ir pan.; suaugusiųjų raštingumo lygis (% 15 metų ir vyresni); jaunimo raštingumo lygis; besimokančiųjų dalis pradinėje, pagrindinėje ir vidurinėse mokyklose.
PISA 2006 pažangumo rodikliai:	Mokinių pažangumo pasiekimai ir jų pasiskirstymas pagal lytį, motinos išsilavinimą, mokyklos tipą (valstybinę, privati, kaimo, miesto ir pan.) ir pagal gimtąją kalbą.
Eurostat 2009 aukštųjų mokyklų studentų socialinio mobilumo rodikliai:	Baigusiųjų skaičius pagal socialinę kilmę ir lytį; nedarbo lygis tarp baigusiųjų aukštąsias mokyklas pagal studijų dalykus, amžių, pažangumą (aukštas, žemas ar vidutinis), lytį ir baigimo metus (baigę prieš metus, du ar tris). Studentų pajamų šaltiniai; išlaidos tenkančios vienam studentui; bendros išlaidos aukštojo mokslo finansavimui. Gyventojų dalis su aukštuoju išsilavinimu ir jų pasiskirstymas pagal lytį, amžių ir mokymo dalyką. Bedarbių dalis (20-34 amžiaus grupėje) pagal pažangumą, lytį ir studijų dalyką.
Eurostat užimtumo stebėsenos rodikliai	Bedarbių dalis 15-24 metų amžiaus grupėje; bedarbių pasiskirstymas pagal išsilavinimą; nedarbo lygis ir pan.
Ikimokyklinis ugdymas	Vaikų skaičius pagal amžių, lytį ir jų dalis visų vaikų skaičiuje; grupių skaičius ir dydis; vaikų skaičius pagal lankymo laiką (visą darbo dieną, pusę dienos, kelios valandos); ikimokyklinių įtaigų pasiskirstymas pagal savivaldybes, regionus, miestas/kaimas; vaikų su specialiais poreikiais skaičius ikimokyklinėse įstaigose; vaikų skaičius pagal pilietybę; vaikų skaičius nepatekusių į darželius; užsieniečiai lankantys darželius; privatūs darželiai ir vaikų skaičius; darbuotojų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal amžių, lytį, darbo funkcijas bei išsilavinimą.
Pagrindinė mokykla	Vaikų skaičius; mokytojų ir mokinių santykis; mokyklų skaičius; mokyklų vaikams su specialiais poreikiais skaičius ir jose besimokančių mokinių skaičius; išlaidos.
Vidurinė mokykla	Mokinių skaičius; mokinių mokytojų santykis; klasių dydis; vaikų pasiskirstymas pagal lytį, pilietybę, regioną, mokyklos tipą; išlaidos.
Profesinis mokymas	Studentų skaičius, jų pasiskirstymas pagal lytį; viešojo sektoriaus išlaidos; institucijų skaičius pagal tipą; mokytojų skaičius; baigusiųjų skaičius; nebaigusių skaičius.

Organizacija, rodiklių grupės	Socialinio teisingumo rodikliai švietime
Aukštasis mokymas	Institucijų skaičius ir jų tipas; studentų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal aukštojo mokslo institucijas; naujai įstojusiu skaičius; baigusiujų pasiskirstymas pagal baigimo sertifikatą, lytį; studentų skaičius gyvenančių studentų bendrabučiuose bei privačiose patalpose, kurios pritaikytos studentams; darbuotojai gyvenantys studentų bendrabučiuose. Studentų pasiskirstymas pagal lytį, mokymo dalykus, švietimo sritį, studijų būdą, mokslo įstaigą bei studijų metus. Baigusieji pagal lytį, pilietybę, studijų programą, regioną. Stipendijų gavėjai pagal pilietybę, lytį, stipendijos dydį ir tipą bei mokymo institucijos tipą; studentų turinčių specialių poreikių skaičius ir tų poreikių tipas.
Suaugusiųjų mokymas	Studentų skaičius, jų pasiskirstymas pagal institucijas; baigusiujų skaičius pagal lytį ir mokymo institucijas; tęstinio mokymo tiekėjų skaičius, organizacijų skaičius, dalyvių skaičius patvirtintose, nepatvirtintose bei kalbų mokymosi programose, studentų pasiskirstymas pagal programas ir jų tipą, mokymosi valandų skaičių; dalyvavimas kalbos mokymosi programose pagal studijuojamas kalbas.
Specialūs poreikiai	Vaikų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal mokyklų tipus (bendrojo lavinimo mokykla, darbo ir apsaugos centrai, institucinės priežiūros centrai ar dienos centrai), darbuotojų skaičius ir jų pasiskirstymas pagal profesijas bei institucijos tipą (stacionarinė slauga ar dienos centrai); vaikų skaičius lankančių specialias programas ir jų pasiskirstymas pagal institucijos tipą; vaikų pasiskirstymas pagal negalios tipą; vaikų skaičius gyvenančių reformatų namuose, jaunimo namuose ir permokymo (reeducation) namuose bei jų pasiskirstymas pagal lytį ir amžių; vaikų su protine negalia skaičius ir jų pasiskirstymas pagal institucijos tipą, amžių bei šeimos statusą, t.y. turi tėvus ar ne.

5 lentelė. Palyginamieji socialinės – ekonominės raidos ir švietimo pasiekimų rodikliai

Rodikliai	SE	UK	DE	SL	EE	LT
Žmogaus socialinės raidos indeksas, 2008 m. (vieta)	6	12	22	27	44	44
Skurdo lygis	11	19	15	12	19	19
Išlaidos švietimui kaip BVP dalis	7,4	5,4	4,6	6	5,3	5,2
Bedarbių dalis 15-24 metų amžiaus grupėje, 2007 m.	19	14	12	10	10	8
Dalyvavimas aukštajame moksle (% nuo visų besimokančiųjų), 2003/4 m.	17,5	12,9	13,9	23,1	18,9	20,3
Studentų dalis įgijusių aukštojo mokslo diplomą, kilusių iš žemą išsilavinimą turinčių šeimų 2007 m.	22,6	26,9	..	4,4	18,8	15,3
Suaugusiųjų dalis, kurių amžius nuo 25 iki 64, dalyvaujančių formaliame ir neformaliame mokyme			41	41	13	
Nedarbo lygis, 2008 m.	6	6	7	4	7	7

Šaltinis: UNPD, 2008; Eurostat 2009; Eurostat, 2008; Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>

SOCIALINIO TEISINGUMO RODIKLIAI ŠVIETIME

Mokslinio tyrimo baigiamoji ataskaita

Parengė:

Laimutė Žalimienė

Romas Lazutka

Daiva Skučienė

Jolanta Aidukaitė

Viginta Ivaškaitė- Tamošiūnė

Jolita Kazakevičiūtė

2009 m. gruodis
Vilnius

Turinys

IVADAS.....	3
1. SOCIALINIO TEISINGUMO ŠVIETIME RODIKLIŲ SISTEMOS KONSTRAVIMO TEORINĖS PRIELAIIDOS.....	5
2. RODIKLIŲ SOCIALINIO TEISINGUMO BŪKLEI LIETUVOS ŠVIETIMO SISTEMOJE VERTINTI APIBŪDINIMAS.....	16
3. SOCIALINIO TEISINGUMO RODIKLIAI IR JŲ SKAIČIAVIMO METODIKOS.....	20
3.1. Rodiklių tipai socialinio teisingumo vertinimui.....	21
3.2. Socialinio teisingumo indeksai.....	23
3.2.1. Indeksų naudojimas socialiniam teisingumui vertinti.....	23
3.2.2. Socialinio teisingumo ikimokykliniame ugdyme, viduriniame mokyje ir aukštajame moksle indeksų skaičiavimo metodika.....	25
3.3. Išsilavinimo rezultatų nelygybės vertinimas: Gini indekso Lietuvos švietimo rezultatų nelygybei vertinti skaičiavimo metodika.....	31
3.4. Paprastieji statistiniai rodikliai socialinio teisingumo vertinimui.....	36
3.4.1. Paprastieji statistiniai rodikliai socialinio teisingumo vertinimui ikimokykliniame ugdyme.....	37
3.4.2. Paprastieji statistiniai rodikliai socialinio teisingumo vertinimui vidurinio išsilavinimo lygmenyje (ISCED 1+2+3).....	42
3.4.3. Paprastieji statistiniai rodikliai socialinio teisingumo vertinimui ISCED 4,5,6 lygmenyse.....	48
3.4.4. Paprastieji statistiniai rodikliai socialinio teisingumo vertinimui neformaliajame švietime ir ugdyme.....	53
3.5. Socialinio teisingumo švietime vertinimo periodiškumas ir papildomų rodiklių poreikis.....	60
4. SOCIALINIO TEISINGUMO BŪKLĖS LIETUVOJE 2007-2008 M. ANALIZĖ	62
4.1. Socialinio teisingumo įvairiuose švietimo lygmenyse analizė.....	63
4.1.1. Socialinis teisingumas ikimokyklinio ugdymo lygmenyje.....	63
4.1.2. Socialinis teisingumas vidurinio mokyje lygmenyje.....	67
4.1.3. Socialinis teisingumas aukštojo mokslo studijų lygmenyje.....	72
4.1.4. Socialinis teisingumas neformaliajame vaikų ugdyme ir suaugusiųjų švietime.....	76
4.2. Švietimo nelygybė Lietuvoje.....	81
4.3. Apibendrinimas.....	84
5. APIBENDRINIMAS.....	86
LITERATŪRA	89
PRIEDAI.....	91
Priedas Nr. 1. Trumpa Lietuvos ir tarptautinių teisės aktų, svarbių socialinio teisingumo įgyvendinimui, charakteristika.....	92
Priedas Nr. 2. Socialinio teisingumo švietime rodikliai, naudojami užsienio šalių praktikoje.....	102
Priedas Nr. 3. Socialinio teisingumo indeksų ikimokyklinio ugdymo, vidurinio mokyje ir aukštojo mokslo lygmenyse skaičiavimo metodikos.....	104
Priedas Nr. 4. Gini indekso taikymo švietimo nelygybei vertinti ypatumai.....	117

IVADAS

Švietimas yra socialinio saugumo pagrindas, nes padeda individui apsisaugoti nuo daugelio socialinės rizikos veiksnių. Išsivysčiusios šalys pasižymi dideliu išsilavinusių žmonių skaičiumi ir kokybiška švietimo sistema, kuri ilgainiui tapo ne tik prieinama daugumai, bet ir diferencijuota, orientuota į skirtingus vartotojų poreikius, siekius ir tikslus. Aukštesnį socialinį kapitalą ir išsilavinimą turintys žmonės lengviau susiranda darbą, sukuria didesnę bendrą vidaus produktą, kuris toliau yra panaudojamas gerovės augimui ir socialinių garantijų išplėtimui. Individo gyvenimo galimybės dažnai priklauso ir nuo to, kaip visuomenėje yra organizuota švietimo sistema. Kiekviena šalis turi vienokią ar kitokią švietimo, socialinę sistemą ir politiką, kurios skiriasi savo prioritetais, struktūra, ideologija, privačių ir valstybinių paslaugų santykiu. Skirtinga socialinė ir švietimo politika neišvengiamai generuoja skirtingas pasekmes: skurdo, nedarbo ir nelygybės šalyje lygį, taigi yra susijusi ir su visuomenės moralinėmis vertybėmis bei socialiniu teisingumu.¹

Po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje ideologinės prievartos pašalinimas atvėrė erdvę skirtingoms teisingumo sampratoms, todėl jų šalininkams tenka derinti savo požiūrius, priimant įvairius sprendimus. Lietuvos švietimo sistemos pertvarkymai susiję su švietimo sistemos dalyvių galimybių, pareigų, funkcijų perskirstymu. Visi šie pertvarkymai kelia daug klausimų tiek dėl jų tikslingumo švietimo rezultatų požiūriu, tiek dėl ekonominio efektyvumo, taip pat kelia diskusijas ir apie jų įtaką ir svarbą teisingumui. Sugebėjimas įvertinti institucijas socialinio teisingumo aspektu yra svarbus svarstant apie jų priimtinumą, galimą reformavimą arba net panaikinimą. Tiesa, ši užduotis nėra lengva, nes teisingumo samprata, kaip matysime žemiau, yra plačių diskusijų objektas.

Kodėl teisingumo švietimo sektoriuje klausimas yra aktualus ir gana dažnai aptarinėjamas:

- dominuoja įsitikinimas, kad švietimas yra paslauga, kurią valstybė privalo suteikti visiems savo piliečiams, todėl nuolat susiduriama su klausimu, kaip tą paslaugą paskirstyti teisingai, nes ištekliai visada yra riboti;
- tikimasi didesnės pasirinkimo laisvės švietimo srityje, kita vertus neišvengiama prievartos elementų (pvz., privalomas pagrindinis išsilavinimas), todėl kyla klausimas, koks privalomumas ar pasirinkimo galimybės yra teisingos?
- plinta besimokančiųjų įmokos švietimo ir studijų įstaigoms, todėl kyla klausimai dėl įmokų dydžio teisingo nustatymo ir paskirstymo tiems, kas jas turi mokėti.²
- plečiasi neigalių žmonių dalyvavimas bendroje švietimo sistemoje, todėl keliamas klausimas apie papildomų išteklių specialiųjų poreikių tenkinimui plėtos teisingumą ir kt.

Ši ataskaita yra antra tyrimo *Socialinio teisingumo rodikliai švietime* dalis. Remiantis pirmoje tyrimo ataskaitoje pateikta teorine socialinio teisingumo analize bei užsienio patirtimi socialinio teisingumo švietime stebėsenoje, siūloma Lietuvos socialinio teisingumo rodiklių sistema bei skaičiavimo metodika.

Ataskaitą sudaro penkios dalys. Pirmojoje dalyje, remiantis teorine socialinio teisingumo samprata, aptariami socialinio teisingumo švietime apibrėžimai, šio teisingumo matavimo rodiklių sistemos sudarymo principai, prielaidos bei rodiklių šaltiniai.

Antrojoje dalyje apibūdinami rodikliai socialinio teisingumo būklei Lietuvos švietimo sistemoje vertinti, šių rodiklių esmė, struktūra, klasifikavimas, trumpai pristatoma vertinimo logika.

¹ Titmus, 1974 In: Hega, G. M. and Hokenmaier, K. G. (2002) The welfare state and education: a comparison of social and educational policy in advanced industrial societies. German Policy Studies 2(1).

² Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, [Kluwer Academic Publishers](#), 2001.

Trečioje dalyje pristatomi atskirų švietimo lygmenų – ikimokyklinio ugdymo, vidurinio mokymo, aukštojo mokslo – socialinio teisingumo kompleksiniai rodikliai (indeksai), jų skaičiavimo metodikos, pateikiamas paprastųjų rodiklių sąrašas. Socialinio teisingumo neformaliajame ugdyme bei švietime indeksas nebuvo skaičiuojamas dėl informacijos trūkumo, todėl pateikiamas tik šio lygmens paprastųjų rodiklių sąrašas. Taip pat trečioje ataskaitos dalyje aptariama Gini indekso, kaip švietimo rezultatų nelygybės matavimo rodiklio, skaičiavimo metodika, socialinio teisingumo rodiklių skaičiavimo ir skelbimo periodiškumo klausimai.

Ketvirtoje dalyje, remiantis pateikta socialinio teisingumo rodiklių sistema, analizuojama socialinio teisingumo būklė Lietuvos švietimo sistemoje 2007-2008 metų laikotarpiu.

Penktoji ataskaitos dalis yra skirta mokslinio tyrimo apibendrinimui.

Tyrimas buvo atliekamas 2009 m. liepos- lapkričio mėn. Tyrimą atliko ir ataskaitą rengė:

Doc., Dr. (HP) Laimutė Žalimienė (tyrimo vadovė)

Prof., Dr. (HP) Romas Lazutka

Doc. Dr. Daiva Skučienė

Doc. Dr. Jolanta Aidukaitė

Dokt. Viginta Ivaškaitė - Tamošiūnė

Mg Jolita Kazakevičiūtė

1. SOCIALINIO TEISINGUMO ŠVIETIME RODIKLIŲ SISTEMOS KONSTRAVIMO TEORINĖS PRIELAIIDOS

SOCIALINIO TEISINGUMO APIBRĖŽIMAI

Socialinis teisingumas (sutr. – SOTE) švietime reiškia, kad asmens galimybės dalyvauti švietimo sistemoje priklauso nuo individualių gebėjimų ir rezultatų (nuopelnų) ir nepriklauso nuo asmens ar jo šeimos socialinio, kultūrinio ar ekonominio statuso.

SOTE atspindi patekimo į švietimo sistemą, dalyvavimo joje ar išsilavinimo pasiekimų nešališkumą, nepriklausymą nuo tokių prieskyrų kaip lytis, etniškumas, gyvenama vieta, negalia ir pan. Neteisingumas atsiranda kai švietimo resursai pasiskirsto tarp individų ar socialinių grupių netolygiai, t.y. kai vieni iš švietimo sistemos gauna neproporcingai daugiau naudos negu kiti dėl nuo jų nepriklausančių priežasčių.³

Nėra absoliučios SOTE sampratos, nes SOTE yra susitarimas visuomenės viduje, šalyje, kas mums yra teisinga. Šio susitarimo rezultatus atspindi švietimą ar su juo susijusius dalykus reglamentuojantys teisės aktai. Priede Nr. 1 pateikiama trumpa Lietuvos ir tarptautinių teisės aktų, kurie tiesiogiai ar netiesiogiai formuoja socialinio teisingumo sampratą ir jo vertinimą Lietuvoje, apžvalga.

SOTE nevienodai apibrėžiamas iš atskirų teorinių perspektyvų, tačiau jas apibendrinant galima pastebėti, kad SOTE yra siejamas su tokių pagrindinių principų švietimo sistemoje įgyvendinimu:

- lygių galimybių – kai dalyvavimas švietimo sistemoje nediskriminuoja asmenų jokių pagrindu (lyties, gyvenamosios vietos, etninės priklausomybės, kilmės ir t.t.);
- skirtingumų pripažinimu ir pasirinkimo galimybių užtikrinimu (kokį darželį ar mokyklą lankyti, kokią mokymo programą pasirinkti, realizuoti išskirtinius gabumus ir kt.);
- prieinamumo (teritoriniu, finansiniu aspektu), kai asmens ar jo šeimos pajamos, materialinė padėtis, gyvenamoji vieta neužkerta kelio dalyvauti pagal sugebėjimus švietimo sistemoje;
- kompensavimo – kai papildomų, didesnių resursų skyrimas (nelygybė) tam tikroms socialinėms grupėms (neįgaliesiems, negabiems arba labai gabiems) laikoma teisingu, siekiant didinti švietimo paslaugų prieinamumą ar sudaryti galimybes realizuoti išskirtinį potencialą.

KAS LEMIA SOCIALINIO TEISINGUMO SAMPRATĄ?

Tam turi reikšmės įvairių teorinių prieigų ir koncepcijų akcentuojami SOTE aspektai (žr. pirmosios tyrimo ataskaitos *Teorinė socialinio teisingumo sampratų analizė ir penkių užsienio šalių patirties, atliekant socialinio teisingumo principo įgyvendinimo švietime stebėseną, apibendrinimas* pirmą skyrių), kurie praktiškai suponuoja SOTE švietime sampratos „rėmus“ ir teisingumo vertinimo rodiklių sistemą. Taigi praktikoje taikomas SOTE vertinimo modelis turėtų apimti pagrindinius, dažniausiai teorijose akcentuojamus ir pripažįstamus socialiniam teisingumui svarbius aspektus. Trumpai apibendrinant būtų galima išskirti, kad įvairios SOTE teorinės koncepcijos suponuoja tokias svarbias socialiniam teisingumui švietime vertinti rodiklių grupes:

³ Measuring Inequality in Education. Michael Sheret. Macquarie University. Paper presented at the 1991 Conference of the Australian Association for research of education.

- švietimas yra svarbus ir turi prisidėti prie viešųjų gėrybių paskirstymo, todėl svarbu matyti, kokia dalis BVP tenka švietimui;
- švietimas turi padėti mažinti socialinę atskirtį, todėl svarbu, kaip padedama skurstantiems visuomenės nariams geriau naudotis (turėti geresnį prieinamumą) prie švietimo resursų, kas generuoja labiau sėkmingą jų socializaciją, integraciją į visuomenės gyvenimą;
- neteisinga, jeigu priklausymas tam tikrai socialinei grupei daro įtaką išsilavinimo ir profesijos pasiekimams, taigi svarbu stebėti, kokie yra skirtumai tarp atskirų socialinių grupių pagal dalyvavimą švietimo sistemoje ar įgytą išsilavinimą;
- socialiai silpnėsių grupių galimybės naudotis švietimo sistema yra mažesnės dėl jų silpnėsnio, kultūrinio, žmogiškojo, socialinio kapitalo (pvz., neįgalumo, tėvų išsilavinimo), todėl papildoma parama tokioms grupėms didina švietimo galimybių lygį (pvz., nemokamas mokinių maitinimas, aplinkos pritaikymas spec. poreikiams ir kt.);
- socialinis teisingumas reiškia įvairovės ir skirtingumų tarp žmonių pripažinimą, todėl svarbu taikyti diferencijuotas programas, didinti mokymo metodų įvairovę (pvz., programas neįgaliesiems, ypatingų gabumų turintiems ir kt.);
- teisinga remti mažiau privilegijuotus, iš nepalankių sąlygų (pvz., kaimo vietovių, skurdžių šeimų) kilusius žmones, taip pat pateisinama (teisinga) nelygybė, kurią nulemia gabumai (ar sudarytos sąlygos gabiausiems, darbščiausiems, pvz., padidintų stipendijų pagal pažangumą skaičius);

Tokiu būdu jeigu vienos socialinio teisingumo teorijos akcentuoja lygias galimybes, galimybių lygį, kitos kalba apie prioritetus gabiesiems, dar kitos teigia, jog labiau turi būti remiami (kompensuojami) socialiai nepalankiose sąlygose esantys.

Lygios galimybės švietime reiškia, kad vaiko švietimo perspektyvos neturi priklausyti nuo tėvų socialinės ekonominės padėties. Švietimas yra pagrindinė institucija, galinti padėti atitaisyti nepalankios vaikui šeimos aplinkos įtaką tam, kad jis turėtų geresnes gyvenimo perspektyvas. Švietimo politika gali padėti kompensuoti neteisingumą, kurį generuoja vaiko socialinė aplinka. Vaiko žmogiškasis, socialinis kapitalas formuojasi įtaką darant šeimos aplinkai, kultūrai, todėl socialiai teisinga švietimo politika gali padėti eliminuoti nepalankios vaiko raidai šeimos aplinkos įtaką (vaiko žmogiškojo ir socialinio kapitalo formavimuisi).⁴

Atskiruose švietimo lygmenyse SOTE samprata turi savo ypatumų:

- Atliekami tyrimai rodo, kad ikimokyklinis ugdymas ypatingai svarbus tolimesniam vaiko keliui švietimo sistemoje ir gyvenime. Todėl šio lygmens svarbiausias SOTE rodiklis būtų kuo platesnis vaikų aprėptumas šiomis paslaugomis, ypatingai priešmokykliniame amžiuje. Kadangi Lietuvoje ypatingai dideli ikimokyklinio amžiaus vaikų aprėpties šiomis paslaugomis skirtumai tarp miesto ir kaimo, kyla klausimas, ar tai tėvų pasirinkimo, ar paslaugų prieinamumo nulemti skirtumai. SOTE šiame lygmenyje vertinimui būtina analizuoti mikro lygmens duomenis (pvz., namų ūkių biudžetų tyrimų pagrindu), siekiant nustatyti, kodėl šeima nesinaudoja vaikų ikimokyklinio ugdymo paslaugomis – ar dėl to, kad nenori, ar dėl to, kad nėra darželio, neturi pajamų mokėti. Tai būtų esminis dalykas SOTE šiame lygmenyje įvertinti.
- Vidurinio mokymo lygmenyje svarbiausia, kad asmuo galėtų įgyti bent pagrindinį išsilavinimą, kuris toliau leistų įgyti profesiją bei užsitikrinti darbinę karjerą bei

⁴ John E. Roemer. Will democracy engender equality? 2006. Yale University.

pragyvenimą. Čia paprastai reikalaujama pasiekti tam tikrą išsilavinimo lygį (Lietuvoje – pagrindinį išsilavinimą), tačiau pageidaujama baigti visą vidurinio mokyimo ciklą, kuris užtikrina palankesnes sąlygas tolimesnei profesinei karjerai. Kaip rodo tyrimai, ankstyvas iškritimas iš švietimo sistemos (pvz., 16-18 metų asmenų nesimokymas) gali būti susijęs ne tik su šeimos bloga materialine padėtimi, gyvenimu kaime, bet ir su žemomis asmens aspiracijomis įgyti aukštesnį išsilavinimą. Šioms aspiracijoms įtaką daro vaiko gabumai, pažangumas, tėvų socialinis statusas, išsilavinimas. Jeigu 16-18 metų vaikas meta mokslus ar priverstas eiti į profesinę mokyklą nebaigęs vidurinės dėl šeimos materialinės padėties, mokyklų teritorinio nepasiekiamumo, tai yra socialiai neteisinga. SOTE sako, kad vaiko negebėjimas mokytis įgyjant pagrindinį išsilavinimą šiame lygmenyje turi būti kompensuojamas papildomais resursais ir paslaugomis. Arba tai, kad vidurinio išsilavinimo kokybė (pvz., kaimo ir miesto mokyklose, turtingų ir skurdžių regionų mokyklose) turi užtikrinti visiems lygias galimybes studijuoti.

- Aukštojo mokslo lygmenyje teisingumas fokusuojasi ne į visuotinį aprėptumą, o į pažangiausių (nusipelnusių) ir gabiausių lygias galimybes konkuruoti dėl studijų norimoje programoje. Ir šių galimybių neturėtų riboti materialiniai dalykai, neįgalumas, lytis, etninė priklausomybė ir pan. SOTE šiame lygmenyje reiškia ir pasirinkimo įvairovės užtikrinimą, realizuojant išskirtinius gabumus ar nuopelnus.
- SOTE neformaliajame švietime pirmiausia yra svarbus dėl tos priežasties, kad gali padėti išlyginti SOTE nelygybes formaliajame švietime. Kaip antai, vaiko galimybė naudotis neformaliojo ugdymo resursais ir paslaugomis (įvairūs būreliai, konsultacijos ir t.t.) gali padėti kompensuoti socialinio, kultūrinio kapitalo stoką vaiko šeimoje (dėl žemo tėvų išsilavinimo, pajamų, nedarbo, socialinių problemų). Dalyvavimas neformaliajame ugdyme padeda pagrindus vaiko aukštesnių aspiracijų formavimuisi, vaiko stipresnei integracijai į visuomenės gyvenimą, kas veikia jo tolimesnį kelią švietimo sistemoje (pvz., didėja galimybė, kad vaikai iš socialiai silpnų šeimų turės geresnius vidurinio išsilavinimo rezultatus ir daugiau rinksis studijas aukštojoje mokykloje). Neformalusis ugdymas prisideda prie SOTE ir ta prasme, kad gabesnieji turi galimybes plėtoti savo gebėjimus.
- SOTE suaugusių neformaliajame švietime reiškia lygias galimybes plėtoti savo įgūdžius ar gabumus, kurie būtini įsitvirtinimui ar išlikimui darbo rinkoje arba gyvenimo kokybės pagerinimui.

SOCIALINIO TEISINGUMO ŠVIETIME RODIKLIAI UŽSIENIO ŠALYSE

Pirmo tyrimo etapo ataskaitoje buvo apžvelgta užsienių šalių praktika, taikant socialinio teisingumo švietime stebėseną, rodiklių sistemą. (žr. pirmosios tyrimo ataskaitos *Teorinė socialinio teisingumo sampratų analizė ir penkių užsienio šalių patirties, atliekant socialinio teisingumo principo įgyvendinimo švietime stebėseną, apibendrinimas* antrą-trečią skyrius). Buvo pastebėti socialdemokratinio, konservatyvaus-korporatyvinio ir liberalaus gerovės modelius atstovaujančių valstybių švietimo sistemų skirtumai, t.y. švietimo sistemų koreliavimas su socialinės politikos modeliais. **Skirtingiems tipams priklausančios šalys** nesuteikia vienodų švietimo garantijų, kartu ir vienodų socialinio mobilumo galimybių savo piliečiams.⁵

- Švietimo sistema socialdemokratiniam modelyje dosniai finansuojama valstybės ir lengvai prieinama kiekvienam piliečiui pradedant nuo ikimokyklinio ugdymo ir baigiant universitetinėmis studijomis ar mokymusi visą gyvenimą.

⁵ Hega, G. M. and Hokenmaier, K. G. (2002) The welfare state and education: a comparison of social and educationla policy in advanced industrial societies. German Policy Studies 2(1).

Socialdemokratiniam modelyje švietimas yra svarbus valstybės prioritetas, nes jis suvokiamas kaip užimtumo garantas, o kartu ir dosnios socialinės apsaugos sistemos užtikrinimo pagrindas.

- Konservatyviojo-korporatyvinio modelio šalyse ikimokyklinio ugdymo įstaigos, ypač lopšeliai-darželiai, taip pat senyvo amžiaus žmonių institucinės priežiūros įstaigos yra mažiau išvystytos laikantis nuostatos, kad šeima (dažniausiai moterys) privalo pasirūpinti vaikais ir senyvo amžiaus žmonėmis. Nors švietimas yra finansuojamas valstybės, tačiau mokymo įstaigų gausa ir prieinamumu šiek tiek atsilieka nuo socialdemokratiniam modelyje teikiamų garantijų. Šalys, priklausančios konservatyviam modeliui, siekia įtvirtinti esamus stratifikacinius santykius, todėl čia vyrauja profesinis mokymas.
- Liberalioje gerovės valstybėje, kur parama teikiama trumpai ir pajamų testavimo principu, valstybinė švietimo sistema traktuojama kaip alternatyvi individo apsauga nuo socialinės rizikos veiksnių. Liberali valstybė garantuoja nemokamą vidurinę išsilavinimą visiems ir taip suteikia visiems lygias galimybes, bet neužtikrina lygybės. Liberaliam modelyje valstybė dosniai finansuoja bendrojo lavinimo mokyklas, tačiau aukštasis mokslas, taip pat ikimokyklinis ugdymas mieliau atiduodamas į privačias rankas.⁶
- Socialinės politikos pokyčiai Baltijos šalyse leidžia manyti, kad Estija, Latvija ir Lietuva vystosi liberalios gerovės valstybės modelio kryptimi⁷. Nors kai kurie išskiria Estijos socialinę politiką kaip labiau orientuotą į socialinę teisingumą ir universalumą lyginant su Latvija ar Lietuva⁸. Akivaizdu, kad pokomunistinės šalys dar turi švietimo sistemos organizavimo ypatybių, paveldėtų iš sovietinės praeities. Eurostat tyrimai rodo, kad pokomunistinėse šalyse išlaidos aukštajam mokslui kaip bendro vidaus produkto dalis ir kaip viešojo sektoriaus išlaidų dalis yra gerokai mažesnės nei Europos Sąjungos šalyse senbuvėse⁹. Išlaidos aukštajam mokslui ypač mažos Bulgarijoje (0,79 % BVP), Rumunijoje (0,81 % BVP), Latvijoje (0,88 % BVP), taip pat Čekijoje (0,89 % BVP) ir Lietuvoje (1,04 % BVP).

Metinės valstybinės išlaidos, tenkančios vienam studentui yra didžiausios socialdemokratinės gerovės valstybės šalyse, o mažiausios pokomunistinėse šalyse. Šalys, kurios išleidžia mažiau aukštojo mokslo finansavimui, pasižymi ir žemesniais socialinio mobilumo rodikliais. Kaip antai, Švedijoje, Suomijoje, Olandijoje vis daugiau jaunuolių, kilusių iš šeimų, kurių tėvai turi tik pagrindinį ar vidurinę išsilavinimą, įstoja ir sėkmingai baigia aukštąsias mokyklas (maždaug 20-26 proc.). Tuo tarpu šis skaičius yra gerokai mažesnis šalyse, kurių išlaidos, tenkančios aukštojo mokslo finansavimui, yra mažesnės

⁶ Hega, G. M. and Hokenmaier, K. G. (2002) The welfare state and education: a comparison of social and educationla policy in advanced industrial societies. German Policy Studies 2(1).

⁷ Bohle, D. (2007) 'The New Great Transformation: Liberalization and Social Protection in Central Eastern Europe', paper prepared for presentation at the second ESRC seminar: '(Re) distribution of Uncertainty', Warwick Business School, University of Warwick, 2 November.

Guogis, A. and Koht, H. (2009) 'Why not the Nordic model of welfare state in Lithuania? Trends in Lithuanian and Norwegian social policies' in Jolanta Aidukaite (ed.) *Poverty, Urbanity and Social Policy: Central and Eastern Europe compared* (Nova Sciences Publishers: New York).

Lendvai, N. (2008) 'Incongruities, Paradoxes, and Varieties: Europeanization of Welfare in the New Member States', paper presented at the ESPAnet conference, Helsinki, 18–20 September.

⁸ Aidukaite, J. (2006) 'The Formation of Social Insurance Institutions of the Baltic States in the Post-socialist era', *Journal of European Social Policy*, 16(3), pp. 259-270.

⁹ Eurostat (2009) The Bologna process in higher education in Europe. Key indicators on social dimension and mobility. European Commission.

(2005 m. tik 7 proc. jaunuolių, kilusių iš darbininkų klasės šeimų, įgijo aukštojo mokslo diplomą Lenkijoje; 4-5 proc. Čekijoje; virš 15 proc. Lietuvoje.)¹⁰.

Išanalizavus penkių ES šalių (Estijos, Slovėnijos, Škotijos, Švedijos, Vokietijos) socialinio teisingumo švietime vertinimo rodiklius, galima pastebėti tam tikrų panašumų ir skirtumų. Panašumus lemia eurointegracijos ir globalizacijos procesai ir su tuo susiję švietimui keliami uždaviniai: visiems lygios galimybės, prieinamumas, kokybė, dalyvavimas. Todėl šalys naudoja panašias rodiklių sistemas švietimo sistemos stebėsenai. Tuo labiau, kad tarptautiniai tyrimai ir kuriamos tarptautinės duomenų bazės reikalauja vieningos ir palyginamos švietimo rodiklių kaupimo bei matavimo sistemos. Be to, Europos Sąjungos direktyvos rekomenduoja laikytis vienodų švietimo sistemai keliamų uždavinių, kaip antai, pastaruoju metu ypatingai akcentuojamas suaugusiųjų mokymasis visą gyvenimą arba pabrėžiamos imigrantų integracijos į švietimo sistemą problemos. Visa tai atsispindi šalių švietimo rodiklių rinkimo sistemose (pvz., Švedija, Škotija, Vokietija, Estija, Slovėnija kaupia rodiklius apie imigrantų mokymosi kokybę bei sąlygas, atliekami suaugusiųjų švietimo tyrimai ir kt.).

Apibendrinant SOTE švietimo sistemoje stebėseną užsienio šalyse galima padaryti tokius pagrindinius apibendrinimus:

- šalyse naudojami ne kurią vieną, bet įvairias teisingumo sampratas atspindintys rodikliai;
- rodiklių grupės apima švietimo konteksto, proceso, rezultatų ir padarinių rodiklius;
- naudojamos įvairios duomenų bazės (*nacionalinės*: gyventojų surašymų, bendros švietimo stebėsenos, namų ūkių biudžetų tyrimų; *tarptautinės*: PISA, gyvenimo kokybės tyrimų, Eurostat ir kt.) rodiklių gavimui, nekonstruojant kažkokios atskiros vien SOTE vertinti;
- atskirais laikotarpiais SOTE švietimo sistemoje analizuojamas pasirenkant tam laikotarpiui ir šaliai tuo metu aktualius aspektus, pavyzdžiui, SOTE aukštajame moksle lyčių požiūriu, SOTE imigrantų požiūriu, neįgaliųjų integracijos požiūriu, skurdžiai gyvenančių šeimų požiūriu ir kt., o ne visų galimų SOTE rodiklių analizei vienu metu;
- kaip apibendrinantis SOTE rodiklis švietime dažnai naudojamas Gini indeksas (nelygybės švietimo sistemoje vertinimas) ar jo pagrindu įvairios variacijos. Naudojant šį indeksą išsivysčiusiose šalyse gilinamasi į aukštojo mokslo prieinamumo klausimus, o besivystančiose šalyse į pirminio, antrinio lygmens švietimo prieinamumą, nes ten dar aktualūs raštingumo, pagrindinio išsilavinimo klausimai;
- kadangi SOTE atspindinčių rodiklių yra labai daug ir visais jais remiantis sunku daryti apibendrinimus, kartais skaičiuojami įvairūs indeksai, kurių privalumas yra viena skaitinė reikšmė apie visą sistemą ar posistemę. Tačiau naudojant indeksus visada pabrėžiamas jų didesnis tinkamumas dinamikos ar pokyčių stebėjimui, taip pat palyginimui tarp šalių ar diskusijų apie SOTE visuomenėje inspiravimui, bet ne visuminiam sistemos vertinimui, kas būtų per daug mechanistinis požiūris į tokią sudėtingą socialinę sistemą kaip švietimas.

¹⁰ Eurostat (2009) The Bologna process in higher education in Europe. Key indicators on social dimension and mobility. European Commission. Lentelė A5.b, p. 201.

SOCIALINIO TEISINGUMO ŠVIETIME RODIKLIŲ KONSTRAVIMO PRINCIPAI IR SCHEMA ¹¹

1. SOTE rodiklių sistema turi matuoti nelygybes taip, kad padėtų piliečiams ir tiems, kas valdo švietimo sistemą, spręsti apie lygybę švietimo srityje, bet taip pat turi atspindėti piliečių nuomos apie teisingumą ir kriterijus, kurie nulemia teisingumo suvokimą. Tokiu būdu teisingumo vertinimas turi remtis ne tik objektyviais rodikliais, bet ir subjektyvia piliečių nuomone, vertinimais.

2. Rodikliai turi matuoti ne tik tiesioginių švietimo rezultatų lygybę (pvz., gebėjimų, žinių lygį, mokslinės karjeros pasiekimus, akademinius laipsnius), bet taip pat nelygybę, susijusią su švietimo įstaigų gyvenimu, elgesiu su besimokančiais mokymosi institucijų rėmuose (pvz., smurtu, nesaugumu, aplinkos kokybe).

3. Nėra vieningos teisingumo švietimo sistemoje teorijos, todėl rodikliai turi būti tinkami diskusijoms iš skirtingų teorinių SOTE perspektyvų, atsižvelgiant į teisingumo principų įvairovę.

4. Dalyvavimas švietimo sistemoje ar su švietimu susijusių gėrybių paskirstymo nelygybė turėtų būti analizuojama trimis lygmenimis: tarp individų; tarp socialinių grupių ir atskirai išskiriant gyvenančius žemiau skurdo ribos, nes teisingumo užtikrinimui svarbu, kokias žinias, įgūdžius bei kitus švietimo resursus gavo šios socialinės grupės žmonės.

5. Būtina matuoti ne tik švietimo rezultatų nelygybę, bet ir nelygybę kelyje į švietimo sistemą bei tą nelygybę, kuri iš išorės paveikia mokymosi procesą, kadangi išoriniai nelygybės veiksniai gali lemti nelygybę švietimo sistemos viduje. Todėl yra būtina analizuoti ne vien švietimo sistemą, bet ir kontekstą, kuriame ji funkcionuoja.

6. Kalbant apie švietimo privilegijas (prioritetus) juos gauti turėtų tie, kurių lygybės užtikrinimas yra svarbesnis demokratiniam šalies gyvenimui. Skirtingos teorijos teikia prioritetą skirtingoms socialinėms grupėms arba nei vienos jų neišskiria, tačiau argumentuoja, jog švietimo resursų paskirstymas pirmiausia turi būti nukreiptas į aktualiausių visuomenės problemų, kurios identifikuojamos atsižvelgiant į visuomenės nuomonę, sprendimą.

7. Svarbiausi yra teisingumo rodikliai, kurie parodo nelygybes, susijusias su asmenų individualiomis savybėmis, nuo kurių individai negali išsivaduoti. T.y. būtina daugiau dėmesio skirti lygybės užtikrinimui tarp tokių grupių, kurių charakteristikos nuo jų pačių nepriklauso, yra nekintamos (pvz., rasė, lytis, negalia, etninės charakteristikos). Pastovia charakteristika laikomas ir pajamų lygis, todėl daugiau švietimo resursų gali būti skiriama vargingesnių bendruomenių mokykloms ar vargingesnių šeimų vaikams.

8. Teisingumo rodikliai turi leisti diskutuoti ir ieškoti kompromisų ne tik siekiant lygybės, bet ir kalbėti apie kitas vertybes, kurios gali jai prieštarauti (pvz., siekiant ekonominio efektyvumo mažėja prieinamumas; siekiant lygybės mažėja kokybė; siekiant visuotinio mažėja laisvė ir t.t.).

9. Rodikliai turi matuoti ne vien nelygybę švietimo srityje, bet ir jos poveikį socialinei nelygybei apskritai, nes švietimas pats savaime nėra galutinis tikslas – tai priemonė užtikrinti didesnę gerovę ir teisingumą visuomenėje. Todėl turi būti analizuojama, kaip pastangos užtikrinti teisingumą švietimo sistemoje atsiliepia socialiniam teisingumui apskritai.

Žemiau esančioje 1.1 lentelėje pateikta SOTE rodiklių sistemos schema, kurią švietimo sferai, remiantis teisingumo teorijų įvairove, pasiūlė D.Meuret¹². Rodikliai schemeje

¹¹ Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, [Kluwer Academic Publishers](#), 2001

¹² Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, [Kluwer Academic Publishers](#), 2001 p. 137.

pateikti ne kaip baigtinis sąrašas, bet kaip pavyzdys, t.y. kokie konkretūs rodikliai galėtų būti formuluojami, remiantis šalies ar tarptautinėmis duomenų bazėmis, atliekamų tyrimų rezultatais.

Remiantis šios schemos logika bei Lietuvoje prieinamomis duomenų bazėmis ir periodiškai renkamais rodikliais, 3 ataskaitos skyriuje yra pateiktas siūlomų SOTE stebėsenai rodiklių sąrašas.

Reikia pastebėti, kad Švietimo ir mokslo ministerijos tinklalapyje pateiktame Valstybės švietimo stebėsenos rodiklių sąraše mes randame iš esmės visas aukščiau minėtas rodiklių grupes, reikalingas SOTE stebėjimui. Juos analizuojant galime matyti, kaip kinta švietimo paslaugų prieinamumas, kokybė, kaip užtikrinamos lygios galimybės. Tik bėda, kad skiriasi ir nėra užtikrinamas rodiklių rinkimo periodiškumas.

1.1 lentelė. SOTE rodiklių sistemos sudarymo schema

Socialinis, kultūrinis, politinis kontekstas – atspindi situaciją, kuri gali turėti įtakos įvairių švietimo lygmenų SOTE rodiklių pokyčiams
BVP dalis švietimui
Skurdo lygis tarp atskirų socialinių grupių
Pajamų nelygybė – Gini koeficientas
Atlyginimų nelygybė tarp atskirų profesijų atstovų
Nedarbo lygis tarp įvairių socialinių grupių (mieste kaime, vyrų moterų, pagal kilmę, tautybę)
Pasitikėjimo mokymo įstaigomis lygis tarp įvairių socialinių grupių
Esamos švietimo sistemos teisingumo vertinimas grupėse pagal lytį, socialinę padėtį, tautybę, mokinių, jų tėvų) ir kt.
Požiūris, ar reikalinga pagalba vargingai gyvenantiems vaikams gauti geresnį išsilavinimą ir kt.
Švietimo procesas – atspindi sąlygas, kuriomis vyksta švietimo procesas: kiekybiniai ir kokybiniai rodikliai
Mokymosi trukmė pagal socialinę kilmę, tėvų išsilavinimą, gyvenamą vietą ir pan.
Ankstyvas iškritimas iš švietimo sistemos socialinėse grupėse
Išlaidos pagal lygmenis vienam vaikui kaip procentas nuo bendrų valdžios išlaidų
Papildomos išlaidos neturtingų šeimų vaikams (nemokamas maitinimas, knygos)
Akademiniai pasiekimai socialinėse grupėse
Pagalba individualiam ir socialiniam vystymuisi
Mokyklų aplinkos nelygybė, segregacija
Mokytojų kvalifikacijos skirtumai regionuose
Mokymo įstaigų tinklo pokyčiai
Smurto lygio skirtumai tarp mokyklų
Nuomonės, ar mokytojai yra teisingi, vertindami mokymosi rezultatus, drausmės klausimus, skirdami nuobaudas ir apdovanojimus, sprendimus dėl kurso kartojimo ir t.t.
Švietimo rezultatai – atspindi dalyvavimo švietimo sistemoje lygį, to dalyvavimo rezultatus
Švietimo paslaugų aprėptumo atskiruose švietimo lygmenyse skirtumai tarp socialinių grupių
Žinių ir įgūdžių lygis atskirose socialinėse grupėse ir mokyklose
Įgyto išsilavinimo nelygybės lygis skirtingose socialinėse grupėse
Socialinis mobilumas tarp socialinių sluoksnių, tarp profesijų, surikiuotų pagal prestižą ir kt.
Švietimo padariniai – atspindi socialinius, ekonominius, institucinius švietimo nelygybių padarinius (kai kurios šių rodiklių galime traktuoti ir kaip švietimo konteksto rodiklius)
Nedarbas pagal profesijas, pagal aukščiausią įgytą diplomą
Pajamų nelygybė tarp žmonių su tokiais pat diplomais
Ryšys tarp išsilavinimo lygio ir įkalinimo rizikos, gyvenimo perspektyvų, santuokų rinkos padėties
Pasitikėjimas švietimo sistema, institucijomis, profesionalais.

LIETUVOJE PRIEINAMI DUOMENŲ ŠALTINIAI, KURIE GALI BŪTI NAUDOJAMI VERTINANT SOCIALINĮ TEISINGUMĄ ŠVIETIME

Galime išskirti dvi pagrindines rodiklių apie švietimo sistemą grupes: makro rodiklius arba švietimo administracinius duomenis (Švietimo ir mokslo ministerijos *Valstybės švietimo stebėsenos rodiklių sistema*) ir mikro lygmens duomenis apie dalyvavimą švietimo sistemoje (Namų ūkių biudžetų tyrimų, Pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimų, Suaugusių neformalaus švietimo tyrimo, Gyventojų surašymų ir kt. duomenis). Antrosios grupės duomenys dažnai nepakankamai panaudojami kaip švietimo sistemą apibūdinantys rodikliai, nors jie daugumoje atvejų yra tam tinkami ir net unikalūs, kadangi leidžia analizuoti dalyvavimą švietimo sistemoje namų ūkio ir individo lygmeniu, ko neleidžia administraciniai duomenys.¹³ Reikia turėti omenyje, kad administraciniai švietimo duomenys ir mikro lygmens įvairių tyrimų duomenys matuoja dalyvavimą švietimo sistemoje skirtingais būdais, todėl gali atsirasti skirtumų juos lyginant tarpusavyje ir šių duomenų apjungimas į viena duomenų bazę sunkiai įmanomas.

Galima pastebėti, kad vykdant švietimo sistemos stebėseną vis daugiau ir daugiau šalių pradeda naudoti švietimo administracinių duomenų papildymą namų ūkių biudžetų tyrimų duomenimis (sutr. NŪBT).¹⁴ NŪBT duomenys apie švietimo rezultatus (įgytą išsilavinimą – angl. *attainment*) asmens ir namų ūkio lygmenyje, taip pat dalyvavimą švietimo sistemoje (angl. *enrollment*) dažniausiai naudojami skaičiuojant švietimo paslaugų prieinamumo indeksus, Gini indeksą. Pasiektas išsilavinimo lygis (*attainment*) yra naudojamas kaip žmogiškojo kapitalo indikatorius, parodantis, kaip vyresni nei 15 metų visuomenės nariai yra pasiskirstę pagal aukščiausią pasiekto išsilavinimo lygį. Jeigu besivystančioms šalims patys svarbiausi yra vidurinio ar net pradinio išsilavinimo prieinamumo klausimai ir atitinkamai socialinio teisingumo šiame lygmenyje rodikliai, tai išsivysčiusios šalys dažniausiai analizuoja aukštojo mokslo prieinamumą¹⁵, o pastaruoju laikotarpiu ypatingai koncentruojasi į struktūrinį prieinamumą (teisingumas analizuojamas kaip galimybė patekti į labiausiai prestižines aukštojo mokslo studijų programas ir įgyti aukščiausio statuso profesijas).

Namų ūkių biudžetų tyrimo duomenų naudojimo pavojai skaičiuojant dalyvavimo švietimo sistemoje rodiklius pirmiausia kyla dėl imties ypatumų arba imties nepakankamumo.¹⁶ Kita vertus, kiek šio šaltinio duomenys atitinka visą populiaciją ir yra patikimi, galima periodiškai patikslinti panaudojant gyventojų surašymų duomenis. Ši informacija yra apie visus gyventojus, taigi SOTE analizei yra ypatingai vertinga, nes duomenys gali būti skaidomi (disagreguojami) nekeliant pavojaui, kad imtis bus per maža tolimesnei analizei, o išskirta grupė nereprezentuos generalinės visumos¹⁷.

Galima išvardinti keletą Lietuvoje prieinamų duomenų bazių, kuriose pateikiama informacija apie švietimo sistemą, asmenų dalyvavimą šioje sistemoje.

1. Namų ūkių biudžetų tyrimai, vykdomi kasmet,¹⁸ formuojama respondentų reprezentatyvi atranka, atspindinti visą Lietuvos populiaciją. Imties planas parengtas taip, kad imtis

¹³ *Guide to the analyses and use of Household Survey and Census Education data*. FASAF, UNESCO, USAID, UNICEF, 2004.). P. 10.

¹⁴ Education data in Households Surveys and Censuses.

http://www.uis.unesco.org/ev.php?ID=5896_201&ID2=DO_TOPIC 2009 m. lapkritis 12 d

¹⁵ Koucky J., Bartusek A., Kovarovic J. Why is more equal? Access to tertiary education in Europe. Charles University in Prague, Faculty of Education, 2009.

¹⁶ *Guide to the analyses and use of Household Survey and Census Education data*. FASAF, UNESCO, USAID, UNICEF, 2004. P.8. Žr. <http://www.uis.unesco.org/template/pdf/educgeneral/HHSGuideEN.pdf>. 2009 m. gruodis 1 d.

¹⁷ <http://www.uis.unesco.org/template/pdf/educgeneral/HHSGuideEN.pdf>

¹⁸ 2009 m. dėl krizės tyrimas laikinai nevykdomas.

reprezentuotų šalį ir apskritis. Antriniai šio tyrimo duomenys prieinami Statistikos departamento tinklalapyje¹⁹ arba specialiame leidinyje, tuo tarpu pirminiai duomenys prieinami tik tam tikromis sąlygomis. Namų ūkių biudžetų tyrimas atliekamas nuo 1996 m., 2003 m. tyrimo metodika buvo keičiama. NŪBT objektas yra asmeninis namų ūkis. Valstybės išlaikomi asmenys, t.y. gyvenantys globos įstaigose, atliekantys privalomąją karinę tarnybą, įkalinti asmenys, nepriskiriami prie namų ūkių narių ir nėra tiriami. Namų ūkiai atrenkami atsitiktinių imčių metodu naudojantis Gyventojų registru. Ši atranka užtikrina vienodas galimybes visų visuomenės sluoksnių atstovams būti atrinktiems tyrimui. Atrinkti namų ūkiai tyrime dalyvauja tik vieną mėnesį. Po mėnesio jie keičiami naujais. NŪBT taikomi du skirtingi informacijos gavimo metodai – apklausos, kurias vykdo klausėjas, ir savarankiško registravimo, t.y., kai tam tikrus duomenis (pvz., informaciją apie pinigines išlaidas, nemokamai gautus ir suvartotus produktus, ūkininkavimo rezultatus) respondentai patys surašo specialiuose tyrimo dokumentuose.

2. Pajamų ir gyvenimo sąlygų (PGS) tyrimas Lietuvoje atliekamas nuo 2005 m. Tyrimo objektas yra privatus namų ūkis. Kaip ir namų ūkių biudžetų tyrimuose, valstybės išlaikomi asmenys, t.y. gyvenantys globos įstaigose, įkalinti asmenys, nepriskiriami namų ūkių nariams ir nėra tiriami. Namų ūkiai atrenkami atsitiktinių imčių metodu naudojantis Lietuvos gyventojų registru. Tokia atranka užtikrina vienodas galimybes visų visuomenės sluoksnių atstovams būti atrinktiems tyrimui. Tyrimo metu renkami duomenys apie namų ūkio pajamas, būsto sąlygas, gyvenimo sąlygų vertinimą, užimtumą, sveikatą ir sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą, finansines, būsto problemas, galimybę patenkinti kai kuriuos poreikius. Dalį respondentų numatyta apklausti ketverius metus iš eilės, siekiant apskaičiuoti ilgalaikio skurdo rodiklius. Naudojama tiesioginė apklausa, apklausiant visus 16 metų ir vyresnius respondentes. Duomenims apie pajamas ir sumokėtus mokesčius rinkti papildomai naudojami Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos ir Valstybinės mokesčių inspekcijos duomenys.²⁰

3. Gyventojų surašymai. Po nepriklausomybės pirmasis gyventojų surašymas buvo atliktas 2001 m. Surašymas buvo atliktas Lietuvos Respublikos gyventojų skaičiui ir pasiskirstymui gyvenamosiose vietovėse ir administraciniuose teritorijos vienetuose bei gyventojų demografinėi, socialinei-ekonominėi sudėčiai nustatyti, duomenims apie būstus ir jų kokybę bei šeimų ir vienišų asmenų apsirūpinimą būstais gauti. Surašymo vienetai buvo: asmuo, šeima, namų ūkis, būstas ir pastatas, kuriame buvo nors vienas būstas. Surašymo duomenys apima tokią informaciją kaip asmens pilietybė, tautybė, gimtoji kalba, šeiminė padėtis, duomenys apie negalią, išsilavinimas, pragyvenimo šaltiniai, užimtumas (ar dirba, užimtumo statusas, darbo vieta, darbovietės ar asmeninio verslo veiklos pobūdis, pareigos, profesija, atliekamas darbas) ir kt. Artimiausias surašymas planuojamas 2011 metais.

4. Tarptautinių tyrimų duomenų bazės: PISA/PIRLS tarptautiniai švietimo tyrimai apima informaciją apie mokymosi pasiekimus mokinio ir jo šeimos lygmeniu. PISA apklausoje klausimynai siunčiami mokyklų vadovams ir mokiniams, o PIRLS – mokytojams ir mokinių tėvams.

PISA (Tarptautinio mokinių įvertinimo programa) yra tarptautinis švietimo tyrimas, vykdomas prižiūrint OECD. Tiriami 15 metų mokinių skaitymo, matematiniai ir gamtos mokslų pasiekimai bei jiems įtaką darantys veiksniai. Dabar yra naudojamosi 2006 m. PISA duomenimis, kiti tyrimai 2009, 2012 m., t.y. vykdomos kas treji metai. Tyrimo imtis yra reprezentatyvi.

PIRLS (Tarptautinio raštingumo pažangos tyrimas) buvo vykdomas 2006 m. Tarptautinės mokymosi pasiekimų vertinimo asociacijos ir buvo skirtas įvertinti mokinių

¹⁹ Namų ūkių biudžetai. Žr. <http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/viewfree/?id=1826>. [2009 m. gruodžio 1 d.]

²⁰ www.stat.gov.lt.

pasiekimus pirmaisiais ketveriais pirminio mokymosi lygio metais. Tyrimo imtis yra reprezentatyvi ir nukreipta į 9-10 metų amžiaus mokinius.

Abiejų šių tyrimų rodikliai apima valstybines ir privačias mokyklas. Duomenys šioje duomenų bazėje apima 31 Europos šalį, įtrauktas į Eurydice Network.

Lietuvoje prieinami tik skelbiami duomenys, todėl atlikti papildomų skaičiavimų, vertinant SOTE, nėra galimybių.

5. **Eurostato leidiniuose** galime rasti kai kurios SOTE vertinimui naudingos informacijos, ypatingai lyginant su kitomis šalimis :

- *Significant country differences in adult learning* remiamasi *Adult Education Survey*, kuris vyko 2005-2008 m., Lietuva taip pat pateikė duomenis.

- *The Bologna Process in Higher Education in Europe*: *key indicators on social dimension and mobility*. 2007. Duomenys surenkami iš įvairių šaltinių: SILC; Eurostudent III Survey; EU LFS; REFLEX survey.²¹

- *Key data on Education in Europe*. Kasmetinė duomenų bazė, duomenų šaltiniai: Eurydice Network, Eurostat ir ESS, tarptautinė duomenų bazė PISA/PIRLS. Eurydice rodikliai užtikrina informaciją iš įstatymų, nacionalinių reglamentų ir kt. oficialių dokumentų, siejamų su švietimu. Šią informaciją surenka Nacionalinės valstybės, kurios yra Eurydice Network narės, paprastai tai yra Švietimo ministerijos. Eurydice informacija labiausiai yra susijusi su valstybiniu sektoriumi, nors pateikiami ir skaičiai apie privatų sektorių.

6. Švietimo ir mokslo ministerijos **ITC Švietimo valdymo informacinė sistema**.

7. LR Statistikos Departamento periodiškai leidžiamas leidinys „Švietimas“, kuriame statistinė informacija yra parengta remiantis valstybinių ir nevalstybinių ikimokyklinio ugdymo įstaigų, bendrojo lavinimo mokyklų, profesinio mokymo įstaigų, kolegijų ir universitetų metiniais statistiniais duomenimis. Leidinyje taip pat panaudojama demografijos, užimtumo, namų ūkių biudžetų statistinių tyrimų informacija apie švietimą.²²

Pagrindinės problemos, kodėl sunku pasinaudoti visų minėtų šaltinių informacija teisingumo vertinimui ir tuo labiau reguliariai ar periodinei stebėsenai (palyginamumui) yra tai, kad:

- nevienodas šių rodiklių rinkimo periodiškumas;
- neretai keičiama jų rinkimo metodika;
- pateikiami tik antriniai rodikliai, neleidžiantys atlikti papildomų skaičiavimų;
- mažos imtys reikalingų pjūvių skaičiavimui (duomenų disagregavimui) ir kt.

Vykdam šį tyrimą ir rengiant SOTE rodiklių sistemą iš minėtų duomenų šaltinių buvo pasirinkti:

- Statistikos departamento namų ūkių biudžetų tyrimų duomenų bazė, kadangi ji leidžia analizuoti asmenų pasiskirstymą pagal išsilavinimą ir dalyvavimą švietimo sistemoje individo lygmeniu ir apima didesnę respondentų imtį negu pvz., Pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimai;
- periodinių PISA (OECD vykdoma Tarptautinio mokinių įvertinimo programa) ir PIRLS (Tarptautinio raštingumo pažangos tyrimas) tarptautinių tyrimų duomenys apie mokinių pasiekimus, lyginant mokinių pasiekimus (pažangumą) lyties, gyvenamos vietos požiūriu (turint pirminius duomenis būtų galima daryti įvairiapusiškesnę analizę);

²¹ http://ceps.pef.uni-lj.si/dejavnosti/sp/sp-2009-05-06/2009_Eurostat_Eurostudent_social_dimension_and_mobility_indicators.pdf. žr. [2009 m. gruodžio 1 d.]

²² Švietimas. 2007.
http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/list_free_releases?year=2008&cat_id=all&x=12&y=7 www.stat.gov.lt žr. [2009 m. gruodžio 1 d.].

- Švietimo ir mokslo ministerijos *ITC Švietimo valdymo informacinė sistema* bei Statistikos departamento duomenys (leidinys *Švietimas*);
- Statistikos departamento duomenys pateikiami leidiniuose *Lietuvos vaikai, Gyventojų užimtumo tyrimo duomenys*;
- Suaugusių švietimo tyrimo duomenys, renkami dalyvaujant tarptautiniuose Eurostat tyrimuose *Suaugusiųjų švietimo tyrimas*, taip pat *Profesinio mokymo įmonėse tyrimas*, kadangi jie užtikrins renkamų rodiklių periodiškumą (numatoma tyrimus daryti kas 5 metai).²³

²³ Profesinio mokymo įmonėse statistinio tyrimo metodika, Statistikos departamentas, 2006; <http://epp.eurostat.cec.eu.int>.

2. RODIKLIŲ SOCIALINIO TEISINGUMO BŪKLEI LIETUVOS ŠVIETIMO SISTEMOJE VERTINTI APIBŪDINIMAS

Šioje ataskaitos dalyje pateiktas rekomenduojamų socialinio teisingumo (sutr. – SOTE) vertinimui rodiklių sąrašas bei jų skaičiavimo metodika, aptarta rodiklių paskirtis, duomenų šaltinių ypatumai ir rodiklių skelbimo periodiškumas. Rodiklių sistema suformuota derinant aptartos teorinės SOTE sampratos elementus ir praktinio vertinimo galimybes bei poreikius Lietuvoje.

Kaip parodė teorinė SOTE sampratų analizė, socialinis teisingumas švietime yra daugialypis, kompleksiškas reiškinys, taigi jam atspindėti visais aspektais reikalingas didelis skaičius rodiklių. Faktiškai didžioji dalis dabar naudojamų Lietuvoje ar ES švietimo stebėsenos rodiklių tinkami taip pat ir SOTE stebėsenai, tik juos reikia atitinkamai lyginti ir interpretuoti pasirinktame kontekste. Tačiau reikia pastebėti, kad šiais informacinių technologijų laikais neretai susiduriame ne su informacijos stoka, o pertekliumi, kuris neretai apriboja visuminį, apibendrintą fenomeno suvokimą. Todėl norint gauti labiau „koncentruotą“ socialinio teisingumo „vaizdą“ švietimo sistemoje tikslinga būtų pasirinkti ribotą rodiklių skaičių, tam tikram laikotarpiui aktualiausius rodiklius, kurie būtų pagrindas platesnėms diskusijoms ir socialinio teisingumo aptarimui. Kaip tokių rodiklių pavyzdį tyrimo vykdytojai siūlo indeksų atskiriems švietimo lygmenims skaičiavimą, taip pat Gini indeksą, kaip visos švietimo sistemos SOTE atspindį. Tokie indeksai, nors ribotai, tačiau visgi koncentruotai atspindi socialinio teisingumo pokyčius, todėl motyvuoja tikslingai gilintis ir aiškinantis tokių pokyčių priežastis ar aplinkybes. Indeksų, kaip SOTE rodiklių sąrašą, tyrimo autoriai siūlo papildyti ir kitų rodiklių sąrašu, kuris praplečia „matymą“ apie švietimo sistemos socialinį teisingumą ir padeda interpretuoti indeksų pokyčius bei dinamiką.

Pirmiausia šioje metodikoje yra aptariami pagrindiniai apibrėžimai ir sąvokos, taip pat pateikiamas siūlomų SOTE rodiklių klasifikavimas įvairiais aspektais, kurie remiasi pirmoje tyrimo etapo ataskaitoje pateikta teorine socialinio teisingumo samprata bei kitų šalių patirties pritaikymu.

NAUDOJAMI TERMINAI IR APIBRĖŽIAMI, SOCIALINIO TEISINGUMO RODIKLIŲ SISTEMOS APIBŪDINIMAS

Socialinis teisingumas švietime – tai lygiateisiškos (angl. *equity*) sąlygos dalyvauti švietimo sistemoje ir naudotis jos teikiamomis gėrybėmis, priklausomai nuo įgimtų gebėjimų ir noro juos kultivuoti, tačiau nediskriminuojant dėl nuo asmens nepriklausomų savybių (amžiaus, lyties, negalios ir t.t.) ar kilmės (socialinės, klasinės, kultūrinės, teritorinės, etninės ir kt.) pagrindu. Lygiateisiškos sąlygos apima ir išimtis, kurios, naudojantis švietimo gėrybėmis, yra būtinos išskirtiniams (mažesniams arba didesniams nei vidutiniai) gebėjimus turintiems asmenims arba būtinos, siekiant kompensuoti apribojimus, kylančius dėl nuo asmens nepriklausomų savybių (amžiaus, lyties ir kt.) ar kilmės skirtumų.

Socialinis teisingumas akcentuoja nediskriminavimo jokių pagrindų (socialiniu, ekonominiu, kultūriniu, teritoriniu, etniniu ir kt.) svarbą ir kompensavimo dėl nepajėgumo dalyvauti švietimo sistemoje būtinumą, kai šis nepajėgumas susijęs su negalia, materialine padėtimi, gabumų stoka ir kt. (pozityvi diskriminacija).

Socialinio teisingumo dimensijos (aspektai). Atsižvelgiant į aptartus įvairius teorinius požiūrius, SOTE siejamas su tokių principų įgyvendinimu švietimo sistemoje:

- lygių galimybių (nediskriminavimo): pvz., ar priėmimo sąlygos arba mokslas aukštosiose mokyklose nediskriminuoja įvairių etninių grupių, ar užtikrinama vienoda švietimo kokybė miesto ir kaimo mokyklose ir t.t.
- prieinamumo: pvz., ar vaikų darželių ar vidurinio mokymo įstaigų, ypač gimnazijų tinklo išdėstymas (pasiekimo sąlygos) nesukuria prieinamumo problemų kaimo vaikams, ar paskolų gavimo sąlygos neužkerta kelio į aukštąjį mokslą skurdžiai gyvenančių šeimų vaikams ir t.t.
- pasirinkimo įvairovės: pvz., ar yra galimybė pasirinkti vaikų darželį pagal kalbą ar ugdymo pobūdį; ar yra galimybė pasirinkti ugdymo profilį pagal specifinius gabumus, polinkius ir kt.
- kompensavimo: pvz., teisinga yra skirti daugiau lėšų neįgaliesiems, specialiųjų poreikių turintiems vaikams, siekiant kompensuoti negalios įtakojamus papildomus poreikius ugdymo procese (kompensacinė technika, logopedo paslaugos ar pan.); arba ikimokykliniame, pradiniam ugdyme skirti daugiau negu vidutiniškai lėšų vaikui, siekiant padėti negabiems vaikams pasiekti bent pagrindinį išsilavinimą (spec. pedagogo pagalba ar pan.) ir kt.

Tokiu būdu, socialinio teisingumo dimensijos – tam tikros socialinio teisingumo dalys, dedamosios, kurių atžvilgiu vertiname, ar tas teisingumas yra, ar jo nėra (arba koku laipsniu jis įgyvendintas). Šios dimensijos toliau bus pagrindas formuojant rodiklių sąrašą bei skaičiuojant socialinio teisingumo indeksus.

Socialinio teisingumo rodikliai – indikatoriai, atspindintys, koku laipsniu socialinis teisingumas reiškiasi išskirtose dimensijose (aspektuose), arba kokia linkme jis kinta (didėja, mažėja ar nesikeičia).

Socialinio teisingumo rodiklių grupės pagal švietimo lygmenis.

Manome, jog SOTE rodiklių sistemą reikėtų formuoti iš kelių grupių rodiklių, atsižvelgiant į išskiriamus švietimo lygmenis. Tokių rodiklių grupavimo poreikį lemia atskirų švietimo lygmenų tikslai ir ypatumai, vertinant juos SOTE požiūriu (pvz., pagrindinio mokymo lygmenyje socialiniam teisingumui ypatingai svarbus yra kuo didesnis aprėptumas, šių paslaugų prieinamumas; tuo tarpu, pavyzdžiui, aukštojo mokslo lygmenyje išskirtinai svarbi tokia teisingumo dimensija kaip pasirinkimas, kuri leistų realizuoti išskirtinius gabumus ir kt.). Tokiu būdu siūlome formuoti rodiklių sistemą iš 4 grupių rodiklių:

- Ikimokyklinio ugdymo (ISCED 0) rodikliai.
- Vidurinio išsilavinimo (ISCED 1+2+3) rodikliai.
- Aukštojo išsilavinimo (ISCED 4+5) rodikliai.
- Neformaliojo švietimo (atskirai vaikų ugdymo ir suaugusių švietimo) rodikliai.

Socialinio teisingumo rodiklių grupės švietimo sistemos funkcionavimo požiūriu:

- *švietimo konteksto rodikliai* – tai rodikliai, kurie atspindi aplinką, terpę švietimo sistemos funkcionavimui, situaciją, kuri gali turėti įtakos įvairių švietimo lygmenų SOTE rodiklių pokyčiams; šie rodikliai gali būti bendri visai sistemai ir specifiniai atskiram švietimo lygmeniui;
- *švietimo proceso rodikliai* – atspindi sąlygas, kuriomis vyksta švietimo procesas, apima tiek kiekybinius, tiek kokybinius rodiklius;
- *švietimo rezultatų rodikliai* – atspindi dalyvavimo švietimo sistemoje lygį, to dalyvavimo rezultatus;

- *švietimo padarinių rodikliai* – atspindi socialinius, ekonominius švietimo nelygybių padarinius (kai kuriuos šių rodiklių galime traktuoti ir kaip švietimo konteksto rodiklius).

Sudarant siūlomų SOTE stebėjimui rodiklių sąrašą buvo siekiama vadovautis principu, kad į sąrašą patektų bent po vieną iš visų grupių rodiklių.

Indeksai ikimokykliniam, viduriniam ir aukštojo išsilavinimo lygmenims buvo skaičiuojami iš to lygmens rezultatų rodiklių, o Gini indeksas iš ISCED 1+2+3+4+5+6 švietimo lygmenų rezultatų rodiklių.

Socialinio teisingumo rodiklių pobūdis.

Kaip matėme iš aptartos SOTE teorinės sampratos, socialinis teisingumas nėra apibrėžiamas kaip absoliutus ir nekintantis, jo samprata yra ir visuomenės susitarimo reikalas – kokią teisingumą visuomenė palaiko ir jam pritaria (žr. pirmojo tyrimo etapo ataskaitos skyrių *Socialinis teisingumas kaip susitarimas*). Tokiu būdu SOTE vertinimo rodiklių sistema bus labai vienpusiška, jeigu mes naudosime tik vadinamus objektyvius rodiklius, t.y. įvairią statistiką, bet nesidomėsime, ką patys visuomenės nariai ar švietimo paslaugų vartotojai mano apie teisingumo įgyvendinimą ar jo stoką. Tokiu būdu būtinos dvi rodiklių grupės šia prasme:

- Objektyvūs rodikliai – statistinė informacija.
- Subjektyvūs rodikliai – pačių švietimo paslaugas gaunančių asmenų ar jų atstovų, šeimos narių vertinimai – ar esanti švietimo sistema užtikrina socialinį teisingumą, ar jo pakanka.

Reikia pasakyti, kad antrosios grupės rodiklių Lietuvoje faktiškai neturime, jie nėra sistemiškai ar periodiškai renkami, tačiau ateityje tokie subjektyvūs visuomenės atstovų vertinimai neabejotinai turėtų papildyti SOTE rodiklių sistemą.

Socialinio teisingumo rodiklių šaltiniai.

Siekiant įvertinti socialinį teisingumą individo (asmens) lygmeniu yra būtina išsami informacija apie patį asmenį, jo šeimą ar namų ūkį, kuriame jis gyvena (jų gyvenamą vietą, pajamas, gyvenimo sąlygas, sveikatą, pasiekimus moksle, mokymosi sąlygas ir t.t.), tam, kad būtų galima ieškoti sąsajų tarp dalyvavimo švietimo sistemoje, to dalyvavimo rezultatų ir kitų asmens charakteristikų. Tokia informacija SOTE vertinimui nėra prieinama kokiame nors viename duomenų šaltinių, todėl būtina naudoti keleto šaltinių informaciją. Pirmajame ataskaitos skyriuje buvo trumpai aptarti Lietuvoje prieinami duomenų šaltiniai, kuriuose esantys rodikliai būtų tinkami SOTE švietime vertinti, taip pat nurodyta, kurie iš šių šaltinių buvo pasirinkti tyrėjų kaip tinkamiausi ir prieinamiausi rodiklių sistemai konstruoti ir analizuoti. Būtent:

- Statistikos departamento namų ūkių biudžetų tyrimų duomenų bazė;
- Periodinių *PISA* ir *PIRLS* tarptautinių tyrimų duomenys apie mokinių pasiekimus;
- Švietimo ir mokslo ministerijos *ITC Švietimo valdymo informacinė sistema*;
- Statistikos departamento duomenys iš leidinių *Švietimas, Lietuvos vaikai, Gyventojų užimtumo tyrimo duomenys, Suaugusiųjų švietimo tyrimo duomenys, Profesinio mokymo įmonėse tyrimo duomenys*²⁴;
- Gyventojų surašymo duomenys.²⁵
- Švietimo paslaugų vartotojų nuomonės apie socialinį teisingumą tyrimai.²⁶

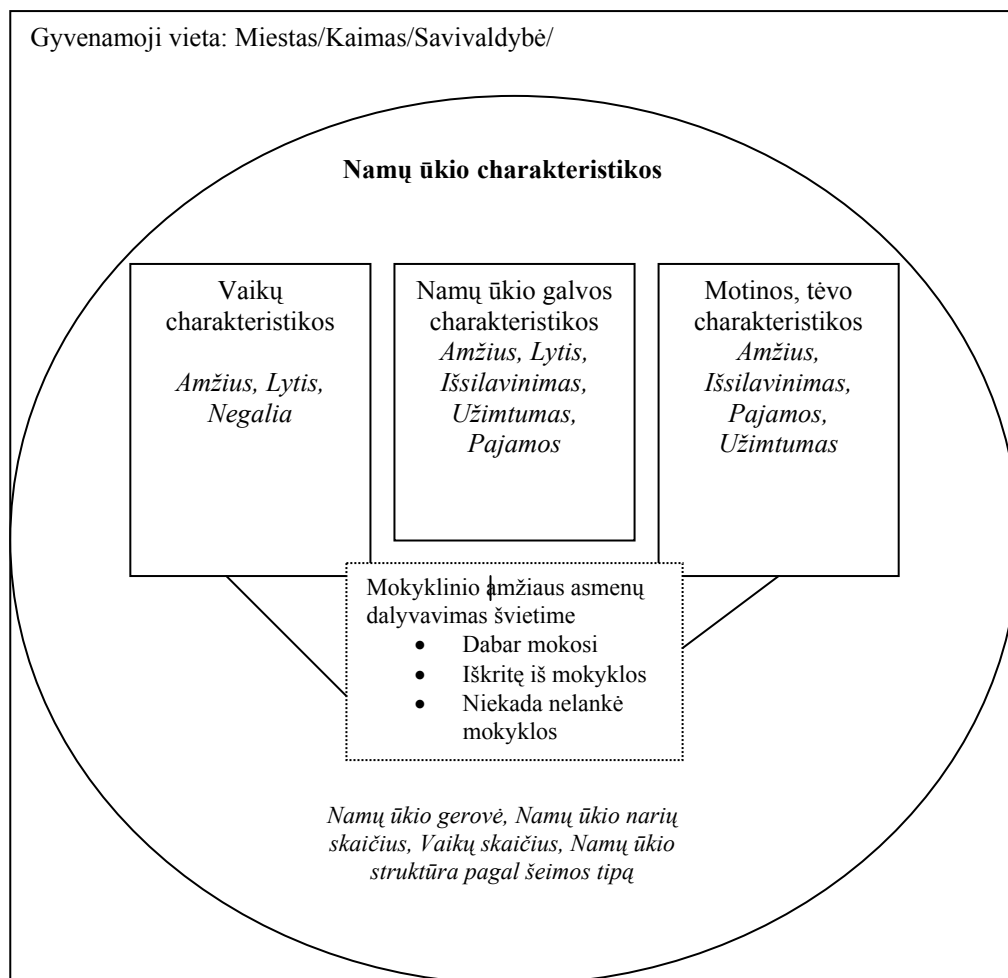
²⁴ Profesinio mokymo įmonėse statistinio tyrimo metodika, Statistikos departamentas, 2006; <http://epp.eurostat.cec.eu.int>.

²⁵ Šiame tyrime gyventojų surašymo duomenys tiesiogiai nebuvo naudojami, kadangi paskutinis Lietuvos gyventojų surašymas buvo gana seniai- 2001 m., tačiau ateityje būtų tikslinga pradėti naudoti šiuos duomenis periodiniam SOTE stebėjimui ir namų ūkių biudžetų tyrimų pagrindu atliktų indeksų skaičiavimo tikslinimui.

Namų ūkių biudžetų tyrimų duomenys leidžia giliau pažvelgti į socialiniam teisingumui švietime įtaką darančius veiksnius, dalyvavimo švietimo sistemoje sąlygotumą, priklausomai nuo asmens (jo šeimos) socialinių charakteristikų ir kitų aplinkybių.

Kita vertus, šioje duomenų bazėje trūksta informacijos apie asmenų dalyvavimą neformaliajame švietime, ugdyme, todėl ši informacija buvo gaunama iš kitų duomenų šaltinių. Be to, informacija apie mokymo proceso kiekybę bei kokybę, taip pat ir švietimo rezultatų kokybę yra pateikiama tik administracinėse švietimo stebėsenos duomenų bazėse.

2.1.1 paveikslas. Namų ūkių biudžetų tyrimo duomenų panaudojimas SOTE švietime analizei

²⁶ Šią nuomonę galima būtų tirti papildant namų ūkių biudžetų tyrimų klausimyną klausimais, kaip respondentai savo padėties švietimo sistemoje požiūriu vertina socialinį teisingumą, taip pat klausimais apie vaikų dalyvavimą neformaliame ugdyme, o suaugusiųjų- apie dalyvavimą neformaliame švietime.

3. SOCIALINIO TEISINGUMO RODIKLIAI IR JŲ SKAIČIAVIMO METODIKOS

Šiame ataskaitos skyriuje pateikiamas SOTE rodiklių aprašymas ir jų skaičiavimo metodikos. Tačiau pirmiausia trumpai apibūdinama, kodėl pasirinkti socialinio teisingumo principai yra svarbūs viename ar kitame švietimo lygmenyje, trumpai pristatomi SOTE rodiklių tipai. O toliau jau pateikiami rodikliai ir jų skaičiavimo metodikos (indeksai ikimokykliniam ugdymui, bendrajam lavinimui ir aukštajam išsilavinimui²⁷ bei Gini indeksas; taip pat paprastųjų statistinių rodiklių sąrašas ir aprašymas kiekvienam švietimo lygmeniui (ikimokykliniam ugdymui, vuduriniam mokymui, aukštajam mokslui, neformaliajam vaikų ugdymui bei suaugusių švietimui).

Kodėl vieni ar kiti socialiniu teisingumo principai yra svarbūs atskiruose švietimo lygmenyje:

- Socialinio teisingumo įgyvendinimui ikimokyklinio ugdymo lygmenyje svarbiausi principai yra lygybė ir prieinamumas visoms šeimoms, turinčioms ikimokyklinio amžiaus vaikų, kadangi, kaip pripažįsta daugelis teorijų ar atliekami tyrimai, šis amžiaus tarpsnis vaiko raidoje labiausiai daro įtaką tolimesniems vaiko pasiekimams ne tik švietimo sistemoje, bet ir tolimesniame gyvenimo kelyje.
- Taip pat ir pagrindinis bei vidurinis išsilavinimas šiuolaikiniame pasaulyje traktuojamas kaip neatsiejama bei privaloma asmens socializacijos dalis, kuri suformuoja pagrindinius darbinius, socialinius ir mokymosi įgūdžius bei kitus gebėjimus, būtinus tolimesniame žmogaus gyvenime. Šiame švietimo lygmenyje SOTE vertinime šalia lygių galimybių, prieinamumo principų ypatingai svarbus yra ir kompensavimo principas, t.y. siekiant pagrindinio ar vidurinio išsilavinimo kuo didesnės aprėpties, būtina papildomai padėti tiems vaikams, kurie gali turėti sunkumų (dėl gabumų stokos, negalios, spec. poreikių ir kt.) mokytis bent iki 16 metų arba pagal galimybes įgyti bent pagrindinį išsilavinimą. Teisingumo prasme labai svarbu, kad kaimo ir miesto vaikai (ar atskirų mokyklų vaikai) turėtų lygias galimybes gauti geros kokybės paslaugas, kad jų pažangumo rezultatams įtakos neturėtų skirtinga švietimo paslaugų ir jų teikimo aplinkos kokybė. Neteisinga, jeigu asmuo iškrenta iš vidurinio išsilavinimo sistemos dėl šeimos materialinės padėties, gyvenimo kaimo vietovėje, negalios ir kitų nuo jo nepriklausančių veiksnių. Pvz., jeigu vaikas, baigęs pagrindinę mokyklą, negali mokytis toliau, nes šeima skursta ir negali užtikrinti vaikui net jo būtiniausių poreikių tenkinimo, tai yra socialiai neteisinga. Todėl teisingumo prasme yra labai pageidautinas ir pateisinamas vaikų iš nepasiturinčių šeimų nemokamas maitinimas, aprūpinimas mokslui reikalingomis prekėmis ar kita tikslinė parama, tam, kad vaikas galėtų įgyti vidurinį išsilavinimą. Kita vertus, kaip rodo tyrimai, vaiko aspiracijoms mokytis ir įgyti aukštesnį išsilavinimą labai didelės įtakos turi šeimos socialinis, kultūrinis kapitalas (pvz., tėvų išsilavinimas, socialinis aktyvumas, socialinių ryšių tinklas ir pan.), ko pasėkoje vaikas, kilęs iš žemo išsilavinimo šeimos, tiesiog gali neturėti aukštesnių aspiracijų siekti mokslo, įgyti profesiją. Tokias vaiko nuostatas *užprogramuoja* šeimos gyvenimo būdas, poreikių ribotumas, siaurumas (pvz., *skurdo kultūros* formavimasis socialinių pašalpų gavėjų šeimose). Tai gali būti esminė aplinkybė, dėl kurios 16 metų ir vyresni vaikai gali nenorėti tęsti mokslų, vos tik įgijo pagrindinį išsilavinimą. Taigi ir šiais atvejais, vertinant iš socialinio teisingumo pozicijų, taip pat galime išvelgti objektyvų poreikį tokių šeimų vaikams suteikti papildomas garantijas, pvz., lankyti nemokamus

²⁷ Neformaliajam švietimui ir ugdymui šių indeksų nepavyko paskaičiuoti, kadangi nėra tinkamų duomenų nei namų ūkių biudžetų, nei pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimuose.

būrelius, plėtoti savo gabumus meno mokyklose ir kt. Tokiu būdu stiprėtų vaikų iš neturtingų šeimų kultūrinis kapitalas, plėstųsi socialinių ryšių tinklas, o tai savo ruožtu turės įtakos formuojantis aukštesnėms vaiko aspiracijoms įgyti aukštesnį išsilavinimą (pvz., baigti vidurinę mokyklą, stoti į gimnaziją). Panašiose kaip aptarta situacijoje užtikrinant socialinį teisingumą labai svarbus yra švietimo ir socialinės apsaugos sistemų tarpusavyje bendradarbiavimas ir veiklos koordinavimas.

- Lietuvos, kaip ir kitų išsivysčiusių šalių tarpe, vidurinio mokymo lygmenyje svarbus socialinio teisingumo indikatorius būtų 16-18 metų vaikų, įgijusių vidurinį išsilavinimą, dalis (besivystančios šalys siekia bent pradinio ar vidurinio išsilavinimo kuo didesnės aprėpties). Socialiniam teisingumui šiame lygmenyje būtų svarbus ir pasirinkimo įvairovės principas, pvz., gabiems vaikams plėtoti savo gabumus gimnazijose ar išskirtinius gabumus specializuotose mokyklose, būreliuose, ko pasėkoje augtų galimybės dalyvauti aukštojo mokslo sistemoje.
- Socialiniam teisingumui aukštajame moksle labai svarbios lygios galimybės asmenims pasirenkant studijų programas ir konkuruojant į jas gabumų ir pasiekimų vidurinėje mokykloje pagrindu, t.y. teisinga, jeigu asmens dalyvavimas aukštojo mokslo studijų sistemoje, pvz., stojimo ar mokymosi sąlygos, nediskriminuoja asmens dėl jo gyvenamos vietos, etninės priklausomybės, lyties, šeimos finansinių galimybių (pvz., pasirenkant elitines, labai paklausias studijų programas) ir pan. Šiame švietimo lygmenyje svarbus pasirinkimo principo įgyvendinimas, kad ypatingai gabūs ar specifinių gebėjimų turintys asmenys turėtų galimybes juos realizuoti, taip pat studentų galimybės mobilumui tarp aukštųjų šalies ar ES mokyklų, kaip įvairovės ir pasirinkimo įgyvendinimas. Studijų kokybės rodikliai yra svarbūs studijuojančių perspektyvoms gauti gerą darbą, užsitikrinti sėkmingą profesinę karjerą. Taip pat svarbus kompensavimo principas neigaliems, tačiau gebantiems studijuoti asmenims, užtikrinant papildomus išteklius jų specialiųjų poreikių studijų metu tenkinimui (pritaikyta aplinka, reikalingos socialinės paslaugos, kompensacinė technika ir pan.).

3.1. Rodiklių tipai socialinio teisingumo vertinimui

Vertinant socialinį teisingumą švietime pasirinkti trys tipai rodiklių:

- paprastieji statistiniai rodikliai, gaunami papildomai skaičiuojant arba tiesiogiai panaudojant švietimo stebėsenos rodiklius (t.y. makro lygmens- šalies, regiono mastu);
- atskirų švietimo lygmenų socialinio teisingumo indeksai (kaip labiau kompleksiniai, mikro lygmens, rodikliai), kadangi skaičiuojami iš didesnio skaičiaus indikatorių ir leidžiantys susieti asmens dalyvavimą švietimo sistemoje su jo (jo šeimos) socialinėmis ekonominėmis charakteristikomis;
- Gini indeksas, atspindintis įgyto išsilavinimo nelygybę ISCED I-V lygmenyse.

Paprastieji statistiniai rodikliai. Kalbant apie paprastuosius švietimo konteksto, proceso, rezultatų ir padarinių rodiklius, juos tikslinga atrinkti kiekvienam švietimo lygmeniui, siekiant, kad pagal aptartas teorines prielaidas jie labiausiai atspindėtų įvairiais socialinio teisingumo dimensijas. Sudarant tokių rodiklių sąrašą kiekvienam švietimo lygmeniui buvo siekiama apimti visas apsibrėžtas socialinio teisingumo dimensijas (jos pažymėtos prie kiekvieno rodiklio sutrumpinimais: *LG* – lygios galimybės, *PR* – prieinamumas, *PA* – pasirinkimo įvairovė, *KO* – kompensavimas).

Kaip jau minėta, tai makro lygmens SOTE rodikliai, kurie paprastai atspindi tik vieną kurią nors socialinio teisingumo dimensiją (nors kai kuriuos iš jų galime analizuoti pagal dvi socialinio teisingumo dimensijas). Rodikliai siūlomi iš jau minėtų duomenų šaltinių tokie, kad būtų galimybė juos periodiškai stebėti, taip pat, kad jie būtų aktualūs dabartiniame

šalies gyvenime ir padėtų geriau suprasti ir interpretuoti skaičiuojamus SOTE indeksus. Iš esmės daugiausia tai yra administraciniai švietimo stebėsenos duomenys.

Indeksai. Norint gauti labiau kompleksiškus švietimo sistemos vertinimus socialinio teisingumo prasme (t.y. ne vieno kurio nors teisingumo principo požiūriu, o apimant keletą principų) galime skaičiuoti integruotą rodiklį – indeksą. Indeksas skaičiuojamas iš mikro lygmens duomenų (t.y. duomenų individo ar namų ūkio lygmeniu). Tokiu būdu **socialinio teisingumo indeksas** – specialus, kompleksinis rodiklis, atspindintis, koku laipsniu įgyvendintas socialinis teisingumas tam tikrame švietimo lygmenyje. Kiekvienam švietimo lygmeniui indeksas buvo skaičiuojamas remiantis *švietimo rezultatų* rodikliais (t.y. rodikliai, kurie atspindi kokia dalis tam tikro amžiaus žmonių yra įtraukta į švietimo sistemą (dalyvauja joje dabar) arba dalyvavo (jau yra įgiję tam tikrą išsilavinimą).

Galima pastebėti, kad indeksų skaičiavimas yra gana populiarius vertinant, matuojant socialinį teisingumą (taip pat nelygybę) švietime. Šį populiarumą galime aiškinti dviem pagrindinėmis aplinkybėmis:²⁸

- Teisingumo palyginimui tarp šalių arba dinamikai yra patogiu naudoti vieną rodiklį;
- Indekso skaičiavimas yra naudingas norint susitarti, kokie socialinio teisingumo aspektai mums yra svarbiausi ir atitinkamai kokiais konkrečiais rodikliais galime operacionalizuoti to aspekto matavimą. Tada galime stebėti, kaip indekso reikšmė keičiasi keičiantis pasirinktiems rodikliams (indeksas parodo, kaip tas mūsų susitartas teisingumas kinta). Tačiau interpretuojant indekso pokyčius būtina nepamiršti, kokius rodiklius mes naudojome indekso skaičiavimui, nes indeksas mus informuoja apie socialinį teisingumą tik tų rodiklių požiūriu.

Šiame tyrime indeksai buvo skaičiuojami namų ūkių biudžetų tyrimų duomenų pagrindu atskiriems švietimo lygmenims: ikimokykliniam ugdymui, viduriniam mokymui, aukštajam mokslui. Neabejotinai būtų tikslinga analogišką indeksą skaičiuoti ir neformaliajam švietimui ir ugdymui, tačiau patikimų duomenų apie tai individualiame ar namų ūkio lygmenyje nėra, taigi nebuvo galimybių tokio indekso paskaičiuoti.²⁹

Kaip apibendrinantį SOTE rodiklį siūlome skaičiuoti **Gini indeksą**. Tai yra specialus indeksų tipas, kuris atspindi įgyto išsilavinimo nelygybę visos švietimo sistemos mastu. Nors dažniau Gini indeksas naudojamas skaičiuojant pajamų nelygybę, tačiau analizuojant literatūrą matome, kad ne mažiau populiarius jo taikymas ir skaičiuojant švietimo sistemos nelygybę visumoje, su tikslu sekti pokyčius arba lyginti atskirų šalių situaciją.

Žemiau esančioje lentelėje pateiktas toliau aprašomų rodiklių sąrašas bei kokius socialinio teisingumo aspektus numatomi rodikliai atspindi.

²⁸ Measuring Inequality in Education. Sheret M. Macquarie University. Paper presented at the 1991 Conference of the Australian Association for research of education.

²⁹ Tačiau papildžius namų ūkių biudžetų tyrimus vienu klausimu- ar vaikas lanko kokius nors būrelius, šį indeksą būtų galima paskaičiuoti remiantis tokia pačia kaip ir minėtų kitų trijų indeksų skaičiavimo metodika.

3.1.1 lentelė. Socialinio teisingumo rodiklių sąrašas

A. Indeksai	
Rodiklio pavadinimas	Socialinės grupės, kurių požiūriu vertinamas socialinis teisingumas (atspindi tokias SOTE dimensijas: lygias galimybes, prieinamumą, kompensavimą)
1. SOTE indeksas ikimokykliniame ugdyme	1. Gyvenantys mieste ar kaime 2. Skurstantys ir neskurstantys namų ūkiai 3. Namų ūkio tipas: vienišas, auginantis vaikus ar kiti namų ūkiai 4. Namų ūkyje yra vaikų iki vieno metų ar nėra 5. Namų ūkyje yra vaikų priskiriamų prie neįgalųjų, ar nėra
2. SOTE indeksas viduriniame mokyje	1. Lytis: vyras, moteris 2. Gyvenantys mieste ar kaime 3. Skurstantys ir neskurstantys namų ūkiai 4. Namų ūkio galva turi ar neturi aukštojo išsilavinimo 5. Namų ūkyje yra vaikų iki vieno metų ar nėra 6. Namų ūkyje yra 16-18 m. neįgalųjų arba nėra 7. Namų ūkyje nėra vaikų/yra tik 1 vaikas arba yra du/ daugiau vaikų
3. SOTE indeksas aukštajame moksle	1. Lytis: vyras, moteris 2. Skurstantys ir neskurstantys namų ūkiai 3. Ar namų ūkyje yra kitų asmenų su aukštesniu išsilavinimu 4. Vaikų skaičius namų ūkyje: nėra/1 vaikas arba du/ daugiau vaikų 5. Ar namų ūkyje yra 19-24 m. neįgalųjų, ar nėra
4. Gini indeksas	Teisingumas vertinamas visos visuomenės ar tam tikros amžiaus grupės mastu (atspindi švietimo rezultatų nelygybės laipsnį).
B. Paprastieji statistiniai rodikliai (jų sąrašas pagal atskirus švietimo lygmenis pateikiamas 3.3 poskyryje)	
Rodiklių grupės	Socialinio teisingumo dimensijos
5. SOTE rodikliai ikimokykliniame ugdyme	Lygios galimybės, prieinamumas, pasirinkimo įvairovė, kompensavimas
6. SOTE rodikliai viduriniame mokyje	
7. SOTE rodikliai aukštajame moksle	
8. SOTE rodikliai neformaliajame vaikų ugdyme	
9. SOTE rodikliai neformaliajame suaugusiųjų švietime	

3.2. Socialinio teisingumo indeksai

3.2.1. Indeksų naudojimas socialiniam teisingumui vertinti

Analizuojant mokslinę literatūrą galima pastebėti, kad požiūris į indeksų naudojimą praktinių reiškinių vertinimui yra gana kontraversiškas. Viena vertus, jie palengvina mums tam tikrų reiškinių išsivaizdavimą, nes vietoje daugelio rodiklių galime naudoti tik vieną ar keletą indeksų. Kita vertus, indekso naudojimas reiškinio vertinimui visada kelia pavojų, kad pamirštas šio rodiklio ribotumas, t.y. indeksas atspindi tik tuos reiškinio aspektus, kuriuos mes įkomponuojame į indekso skaičiavimą (SOTE indeksas atspindi tik tuos teisingumo aspektus, dimensijas, kurios įtrauktos kaip rodikliai indekso skaičiavimui). Paprastai indeksų naudojimą apriboja jiems skaičiuoti reikalingų duomenų prieinamumo stoka, patikimumas, ar palyginamumo problema.

Ką mes siekiame parodyti socialinio teisingumo indeksu? Indeksas atspindi, kiek (koku laipsniu) švietimo atskiruose lygmenyse užtikrinamas socialinis teisingumas vertinant pagal mūsų pasirinktas teisingumo aspektus dimensijas (principus), o lyginant indeksų pokyčius laiko atžvilgiu parodo, kur link šis teisingumas kinta.

Indeksas buvo konstruojamas namų ūkių biudžetų duomenų pagrindu išskiriant tam tikras socialines grupes (pvz., vyrai-moterys; kaimo-miesto gyventojai, skurstantys-neskurstantys, vienišų tėvų šeimos ir pilnos šeimos ir t.t.) ir analizuojant, kaip asmens dalyvavimas švietimo sistemoje (ar tam tikro išsilavinimo įgijimas) yra apspręstas šio asmens

priklausymo minėtoms socialinėms grupėms. Švietimo pasiekimų skirtumus tarp šių socialinių grupių mes galime interpretuoti kaip skirtumus pagal atskiras socialinio teisingumo dimensijas, pvz., skirtumai tarp įgalių ir neįgalių asmenų dalyvavimo aukštojo išsilavinimo sistemoje gali būti aiškinamas lygių galimybių aukštajame moksle trūkumu, mažesnis kaimo vaikų darželių lankymas – mažesniu paslaugų prieinamumu kaimo gyventojams ir t.t. Konkretizuojant galima nurodyti, kad indeksus planavome konstruoti išskiriant tokias socialines grupes namų ūkiuose:

- Lyties požiūriu: moteris, vyras.
- Gyvenamosios vietos: miestas, kaimas.
- Pajamų:
 - pajamų lygis: skurstantys ir neskurstantys namų ūkiai;
 - pajamų diferenciacija: viršutinė ir apatinė pajamų kvintilė.
- Sveikatos: turintys specialiųjų poreikių, neįgalūs ir įgalūs.
- Šeimos struktūros:
 - vieniši asmenys su vaikais ir ne vieniši;
 - šeimos be vaikų arba su 1 vaiku ir šeimos su 2 ir daugiau vaikų namų ūkyje.
- Žmogiškojo kapitalo:
 - bent vieno iš tėvų išsilavinimas aukštasis arba neturi aukštojo;
 - sutuoktinis turi aukštąjį išsilavinimą arba neturi.
- Kilmės: vietinis gyventojas, emigrantas, lietuvis, kitos tautybės asmuo.³⁰

Švietimo rezultatų lyginimas išskirtose grupėse leidžia gana visapusiškai vertinti socialinį teisingumą, nes atspindi tiek lygių galimybių, tiek prieinamumo, tiek kompensavimo principus. Pasirinkimo įvairovės principas nėra atspindimas, nes indeksų konstravimui naudojamas NUBT nesudarė tam galimybių.

Kaip mūsų buvo apibrėžta anksčiau, socialinis teisingumas reiškia lygias galimybes, pasirinkimą, prieinamumą ir t.t. dalyvauti švietimo sistemoje (kitais tariant šio dalyvavimo nevaržo, neapriboja asmens (jo šeimos) materialinė padėtis, gyvenama vieta, lytis, negalia, amžius ir kt.). Skaičiuojant indeksą namų ūkių biudžetų duomenų pagrindu atliekama logistinė regresija, kuri parodo, kiek asmens dalyvavimą švietimo sistemoje, pavyzdžiui, vaikų darželio lankymą, gimnazijos lankymą, studijas aukštojoje mokykloje ir t.t. lemia minėtos aplinkybės (gyvenamoji vieta, šeimos pajamos ir t.t.)

Skaičiuojant indeksą būtina aiškiai apibrėžti, susitarti dėl keturių pagrindinių indekso komponentų:

1. imties dydžio – respondentų skaičiaus – ar jis pakankamas (mūsų atveju tai buvo namų ūkių biudžetų tyrimų respondentai, priklausantys tam tikroms socialinėms asmenų grupėms, pvz., 16-18 metų amžiaus asmenys);
2. kokius švietimo sistemos rodiklius naudosime teisingumo vertinimui. Indekso skaičiavimui buvo naudojami rodikliai, kurie labiausiai akumuliuoja įvairius socialinio teisingumo aspektus – tai pasiskirstymas pagal įgyto išsilavinimo lygį arba dalyvavimas švietimo sistemoje, tame tarpe ir ikimokykliniame ugdyme.³¹
3. kas bus atrankos pagrindas – individas ar namų ūkis;
4. svarbus kiekvienai grupei priskirtas svoris, kuris mūsų atveju buvo skaičiuojamas matematiniais metodais (logistinė regresija), tačiau gautas reikšmės tikrinome

³⁰ Šiuo požiūriu atlikti analizės nebuvo įmanoma, kadangi namų ūkių biudžetų ir PGS tyrimuose tokia respondentų grupė nebuvo aiškiai išskirta.

³¹ Detaliau, kokie buvo naudoti dalyvavimo švietimo sistemoje rodikliai bus paaiškinta indeksų skaičiavimuose.

ekspertiniu būdu – ar sutinkame dėl tokio matematiškai priskirto svorio, jeigu ne, tai kodėl.

3.2.2. Socialinio teisingumo ikimokykliniame ugdyme, viduriniame mokyje ir aukštajame moksle indeksų skaičiavimo metodika

Socialinio teisingumo indeksų ikimokykliniame ugdyme, viduriniame mokyje ir aukštajame moksle konstravimui buvo naudotos 2007 m. ir 2008 m. namų ūkių biudžetų tyrimo duomenų bazės (sutr. NŪBT). NŪBT populiacija – visi Lietuvos asmeniniai namų ūkiai. 2007 metų tyrimo imtį sudarė 11 040 namų ūkių, iš jų tyrime dalyvavo 6 917. 2008 m. tyrimo imtį sudarė 11 028 namų ūkiai, iš jų tyrime dalyvavo 6 103. Tyrimo atranka sudaroma tokiu būdu, kad užtikrintų visų šalies namų ūkių reprezentavimą.

Kintamųjų ryšiams ir svoriams nustatyti pasirinktas logistinės regresijos modelis, kai vienam (priklausomam) dvireikšmiui kintamajam (mūsų atveju kažkokiam pasirinktam švietimo sistemos rodikliui) įtaką daro keletas nepriklausomų kintamųjų (mūsų atveju buvo pasirinktos socialinio teisingumo dimensijos, išreikštos per pasirinktas socialines grupes: vyrus-moteris, turtingus-neturtingus ir t.t.). Logistinės regresijos modelis naudojamas nustatyti ryšiui (priklausomybės stiprumui) tarp pasirinkto priklausomo kintamojo ir nepriklausomų kintamųjų.

Tačiau logistinės regresijos būdu gauti nepriklausomų kintamųjų svoriai nebuvo iš karto taikomi tolimesniems skaičiavimams, bet buvo ekspertiniu būdu analizuojami ir vertinami, ar toks gautas kintamųjų sąrašas ir jų svorių pasiskirstymas priimtinas vertinant faktorius, kurie gali daryti įtaką asmens dalyvavimui švietimo sistemoje. Analizuojant 2007 m. NŪBT duomenis buvo apsispręsta palikti logistinės regresijos būdu gautus reikšmingiausius kintamuosius ir jų svorius, tokius pat taikant ir skaičiuojant 2008 m. indeksus (t.y. 2008 m. indeksų skaičiavimas rėmėsi tais pačiais svoriais ir kintamųjų sąrašu). Visgi tam tikros išlygos buvo padarytos paliekant indeksų skaičiavimuose kintamąjį, susijusį su asmenų grupavimu į turinčius ar neturinčius negalios. Nors į NŪBT patekusių asmenų su negalia imties dydis buvo nedidelis, taigi gali kelti patikimumo abejonių, tačiau labai reikšmingas, taip pat ir ekspertų nuomone. Todėl ekspertinio vertinimo būdu buvo nuspręsta šį kintamąjį palikti skaičiavimuose.

Reikia pastebėti, kad nepavyko paskaičiuoti indekso neformaliajam ugdymui ir švietimui, kadangi namų ūkių biudžetuose (nei kitose mūsų analizuotose duomenų bazėse) nėra tinkamų rodiklių tokio indekso konstravimui individualiame lygmenyje.

Priklausomojo kintamojo³² apibrėžimas ikimokyklinio, vidurinio ir aukštojo mokslo švietimo lygmenyse.

Ikimokyklinio amžiaus (1-6 m. amžiaus) vaikų darželio lankymas (pagal ISCED 0 tai yra švietimo lygmens rezultatų rodiklis, toliau trumpinamas „vaikų darželis“) yra kintamasis, kuris gali būti sąlygojamas įvairių namų ūkio charakteristikų, pavyzdžiui, gyvenamosios vietos, namų ūkio pajamų ar kt. Todėl šis priklausomas kintamasis buvo formuojamas namų ūkio lygmenyje. Taigi priklausomas kintamasis yra vaikų darželio lankymas, o analizės subjektas yra tik tie namų ūkiai, kuriuose yra bent vienas ikimokyklinio amžiaus vaikas. 2007 m. tokių namų ūkių į NŪBT imtį pateko 687 arba populiacijos mastu – 157 359.

Vidurinio mokyto socialinio teisingumo indekso skaičiavimui priklausomas kintamasis yra ***16-18 metų asmenų mokymasis***. Jis suformuojamas individualiame lygmenyje

³² Priklausomas kintamasis – kintamasis, kuris turi savybę keistis dėl atskirų veiksnių poveikio.

iš NŪBT klausimo „Kur šiuo metu mokosi” duomenų. Dėmesio centre yra 16-18 m. amžiaus asmenys, kurie mokosi/nesimoko. Kitaip tariant, siekiama nustatyti, kokie veiksniai namų ūkyje lemia 16-18 metų amžiaus jaunuolio tolimesnį mokymąsi arba pasitraukimą iš švietimo sistemos. Taigi priklausomojo kintamojo formavimui yra atrenkami 16-18 amžiaus asmenys, kurių 2007 m. į NŪBT imtį pateko 1 050 arba populiacijos mastu – 166 104.

Aukštajame moksle buvo apsispręsta skaičiuoti dalyvavimo aukštajame moksle SOTE indeksą. Priklausomas kintamasis šiuo atveju yra 19-24 metų asmenų mokymasis aukštosiose mokyklose bei doktorantūroje. Prie šiuo metu besimokančiųjų buvo prijungti ir tie, kurie šioje amžiaus grupėje jau buvo spėję baigti aukštojo mokslo studijas. Indeksas buvo konstruojamas individualiame lygmenyje. Analizės esmė – išsiaiškinti, kas lemia dalyvavimą ar nedalyvavimą aukštojo mokslo studijose. 2007 m. į NŪBT imtį pateko 1 062 19-24 amžiaus asmenų, o populiacijos mastu – 314 912 asmenys, kurie mokosi arba jau yra baigę aukštąjį mokslą.

3.2.2.1 lentelė. Priklausomų kintamųjų reikšmės logistinės regresijos modelyje

<i>Ikimokyklinis ugdymas</i>	<i>Vidurinis išsilavinimas</i>	<i>Aukštasis mokslas</i>
1 = vaikas lanko darželį; 0 = kita.	0 = nesimoko; 1 = mokosi (16-18 metų amžiaus asmenys, kurie mokosi 5-10 klasėje, gimnazijos 1-2 klasėje arba vidurinės mokyklos 11-12 klasėje, arba gimnazijos 3-4 klasėje, arba profesinėje mokykloje nebaigus 10-tės mokyklos, arba profesinėje mokykloje po 10-tės mokyklos, arba profesinėje mokykloje po vidurinės mokyklos.	1 = mokosi aukštojoje mokykloje, doktorantūroje arba turi aukštąjį išsilavinimą; 0 = neturi aukštojo išsilavinimo ir nesimoko aukštojoje mokykloje (visi kiti atvejai).

Nepriklausomų kintamųjų pasirinkimas³³, skaičiuojant ikimokyklinio ugdymo, vidurinio mokymo ir aukštojo mokslo socialinio teisingumo indeksus.

Nepriklausomi kintamieji, skaičiuojant indeksus ikimokykliniame ugdyme, viduriniame mokyme ir aukštajame moksle, pasirenkami iš NŪBT esančių socioekonominių charakteristikų.

3.2.2.2 lentelė. Socioekonominės charakteristikos, iš kurių formuojama nepriklausomų kintamųjų aibė

	<i>Ikimokyklinis ugdymas</i>	<i>Vidurinis išsilavinimas</i>	<i>Aukštasis mokslas</i>
Lytis (vyras, moteris)		✓	✓
Gyvenamoji vieta I (miestas, kaimas)	✓	✓	✓
Gyvenamoji vieta II (didmiestis, kita)	✓	✓	✓
Pajamų skurdas (skursta, neskursta)	✓	✓	✓
Išlaidų skurdas (skursta, neskursta)	✓	✓	
Namų ūkio tipas (vieniši asmenys su vaikais, kiti)	✓	✓	✓
Negalia (yra negalia, nėra negalios)	✓	✓	✓

³³ Nepriklausomas kintamasis – kintamasis, turintis priežastinį ryšį su empirinės situacijos būkle.

	<i>Ikimokyklinis ugdymas</i>	<i>Vidurinis išsilavinimas</i>	<i>Aukštasis mokslas</i>
Pagrindinis namų ūkio galvos pajamų šaltinis (darbinės pajamos, pašalpos)	✓	✓	
<i>Papildomas kintamasis I (Su namų ūkių narių išsilavinimu susijusios charakteristikos)</i>		<i>namų ūkio galvos išsilavinimas (aukštasis_kita);</i>	<i>namų ūkyje yra kitų asmenų su aukštuoju išsilavinimu (yra- nėra)</i>
<i>Papildomas kintamasis II (Su namų ūkio sudėtimi susijusios charakteristikos)</i>	<i>namų ūkiai, kuriuose yra vaikų iki metų ir kuriose nėra.</i>	<i>nepilnamečių skaičius namų ūkyje (du ir daugiau nepilnamečių, mažiau negu du nepilnamečiai)</i>	<i>nepilnamečių skaičius namų ūkyje (du ir daugiau nepilnamečių, mažiau negu du nepilnamečiai); nepilnamečių skaičius namų ūkyje II (yra nepilnamečių, nėra nepilnamečių);</i>

Skirtingiems švietimo lygmenims, kaip matome iš 3.2.2.2 lentelės, pasirenkame nevienodas socioekonominės charakteristikas, kadangi ne visos aplinkybės, lemiančios dalyvavimą švietimo sistemoje, yra vienodai svarbios atskiruose lygmenyse.

Ne visos nurodomos lentelėje socioekonominės charakteristikos buvo naudojamos kaip nepriklausomi kintamieji logistinės regresijos modelyje. Dalis jų buvo atmestos skaičiavimo eigoje dėl didelės koreliacijos su kitais nepriklausomais kintamaisiais (charakteristikų „persidengimas“).³⁴ Ikimokyklinio ugdymo lygmenyje iš nepriklausomų kintamųjų sąrašo dėl didelės koreliacijos su kitais nepriklausomais kintamaisiais buvo pašalinti šie kintamieji: šeimos išlaidos, pagrindinis namų ūkio galvos pajamų šaltinis, gyvenimas didžiuosiuose miestuose ir kitose vietovėse. Vidurinio išsilavinimo lygmenyje dėl šios priežasties taip pat buvo atmestas kintamasis, atspindintis gyvenimą didžiuosiuose miestuose, bei namų ūkio galvos pagrindinį pajamų šaltinį ir išlaidų skurdą.

Iš logistinės regresijos modelio buvo pašalinti ir statistiškai nereikšmingi kintamieji ($\text{Sig} > 0.05$) kaip, pavyzdžiui, kintamieji „nepilnamečių skaičius namų ūkyje II“ ir „namų ūkio tipas“ aukštojo išsilavinimo lygmenyje.

Galiausiai buvo atmesti kintamieji, kurie negalėtų būti susieti priežastiniais ryšiais su nepriklausomuoju kintamuoju. Pavyzdžiui, aukštojo mokslo lygmenyje kintamieji, atspindintys gyvenamąją vietą, buvo atmesti, kadangi pildant NUBT anketas studentas nurodo, kur gyvena tuo metu, kai studijuoja, o ne iš kur atvyko studijuoti. Taigi, atsisakius dalies socioekonominių charakteristikų iš nepriklausomų kintamųjų aibės, yra suformuojamas galutinis priežastinių veiksnių, sąlygojančių vaikų darželio lankymą, mokymąsi viduriniame ugdymo lygmenyje bei aukštajame moksle, sąrašas. (Žr. 3.2.2.3 lentelę).

³⁴ Vadinasi priežastinis tokių koreliuojančių veiksnių poveikis ar vaikų darželio lankymui, ar tolimesniam mokymuisi vidurinio mokymo lygmenyje ar aukštajame moksle nesiskirs, todėl jie tiesiog pašalinami iš logistinės regresijos modelio. atmesti mažiau reikšmingi kintamieji.

3.2.2.3 lentelė. Nepriklausomi kintamieji, naudojami ikimokyklinio ugdymo, vidurinio išsilavinimo ir aukštojo mokslo socialinio teisingumo indeksų skaičiavimui

	<i>Ikimokyklinis ugdymas</i>	<i>Vidurinis išsilavinimas</i>	<i>Aukštasis mokslas</i>
Lytis (vyras, moteris)		✓	✓
Gyvenamoji vieta I (miestas, kaimas)		✓	
Skurdas (pagal disponuojamų pajamų dydį) (skursta, neskursta)	✓	✓	✓
Namų ūkio tipas (vieniši asmenys su vaikais, kiti)	✓	✓	
Negalia (yra negalia, nėra negalios)	✓ * namų ūkio lygmenyje	✓ * individualiame lygmenyje	✓ * individualiame lygmenyje
<i>Papildomas kintamasis I (Su namų ūkių narių išsilavinimu susijusios charakteristikos)</i>		<i>namų ūkio galvos išsilavinimas (aukštasis_kita);</i>	<i>Namų ūkyje yra kitų asmenų su aukštesniu išsilavinimu (yra-nėra)</i>
<i>Papildomas kintamasis II (Su namų ūkio sudėtimi susijusios charakteristikos)</i>	<i>namų ūkiai, kuriose yra vaikų iki metų ir kuriose nėra.</i>	<i>nepilnamečių skaičius namų ūkyje (du ir daugiau nepilnamečių, mažiau negu du nepilnamečiai)</i>	<i>nepilnamečių skaičius namų ūkyje (du ir daugiau nepilnamečių, mažiau negu du nepilnamečiai)</i>

Nepriklausomų kintamųjų perkodavimas pagal logistinės regresijos modelį.

Kadangi socialinio teisingumo indeksų skaičiavimui yra taikomas logistinės regresijos modelis, tai išskyla būtinybę nepriklausomus kintamuosius pakeisti į dviejų tipų reikšmes, siekiant nustatyti, kuri reikšmė sąlygoja priklausomą kintamąjį kiekviename iš analizuojamų ugdymo lygių. Detalus nepriklausomų kintamųjų pertvarkymo aprašymas yra pateiktas Priede Nr. 3.

Nepriklausomųjų kintamųjų reikšmingumas priklausomiems kintamiesiems.

Toliau yra sudaromas logistinės regresijos modelis, kuriame yra gaunami kiekvieno nepriklausomo kintamojo koeficientai. Apskaičiavus šių koeficientų procentinę dalį nuo bendros koeficientų sumos, yra gaunami svoriai, kurie leidžia įvertinti santykinį kiekvieno nepriklausomo kintamojo reikšmingumą darželio lankymui, tolimesniam mokymuisi viduriniame mokymo lygmenyje ir dalyvavimui aukštojo moksle.

3.2.2.4 lentelė. Vaikų darželio lankymui įtaką darančių veiksnių koeficientai ir svoriai

<i>Nepriklausomi kintamieji pagal namų ūkio charakteristikas</i>	<i>Koeficientai*</i>	<i>Svoriai</i>
<i>Miestas</i>	1,401208	44,96
<i>Neskursta</i>	0,470152	15,09
<i>N.ū nėra vienišų tėvų</i>	0,693337	22,25
<i>N.ū. nėra neįgalių</i>	0,229786	7,37
<i>N.ū. nėra vaikų iki metų</i>	0,321759	10,33

* Naudojant SPSS programą ir taikant logistinę regresiją, šis koeficientas yra pateikiamas lentelėje „*Variables in the Equation*“ ir yra žymimas B raide.

Kaip matome, didžiausią reikšmę vaikų darželio lankymui turi gyvenimas mieste.

3.2.2.5 lentelė. 16-18 m. asmenų tolimesniam dalyvavimui švietimo sistemoje įtaką darančių veiksnių koeficientai ir svoriai

<i>Nepriklausomi kintamieji pagal namų ūkio charakteristikas</i>	<i>Koeficientai</i>	<i>Svoriai</i>
<i>Moteris</i>	0.277	4.66
<i>Miestas</i>	0.452	7.61
<i>aukštasis namų ūkio galvos išsilavinimas</i>	1.523	25.68
<i>Namų ūkis su 0 arba 1 vaiku</i>	0.894	15.04
<i>Kiti namų ūkiai</i>	0.745	12.54
<i>Neskursta</i>	0.134	2.26
<i>Igalūs</i>	1.914	32.21
Iš viso:	5.942	100

16-18 metų amžiaus jaunuolių tolimesniam mokymuisi didžiausią reikšmę turi namų ūkio galvos aukštasis išsilavinimas ir neįgalių asmenų namų ūkyje nebuvimas. Šie veiksniai taip pat lemia studijas aukštajame moksle (žr.lentelę žemiau).

3.2.2.6 lentelė. Studijoms aukštojoje mokykloje įtaką darančių veiksnių koeficientai ir svoriai

<i>Nepriklausomi kintamieji</i>	<i>Koeficientai</i>	<i>Svoriai</i>
<i>Moteris</i>	1,07023	18,39
<i>Neskursta</i>	0,590305	10,14
<i>Neturi negalios</i>	1,845433	31,71
<i>Yra kitų n.ū. su aukštuoju</i>	1,800905	30,95
<i>Namų ūkis su 0 arba 1 vaiku</i>	0,512	8,80
Iš viso:	5,818874	100,00

Apskaičiuoti svoriai yra priskiriami kintamiesiems, kurie yra sujungiami į bendrus socialinio teisingumo indeksus ikimokyklinio ugdymo lygmeniui, vidurinio mokymo lygmeniui ir aukštajam mokslui. Ar indeksai patikimi, patikrinama taikant *Cronbacho Alpha* testą.

2008 m. SOTE indeksai skaičiuojami remiantis ta pačia metodika kaip ir 2007 m., tačiau neatliekant logistinės regresijos svorių skaičiavimui, o naudojant 2007 m. duomenų pagrindu atrinktus kintamuosius ir jų svorius, t.y. 2008 m. indeksams skaičiuoti naudojami 2007 m. kintamieji ir jų svoriai.

Didesnė indekso reikšmė reiškia didesnę socialinį teisingumą. Apskaičiavę kitų metų indeksą, matytume vidutinius indekso pokyčius. (detali techninė indeksų apskaičiavimo informacija pateikiama Priede Nr. 3.).

3.2.2.7 lentelė. Socialinio teisingumo indeksai

Metai	Ikimokyklinis ugdymas	Vidurinis išsilavinimas	Aukštasis mokslas
2007	62,6	67,9	68,3
2008	78,9	65,7	66,9

Indeksas gali būti taikomas norint stebėti, kokie yra indekso skirtumai tarp įvairių socialinių grupių. Tai sudaro galimybes gilintis į priežasčių, kodėl šie skirtumai didėja ar mažėja. Pvz., kodėl sumažėjo socialinis teisingumas ikimokykliniame ugdyme vienišų asmenų su vaikais namų ūkių tarpe; vidurinio mokymo lygmenyje šeimų su dviem ir daugiau vaikų tarpe ar aukštajame moksle neįgalių asmenų tarpe.

3.2.2.8 lentelė. SOTE indeksai atskiruose švietimo lygmenyse tarp skirtingų socialinių grupių

1. Ikimokyklinis ugdymas			
<i>Socialinės grupės pagal namų ūkio ypatybes</i>		2007 m.	2008m.
Gyvenamoji vieta	Miestas	76,1	94,8
	Kaimas	26,3	44,7
Vaikų iki 1 metų namų ūkyje	Nėra vaikų iki metų	63,3	79,8
	Yra vaikų iki metų ³⁵	46,9	62,8
Namų ūkio tipas	Ne vieniši asmenys su vaikais iki 18 m.	74,3	80,5
	Vieniši asmenys su vaikais iki 18 m.	61,4	52,8
Skurstantys ir neskurstantys namų ūkiai pagal pajamas	Neskurstantys	42,7	88,9
	Skurstantys	70,6	56,3
Ar asmuo priskiria save prie neįgaliųjų, ar ne?	Nepriskiriantys prie neįgalių	63,4	79,3
	Priskiriantys prie neįgalių	40,0	68,8
2. Vidurinis mokymas			
Lytis	Vyrai	65,6	63,3
	Moterys	70,2	68,2
Gyvenamoji vieta	Miestas	73,4	70,1
	Kaimas	56,9	59,4
Namų ūkio galvos išsilavinimas	Namų ūkio galvos išsilavinimas aukštasis	90,9	90,2
	Namų ūkio galvos išsilavinimas neaukštasis	61,7	61,4
Vaikų iki 18 metų skaičius namų ūkyje	Namų ūkis su 0 arba 1 vaiku	74,2	72,4
	Namų ūkis su 2 ir daugiau vaikų	55,6	53,9
Namų ūkio tipas	Ne vieniši asmenys su vaikais iki 18 metų	69,3	66,4
	Vieniši asmenys su vaikais iki 18 metų	54,4	53,8
Skurstantys ir neskurstantys namų ūkiai	Neskurstantys namų ūkiai	71,7	69,4
	Skurstantys namų ūkiai	57,5	58,5
Ar asmuo priskiria save prie neįgaliųjų, ar ne?	Asmenys savęs nepriskiriantys prie neįgalių	68,0	65,7
	Asmenys save priskiriantys prie neįgalių	44,2	29,8
3. Aukštasis mokslas			
Lytis	Moteris	76,6	75,9
	Vyras	60,4	58,2
Skurstantys ir neskurstantys namų ūkiai	Neskurstantys namų ūkiai	71,7	69,9
	Skurstantys namų ūkiai	49,9	51,7
Vaikų skaičius namų ūkyje	Nėra arba vienas vaikas iki 18 m.	69,3	68,2
	2 ir daugiau vaikų	54,8	52,3
Ar asmuo save priskiria prie neįgaliųjų, ar ne?	Nepriskiriantys prie neįgalių	69,3	67,4
	Priskiriantys prie neįgalių	30,7	24,1
Namų ūkyje yra asmenų su aukštuoju ar nėra	Yra kitų n.ū. narių su aukštuoju	88,6	89,3
	Nėra kitų n.ū. narių su aukštuoju	55,9	56,5

³⁵ Indeksas neleidžia pilnai paaiškinti, kiek šeimų naudojimąsi vaikų ikimokyklinio ugdymo paslaugomis lemia šių paslaugų tinklo išvystymas, prieinamumas, o kiek pačios šeimos apsisprendimas leisti ar ne vaiką į darželį. Nūb tyrimai galėtų būti papildyti klausimu *kodėl vaikas nelanko darželio*, įtraukiant atsakymų pasiskirstymą į indekso skaičiavimą.

3.3. Išsilavinimo rezultatų nelygybės vertinimas: Gini indekso Lietuvos švietimo rezultatų nelygybei vertinti skaičiavimo metodika

Gini indeksas yra dažniausiai taikomas skaičiuojant pajamų nelygybę visuomenėje, tačiau galima rasti ir nemažai bandymų skaičiuoti šį indeksą siekiant įvertinti dalyvavimo švietimo sistemoje ar švietimo rezultatų nelygybę. Šioje metodikoje skaičiuojant Gini indeksą Lietuvos švietimo sistemoje buvo pasirinktas **švietimo rezultatų rodiklis**, o konkrečiai analizuojamas keleto amžiaus grupių (vyresnių kaip 15 metų asmenų; 25-64 metų asmenų ir 24-45 metų amžiaus asmenų) **gyventojų pasiskirstymo pagal pasiektą aukščiausią išsilavinimą diferenciacijos (nelygybės) laipsnis**. Kuo didesnis Gini indeksas, tuo didesnė yra švietimo rezultatų nelygybė, vertinant pagal aukščiausią įgytą išsilavinimą (toliau aiškinime terminai *dalyvavimo švietime nelygybė* ir *dalyvavimo švietime rezultatų nelygybė* naudojami kaip sinonimai).

Atsižvelgiant į apžvelgtas Gini skaičiavimo metodikas (žr. Priedą Nr. 4) buvo konstruojamas Gini išsilavinimo rezultatų indeksas Lietuvos visuomenėje. Tam naudojama Lietuvos *Namų ūkių biudžetų tyrimų* (toliau NŪBT) duomenų bazė, kaip ir skaičiuojant aukščiau aptartų indeksų skaičiavimą.

Pagrindinė problema, kaip teigė Brendler (2008), yra priskirti svorius išsilavinimo pasiekimams, kitaip tariant suformuoti kiekybinę išsilavinimo pasiekimų eilutę, adekvačią kaip pajamų nelygybės skaičiavimo atveju. Pirmajame etape buvo remiamasi Vinod, Yan, Xibo (2000) bei Mesa (2007) metodika ir priskiriamas mokymosi metų skaičius kiekvienam ugdymo lygiui.

3.3.1 lentelė. Mokymosi pasiekimai

Mokymosi pasiekimai	Mokymosi metų skaičius
Aukštasis	17
Aukštesnysis	15
Vidurinis	12
Pagrindinis	10
Pradinis	4
Nesimokė	0

Mokymosi pasiekimai yra grupuojami į lentelėje nurodytas grupes, kadangi NŪBT pateikiama kita klasifikacija. Mokymosi pasiekimais šioje analizėje laikoma formalus išsilavinimas ir NŪBT jis traktuojamas per kintamąjį „Ką baigė?“.

3.3.2 lentelė. Mokymosi pasiekimų grupavimas iš NŪBT

Mokymosi pasiekimai	Kintamojo pavadinimas NŪBT
Aukštasis	Aukštąją universitetinę mokyklą, kolegiją.
Aukštesnysis	Aukštesniąją mokyklą; Specialiąją vidurinę mokyklą iki 1991 metų;
Vidurinis	Vidurinę mokyklą neįgijo profesijos; Profesinę mokyklą po vidurinės mokyklos; Profesinę mokyklą, kartu su prof. gavo vid. mokyklos atestatą.
Pagrindinis	Profesinę mokyklą, bet negavo vid. mokyklos atestato; Profesinę mokyklą, joje įgijo profesiją; Pagrindinę mokyklą.
Pradinis	Pradinę mokyklą.
Nesimokė	Yra raštingas, bet nebaigė mokyklos; Yra neraštingas.

Taigi, priskyrus lentelėje aukščiau nurodytą metų skaičių kiekvienam išsilavinimo lygiui ir pasvėrus šią kiekybinę eilutę iš žmonių skaičiaus, turinčių atitinkamą išsilavinimo lygį atitinkamais metais, skaičiuojamas išsilavinimo Gini. Naudojama Pedersen (1999) pajamų pasiskirstymo Gini formulė: $GINI = 2 \text{ cov } y_{ed} r / y_{ed \text{ mean}}$

Kur y_{ed} – išsilavinimo rodiklis, išreikštas metų skaičiumi

r – normalizuotas rangas

$y_{ed \text{ mean}}$ – vidutinis išsilavinimas visuomenėje³⁶.

Pasirenkama keletas amžiaus grupių: asmenys vyresni nei 15 metų todėl, kad NUBT šiuo klausimu asmenys jaunesni nei 15 metų netiriami ir koduojami („99“), atsižvelgiant į tai jie tiesiog pašalinami iš analizės. Kita amžiaus grupė yra derinama prie oficialiosios statistikos (leidinys „Švietimas“, LR Statistikos Departamentas) išsilavinimų pasiekimų pateikiamos informacijos 25-64 amžiaus grupėje; paskutinioji grupė pasirenkama 25-45 metai, siekiant įvertinti išsilavinimo pasiskirstymą tarp asmenų, kurie jį arba bent jo dalį įgijo LR nepriklausomybės laikotarpiu.

3.3.3 lentelė. Išsilavinimo Gini skirtingose amžiaus grupėse 2006-2008 m.

Amžiaus grupė	2006	2007	2008
Vyresni nei 15 metų	0,175	0,17	0,157
25-64	0,11	0,11	0,1
25-45	0,1	0,1	0,1

Kaip matome iš lentelės, išsilavinimo Gini yra labai mažas, galima būtų teigti, kad šalyje yra nedidelė išsilavinimo nelygybė. Tačiau reikėtų įvertinti, kad pagrindinis išsilavinimas Lietuvoje yra privalomas, todėl žmonių dalis jo neturinti visuomenėje yra gana nedidelė: NUB tyrimų duomenimis apie 12 proc. asmenų neturi pagrindinio išsilavinimo; vidurinio išsilavinimo šalyje neturi apie 30 proc., apie 60 proc. neturi aukštesniojo, tuo tarpu aukštojo neturi net 83 proc. šalies gyventojų. Taigi anksčiau minėtų svorių taikymas (pagal mokymosi metų skaičių) sukuria tą patį poveikį, apie kurį kalbėjo Brendler (2008) – „lygias vietas“ pasiskirstyme (Japonijos situacija). Vadinas, reikėtų peržiūrėti svorius, suteikiamus minėtiems lygiams: viduriniam, aukštesniajam, aukštajam, siekiant įvertinti prieinamumą prie šių lygių, nes prieinamumas prie kitų ugdymo lygių laikomas garantuojamu.

Taigi tokia skaičiavimo metodika nėra tinkama išsivysčiusiose šalyse, todėl, kaip teigė Vinod, Yan, Xibo (2000), pasirenkame svorio/kiekybinės išsilavinimo eilutės formavimui dalyvavimo lygį (NUBT 2007 m. duomenų bazė). Kitaip tariant, svoris yra formuojamas priešinga dalyvavimo lygiui kryptimi, siekiant suformuoti augantį (didėjantį – nelygybės paradigma) pagal išsilavinimo lygį kiekį.

3.3.4 lentelė. Dalyvavimo švietimo sistemoje lygių svoriai, pabrėžiant prieinamumo prie vidurinio, aukštesniojo ir aukštojo išsilavinimo nelygybę

Mokymosi pasiekimai	Nedalyvavimo lygis		
	2006	2007	2008
Aukštasis	85	83	82
Aukštesnysis	63	63	63
Vidurinis	30	30	27
Pagrindinis	13	14	10
Pradinis	2	1	1
Nesimokė	0	0	0

³⁶ Pedersen A. W. The taming of inequality in retirement: a comparative study of pension policy outcomes. Fafo-report 317. 1999.

Kita vertus, šis nedalyvavimo lygis yra formuojamas NŪBT pagrindu 15 ir vyresnių amžiaus grupėje, taigi jis gali skirtis nuo kitų oficialiosios statistikos skelbiamų duomenų, kur galbūt parenkamos skirtingos amžiaus grupės.

Kalbant apie 3.3.4 lentelėje priskiriamus nedalyvavimo švietimo sistemoje svorius, gali kilti klausimas, o kodėl išsilavinimo pasiskirstymas yra grupuojamas, o ne naudojami detalesni dalyvavimo švietimo sistemoje duomenys, kuriuos pateikia NŪBT (žr. 3.3.2 lentelę). Šiuo atveju grupavimas yra tikslingas todėl, kad NŪBT pateikiami duomenys yra apie anksčiau buvusias asmenų išsilavinimo formas, kurios dabar neegzistuoja, todėl būtų negalima teigti, kad tokio pobūdžio ugdymo lygyje nedalyvauja kažkuri dalis žmonių. Remiantis 3.3.4 lentelės priskirtais nedalyvavimo švietimo sistemoje svoriais, apskaičiuojama Gini koeficientai pagal anksčiau minėtą formulę.

3.3.5 lentelė. Švietimo rezultatų nelygybės lygis (Gini) skirtingose amžiaus grupėse 2006-2008 m.

Amžiaus grupė	2006	2007	2008
Vyresni nei 15 metų	0,39	0,39	0,40
25-64	0,25	0,25	0,27
25-45	0,24	0,25	0,27

Gini koeficiento vertė pasiskirsto nuo 0 iki 1, kai 0 reiškia absoliučią lygybę, o 1 absoliučią nelygybę, kitaip tariant, didėjanti Gini reikšmė reiškia aukštesnį nelygybės laipsnį. Kaip matome iš 3.3.5 lentelės, aukštesnė dalyvavimo rezultatų švietimo sistemoje nelygybė yra visos populiacijos mastu, t.y. vyresnių nei 15 metų amžiaus grupėje. Čia reikėtų atkreipti dėmesį, kad šią amžiaus grupę patenka vyresnieji visuomenės nariai, kurių išsilavinimo lygis buvo žemesnis (pvz., buvo didesnė dalis, turinčių pradinį išsilavinimą).

Kitose dviejose 3.3.5 lentelėje nurodomose amžiaus grupėse dalyvavimo rezultatų švietimo sistemoje Gini yra mažesnis ir jo skirtumai tarp amžiaus grupių labai nedideli. Tai galima paaiškinti buvusio laikotarpio švietimo sistemos ypatumais, kai vidurinio lygmens ugdymas buvo privalomas ir visuotinis, taigi šiuo atveju nelygybės formavime nebuvo tokio atotrūkio, o pagrindinis krūvis teko tik aukštesniajam ir aukštajam ugdymo lygiams.

Toliau bus taikoma *Gini koeficiento skaidymo metodika*, kurios rezultatas leidžia įvertinti tarpgrupinį ir kiekvienos grupės indėlį į bendrą nelygybę arba bendrą Gini. Skaidomos dviejų amžiaus grupių Gini vertės: vyresnių nei 15 metų ir 25-45 metų. Pasirenkamos grupės, svarbios socialinio teisingumo vertinimui: vyrai/moterys; gyvenantys mieste/kaime ir skurstantys/neskurstantys.

Naudosime Mesa (2007) taikytą skaidymo metodiką:

$$EL = G_1 (\mu_1/\mu) E_1 + G_2 (\mu_2/\mu) E_2 + E_b,$$

kur G_k , μ_k ir E_k parodo k-tosios grupės išsilavinimo Gini, vidutinį mokymosi metų skaičių (mūsų atveju bus vidutinis nedalyvavimo švietimo sistemoje skaičius) ir tos grupės žmonių dalį populiacijoje. E_b yra likutinis ir atspindi tarpgrupinį nelygybės laipsnį bendrame Gini koeficiente. Nurodytoje formulėje turime 1-os ir 2-os grupių įnašo vertę, apibūdinamą per Gini, išsilavinimo metų vidurkio santykį su populiacijos vidurkiu bei šių grupių santykinį svorį.

Kaip matome iš 3.3.6 lentelės, per trejus pastaruosius metus didžiausią dalyvavimo rezultatų švietimo sistemoje lygį formuoja moterys, miesto ir neskurstantys gyventojai. Tačiau čia reikėtų nepamiršti Gini skaidymo metodo ypatumų: indėlis į bendrą nelygybę priklauso nuo trijų sudedamųjų dalių: nelygybės grupėje, jos dalyvavimo švietimo sistemoje vidurkio santykio su visuomenės santykiu bei *grupės dydžio*. Taigi šiuo atveju, tai, kad miesto ir neskurstančiųjų indėlis į nelygybę yra didesnis, visų pirma yra labai sąlygojama šių grupių skaitlingumo priešingos analizėje grupės atžvilgiu. Pavyzdžiui, kaimo gyventojai sudaro tik

apie trečdalį visų gyventojų, o skurstantieji nesiekia net penktadalio. Todėl žemiau esančioje lentelėje Gini kaimo – miesto grupėse ir skurstančių neskurstančių grupėje yra perskaičiuotas įvertinant grupės dydžių skirtumus (lentelėje *Italic* pažymėta perskaičiuotas pagal grupės dydį Gini).

3.3.6 lentelė. Švietimo rezultatų nelygybė socialinėse grupėse (Gini skaidymas)

	2006			2007			2008		
Grupė	Vyrai	Moterys	E _b	Vyrai	Moterys	E _b	Vyrai	Moterys	E _b
15 + metų	0,16	0,22	0,01	0,16	0,22	0,01	0,169	0,23	0,001
25- 45 metų	0,122	0,119	0,005	0,12	0,12	0,01	0,133	0,136	0,001
Grupė	Miesto g.	Kaimo g.	E _b	Miesto g.	Kaimo g.	E _b	Miesto g.	Kaimo g.	E _b
15 + metų	0,255	0,109	0,026	0,25	0,11	0,03	0,271	0,112	0,017
<i>Gini</i>	<i>0,339</i>	<i>0,449</i>	-	<i>0,327</i>	<i>0,45</i>	-	<i>0,365</i>	<i>0,442</i>	-
25- 45 metų	0,159	0,066	0,021	0,17	0,06	0,02	0,192	0,07	0,008
<i>Gini</i>	<i>0,211</i>	<i>0,271</i>	-	<i>0,219</i>	<i>0,243</i>	-	<i>0,255</i>	<i>0,288</i>	-
Grupė	Skursta	Neskursta	E _b	Skursta	Neskursta	E _b	Skursta	Neskursta	E _b
15 + metų	0,043	0,337	0,01	0,04	0,34	0,01	0,045	0,343	0,012
<i>Gini</i>	<i>0,342</i>	<i>0,387</i>	-	<i>0,335</i>	<i>0,385</i>	-	<i>0,373</i>	<i>0,391</i>	-
25- 45 metų	0,039	0,188	0,019	0,20	0,03	0,02	0,037	0,22	0,013
<i>Gini</i>	<i>0,25</i>	<i>0,224</i>	-	<i>0,228</i>	<i>0,232</i>	-	<i>0,253</i>	<i>0,258</i>	-

* Pastaba: 2008 m. skurdo riba 497,4 Lt; 2007m. – 405 Lt; 2006 m. -315 Lt. Skurdo riba apskaičiuojama atitinkamų metų piniginių disponuojamų pajamų medianos 60 proc. E_b – tarpgrupinė nelygybė. Grupės nedalyvavimo lygis- μ_k/μ .

Žemiau esančiose lentelėse pateikiami socialinio teisingumo indeksų, kaip siūlomų rodiklių, trumpas aprašymas.

3.3.7 lentelė. Socialinio teisingumo indeksai ikimokykliniame ugdyje, viduriniame išsilavinime ir aukštajame moksle

Rodiklių grupės pavadinimas	Rodiklių sritis	Rodikliai
III. Švietimo rezultatų rodikliai – atspindi dalyvavimo atitinkamame švietimo lygmenyje lygį.	Lygios galimybės, prieinamumas, kompensavimas	III. LG,PR,KO.1. Socialinio teisingumo indeksas ikimokykliniame ugdyje. III. LG,PR,KO.2. Socialinio teisingumo indeksas viduriniame mokyme. III. LG,PR,KO.3. Socialinio teisingumo indeksas aukštajame moksle.
IV.Švietimo pasekmių rodikliai – atspindi socialinius, ekonominius, institucinius švietimo rezultatų padarinius.		IV.1. Gini indeksas švietime

3.3.8 lentelė. Rodiklių paskirtis, duomenų gavimo būdai, šaltiniai ir kai kurie duomenų rinkimo ypatumai

Rodikliai	Rodiklių paskirtis, duomenų gavimo būdai, šaltiniai ir kai kurie duomenų rinkimo ypatumai
Socialinio teisingumo indeksas ikimokykliniame ugdyme	Rodiklis atspindi, kiek galimybėms naudotis ikimokyklinio ugdymo paslaugomis įtakos turi vaiko šeimos gyvenamoji vieta, pajamos, ar šeimoje yra vaikų iki 1 metų amžiaus, namų ūkio (šeimos) tipas, šeimoje esančių narių neįgalumas. Kuo indekso reikšmė didesnė, tuo minėtų faktorių įtaka mažiau pasireiškia, t.y., pvz., vaikų darželio lankymo neapsprendžia, ar vaiko šeima gyvena mieste ar kaime, ar tėvai turtingi ar skurdžiai gyvenantys ir t.t., o lemia šeimos pasirinkimas. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos Departamento Namų ūkių biudžetų tyrimo duomenys. Stebimas socialinio teisingumo ikimokykliniame ugdyme indekso pokytis. Galima stebėti indekso skirtumus tarp įvairių grupių, pavyzdžiui, tarp namų ūkių, gyvenančių mieste ir kaime. Didesnė indekso reikšmė reiškia didesnę socialinį teisingumą. Skaičiavimo periodiškumas – priklausomai nuo Statistikos departamento atliekamų namų ūkių biudžetų tyrimų periodiškumo. (arba pagal poreikį).
Socialinio teisingumo indeksas viduriniame mokyje	Rodiklis atspindi, kiek 16-18 metų amžiaus jaunuolio tolimesnį mokymąsi arba pasitraukimą iš švietimo sistemos lemia namų ūkio, kuriame jis gyvena gyvenamoji vieta, skurdas, šeimoje esančių vaikų skaičius, namų ūkio (šeimos) tipas, šeimoje esančių narių neįgalumas, ar namuose yra žmonių, turinčių aukštąjį išsilavinimą. Kuo indekso reikšmė didesnė, tuo minėtų faktorių įtaka mažiau pasireiškia, t.y., pvz. jaunuolio tolimesnio dalyvavimo švietimo sistemoje mažiau veikia šeimos pajamų lygis ar tėvų išsilavinimas. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos Departamento Namų ūkių biudžetų tyrimo duomenys. Stebimas socialinio teisingumo viduriniame mokyje indekso pokytis. Galima stebėti indekso skirtumus tarp įvairių grupių, pavyzdžiui, tarp asmenų, gyvenančių mieste ir kaime. Didesnė indekso reikšmė reiškia didesnę socialinį teisingumą. Skaičiavimo periodiškumas – priklausomai nuo Statistikos departamento atliekamų namų ūkių biudžetų tyrimų periodiškumo. (arba pagal poreikį).
Socialinio teisingumo indeksas aukštojo mokslo studijose	Rodiklis atspindi, kiek 19-24 metų amžiaus asmenų dalyvavimą aukštojo mokslo studijose lemia asmens lytis, neįgalumas, šeimos skurdas, šeimoje esančių vaikų skaičius, ar namų ūkyje yra turinčių aukštąjį išsilavinimą. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos Departamento Namų ūkių biudžetų tyrimo duomenys. Stebimas socialinio teisingumo indekso aukštojo mokslo studijose pokytis. Galima stebėti indekso skirtumus tarp įvairių grupių, pavyzdžiui, tarp vyrų ir moterų. Didesnė indekso reikšmė reiškia didesnę socialinį teisingumą. Skaičiavimo periodiškumas – priklausomai nuo Statistikos departamento atliekamų namų ūkių biudžetų tyrimų periodiškumo. (arba pagal poreikį).

Rodikliai	Rodiklių paskirtis, duomenų gavimo būdai, šaltiniai ir kai kurie duomenų rinkimo ypatumai
Gini indeksas švietime	Rodiklis atspindi tam tikro amžiaus visuomenės dalies (mūsų pasirinktu atveju buvo analizuojamos dvi grupės: <i>15 metų ir vyresni asmenys</i> ir kita grupė- <i>25-45 metų asmenys</i>) pasiskirstymą pagal išsilavinimą (imant ISCED I-V lygmenis). T.y. Gini indeksas atspindi šio amžiaus visuomenės dalies diferenciaciją (nelygybę) pagal turimą aukščiausią išsilavinimą. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos Departamento Namų ūkių biudžetų tyrimo duomenys. Stebimas Gini indekso švietime pokytis. Didesnė Gini indekso reikšmė reiškia didesnę nelygybę. Skaičiavimo periodiškumas – priklausomai nuo Statistikos departamento atliekamų namų ūkių biudžetų tyrimų periodiškumo. (arba pagal poreikį).

3.4. Paprastieji statistiniai rodikliai socialinio teisingumo vertinimui

Indeksų pagalba mes galime stebėti pasiekimus arba pokyčius visumoje, tačiau kas tuos pokyčius lėmė ar įtakoją galime spręsti ar interpretuoti tik analizuodami indeksų skaičiavimui taikytų rodiklių reikšmes, jų pokyčius, taip pat papildomai pasitelkti kitus švietimo stebėsenos rodiklius.³⁷ Todėl šiame skyrelyje pateikiamas rodiklių sąrašas (lentelės), kokius rodiklius reikėtų analizuoti, siekiant kuo pilniau interpretuoti ir vertinti gautus socialinio teisingumo indeksus atskiruose švietimo lygmenyse.

Reikia pažymėti, kad rodiklių sąrašai sudaryti orientuojantis į dabar prieinamus rodiklius Statistikos departamento, Švietimo ir mokslo ministerijos, tarptautinių periodinių tyrimų pateikiamų rezultatų pagrindu. Tačiau pateikiami ir kai kurie rodikliai, kurie būtų labai svarbūs socialinio teisingumo vertinimui, tačiau dabar nėra prieinamos informacijos jiems paskaičiuoti (šie rodikliai lentelėse pažymėti *Italic* šriftu).

Kai kalbame apie socialinio teisingumo vertinimą remiantis (naudojant) statistinius rodiklius, turime galvoje dvi rodiklių grupes: ***viena grupė*** – rodikliai, tiesiogiai atspindintys socialinį teisingumą (pvz., vaikų, lankančių vaikų darželius dalis, lyginant su visais ikimokyklinio amžiaus vaikais, matematikos rezultatų skirtumai tarp mieste ir kaime gyvenančių vaikų, vaikų, iš skurdžiai gyvenančių šeimų dalis, galėjusi dalyvauti vasaros stovyklose ir t.t.); ***antra grupė*** – rodikliai, kurie leidžia vertinti tik socialinio teisingumo pokyčius, dinamiką tam tikru periodu, pvz., per metus (kaip anai, *vienam mokiniui tenkanti lėšų suma per metus* gali būti kaip socialinio teisingumo rodiklis, jeigu vertinsime šio rodiklio pokyčius). T.y. lėšų vienam mokiniui padidėjimas leidžia traktuoti šį rodiklį kaip švietimo paslaugų prieinamumo didėjimo ar mažėjimo rodiklį.³⁸ Neabejotina, kad socialinio teisingumo pokyčių vertinimui visada yra tinkami ir pirmos grupės rodikliai.

Kiekvieno švietimo lygmens rodiklių lentelėje pateikiamas rodiklių sąrašas (santykiniais ar absoliučiais dydžiais):

- pagal rodiklio sritį (*švietimo kontekstas – švietimo procesas – švietimo rezultatai – švietimo pasekmės, atitinkamai žymint I,II,III,IV*);
- kiekvienoje srityje (išskyrus konteksto) nurodomas rodiklio priskyrimas socialinio teisingumo dimensijai (kokį socialinio teisingumo principą rodiklis atstovauja, t.y. lygių galimybių (žymimas LG), prieinamumo (žymimas PR), pasirinkimo įvairovės (žymimas PA) ir kompensavimo (žymimas KO). Kai

³⁷ *Guide to the analyses and use of Household Survey and Census Education data*. FASAF, UNESCO, USAID, UNICEF, 2004.). P. 14.

³⁸ Pateiktose rodiklių lentelėse šie rodikliai pažymėti žvaigždute (*).

kurie rodikliai gali būti interpretuojami pagal du teisingumo principus (pvz., lygių galimybių ir prieinamumo);

- Kiekvienos srities rodikliai yra atskirai numeruojami.

PAVYZDYS: Rodiklio žymėjimas **II.LG.1.** reiškia, kad socialinio teisingumo švietime rodiklis priklauso *švietimo proceso* rodiklių grupei ir atspindi lygių galimybių principą.

3.4.1. Paprastieji statistiniai rodikliai socialinio teisingumo vertinimui ikimokykliniame ugdyme

Socialiniam teisingumui labai svarbi yra dalyvavimo ikimokykliniame ugdyme aprėptis, nes, kaip rodo atliekami tyrimai, tai labai glaudžiai siejasi su vaiko tolimesnėmis lygiomis galimybėmis visoje švietimo sistemoje. Todėl šios aprėpties didinimas turi būti remiamas pakankamais resursais (išlaidos ikimokykliniam ugdymui nuo BVP, išlaidos vienam vaikui) ir pakankamai išvystytu paslaugų tinklu (įstaigų skaičius ir kt. susiję su tuo rodikliai), taip pat papildomais resursais ir paslaugomis tų socialinių grupių vaikams ar šeimoms, kurios turi (gali turėti) šių paslaugų prieinamumo apribojimų (dėl savo gyvenamos vietos, specialiųjų poreikių, tėvų materialinės padėties ir t.t.). Siekiant pasirinkimo įvairovės, SOTE būtų svarbūs rodikliai apie vaikų ikimokyklinio ugdymo įstaigų pasirinkimo galimybes pagal ugdymo kalbas, ugdymo formas ir kt. įvairovę.

3.4.1.1 lentelė. Socialinio teisingumo rodikliai ikimokykliniame ugdyme³⁹

Rodiklių grupė	Rodiklių sritis	Rodikliai
I. Švietimo konteksto (gali būti socialinio, kultūrinio, politinio) rodikliai – atspindi situaciją, kuri gali turėti įtakos socialinio teisingumo rodiklių pokyčiams šiame lygmenyje ar yra svarbūs šių rodiklių interpretavimui.		I.1. Ikimokyklinio amžiaus vaikų skaičius (iš viso, mieste, kaime). I.2. 0-6 metų amžiaus vaikai, pirmą kartą pripažinti neįgaliaisiais, taip pat nustatyta turinčių specialiųjų poreikių (viso, mieste, kaime). I.3. Išlaidos ikimokykliniam ugdymui procentais nuo BVP.
II. Švietimo proceso rodikliai – atspindi sąlygas, kuriomis vyksta ikimokyklinio ugdymo paslaugų organizavimas ir teikimas.	II.LG. Lygių galimybių principą atspindintys rodikliai.	II.LG.1. Nelygybė tarp savivaldybių pagal vienam priešmokyklinio ugdymo programos mokiniui tenkančių lėšų sumą (skirtumas tarp daugiausia ir mažiausia lėšų skiriančių savivaldybių, proc.).
	II.PR. Prieinamumo principą atspindintys rodikliai.	I. PR.1. Ikimokyklinio ugdymo paslaugas teikiančių įstaigų skaičius (iš viso, mieste, kaime) (lyginant su I.1. rodiklio pokyčiais). II.PR.2. Vienam ikimokyklinio ugdymo programos mokiniui tenkanti lėšų suma (tūkst. Lt).* II.PR.3. Lėšos, tenkančios vienam ikimokyklinio ugdymo asmeniui, palyginti su BVP 1 gyventojui, proc.*

³⁹ Pažymėjimas žvaigždute reiškia, kad SOTE vertinimui šis rodiklis turi būti lyginamas su ankstesniais metais.

Rodiklių grupė	Rodiklių sritis	Rodikliai
	II.PA. Pasirinkimo įvairovę atspindintys rodikliai.	II.PA.1. Nevalstybine (ne lietuvių) kalba auklėjančių ikimokyklinio ugdymo įstaigų skaičius (lyginant su gyventojų tautinės sudėties pokyčiais).* <i>II.PA.2. Ar yra vaikų darželių pagal taikomas ugdymo programas įvairovė, kaip ji keičiasi, į kokiais grupes orientuojasi.</i>
	II.KO. Kompensavimo principą atspindintys rodikliai.	II.KO.1. (LG) Specialiosios paskirties ikimokyklinio ugdymo įstaigų skaičius (lyginant su I.2 rodiklio pokyčiais).
III. Švietimo rezultatų rodikliai—atspindi dalyvavimo ikimokykliniame ugdyme lygį.	III.LG. Lygių galimybių principą atspindintys rodikliai.	III.LG.1. Mokymosi aprėptis – ikimokyklinis ugdymas (bruto, neto). Miestas, kaimas. III.LG.2. Specialiosios paskirties ikimokyklinio ugdymo įstaigas lankančių vaikų dalis mieste ir kaime (lyginant su I.2 rodiklio pokyčiais).* <i>III.LG.3. Specialiųjų poreikių turinčių vaikų dalis bendroje ikimokyklinio ugdymo įstaigose (lyginimas su III.KO.2 rodiklio pokyčiais). *</i>
	III.PR. Prieinamumo principą atspindintys rodikliai.	III.PR.1. 1-6 metų vaikai, dalyvaujantys ikimokykliniame ugdyme, lyginant su bendru to amžiaus vaikų skaičiumi (proc.) (iš viso, mieste, kaime). III.PR.2. 3-6 metų vaikai, dalyvaujantys ikimokykliniame ugdyme, lyginant su bendru to amžiaus vaikų skaičiumi (proc.) (iš viso, mieste, kaime).
	III.PA. Pasirinkimo įvairovę atspindintys rodikliai.	III.PA.1. Kitomis (ne lietuvių kalba) auklėjamų vaikų dalis ikimokyklinio ugdymo įstaigose (lyginant su gyventojų tautinės sudėties pokyčiais).*
	III.KO. Kompensavimo principą atspindintys rodikliai.	III.KO.1. Vienam specialiajam pedagogui vidutiniškai teko vaikų ikimokyklinio ugdymo įstaigose (iš viso, mieste, kaime). III.KO.2. Specialiosios paskirties ikimokyklinio ugdymo įstaigose specialiųjų poreikių turinčių vaikų dalis (lyginant su I.2 rodiklio pokyčiais). III.KO.3. (LG) 1–6 metų vaikus auginančių ir švietimo pagalbą gaunančių šeimų dalis (proc.).
IV. Švietimo pasekmių rodiklių grupė – atspindi socialinius, ekonominius, institucinius ikimokyklinio ugdymo rezultatų padarinius.		<i>IV.1. Nedirbančių, ikimokyklinio amžiaus vaikus auginančių moterų dalis mieste ir kaime. (kiek tai įtakoja vaikų ikimokyklinio ugdymo įstaigų prieinamumas- moterų apklausa.)</i>
		<i>IV.2. Ar yra galimybė rinktis įvairias vaiko ikimokyklinio ugdymo programas- nuomonių tyrimas.</i>
		<i>IV.3. Specialių poreikių vaikų turinčių ir nedirbančių moterų dalis, lyginant su neturinčiomis vaikų su spec. poreikiais.</i>

3.4.1.2 lentelė. Socialinio teisingumo rodiklių ikimokykliniame ugdyme paskirtis, duomenų gavimo būdai, šaltiniai, duomenų rinkimo ypatumai

Rodikliai	Rodiklių paskirtis, duomenų gavimo būdai, šaltiniai ir kai kurie duomenų rinkimo ypatumai
I.1. Ikimokyklinio amžiaus vaikų skaičius (iš viso, mieste, kaime).	Tai svarbus demografinis konteksto rodiklis, kuris rodo ikimokyklinio amžiaus vaikų skaičių iš viso šalyje, mieste ir kaime ir yra svarbu į šį rodiklį atsižvelgti, analizuojant daugelį socialinio teisingumo rodiklių, pvz. vertinant išlaidų ikimokykliniam ugdymui didėjimą arba mažėjimą. Duomenis teikia Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimas ikimokyklinio amžiaus vaikų skaičiaus iš viso šalyje, mieste ir kaime, skaičiaus pokytis (didėjimas-mažėjimas). Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
I. 2. 0-6 metų amžiaus vaikai, pirmą kartą pripažinti neįgaliaisiais (iš viso, mieste, kaime).	Rodiklis rodo, kiek 0-6 metų amžiaus vaikų kasmet yra pripažįstami neįgaliais iš viso šalyje, mieste ir kaime, todėl svarbus skaičiuojant vaikų su specialiaisiais poreikiais aprūpinimo ikimokyklinio ugdymo paslaugomis rodiklius. Duomenis teikia Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas. Stebimas 0-6 metų amžiaus vaikų, pirmą kartą pripažintų neįgaliais, skaičiaus iš viso šalyje, mieste ir kaime pokytis (didėjimas-mažėjimas). Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
I.3. Išlaidos ikimokykliniam ugdymui procentais nuo BVP.	Rodiklis rodo, kiek valstybei yra svarbus ikimokyklinis ugdymas. Galima palyginti su BVP augimo pokyčiais, kitų šalių rodikliais. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimi valstybės išlaidų ikimokykliniam ugdymui pokyčiai (didėjimas-mažėjimas). Skaičiavimo periodiškumas – kasmet.
II.LG.1. Nelygė tarp savivaldybių pagal vienam priešmokyklinio ugdymo programos mokiniui tenkančių lėšų sumos (skirtumas tarp daugiausia ir mažiausia lėšų skiriančių savivaldybių, proc.).	Rodiklis atspindi skirtumą tarp daugiausiai ir mažiausiai lėšų vienam priešmokyklinio ugdymo programos mokiniui skiriančių savivaldybių. Rodiklis atspindi lygių galimybių principą geografiniu požiūriu. Duomenų šaltinis – ITC Švietimo valdymo informacinė sistema savivaldybių švietimo stebėsenos rodikliai. Stebimas skirtumo tarp daugiausiai ir mažiausiai lėšų vienam priešmokyklinio ugdymo programos mokiniui skiriančių savivaldybių pokytis (didėjimas-mažėjimas). Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
II.PR. 1. Ikimokyklinio ugdymo paslaugas teikiančių įstaigų skaičius (iš viso, mieste, kaime). (lyginant su I.1. rodiklio pokyčiais).	Rodo ikimokyklinio ugdymo įstaigų paslaugų prieinamumą visos šalies mastu, mieste ir kaime. Duomenis teikia Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas. Stebimi ikimokyklinio ugdymo paslaugų prieinamumo pokyčiai (didėjimas-mažėjimas), atsižvelgiant į gyvenamąją vietą – mieste ar kaime. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
II.PR.2. Vienam ikimokyklinio ugdymo programos mokiniui tenkanti lėšų suma (tūkst. Lt).*	Rodiklis rodo, kiek lėšų valstybė skiria vienam ikimokyklinio ugdymo programos mokiniui. Skiriamos lėšos atspindi ikimokyklinio ugdymo įstaigų paslaugų prieinamumą (finansiniu požiūriu). Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimas vienam ikimokyklinio ugdymo programos mokiniui tenkančios lėšų sumos pokytis (didėjimas-mažėjimas). Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).

Rodikliai	Rodiklių paskirtis, duomenų gavimo būdai, šaltiniai ir kai kurie duomenų rinkimo ypatumai
II.PR.3. Lėšos, tenkančios vienam ikimokyklinio ugdymo asmeniui, palyginti su BVP 1 gyventojui, proc.*	Rodiklis atspindi ikimokyklinio ugdymo finansavimo ir šalies ekonomikos augimo tempų netolygumus. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimas vienam ikimokyklinio ugdymo asmeniui tenkančių lėšų, palyginti su BVP vienam gyventojui, pokytis (didėjimas-mažėjimas). Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
II.PA.1. Nevalstybine (ne lietuvių) kalba auklėjančių ikimokyklinio ugdymo įstaigų skaičiaus (lyginant su gyventojų tautinės sudėties pokyčiais).*	Rodiklis rodo, kaip keičiasi nevalstybine (ne lietuvių) kalba auklėjančių ikimokyklinio ugdymo įstaigų skaičius. Taigi rodiklis atspindi galimybę pasirinkti ikimokyklinio ugdymo įstaigą pagal kalbą. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – pagal poreikį.
II.PA.2. Ar yra vaikų darželių pagal taikomas ugdymo programas įvairovė, kaip ji keičiasi, į kokias grupes orientuojasi.	Rodiklis atspindi galimybių pasirinkti darželį su skirtingomis ugdymo programomis įvairovę. Duomenų šaltinis: Švietimo ir mokslo ministerijos duomenys. Stebimas darželių, kur taikomos alternatyvios ugdymo programos, skaičiaus pokytis. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – pagal poreikį.
II.KO.1.(LG) Specialiosios paskirties ikimokyklinio ugdymo įstaigų skaičius. (lyginant su I.2 rodiklio pokyčiais).	Rodiklis atspindi kompensavimo švietime principą ir rodo, kiek šalyje yra įsteigta specialiosios paskirties ikimokyklinio ugdymo įstaigų. Šis rodiklis analizuojamas būtent kaip negalios kompensavimo rodiklis (neįgalūs vaikai turi galimybę gauti ugdymo paslaugas). Tačiau šis rodiklis turėtų būti komentuojamas, įvertinant galimybes šalyje neįgaliesiems vaikams gauti šias paslaugas, integruojant juos į bendro pobūdžio ikimokyklinio ugdymo įstaigas. Kol tokios galimybės nesukurtos, šio rodiklio didėjimas vertintinas teigiamai. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimas specialiosios paskirties ikimokyklinio ugdymo įstaigų skaičiaus pokytis, lyginant su neįgalių vaikų skaičiaus pokyčiu. Skaičiavimo periodiškumas – pagal poreikį.
III.LG.1. Mokymosi aprėptis – ikimokyklinis ugdymas iš viso, mieste ir kaime (bruto, neto).	Rodiklis rodo ikimokyklinio amžiaus vaikų dalyvavimo švietimo procesuose mastą. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimas ikimokyklinio amžiaus vaikų, dalyvaujančių švietimo procesuose, bruto ir neto dalies pokytis. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – pagal poreikį.
III.LG.2. Specialiųjų poreikių turinčių vaikų dalis bendroje ikimokyklinio ugdymo įstaigose mieste ir kaime . *	Rodiklis atspindi vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, integracijos lygį į bendras ikimokyklinio ugdymo įstaigas. Duomenys šiuo metu nėra renkami. Siūloma stebėti specialiųjų poreikių turinčių vaikų skaičiaus pokyčius bendruose ikimokyklinio ugdymo įstaigose. Skaičiavimo periodiškumas – pagal poreikį.

Rodikliai	Rodiklių paskirtis, duomenų gavimo būdai, šaltiniai ir kai kurie duomenų rinkimo ypatumai
III.PR.1. 1-6 metų vaikai, dalyvaujantys ikimokykliniame ugdyme, lyginant su bendru to amžiaus vaikų skaičiumi (proc.) (iš viso, mieste, kaime).	Rodiklis rodo 1–6 metų švietimo įstaigose ugdomų vaikų skaičiaus ir to paties amžiaus gyventojų skaičiaus santykį, išreikštą procentais, iš viso šalyje, mieste ir kaime. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“ ir ITC Švietimo valdymo informacinė sistema. Stebimas 1-6 metų švietimo įstaigose ugdomų vaikų skaičiaus ir to paties amžiaus gyventojų skaičiaus santykio, išreikšto procentais, pokytis visoje šalyje, mieste ir kaime. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – pagal poreikį.
III.PR.2. 3-6 metų vaikai, dalyvaujantys ikimokykliniame ugdyme, lyginant su bendru to amžiaus vaikų skaičiumi (proc.) (iš viso, mieste, kaime).	Rodiklis rodo 3–6 metų švietimo įstaigose ugdomų vaikų skaičiaus ir to paties amžiaus gyventojų skaičiaus santykį, išreikštą procentais, iš viso šalyje, mieste ir kaime. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimas 3-6 metų švietimo įstaigose ugdomų vaikų skaičiaus ir to paties amžiaus gyventojų skaičiaus santykio, išreikšto procentais, pokytis visoje šalyje, mieste ir kaime. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – pagal poreikį.
III.PA.1. Kitomis (ne lietuvių kalba) auklėjamų vaikų dalis ikimokyklinio ugdymo įstaigose (lyginant su gyventojų tautinės sudėties pokyčiais).*	Rodo, kaip tenkinami ikimokyklinio amžiaus tautinių mažumų specifiniai ugdymosi poreikiai, susiję su gimtosios kalbos mokymusi bei vartojimu. Taigi rodiklis atspindi galimybę pasirinkti ikimokyklinio ugdymo įstaigą pagal kalbą. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimas kitomis (ne lietuvių kalba) auklėjamų vaikų dalies ikimokyklinio ugdymo įstaigose pokytis (didėjimas-mažėjimas). Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – pagal poreikį.
III.KO.1. Vienam specialiajam pedagogui vidutiniškai teko vaikų ikimokyklinio ugdymo įstaigose (iš viso, mieste, kaime).	Rodiklis rodo specialiajam pedagogui ikimokyklinio ugdymo įstaigoje tenkančių krūvį visoje šalyje, mieste ir kaime. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimas vienam specialiajam pedagogui tenkančių vaikų ikimokyklinio ugdymo įstaigose skaičiaus pokytis visoje šalyje, mieste ir kaime. Šiuo atveju didėjimas vertinamas neigiamai, o mažėjimas – teigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – pagal poreikį.
III.KO.2. Specialiosios paskirties ikimokyklinio ugdymo įstaigas lankančių vaikų skaičius iš viso, mieste, kaime (lyginant su 1.2. rodiklio pokyčiais).	Rodiklis atspindi kompensavimo švietime principą ir rodo, kiek šalyje yra vaikų, lankančių specialiosios paskirties ikimokyklinio ugdymo įstaigas, santykiyje su atitinkamo amžiaus vaikais, pirmą kartą pripažintais neįgaliaisiais. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimas specialių poreikių turinčių vaikų, lankančių specialiosios paskirties ikimokyklinio ugdymo įstaigas, skaičiaus pokytis. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – pagal poreikį.

Rodikliai	Rodiklių paskirtis, duomenų gavimo būdai, šaltiniai ir kai kurie duomenų rinkimo ypatumai
III.KO.3. (LG) 1–6 metų vaikus auginančių ir švietimo pagalbą gaunančių šeimų dalis (proc.).	Rodiklis rodo šeimoms, namuose auginančioms ikimokyklinio amžiaus vaikus, teikiamos švietimo pagalbos mastą, atskleidžia šeimų, auginančių ikimokyklinio amžiaus vaikus, poreikį švietimo pagalbai. Duomenų šaltinis – ITC Švietimo valdymo informacinė sistema savivaldybių švietimo stebėsenos rodikliai. Stebimas 1-6 metų amžiaus vaikus auginančių ir švietimo pagalbą gaunančių šeimų dalies (proc.) pokytis (didėjimas-mažėjimas). Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – pagal poreikį.
IV.1. Nedirbančių, ikimokyklinio amžiaus vaikus auginančių moterų nuomonė apie ikimokyklinio ugdymo įstaigų prieinamumo svarbą jų galimybėms įsidarbinti (mieste ir kaime).	Rodiklis netiesiogiai rodo nedarbo priežastis ikimokyklinio amžiaus vaikus auginančių moterų tarpe. Duomenys šiuo metu nėra renkami. Siūloma atlikti periodines nedirbančių, ikimokyklinio amžiaus vaikus auginančių moterų apklausas. Apklausų periodiškumas – pagal poreikį.
IV.2. 1-6 metų specialių poreikių vaikų turinčių ir nedirbančių moterų dalis, lyginant su nedirbančiųjų dalimi tarp turinčių atitinkamo amžiaus vaikų be specialių poreikių.	Rodiklis atspindi galimybių įsidarbinti skirtumus tarp moterų, turinčių ikimokyklinio amžiaus vaikų su specialiaisiais poreikiais ir be specialiųjų poreikių. Duomenys šiuo metu nėra renkami. Stebimas nedirbančių moterų santykio pokytis tarp tų kurie turi 1-6 metų vaikų su specialiaisiais poreikiais ir be specialiųjų poreikių. Šiuo atveju didėjimas vertinamas neigiamai, o mažėjimas teigiamai. Apklausų periodiškumas pagal poreikį.
IV.3. Pasitikėjimo lygis ikimokyklinio ugdymo sistema tarp tėvų iš įvairių socialinių sluoksnių, mieste ir kaime.	Rodiklis rodo pasitikėjimo ikimokyklinio ugdymo sistema lygio skirtumus tarp tėvų iš įvairių socialinių sluoksnių, mieste ir kaime. Nepasitikėjimas ikimokyklinio amžiaus sistema gali lemti nepasitikėjimą kitų pakopų švietimo sistema, bei kitomis institucijomis. Duomenys šiuo metu nėra renkami. Siūloma atlikti periodines ikimokyklinio amžiaus vaikų tėvų apklausas. Apklausų periodiškumas – pagal poreikį.

3.4.2. Paprastieji statistiniai rodikliai socialinio teisingumo vertinimui vidurinio išsilavinimo lygmenyje (ISCED 1+2+3)

Atsižvelgiant į šio lygmens vyraujančią socialinio teisingumo diskursą ES šalyse 3.4.2.1 lentelėje pateikiami rodiklių, atspindinčių įvairias socialinio teisingumo dimensijas vidurinio išsilavinimo lygmenyje, sąrašas. Šiame lygmenyje ypatingai svarbu, kad siekiant pagrindinio ar vidurinio išsilavinimo aprėpties būtų suteikiama papildoma pagalba vaikams, turintiems sunkumų (dėl gabumų stokos, negalios, spec. poreikių ir kt.). T.y., kad vaikai galėtų mokytis bent iki 16 metų arba pagal galimybes įgyti bent pagrindinį išsilavinimą. Taip pat svarbu, kad šiame lygmenyje vaikai turėtų lygias galimybes įgyti geros kokybės vidurinį išsilavinimą. Svarbiausi įgyti gebėjimai tiesiogiai išreiškiami per pažangumo rodiklius, todėl nenuostabu, kad ES nuo seno vykdo pažangumo rodiklių stebėseną. PISA tyrime 2006 metais dalyvavo ir Lietuva. Esminiai įgūdžiai bei gebėjimai labiausiai išreiškiami šiais rodikliais: penkiolikmečių pažangumo vidurkis lietuvių kalbos mokėjimo srityje (skaitymas); penkiolikmečių pasiekimo vidurkis matematikos mokslų srityje; penkiolikmečių pažangumo vidurkis gamtos mokslų bei kompiuterinių įgūdžių srityje.

Tokie rodikliai kaip „8–24 metų jaunimo, kuris nėra įgijęs vidurinio išsilavinimo ir nesimoko formaliojo švietimo sistemoje dalis“ bei „7–16 metų vaikų, nesimokančių pagal

privalomojo ugdymo programos dalis“ ypač svarbūs, nes jie apima tokias SOTE sritis kaip prieinamumas bei lygios galimybės. Šio teisingumo stoka lemia socialinės atskirties, integracijos į darbo rinką problemų užuomazgas. Gyventojų mokymosi aprėptis bei bent pagrindinį ir vidurinį išsilavinimą įgijusių asmenų dalis taip pat atskleidžia socialinį teisingumą lygių galimybių, prieinamumo aspektais.

Išlaidos, tenkančios vienam mokiniui, mokinių ir mokytojų santykis atskleidžia mokymo kokybę, taigi lemia tolimesnį dalyvavimo švietimo sistemoje prieinamumą bei lygių galimybių lygį atskirų socialinių grupių vaikams. Tuo tarpu nemokamas maitinimas mokyklose, mokinių su specialiais poreikiais mokymosi aprėptis atspindi kompensavimo lygį, siekiant užtikrinti lygias galimybes ar švietimo paslaugų geresnį prieinamumą tam tikrų socialinių grupių vaikams.

Svarbūs rodikliai SOTE vertinimui yra dalyvavimo vidurinio lavinimo sistemoje aprėptis ir rezultatai etninių grupių, kilmės požiūriu (lygių galimybių principo įgyvendinimas). Kaip buvo minėta pirmojo tyrimo etapo ataskaitoje, mūsų analizuotose šalyse (Švedijoje, Škotijoje, Vokietijoje, Estijoje, Slovėnijoje) renkami rodikliai apie imigrantų mokymosi kokybę bei sąlygas. Lietuvoje kol kas tokie duomenys nėra sistemiškai renkami, todėl nėra galimybių vykdyti tokių rodiklių stebėseną bei analizę socialinio teisingumo kontekste.

3.4.2.1 lentelė. Socialinio teisingumo rodikliai vidurinio išsilavinimo (ISCED 1+2+3) lygmenyse

Rodiklių grupės pavadinimas	Rodiklių sritis	Rodikliai
I. Švietimo konteksto (socialinio, demografinio) rodikliai – atspindi situaciją, kuri gali turėti įtakos socialinio teisingumo rodiklių šiame lygmenyje pokyčiams ar yra svarbūs rodiklių interpretavimui.		I.1. Valstybės ir savivaldybių biudžetų išlaidos bendrajam lavinimui, kaip dalis nuo BVP proc. I.2. 7-18 metų vaikų skaičius (iš viso; mieste, kaime) I.3. <i>Specialiųjų poreikių turinčių 7-16 m. amžiaus vaikų skaičius.</i>
II. Švietimo procesas- atspindi sąlygas, kuriomis vyksta švietimo procesas- paslaugų organizavimas ir teikimas.	II.LG. Lygių galimybių principą atspindintys rodikliai.	II. LG.1. (PR, PA) 1-3 lygmens mokyklų skaičius iš viso, mieste, kaime; pasiskirstymas pagal tipus mieste, kaime (atsižvelgiant į I.2 rodiklį ir jo pokyčius).*
	II.PR. Prieinamumo principą atspindintys rodikliai.	II.PR.1. Vienam besimokančiam vidurinio mokymo lygmenyje teko lėšų . * II.PR.2. Mokinių ir mokytojų skaičiaus santykis šiame lygmenyje.* Taip pat žr. II. LG.1.
	II.PA. Pasirinkimo įvairovę atspindintys rodikliai.	II.PA.1. Ar kaime gyvenantys turi galimybę lankyti meno mokyklas, suaugusiųjų mokyklas (gali būti gyventojų apklausų duomenys). Taip pat žr. II. LG.1.
	II.KO. Kompensavimo principą atspindintys rodikliai.	II.KO.1. 7-17 m. specialiųjų poreikių turinčių mokinių dalis, lyginant su visais specialiųjų poreikių turinčiais mokyklinio amžiaus vaikais, proc. (t.y. kokia dalis mokosi). II.KO.2. (PR) Nemokamai maitinamų mokinių, besimokančių pagal bendrojo lavinimo programas, dalis bendrame mokinių, besimokančių pagal šias programas, skaičiuje (proc.)

Rodiklių grupės pavadinimas	Rodiklių sritis	Rodikliai
III. Švietimo rezultatai - atspindi dalyvavimo švietimo sistemoje lygį, to dalyvavimo rezultatus	III.LG. Lygių galimybių principą atspindintys rodikliai.	III.LG.1. Mokinių skaitymo rezultatų pasiskirstymas ir vidurkis pagal OECD PISA tyrimų skalę iš viso miestas/kaimas vyrai/moterys III.LG.2. Mokinių matematikos rezultatų pasiskirstymas ir vidurkis pagal OECD PISA tyrimų skalę iš viso miestas/kaimas vyrai/moterys III.LG.3. Mokinių gamtos mokslų rezultatų pasiskirstymas ir vidurkis pagal OECD PISA tyrimų skalę iš viso miestas/kaimas vyrai/moterys III.LG.4. Mokinių, po vidurinio ugdymo programos išlaikančių kompiuterinio raštingumo įskaitą, dalis, lyginant su visais vidurinio ugdymo programą baigusiais (proc.)
	III.PR. Prieinamumo principą atspindintys rodikliai.	III.PR.1. Bent pagrindinį išsilavinimą įgijusių 18 metų asmenų dalis (%) iš viso miestas/kaimas vyrai/moterys III.PR.2. Bent vidurinį išsilavinimą įgijusių 20-24 metų asmenų dalis (%) iš viso miestas/kaimas vyrai/moterys
	III.PA. Pasirinkimo įvairovę atspindintys rodikliai.	III. PA. 1. Nevalstybine (ne lietuvių) kalba besimokančių dieninių bendrojo lavinimo mokyklų mokinių dalis (%) (įvertinant atitinkamo amžiaus gyventojų etninės sudėties pokyčius).
	III.KO. Kompensavimo principą atspindintys rodikliai.	III.KO.1. Specialių poreikių turinčių asmenų (iki 21 metų) mokymosi aprėptis.
IV. Švietimo pasekmių rodiklių grupė – atspindi socialinius, ekonominius, institucinius švietimo nelygybių padarinius.		IV.1. Nedarbo lygis tarp turinčių vidurinį ir tarp turinčių žemesnį išsilavinimą. IV.2. Socialinių pašalpų gavėjų dalis tarp turinčių vidurinį ir tarp turinčių žemesnį išsilavinimą.

3.4.2.2 lentelė. Socialinio teisingumo rodiklių vidurinio išsilavinimo lygmenyje paskirtis, duomenų gavimo būdai, šaltiniai, duomenų rinkimo ypatumai⁴⁰

Rodikliai	Rodiklių paskirtis, duomenų gavimo būdai, šaltiniai ir kai kurie duomenų rinkimo ypatumai
I.1. Valstybės ir savivaldybių biudžetų išlaidos bendrajam lavinimui, kaip dalis nuo BVP proc.	Tai svarbus socialinio-ekonominio konteksto rodiklis, kuris rodo kokia dalis valstybės ir savivaldybių išlaidų yra skiriama viduriniam išsilavinimui. Duomenis teikia Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas. Kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimi pokyčiai (didėjimas-mažėjimas). Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet.
I.2. 7-18 metų vaikų skaičius (iš viso, mieste, kaime)	Rodiklis rodo, kiek 7-18 metų amžiaus vaikų kasmet lanko mokyklas. Rodiklis rodo prieinamumą. Duomenis teikia Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas. Kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet.
I.3. Specialiųjų poreikių turinčių 7-16 metų amžiaus vaikų skaičius.	Rodiklis rodo, kiek yra mokyklinio amžiaus vaikų, turinčių specialiųjų poreikių. Duomenų šaltinis: Švietimo ir mokslo ministerijos duomenys. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet.
II. LG.1. (PR, PA) 1-3 lygmens mokyklų skaičius iš viso, mieste, kaime; pasiskirstymas pagal tipus mieste, kaime (atsižvelgiant į I.2 rodiklį ir jo pokyčius).*	Rodiklis rodo 1-3 lygmens mokyklų skaičių dinamiką šalyje, miestuose ir kaimuose. Jis atspindi mokyklų prieinamumą ir pasirinkimo galimybes. Duomenų šaltinis: Švietimo ir mokslo ministerijos duomenys. Stebimi pokyčiai (didėjimas-mažėjimas). Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Vertinant reikia atsižvelgti į I.2. rodiklį. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet.
II.PR.1. Vienam besimokančiam vidurinio mokymo lygmenyje teko lėšų.*	Rodiklis atspindi viduriniam mokymui skirtą finansavimą santykyje su besimokančių asmenų skaičiumi. Tai vidurinio mokymo prieinamumą atspindintis rodiklis. Duomenų šaltinis: Švietimo ir mokslo ministerijos duomenys. Stebimi vienam besimokančiam vidurinio mokymo lygmenyje tenkančių lėšų pokyčiai. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet.
II.PR.2. Mokinių ir mokytojų skaičiaus santykis šiame lygmenyje.* Taip pat žr. II. LG.1.	Atspindi mokymosi sąlygų kokybę, galimybę įvertinti individualius besimokančiųjų poreikius. Duomenis teikia Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas. Kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. ITC Švietimo valdymo informacinė sistema. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet.
II.PA.1. Ar kaime gyvenantys turi galimybę lankyti meno mokyklas, suaugusiųjų mokyklas (gali būti gyventojų apklausų duomenys). Taip pat žr. II. LG.1.	Rodo pasirinkimo galimybes vidurinio mokymo lygmenyje visos šalies mastu, mieste ir kaime. Duomenis teikia Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas. Kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimi pokyčiai (didėjimas-mažėjimas). Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet.

⁴⁰ Šaltiniai: Švietimas 2007. Statistikos departamentas. Vilnius, 2007,2008; Valstybės švietimo stebėsenos rodikliai. ITC Švietimo valdymo informacinė sistema. Prieiga per internetą: <http://www.svis.smm.lt/>. ; Statistikos departamentas. Statistika (duomenų bazės). Rodiklių duomenų bazė. Gyventojai ir socialinė statistika. Prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280>; ŠMM duomenys: http://www.aikos.smm.lt/aikos/Statistika/kaitIr4_9.html. 2009-12-05.

Rodikliai	Rodiklių paskirtis, duomenų gavimo būdai, šaltiniai ir kai kurie duomenų rinkimo ypatumai
II.KO.1. 7-17 m. specialiųjų poreikių turinčių mokinių dalis, lyginant su visais specialiųjų poreikių turinčiais mokyklinio amžiaus vaikais, proc.	Rodiklis rodo 7-17 m. specialiųjų poreikių turinčių mokinių dalį tarp visų to paties amžiaus specialiųjų poreikių turinčių vaikų. Rodiklis atspindi kompensavimo principą. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento duomenys. Stebimi pokyčiai (didėjimas-mažėjimas). Šiuo atveju didėjimas vertinamas neigiamai, o mažėjimas – teigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet.
II.KO.2. (PR) Nemokamai maitinamų mokinių, besimokančių pagal bendrojo lavinimo programas, dalis bendrame mokinių, besimokančių pagal šias programas, skaičiuje (proc.)	Nemokamai maitinamų mokinių dalis rodo valstybės paramos socialinės rizikos šeimoms mastą, taip pat netiesiogiai rodo, kokios sąlygos sudaromos socialinės rizikos šeimų vaikams pasinaudoti konstitucine teise mokytis ir įgyti išsilavinimą. Duomenų šaltinis – ITC Švietimo valdymo informacinė sistema savivaldybių švietimo stebėsenos rodikliai. Stebimas išlaidų nemokamam maitinimui pokyčiai (didėjimas-mažėjimas). Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet.
III.LG.1. Mokinių skaitymo rezultatų pasiskirstymas ir vidurkis pagal OECD PISA tyrimų skalę iš viso miestas/kaimas vyrai/moterys	Rodiklis rodo Lietuvos mokinių, dalyvavusių tarptautiniame OECD PISA tyrime, skaitymo rezultatų pasiskirstymą ir vidurkį lyginant su kitų šalių, dalyvaujančių OECD PISA tyrimuose, mokinių skaitymo rezultatais. Rodiklis svarbus atskleidžiant lygias galimybes ateityje. Duomenų šaltinis – ITC Švietimo valdymo informacinė sistema savivaldybių švietimo stebėsenos rodikliai. Stebimas rodiklio pokytis. Didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kas trys metai (jei bus ir toliau dalyvaujama tyrimuose).
III.LG.2. Mokinių matematikos rezultatų pasiskirstymas ir vidurkis pagal OECD PISA tyrimų skalę iš viso miestas/kaimas vyrai/moterys	Rodiklis rodo Lietuvos mokinių, dalyvavusių tarptautiniame OECD PISA tyrime, matematikos rezultatų pasiskirstymą ir vidurkį lyginant su kitų šalių, dalyvaujančių OECD PISA tyrimuose, mokinių skaitymo rezultatais. Rodiklis svarbus atskleidžiant lygias galimybes ateityje. Duomenų šaltinis – ITC Švietimo valdymo informacinė sistema savivaldybių švietimo stebėsenos rodikliai. Stebimas rodiklio pokytis. Didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kas trys metai (jei bus dalyvaujama tyrimuose).
III.LG.3. Mokinių gamtos mokslų rezultatų pasiskirstymas ir vidurkis pagal OECD PISA tyrimų skalę iš viso miestas/kaimas vyrai/moterys	Rodiklis rodo Lietuvos mokinių, dalyvavusių tarptautiniame OECD PISA tyrime, gamtos mokslų rezultatų pasiskirstymą ir vidurkį lyginant su kitų šalių, dalyvaujančių OECD PISA tyrimuose, mokinių skaitymo rezultatais. Rodiklis svarbus atskleidžiant lygias galimybes ateityje. Duomenų šaltinis – ITC Švietimo valdymo informacinė sistema savivaldybių švietimo stebėsenos rodikliai. Stebimas rodiklio pokytis. Didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kas trys metai (jei bus dalyvaujama tyrimuose).

Rodikliai	Rodiklių paskirtis, duomenų gavimo būdai, šaltiniai ir kai kurie duomenų rinkimo ypatumai
III.LG.4. Mokinių, po vidurinio ugdymo programos išlaikančių kompiuterinio raštingumo įskaitą, dalis, lyginant su visais vidurinio ugdymo programą baigusiais (proc.)	Rodiklis rodo kompiuterinio raštingumo įskaitą išlaikiusių mokinių dalį bendrojo lavinimo mokykloje ir pačių mokinių pastangas žinių visuomenės kūrimo kontekste, taip pat netiesiogiai padeda planuoti mokyklų aprūpinimo kompiuterine technika lėšas ir informatikos mokytojų kvalifikacijos tobulinimo programoms skiriamas lėšas, prognozuoti jaunimo kompiuterinių gebėjimų lygį. Tai svarbus lygių galimybių principo įgyvendinimą atskleidžiantis rodiklis. Duomenų šaltinis – ITC Švietimo valdymo informacinė sistema savivaldybių švietimo stebėsenos rodikliai. Stebimas rodiklio didėjimas-mažėjimas. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet.
III.PR.1. Bent pagrindinį išsilavinimą įgijusių 18 metų asmenų dalis (%) iš viso miestas/kaimas vyrai/moterys	Rodiklis rodo švietimo sistemos veiksmingumą, prieinamumą ir lygių galimybių švietime užtikrinimą. Duomenų šaltinis – ITC Švietimo valdymo informacinė sistema savivaldybių švietimo stebėsenos rodikliai. Stebimas rodiklio didėjimas-mažėjimas. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kas penki metai.
III.PR.2. Bent vidurinį išsilavinimą įgijusių 20-24 metų asmenų dalis (%) iš viso miestas/kaimas vyrai/moterys	Rodiklis rodo švietimo sistemos efektyvumą, prieinamumą ir lygių galimybių švietime užtikrinimą. Duomenų šaltinis – ITC Švietimo valdymo informacinė sistema savivaldybių švietimo stebėsenos rodikliai. Stebimas rodiklio didėjimas-mažėjimas. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kas penki metai.
III. PA. Nevalstybine (ne lietuvių) kalba besimokančių dieninių bendrojo lavinimo mokyklų mokinių dalis (%) (įvertinant atitinkamo amžiaus gyventojų etninės sudėties pokyčius)	Rodo, kaip tenkinami mokyklinio amžiaus tautinių mažumų specifiniai ugdymosi poreikiai, susiję su gimtosios kalbos mokymusi bei vartojimu. Lyginant su atitinkamo amžiaus tautinių mažumų gyventojų skaičiumi rodo, kokia dalis tautinių mažumų pasinaudoja Lietuvos Respublikos įstatymuose apibrėžtomis galimybėmis mokytis gimtąja kalba, gimtosios kalbos ir puoselėti tautinę tapatybę. Duomenų šaltinis – ITC Švietimo valdymo informacinė sistema savivaldybių švietimo stebėsenos rodikliai. Stebimas rodiklio didėjimas-mažėjimas. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet.
III.KO.1. Specialių poreikių turinčių asmenų (iki 21 metų) mokymosi aprėptis.	Specialiųjų poreikių asmenų, besimokančių ugdymo įstaigose, dalis rodo valstybės pajėgumą teikti švietimo paslaugas specialiųjų poreikių turintiems asmenims. Duomenų šaltinis – ITC Švietimo valdymo informacinė sistema savivaldybių švietimo stebėsenos rodikliai. Stebimas rodiklio didėjimas-mažėjimas. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet.
IV.1. Nedarbo lygis tarp turinčių vidurinį ir tarp turinčių žemesnį išsilavinimą.	Rodiklis atspindi nedarbo lygio skirtumus tarp turinčių ir neįgijusių vidurinio išsilavinimo asmenų. Duomenų šaltinis – Statistikos departamento, Darbo biržos rodikliai apie bedarbių pasiskirstymą pagal turimą išsilavinimą. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet.
IV.2. Socialinių pašalpų gavėjų dalis tarp turinčių vidurinį ir tarp turinčių žemesnį išsilavinimą	Rodiklis atspindi, kokia dalis socialinių pašalpų gavėjų turi, o kokia nėra įgijusi vidurinio išsilavinimo. Duomenų šaltinis – Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos SPISS duomenų bazė. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet.

3.4.3. Paprastieji statistiniai rodikliai socialinio teisingumo vertinimui ISCED 4,5,6 lygmenyse

Lietuvos socialinio teisingumo aukštojo mokslo lygmenyje stebėsenai ir matavimui parenkami rodikliai atsižvelgiant į ES patirtį, bet taip pat ir į Lietuvos situaciją ir problemas. Lietuvoje, švietimo sistemos tampa vis labiau liberalios, vis didesnis dėmesys skiriamas pažeidžiamoms grupėms, jų socialinės atskirties nuo aukštojo mokslo sumažinimui.

Socialinio teisingumo padėtį aukštojo mokslo lygmenyje puikiai atspindi gyventojų mokymosi aprėptis (bruto-neto), viešosios išlaidos aukštajam mokslui (absoliučia suma ir kaip BVP dalis), taip pat rodikliai apie neįgalių studentų skaičių, studentų, gaunančių socialinę stipendiją dalis. Pasirinkimo įvairovę atspindi studijuojančių savo lėšomis dalies augimas, aukštųjų mokyklų studentų, studijuojančių gamtos, technikos ir taikomuosius mokslus dalis palyginti su visų studentų skaičiumi. Pastarasis rodiklis atspindi ir nediskriminavimo principą, nes dažnai tam tikros lyties, amžiaus ar etninės grupės individai yra linkę pasirinkti studijuojamus dalykus, kurie gali būti primesti jiems visuomenėje vyraujančių stereotipų bei normų dėka. Lietuvos studentų pasirinkimo galimybes atspindi ir galimybės stažuotis užsienyje, nes šis rodiklis tampa vis aktualesnis švietimui tampa ne tik nacionalinės valstybės, bet ir globalios visuomenės dalimi. Lyčių lygybę atspindi studijuojančių vyrų ir moterų skaičiaus santykis, moterų dalis universitetinėse studijose ar doktorantūroje.

3.4.3.1 lentelė. Socialinio teisingumo rodikliai aukštajame moksle (ISCED 4+5+6 lygmenyse)⁴¹

Rodiklių grupės pavadinimas	Rodiklių sritis	Rodikliai
I. Švietimo konteksto (socialinio, kultūrinio ir politinio) rodikliai – atspindi situaciją, kuri gali turėti įtakos šio lygmens socialinio teisingumo rodiklių pokyčiams ar yra svarbūs rodiklių interpretavimui.		I.1. Universitetų skaičius (valstybinių ir nevalstybinių). I.2 Lėšos, tenkančios vienam studijuojančiam asmeniui, palyginti su BVP 1 gyventojui, proc.
II. Švietimo proceso rodiklių grupė – atspindi sąlygas, kuriomis vyksta aukštojo mokslo paslaugų organizavimas ir teikimas.	II.LG. Lygių galimybių principą atspindintys rodikliai.	II. LG.1. (PR). Savo lėšomis studijuojančių universitetų ir kolegijų studentų dalis, proc. (bakalauro pakopa, magistro pakopa). II.LG.2. Aukštųjų mokyklų išlaidos aplinkos pritaikymui specialiesiems poreikiams. II.LG.3. Nelietuvių kalba mokymas baigusių kolegijų ir universitetų studentų dalis

⁴¹ Švietimas 2007. Statistikos departamentas. Vilnius, 2008; Valstybės švietimo stebėsenos rodikliai. ITC Švietimo valdymo informacinė sistema. Prieiga per internetą: <http://www.svis.smm.lt/>.
Statistikos departamentas. Statistika (duomenų bazės). Rodiklių duomenų bazė. Gyventojai ir socialinė statistika. Prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280>.
ŠMM duomenys: http://www.aikos.smm.lt/aikos/Statistika/kaitIr4_9.html.

Rodiklių grupės pavadinimas	Rodiklių sritis	Rodikliai
	II.PR. Prieinamumo principą atspindintys rodikliai.	II.PR.1. Vienam besimokančiam aukštesniojo ir aukštojo mokslo studijose asmeniui teko lėšų (tūkst. Lt). II.PR.2. 100 studentų tenka kompiuterių, skirtų mokymuisi (kolegijose, universitetuose). II.PR.3. Studentų, užsienio piliečių Lietuvos universitetuose, dalis, lyginant su kitų šalių atitinkamais rodikliais.
	II.PA. Pasirinkimo įvairovę atspindintys rodikliai.	II.PA.2. (PR) Aukštųjų mokyklų, turinčių nuotolinio mokymo klases, skaičius.
	II.KO. Kompensavimo principą atspindintys rodikliai.	II.KO.1. Gaunančių stipendiją dalis, proc. (kolegijose, universitetuose). II. KO.2. Kolegijos, universitetų studentų, gaunančių socialinę stipendiją dalis, proc. nuo visų gaunamų stipendijų. II.KO. 3. 1000-čiui studentų aukštajame moksle tenka darbuotojų, teikiančių pedagoginę, sveikatos ir socialinę pagalbą, proc.
III. Švietimo rezultatų rodiklių grupė – atspindi dalyvavimo švietimo sistemoje lygį, to dalyvavimo rezultatus.	III.LG. Lygių galimybių principą atspindintys rodikliai.	III.LG.1. (PR) Studentų su negalia dalis kolegijose, universitetuose, proc. * III. LG.2. Moterų, studijuojančių doktorantūroje dalis.
	III.PR. Prieinamumo principą atspindintys rodikliai.	III.PR. 1. Mokymosi aprėptis 5,6,7 lygmenyse, bruto, neto.*
	III.PA. Pasirinkimo įvairovę atspindintys rodikliai.	III.PA.1. Aukštųjų mokyklų studentų, studijuojančių gamtos, technikos ir taikomuosius mokslus dalis palyginti su visų studentų skaičiumi, proc. III.PA.2. Stažavosi užsienyje studentų dalis (proc.) nuo visų studijuojančių. III.PA.3. Mobilijų studentų dalis, proc. nuo visų studentų.
	III.KO. Kompensavimo principą atspindintys rodikliai.	<i>III.KO.1. Neigalių studentų, gaunančių specialią pagalbą studijoms dalis, lyginant su visais studijuojančiais neigaliais studentais.</i>
IV.Švietimo pasekmių rodiklių grupė – atspindi socialinius, ekonominius, institucinius švietimo nelygybių padarinius (kai kuriuos šių rodiklių galime traktuoti ir kaip švietimo konteksto rodiklius).		IV.1. 1000 25-64 m. amžiaus gyventojų tenka asmenų su aukštuoju išsilavinimu. IV. 2. Moterų, turinčių mokslų daktaro laipsnį dalis, proc. lyginant su visų mokslo daktarų skaičiumi. IV.3. Bedarbių, turinčių ir neturinčių aukštojo išsilavinimo, skaičiaus santykis. IV.4. Neigaliųjų, turinčių aukštąjį išsilavinimą dalis, proc. , lyginant su bendrai aukštąjį išsilavinimą turinčių dalimi.

3.4.3.2 lentelė. Socialinio teisingumo rodiklių aukštajame moksle paskirtis, duomenų gavimo būdai, šaltiniai, duomenų rinkimo ypatumai

Rodikliai	Rodiklių paskirtis, duomenų gavimo būdai, šaltiniai ir kai kurie duomenų rinkimo ypatumai
I.1. Universitetų skaičius (valstybinių ir nevalstybinių).	Valstybinių ir nevalstybinių universitetų skaičius (vienetais). Rodo valstybinių ir nevalstybinių universitetų prieinamumą šalyje. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimas valstybinių ir nevalstybinių universitetų skaičiaus pokytis šalyje (didėjimas-mažėjimas). Skaičiavimo periodiškumas – pagal poreikį.
I.2. Lėšos, tenkančios vienam studijuojančiam asmeniui, palyginti su BVP 1 gyventojui, proc.	Rodo, kiek lėšų valstybė skiria vienam asmeniui aukštesniosiose ar aukštojo mokslo studijose, palyginti su BVP, tenkančiu vienam gyventojui. Rodiklis atspindi prieinamumo principą švietime. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimas valstybės skiriamų lėšų pokytis (didėjimas-mažėjimas). Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
II. LG.1. (PR). Savo lėšomis studijuojančių universitetų ir kolegijų studentų dalis, proc. (bakalauro pakopa, magistro pakopa).	Rodo universitetų ir kolegijų studentų, studijuojančių savo lėšomis, dalį (proc.). Šis rodiklis atspindi tiek prieinamumo, tiek pasirinkimo įvairovės principus švietime. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimas studentų, studijuojančių savo lėšomis, dalies pokytis (didėjimas-mažėjimas). Prieinamumo principo prasme didėjimas vertinamas neigiamai, o mažėjimas – teigiamai. Pasirinkimo įvairovės prasme – priešingai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
II.LG.2. Aukštųjų mokyklų išlaidos aplinkos pritaikymui specialiesiems poreikiams.	Atspindi lygių galimybių principo įgyvendinimo mastus per aukštųjų mokyklų aplinkos pritaikymą žmonėms su specialiaisiais poreikiais. Duomenų šaltinis- tokius duomenis galėtų rinkti Statistikos departamentas iš aukštųjų mokyklų ir kitų tokią informaciją galinčių pateikti institucijų. Stebimi aukštųjų mokyklų išlaidų aplinkos pritaikymo specialiesiems poreikiams pokyčiai. Didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
II.PR.1. Vienam besimokančiam aukštesniojo ir aukštojo mokslo studijose asmeniui teko lėšų (tūkst. Lt).	Rodo, kokia lėšų suma (tūkst. Lt) tenka vienam asmeniui, besimokančiam aukštesniojo ir aukštojo mokslo studijose. Rodiklis atspindi prieinamumo principą švietime. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimas lėšų, tenkančių vienam asmeniui, besimokančiam aukštesniojo ir aukštojo mokslo studijose, pokytis (didėjimas-mažėjimas). Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
II.PR.2. 100 studentų tenka kompiuterių, skirtų mokymuisi (kolegijose, universitetuose).	Rodiklis atspindi vieną iš aukštojo mokslo prieinamumo aspektų. Duomenų šaltinis- tokius duomenis galėtų rinkti Statistikos departamentas iš aukštųjų mokyklų ir kitų tokią informaciją galinčių pateikti institucijų. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
II.PR.3. Studentų, užsienio piliečių, Lietuvos universitetuose dalis, lyginant su kitų šalių atitinkamais rodikliais.	Atspindi galimybes studijuoti kitų šalių piliečiams Lietuvoje. Duomenų šaltinis- Statistikos departamentas, Eorostat duomenys. Didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).

Rodikliai	Rodiklių paskirtis, duomenų gavimo būdai, šaltiniai ir kai kurie duomenų rinkimo ypatumai
II.PA.2. (PR) Aukštųjų mokyklų, turinčių nuotolinio mokymo klases, skaičius.	Aukštųjų mokyklų, turinčių nuotolinio mokymo klases, skaičius (vienetais). Šis rodiklis atspindi tiek prieinamumo, tiek pasirinkimo įvairovės principus švietime, mat atskleidžia studentų galimybes pasirinkti nuotolinio mokymo studijas. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimas aukštųjų mokyklų, turinčių nuotolinio mokymo klases, skaičiaus pokytis (didėjimas-mažėjimas). Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
II.KO.1. Gaunančių stipendiją dalis, proc. (kolegijose, universitetuose).	Rodo, kokia dalis (proc.) asmenų, studijuojančių kolegijose ir universitetuose, gauna stipendiją (t.y. studentų dalis be gaunančių našlaičio, socialinę ar įmonės stipendiją). Rodiklis atspindi kompensavimo principą švietime. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimas kolegijose ir universitetuose stipendiją gaunančių asmenų dalies pokytis (didėjimas-mažėjimas). Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
II. KO.2. Kolegijos, universitetų studentų, gaunančių socialinę stipendiją dalis, proc. nuo visų gaunamų stipendijų.	Rodo, kokia dalis (proc.) kolegijos studentų gauna socialinę stipendiją. Rodiklis atspindi kompensavimo principą švietime. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimas kolegijose socialinę stipendiją gaunančių asmenų dalies pokytis (didėjimas-mažėjimas). Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
II.KO. 3. 1000-čiui studentų aukštajame moksle tenka darbuotojų, teikiančių pedagoginę, sveikatos ir socialinę pagalbą, proc.	Rodiklis atspindi kompensavimo principą, kadangi rodo, kiek aukštojo mokslo lygmenyje yra žmogiškųjų resursų pedagoginės, sveikatos ir socialinės pagalbos teikimui. Duomenų šaltinis: Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
III.LG.1. Studentų su negalia dalis kolegijose, universitetuose, proc.*	Rodiklis atspindi lygių galimybių principą švietime, mat atskleidžia studentų su negalia dalyvavimo mastą aukštojo mokslo sistemoje. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento Rodiklių duomenų bazė. Stebimas studentų su negalia kolegijose ir universitetuose skaičiaus pokytis (didėjimas-mažėjimas). Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
III.LG.2. Moterų, studijuojančių doktorantūroje dalis.	Rodo, kokia moterų dalis (proc.) studijuoja doktorantūroje. Rodiklis atspindi moterų ir vyrų lygias galimybes švietime. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimas moterų, studijuojančių doktorantūroje, dalies pokytis (didėjimas-mažėjimas). Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
III.PR. 1. Mokymosi aprėptis 5,6,7 lygmenyse, bruto, neto.*	Rodiklis atspindi prieinamumo principą aukštojo mokslo sistemoje, nes rodo, kuri dalis atitinkamo amžiaus žmonių dalyvauja aukštojo mokslo studijose. Duomenų šaltinis: Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).

Rodikliai	Rodiklių paskirtis, duomenų gavimo būdai, šaltiniai ir kai kurie duomenų rinkimo ypatumai
III.PA.1. Aukštųjų mokyklų studentų, studijuojančių gamtos, technikos ir taikomojus mokslus, dalis palyginti su visų studentų skaičiumi, proc.	Rodo, kokia dalis (proc.) aukštųjų mokyklų studentų, palyginti su visų studentų skaičiumi, studijuoja gamtos, technikos ir taikomojus mokslus. Rodiklis atspindi pasirinkimo galimybes studentams renkant studijų kryptis. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimas aukštųjų mokyklų studentų, studijuojančių gamtos, technikos ir taikomojus mokslus, dalies, palyginti su visų studentų skaičiumi, pokytis (didėjimas-mažėjimas). Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
III.PA.2. Stažavosi užsienyje studentų dalis (proc.) nuo visų studijuojančių.	Rodo, kokia dalis (proc.) studentų stažavosi užsienyje, palyginti su visų studijuojančių skaičiumi. Rodiklis atspindi studentų pasirinkimo galimybes studijuoti, įgyti žinių užsienio šalių universitetuose. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimas studentų, kurie stažavosi užsienyje, dalies pokytis (didėjimas-mažėjimas). Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
III.PA.3. Mobilių studentų dalis, proc. nuo visų studentų.	Rodiklis atspindi pasirinkimo įvairovės principą nes rodo studentų dalį, kurie išvyksta mokymosi tikslais iš Lietuvos arba atvyksta į Lietuvą. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimas mobilių studentų dalies pokytis. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
III.KO.1. <i>Neigalių studentų, gaunančių pagalbą specialiesiems poreikiams tenkinti dalis, lyginant su visais studijuojančiais neigaliais studentais.</i>	Rodiklis atspindi kompensavimo principą, nes rodo, kuriai neigaliųjų studentų daliai yra teikiama speciali pagalba. Duomenis galėtų rinkti Statistikos departamentas iš aukštųjų mokyklų. Stebimi neigaliųjų studentų, kuriems teikiama speciali pagalba, dalies pokyčiai. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
IV.1. 1000 25-64 m. amžiaus gyventojų tenka asmenų su aukštuoju išsilavinimu.	1000 25-64 m. amžiaus gyventojų tenkantis asmenų su aukštuoju išsilavinimu skaičius (vienetais). Rodiklis atspindi aukštojo mokslo prieinamumą šalyje. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebimas 1000 25-64 m. amžiaus gyventojų tenkančių asmenų su aukštuoju išsilavinimu skaičiaus pokytis (didėjimas-mažėjimas). Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
IV. 2. Moterų, turinčių mokslų daktaro laipsnį dalis, proc. lyginant su visų mokslo daktarų skaičiumi.	Rodo moterų mokslinės karjeros galimybes. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamento kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
IV.3. Bedarbių, turinčių ir neturinčių aukštojo išsilavinimo, skaičiaus santykis.	Rodo, kokia yra rizika tapti bedarbiu turint aukštąjį išsilavinimą ar jo neturint. Duomenų šaltinis – Respublikinės Darbo biržos duomenys. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).

Rodikliai	Rodiklių paskirtis, duomenų gavimo būdai, šaltiniai ir kai kurie duomenų rinkimo ypatumai
IV.4. Neįgaliųjų, turinčių aukštąjį išsilavinimą dalis, proc. lyginant su bendrai aukštąjį išsilavinimą turinčių dalimi.	Rodo neįgalių asmenų galimybes įgyti aukštąjį išsilavinimą. Duomenų šaltinis –Lietuvos Respublikos Statistikos departamento duomenys. Skaiciavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).

3.4.4. Paprastieji statistiniai rodikliai socialinio teisingumo vertinimui neformaliajame švietime ir ugdyme

Kaip buvo minėta, dėl duomenų stokos nepavyko paskaičiuoti socialinio teisingumo indekso neformaliajame suaugusių švietime ir vaikų ugdyme. Tačiau ateityje įtraukus keletą klausimų į namų ūkių biudžetų tyrimus apie neformalų švietimą ir ugdymą toks indeksas taip pat galėtų būti skaičiuojamas remiantis jau aptarta indeksų skaičiavimo metodika. Žemiau yra pateiktas rodiklių sąrašas.

3.4.4.1 lentelė. Socialinio teisingumo rodikliai suaugusiųjų neformaliajame švietime

Rodiklių grupės pavadinimas	Rodiklių sritis	Rodikliai
I. Švietimo konteksto (socialinio, kultūrinio ir politinio) rodikliai – atspindi situaciją, kuri gali turėti įtakos socialinio teisingumo rodiklių šiame lygmenyje pokyčiams.		I.1.Neformaliojo suaugusiųjų švietimo paslaugas teikiantys: viešosios nuosavybės ūkio subjektai; privačios nuosavybės ūkio subjektai. I.2. Neformaliojo suaugusiųjų švietimo mokyklų skaičius (viso, mieste, kaime). I.3. <i>Visuomenės požiūris į suaugusių neformalaus švietimo svarbą (anketinė apklausa)</i>
II. Švietimo proceso rodiklių grupė – atspindi sąlygas, kuriomis vyksta neformalaus švietimo paslaugų organizavimas ir teikimas.	II.LG. Lygių galimybių principą atspindintys rodikliai.	II.LG.1. Priežastys, trukdančios dalyvauti neformaliajame ugdyme (pagal tokius klausimus): a) Nebuvo poreikio mokytis: vyrai; moterys, turintys žemesnį išsilavinimą; b) Mokymasis per brangus: vyrai; moterys, turintys žemesnį išsilavinimą; c) Trukdė amžius ir sveikata: vyrai; moterys; turintys žemesnį išsilavinimą; amžiaus grupė 55-64; d) Užimtumas namie : vyrai; moterys;
	II.PR. Prieinamumo principą atspindintys rodikliai.	II.PR.1. Įmonių išlaidos testiniam profesiniam mokymui kaip bendros darbo jėgos dalis (%) II.PR.2. Darbo laikas (val.), praleistas profesinio mokymo kursuose, vienam dalyviui (iš viso, vyrai, moterys).
	II.PA. Pasirinkimo įvairovę atspindintys rodikliai.	<i>II.PA.1. Įtraukti papildomą klausimą į Suaugusiųjų švietimo tyrimo anketą (Kaip vertinate neformalaus švietimo programų įvairovę).</i>
	II.KO. Kompensavimo principą atspindintys rodikliai.	II.KO.1. (žr. II.LG.b) <i>Taip pat įtraukti papildomą klausimą į Suaugusiųjų švietimo tyrimo anketą (Ar mokytusi, jeigu nereikėtų mokėti).</i>

Rodiklių grupės pavadinimas	Rodiklių sritis	Rodikliai
III. Švietimo rezultatų rodikliai – atspindi dalyvavimo neformaliame švietime lygį.	III.LG. Lygių galimybių principą atspindintys rodikliai.	III.LG.(PR)1. Kursų dalyviai, palyginti su visais šalies dirbančiaisiais (%), iš viso; vyrai; moterys; III.LG.(PR)2. Mokymosi visą gyvenimą lygis ⁴² (%) Iš viso; miestas; kaimas III.LG.3. Mokosi savarankiškai (%), iš viso; vyrai; moterys
	III.PR. Prieinamumo principą atspindintys rodikliai.	III. PR.1. 25-64 m. amžiaus suaugusių gyventojų, dalyvavusių mokymuose 4 savaites prieš šį tyrimą, dalis. II. PR. (LG).2. Dalyvaujantys neformaliajame švietime pagal priežastis, palyginus su visais gyventojais (%) , lyginant kaimo ir miesto respondentų atsakymus. Taip pat žr. III.LG.1.
	III.PA. Pasirinkimo įvairovę atspindintys rodikliai.	III. PA.1. Kokios siūlomos neformalaus švietimo programos, jų įvairovė.
	III.KO. Kompensavimo principą atspindintys rodikliai.	III.KO.1. Kokia dalis neformalaus švietimo programų yra nemokamos arba dalinai subsidijuojamos darbdavių ar valstybės.
IV.Švietimo pasekmių rodiklių grupė – atspindi socialinius, ekonominius, institucinius neformalaus švietimo padarinius.		

3.4.4.2 lentelė. Socialinio teisingumo rodiklių suaugusiųjų neformaliame švietime paskirtis, duomenų gavimo būdai, šaltiniai ir kai kurie duomenų rinkimo ypatumai

Rodikliai	Rodiklių paskirtis, duomenų gavimo būdai, šaltiniai ir kai kurie duomenų rinkimo ypatumai
I.1.Neformaliojo suaugusiųjų švietimo paslaugas teikiantys: viešosios nuosavybės ūkio subjektai; privačios nuosavybės ūkio subjektai .	Paslaugų teikėjų tinklo išvystymą charakterizuojantis rodiklis. Duomenis teikia Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas. Kasmetiniai statistikos leidiniai „Švietimas“. Stebima tinklo išvystymo dinamika pagal nuosavybės rūšį. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaiciavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
I.2. Neformaliojo suaugusiųjų švietimo mokyklų skaičius (viso, mieste, kaime).	Neformaliojo suaugusiųjų švietimo mokyklų prieinamumą charakterizuojantis rodiklis. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos informacinė sistema Atvira informavimo, konsultavimo, orientavimo sistema (AIKOS). Stebima neformaliojo suaugusiųjų švietimo mokyklų skaičiaus dinamika. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaiciavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).

⁴²Mokymosi visą gyvenimą lygis- 25-64 m. amžiaus gyventojų, per keturias paskutines savaites dalyvavusių švietimo ir profesinio mokymo veikloje, dalis. www.stat.gov.lt

Rodikliai	Rodiklių paskirtis, duomenų gavimo būdai, šaltiniai ir kai kurie duomenų rinkimo ypatumai
I.3. Visuomenės požiūris į suaugusių neformalaus švietimo svarbą (anketinė apklausa)	Rodiklis atspindėtų visuomenės motyvaciją patiems dalyvauti ar palaikyti neformalaus švietimo idėjas bei veiklas. Atspindėtų dalyvavimo ar nedalyvavimo neformaliajame švietime kliuvinius. Duomenis būtų galima gauti specialaus tyrimo pagalba, pvz., panaudojant Omnibusą. Stebimas visuomenės požiūrio ir nedalyvavimo neformaliame švietime priežasčių pokyčiai. Skaičiavimo periodiškumas – kas 5 metai
II.LG.1. Priežastys, trukdančios dalyvauti neformaliajame ugdyme (pagal tokius klausimus): a) Nebuvo poreikio mokytis: vyrai; moterys, turintys žemesnį išsilavinimą; b) Mokymasis per brangus: vyrai; moterys, turintys žemesnį išsilavinimą; c) Trukdė amžius ir sveikata: vyrai; moterys; turintys žemesnį išsilavinimą; amžiaus grupė 55-64; d) Užimtumas namie : vyrai; moterys;	Rodiklis rodo nedalyvavimo neformaliajame ugdyme priežastis pagal socialines grupes, tarp vyrų ir moterų. Skirtumai tarp grupių atskleidžia nelygias galimybes dalyvauti neformaliajame ugdyme. Duomenis teikia Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas/ Suaugusiųjų švietimo tyrimas. Stebima nedalyvavimo priežasčių neformaliajame ugdyme pagal socialines grupes dinamika. Skaičiavimo periodiškumas – duomenys renkami kas 5 metai.
II.PR.1. Įmonių išlaidos tęstiniam profesiniam mokymui kaip bendros darbo jėgos dalis (%)	Rodiklis parodo prieinamumo principą prie tęstinio profesinio mokymosi, atsižvelgiant į darbdavių finansavimą. Duomenų šaltinis – Duomenis teikia Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas / Suaugusiųjų švietimo tyrimas. Stebima įmonių skiriamų išlaidų tęstiniam profesiniam mokymui lyginant su bendra darbo jėga dalies dinamika. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – Duomenys renkami kas 5 metai.
II.PR.2. Darbo laikas (val.), praleistas profesinio mokymo kursuose, vienam dalyviui (iš viso, vyrai, moterys).	Rodiklis parodo darbo laiką (val.), praleistą profesinio mokymo kursuose, vienam dalyviui. Rodiklis atskleidžia sąlygų turėjimą ar neturėjimą profesiskai tobulėti darbe - prieinamumą prie profesinio mokymo kursų darbo laiku, Duomenų šaltinis – Duomenis teikia Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas / Tęstinio profesinio mokymosi įmonėse tyrimas. Stebima darbo laiko praleisto profesinio mokymo kursuose dinamika pagal lytį. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – duomenys renkami kas 5 metai.

Rodikliai	Rodiklių paskirtis, duomenų gavimo būdai, šaltiniai ir kai kurie duomenų rinkimo ypatumai
III.LG.(PR)1. Kursų dalyviai, palyginti su visais šalies dirbančiaisiais (%) (iš viso, vyrai, moterys).	Rodiklis rodo testinio profesinio mokymosi prieinamumą tarp dirbančiųjų šalyje, vyrų ir moterų grupėse. Didesnė neformalaus mokymosi aprėptis rodytų didesnį prieinamumo lygį, lygios besimokančių proporcijos moterų ir vyrų tarpe – lygias galimybes. Duomenų šaltinis – duomenis teikia Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas / Testinio profesinio mokymosi įmonėse tyrimas. Stebima kursų dalyvių skaičiaus lyginant su visais šalies dirbančiaisiais dinamika pagal lytį. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – duomenys renkami kas 5 metai.
III.LG.(PR)2. Mokymosi visą gyvenimą lygis ⁴³ (%) (iš viso, mieste, kaime).	Rodiklis rodo neformalaus ugdymo prieinamumą 25-64 m. amžiaus gyventojų tarpe. Rodiklio skirtumai tarp miesto ir kaimo gyventojų atskleistų šioms grupėms sudarytų galimybių lygybę ar nelygybę. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas/Gyventojų užimtumo tyrimas. Stebima mokymosi visą gyvenimą lygio dinamika pagal gyvenamąją vietą. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet.
III.LG.3. Mokosi savarankiškai (%) (iš viso, vyrai, moterys)	Rodiklis atspindi galimybių lygybę savarankiškai mokytis pagal lytį. Duomenų šaltinis – Duomenis teikia Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas / Suaugusiųjų švietimo tyrimas. Stebima besimokančių savarankiškai dinamika pagal lytį. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – duomenys renkami kas 5 metai.
III. PR.1. 25-64 m. amžiaus suaugusių gyventojų, dalyvavusių mokymuose 4 savaites prieš šį tyrimą, dalis.	Rodiklis rodo neformalaus ugdymo prieinamumą 25-64 m. amžiaus gyventojų tarpe. Rodiklio skirtumai tarp miesto ir kaimo gyventojų atskleistų šioms grupėms sudarytų galimybių lygybę ar nelygybę. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas / Eurostato duomenų bazė. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet.
III.PR.(LG)2. Dalyvaujantys neformaliajame švietime pagal priežastis, palyginus su visais gyventojais (%), lyginant kaimo ir miesto respondentų atsakymus. Taip pat žr. III.LG.1.	Rodo dalyvavimo neformaliajame ugdyme priežastis pagal gyvenamąją vietą. Dalyvavimo priežasčių skirtumai gali atskleisti prieinamumo ir lygių galimybių problemas. Duomenis teikia Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas / Suaugusiųjų švietimo tyrimas. Stebima dalyvavimo neformaliajame ugdyme priežasčių pasiskirstymo dinamika tarp miesto ir kaimo. Skaičiavimo periodiškumas – duomenys renkami kas 5 metai.
III. PA.1. Kokios siūlomos neformalaus švietimo programos, jų įvairovė.	Pasinaudojant įvairiais šaltiniais, išanalizuoti tokių programų įvairovę. Neformalaus švietimo programų skaičiaus ir jų įvairovės didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kas 5 metai.
III.KO.1. Kokia dalis neformalaus švietimo programų yra nemokamos arba dalinai subsidijuojamos darbdavių ar valstybės.	Iš prieinamų šaltinių apibendrinti informaciją apie galimybes naudotis nemokamomis neformalaus švietimo paslaugomis. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kas 5 metai.

⁴³Mokymosi visą gyvenimą lygis- 25-64 m. amžiaus gyventojų, per keturias paskutines savaites dalyvavusių švietimo ir profesinio mokymo veikloje, dalis. www.stat.gov.lt

3.4.4.3 lentelė. Socialinio teisingumo rodikliai vaikų neformaliajame ugdyme

Rodiklių grupės pavadinimas	Rodiklių sritis	Rodikliai
I. Švietimo konteksto (socialinio, kultūrinio, politinio) rodikliai – atspindi situaciją, kuri gali turėti įtakos socialinio teisingumo rodiklių šiame lygmenyje pokyčiams.		
II. Švietimo proceso rodiklių grupė – atspindi sąlygas, kuriomis vyksta neformalaus ugdymo paslaugų organizavimas ir teikimas.	II.LG. Lygių galimybių principą atspindintys rodikliai.	II. LG.1. Vasaros stovykloms skirtų lėšų skirtumas tarp daugiausia ir mažiausia lėšų, tenkančių vienam atitinkamo amžiaus vaikui, skyrusių savivaldybių.
	II.PR. Prieinamumo principą atspindintys rodikliai.	II.PR.1. Neformaliojo vaikų švietimo mokyklų skaičius. I.PR.2. Veikiančių ūkio subjektų vaikų ir jaunimo papildomam ugdymui (viešosios ir privačios nuosavybės) skaičius. II.PR.3. Vasaros stovykloms skirta lėšų, tūkst. Lt (valstybės ir savivaldybių biudžetų). II.PR.4. Mokinių skaičius papildomo ugdymo įstaigose. II.PR.5. Neformaliai švietimui skiriama mokinio krepšelio dalis (proc.)*
	II.PA. Pasirinkimo įvairovę atspindintys rodikliai.	
	II.KO. Kompensavimo principą atspindintys rodikliai.	II.KO. 1. Neįgaliems vaikams skirtų neformalaus švietimo programos (galima bandyti analizuoti tokių programų skaičių, įvairovę savivaldybėse ir kt.)
III. Švietimo rezultatų rodikliai – atspindi dalyvavimo neformaliame švietime lygį.	III.LG. Lygių galimybių principą atspindintys rodikliai.	III.LG.1. Mokinių vasaros poilsio stovyklose stovyklavusių mažas pajamas turinčių šeimų vaikų dalis nuo viso mažas pajamas turinčių šeimų vaikų skaičiaus (proc.).
	III.PR. Prieinamumo principą atspindintys rodikliai.	III.PR.1. Mokinių vasaros poilsio stovyklose stovyklavusių vaikų dalis nuo viso atitinkamo amžiaus vaikų skaičiaus.
	III.PA. Pasirinkimo įvairovę atspindintys rodikliai.	
	III.KO. Kompensavimo principą atspindintys rodikliai.	
IV. Švietimo pasekmių rodiklių grupė – atspindi socialinius, ekonominius, institucinius neformalaus švietimo padarinius.		IV.1. Tėvų ir vaikų požiūris į vaikų popamokinės veiklos prieinamumą, pasirinkimo galimybes, kokybę.

3.4.4.4 lentelė. Socialinio teisingumo rodiklių vaikų neformaliajame ugdyme paskirtis, duomenų gavimo būdai, šaltiniai ir kai kurie duomenų rinkimo ypatumai

II. LG.1. Vasaros stovykloms skirtų lėšų skirtumas tarp daugiausia ir mažiausia lėšų, tenkančių vienam atitinkamo amžiaus vaikui, skyrusių savivaldybių .	Rodiklis atskleidžia galimybių lygybę tarp vaikų, gyvenančių skirtingose savivaldybėse. Vasaros stovyklų finansavimo skirtumai, ypač lyginant mažiausiai ir daugiausiai tam lėšų skiriančias savivaldybes, atspindi vaikų galimybes gauti atitinkamas paslaugas ir jų kokybę. Duomenų šaltinis - Švietimo ir mokslo ministerijos duomenys. Šiuo atveju didėjimas vertinamas neigiamai, o mažėjimas – teigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
II.PR.1. Neformaliojo vaikų švietimo mokyklų skaičius.	Neformaliojo vaikų švietimo mokyklų prieinamumą charakterizuojantis rodiklis. Duomenų šaltinis – Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos informacinė sistema Atvira informavimo, konsultavimo, orientavimo sistema (AIKOS). Stebima neformaliojo vaikų švietimo mokyklų skaičiaus dinamika. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
II.PR.2. Veikiančių ūkio subjektų vaikų ir jaunimo papildomam ugdymui (viešosios ir privačios nuosavybės) skaičius.	Rodiklis rodo vaikų ir jaunimo papildomo ugdymo paslaugas, teikiančių įstaigų tinklo išvystymą, kuris yra prieinamumo pagrindas. Duomenis teikia Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas/ Švietimas. Stebima vaikų ir jaunimo papildomo ugdymo paslaugas teikiančių įstaigų skaičiaus dinamika pagal nuosavybės formą. Skaičiavimo periodiškumas – kas metai.
II.PR.3. Vasaros stovykloms skirta lėšų, tūkst. Lt (valstybės ir savivaldybių biudžetų).	Rodiklis atspindi vasaros stovyklų prieinamumą visos šalies mastu. Mažesnis finansavimas gali reikšti, jog ne visi vaikai galės gauti šias paslaugas arba sumažės jų kokybė. Šis rodiklis turi būti vertinamas, turint omenyje demografinius pokyčius šalyje. Duomenų šaltinis: Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
II.PR.4. Mokinių skaičius papildomo ugdymo įstaigose	Rodiklis rodo mokinių prieinamumą prie papildomo ugdymo. Duomenis teikia Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas/ Lietuvos vaikai. Stebima mokinių skaičiaus dinamika papildomo ugdymo įstaigose. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kas metai.
II.PR.5. Neformaliai švietimui skiriama mokinio krepšelio dalis (proc.)*	Rodiklis atspindi neformalaus švietimo prieinamumą visos šalies mastu. Mažesnis finansavimas gali reikšti, jog ne visi vaikai galės gauti šias paslaugas arba sumažės jų kokybė. Duomenų šaltinis: galėtų teikti Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas, leidinyje / Lietuvos vaikai. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
II.KO.1. Neigaliams vaikams skirtų neformalaus švietimo programų skaičius.	Rodiklis atspindi kompensavimo principą per neformalaus švietimo programų egzistavimą, skirtų specialiai vaikams, turintiems negalią. Duomenų šaltinis: Švietimo ir mokslo ministerija. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).
II.LG.1. Mokinių vasaros poilsio stovyklose stovyklavusių mažas pajamas turinčių šeimų vaikų dalis nuo viso mažas pajamas turinčių šeimų vaikų skaičiaus (proc.).	Rodiklis atspindi mažas pajamas turinčių šeimų vaikų galimybes ilsėtis mokinių vasaros poilsio stovyklose. Duomenų šaltinis: galėtų teikti Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas, leidinyje / Lietuvos vaikai. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).

III.PR.1. Mokinių vasaros poilsio stovyklose stovyklavusių vaikų dalis nuo viso atitinkamo amžiaus vaikų skaičiaus.	Rodiklis rodo neformaliajojo ugdymo prieinamumą. Duomenis teikia Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas/ Lietuvos vaikai. Stebima mokinių skaičiaus vasaros poilsio stovyklose dinamika pagal šeimos pajamas. Šiuo atveju didėjimas vertinamas teigiamai, o mažėjimas – neigiamai. Skaičiavimo periodiškumas – kas metai.
IV.1. Tėvų ir vaikų požiūris į vaikų popamokinės veiklos prieinamumą, pasirinkimo galimybes, kokybę.	Rodiklis netiesiogiai atskleis vaikų popamokinės veiklos prieinamumo, pasirinkimo galimybių mastus ir kokybę. Siūloma atlikti periodines tėvų ir vaikų apklausas. Skaičiavimo periodiškumas – kasmet (arba pagal poreikį).

Apibendrinant reikėtų pasakyti, kad siūlomas socialiniam teisingumui švietimo sistemoje vertinti paprastųjų statistinių rodiklių sąrašas yra daugiau orientacinis, apimantis Statistikos departamento, Švietimo ir mokslo ministerijos renkama informaciją bei mūsų nuomone, šių dienų aktualijas labiausiai atspindinčius socialinio teisingumo rodiklius. Kita vertus, kaip buvo aptarta pirmojo tyrimo etapo ataskaitoje, kiekviena šalis paprastai renka ir gilinaisi į tam laikotarpiui svarbius teisingumo aspektus, taigi rodiklių sistema teisingumui vertinti keičiasi, siekiant atspindėti naujausias aktualijas.

3.5. Socialinio teisingumo švietime vertinimo periodiškumas ir papildomų rodiklių poreikis

Socialinio teisingumo rodiklių skaičiavimo periodiškumą galima grįsti keletu aplinkybių:

- o Socialinio teisingumo rodiklių švietime analizė 2006-2008 m. laikotarpiu atskleidė, kad vienų metų laikotarpis neatneša didesnių pokyčių teisingumo prasme.
- o Kita vertus, kalbant apie tai, kad švietimo sistemos socialinio teisingumo pokyčius pirmiausia rodo švietimo rezultatų rodikliai, paprastai jie formuojasi kurį laiką, įvykus švietimo ar socialinės politikos pokyčiams.
- o Be to, kaip parodė tyrimas, kai kurie rodikliai yra renkami tik tam tikrais periodais, taigi turime prie jų prisitaikyti.
- o Be to, įvairių švietimo lygmenų socialinio teisingumo vertinimui reikalingi rodikliai neretai randami ne tik bendrose, bet ir skirtingose duomenų bazėse ar šaltiniuose, turinčiuose skirtingą jų skelbimo ar rinkimo periodiškumą.

Tuo remiantis galima siūlyti keletą socialinio teisingumo rodiklių stebėsenos periodiškumo variantų:

- Gali būti nenumatomas konkretus periodiškumo terminas, o socialinio teisingumo rodiklių peržiūra yra siejama su svarbiais valstybės švietimo ar socialinės politikos pokyčiais, kurie gali atsiliiepti rodikliams, įtrauktiems į SOTE rodiklių sąrašą. Pvz., vykstant aukštojo mokslo reformai neabejotinai įdomu ir svarbu stebėti rodiklių pokyčius šiame lygmenyje. Arba, pavyzdžiui, pasikeitė ikimokyklinio vaikų ugdymo sąlygos, priėmus naujus teisės aktus ar išaugo mokestis už darželį, tikslinga pasižiūrėti, kaip pakito SOTE rodikliai, ypač individualiame, indeksų lygmenyje. Svarbūs ir socialinės apsaugos sistemos pokyčiai, kurie veikia švietimo paslaugų prieinamumą, pvz., išaugo gyventojų pajamų diferenciacijos ir skurdo rodikliai, sumažėjo nemokamo vaikų maitinimo mastai ar pagalba pasirengti mokyklai, mažėja ar didėja išlaidos specialiųjų poreikių mokyklose tenkinimui ir t.t., kurie turi įtakos dalyvavimo švietimo sistemoje indeksų dydžiui. Taigi jiems žymiai keičiantis įdomu stebėti socialinio teisingumo rodiklių pokyčius.
- Arba gali būti apibrėžiamas konkretus socialinio teisingumo rodiklių stebėsenos periodiškumas – manome, kad pakaktų tai daryti ne dažniau kaip kas dveji metai, kadangi 2006-2008 metų analizė parodė, jog labai ryškių pokyčių neįvyko, o kadangi vertinimas reikalauja papildomų laiko, finansinių ir žmogiškųjų išteklių, pakaktų stebėti pokyčius kas 2-3 metus.
- Kita vertus, galima siūlyti ir kasmetinį rodiklių stebėjimą, esant ypatingai dideliems pokyčiams pačioje švietimo sistemoje (pavyzdžiui, švietimo reforma aukštajame moksle) arba visuomenėje (pvz., dabartinė socialinė ekonominė krizė), siekiant detalai sekti socialinio teisingumo pokyčius reformų aplinkoje, kad vėliau būtų galima lyginti su pokyčiais labiau nusistovėjusioje socialinėje ekonominėje aplinkoje.
- Manome, kad gali būti skirtingas periodiškumas atskiruose švietimo lygmenyse, įvertinant to lygmens rodiklių ypatumus bei jų gavimo šaltinius. Kaip antai, suaugusių neformalaus švietimo tyrimai planuojami kas 5 metai, taigi SOTE šiame lygmenyje stebėjimas gali būti irgi vykdomas kas 5 metai. Kita vertus, ši švietimo sritis labai besiplėtojanti ir aktuali pastaruoju laikotarpiu, todėl 5 metai atrodytų per ilgą laikotarpį. Rodikliai dažnesniam stebėjimui galėtų būti suformuoti papildant namų ūkių biudžetų tyrimų klausimynus klausimais apie asmenų dalyvavimą neformaliame švietime ir šio dalyvavimo kliūtis.

- Kadangi Gini indekso pokyčiai nebuvo dideli per paskutiniuosius trejus metus, šio rodiklio stebėjimui taip pat pakaktų 3 metų periodiškumo. Galima būtų patikslinti šį indeksą skaičiuojant kas dešimt metų iš vykdomų *Gyventojų surašymo duomenų*. Turint ilgesnio laikotarpio dalyvavimo švietime sistemoje rezultatų nelygybės laipsnį būtų galima lyginti šio indekso pokyčius su kitais svarbiais šalies makro rodikliais: skurdo; BVP vienam gyventojui; pajamų nelygybės; nusikalstamumo ir pan.

Vertinant socialinio teisingumo švietime rodiklių išsamumą ir pakankamumą reikia pastebėti:

- Formuodami rodiklių sistemą, labai pasigedome vienos socialinio teisingumo vertinimui svarbios rodiklių grupės – pačių švietimo sistemos dalyvių ir visuomenės nuomonės apie teisingumą rodiklių. Tokie rodikliai nėra renkami ir kaupiami, tačiau minimalus jų skaičius būtų labai svarbus SOTE vertinimo išbaigtumui. Toks visuomenės nuomonės rodiklis galėtų būti įtrauktas į namų ūkių biudžetų klausimyną arba *Pajamų ir gyvenimo sąlygų* (PGS) klausimyną.
- Ypatingai mažai yra patikimų šalies mastu rodiklių apie vaikų neformalų ugdymą. Prisimenant ankstesniuose ataskaitos skyriuose aptartą vaikų neformalaus ugdymo svarbą socialinio teisingumo įgyvendinimui, paprasčiausias būdas praplėsti šių svarbių rodiklių sąrašą, ypatingai individualiame mikro lygmenyje, būtų namų ūkių biudžetų ar PGS tyrimų klausimynų papildymas klausimu apie namų ūkyje esančių vaikų dalyvavimą įvairiuose būreliuose ir neformalaus ugdymo priemonėse bei tokio dalyvavimo kliūtis.

4. SOCIALINIO TEISINGUMO BŪKLĖS LIETUVOJE 2007-2008 M. ANALIZĖ

Išvadas

Švietimas yra socialinio saugumo pagrindas, nes padeda individui apsisaugoti nuo daugelio socialinės rizikos veiksnių. Išsivysčiusios šalys pasižymi dideliu išsilavinusių žmonių skaičiumi ir kokybiška švietimo sistema, kuri ilgainiui tapo ne tik prieinama daugumai, bet ir diferencijuota, orientuota į skirtingus vartotojų poreikius, siekius ir tikslus. Aukštesnį socialinį kapitalą ir išsilavinimą turintys žmonės lengviau susiranda darbą, sukuria didesnę bendrą vidaus produktą, kuris toliau yra panaudojamas gerovės augimui ir socialinių garantijų išplėtimui. Todėl individo gyvenimo perspektyvos daug priklauso nuo dalyvavimo švietimo sistemoje galimybių bei rezultatų, o pastariesiems nemažą įtaką daro socialinis teisingumas (sutr. *SOTE*) švietime⁴⁴.

Tuo būdu bendroje švietimo sistemos stebėsenoje yra prasminga vykdyti ir socialinio teisingumo švietime stebėjimą bei vertinimą. Trečioje ataskaitos dalyje buvo aptarti siūlomi socialinio teisingumo stebėsenai rodikliai, o šioje dalyje, remiantis minėtais rodikliais, pateikta *SOTE* būklės analizė Lietuvoje.

Lietuva pasižymi viena didžiausių 0-29 metų amžiaus vaikų ir jaunimo mokymosi aprėptimi Europos Sąjungoje, o vidutinė tikėtina mokymosi trukmė yra aukštesnė nei ES vidurkis.

2006 m. kas penktas, o 2008 m. jau kas ketvirtas 25-64 m. asmuo turėjo aukštąjį išsilavinimą. Daugėja jaunimo, turinčio vidurinį ir aukštesnį išsilavinimą, šį išsilavinimą įgijusio 20-24 metų jaunimo dalis 2007 m. sudarė 89 proc. ir pagal šį rodiklį Lietuvą aplenkė tik Čekija, Lenkija, Slovėnija ir Slovakija.

Kalbant apie 18-24 metų jaunimo ankstyvą pasitraukimą iš švietimo sistemos, Lietuvoje tokių jaunuolių dalis nebuvo didelė, tik šiek tiek aukštesnė nei Suomijoje.

Tačiau specialiųjų poreikių mokinių, integruotų į bendro ugdymo klases dalis, lyginant su bendru mokinių skaičiumi eilę metų nedidėja ir sudaro tik apie 10 proc.

Lietuvoje viešųjų išlaidų dalis švietimui yra viena iš mažiausių ES, o 2008 m. išlaidos švietimui sudarė tik 5,04 proc.

Pagal 25-64 metų amžiaus gyventojų, kurie per paskutines keturias savaites mokėsi mokykloje arba lankė kursus, dalį Lietuva atsilieka nuo kaimyninės Latvijos ir Estijos ir patenka tarp ES šalių, kuriose šis rodiklis yra pakankamai žemas⁴⁵.

Nors 1-6 metų amžiaus vaikų, dalyvaujančių ikimokykliniame ugdyme, dalis kasmet didėjo, tačiau pagal ikimokyklinio ugdymo įstaigų lankomumą 4 metų amžiaus vaikams 2006 m. Lietuva buvo vienoje iš prasčiausių situacijų, ypatingai kaimo vietovėse.

Kaip šie ir kiti švietimo stebėsenos rodikliai gali būti interpretuojami socialinio teisingumo kontekste? Ar pakankamai aukštas mokymosi aprėptumas Lietuvoje, ar gerėjantys švietimo proceso ir rezultatų rodikliai užtikrina lygias galimybes, pakankamą prieinamumą prie švietimo paslaugų visų socialinių grupių atstovams? Atsakyti į šiuos klausimus padės toliau pateikta švietimo rodiklių analizė socialinio teisingumo požiūriu.

⁴⁴ 3.3.2 ataskaitos skyriuje buvo pateiktas aukštojo mokslo pasekmių individo gyvenime vertinimas, kuris vaizdžiai atspindi įgyto išsilavinimo svarbą.

⁴⁵ Švietimas, 2007 m., 2008. Statistikos Departamentas. www.stat.gov.lt

4.1. Socialinio teisingumo įvairiuose švietimo lygmenyse analizė

Socialinis teisingumas yra analizuojamas aptariant socialinio teisingumo indeksus ir atskirus SOTE vertinimui siūlomus rodiklius bei jų pokyčius 2007-2008 metų laikotarpiu. SOTE indeksai skaičiuojami remiantis namų ūkių biudžetų tyrimų duomenimis, todėl leidžia susieti įvairias namų ūkio charakteristikas (socialines, ekonomines, demografines ir kt.) individualiame lygmenyje, tokiu būdu gaunant išsamų vaizdą apie asmenis ar šeimas, dalyvaujančius švietimo sistemoje. Tuo tarpu SOTE atskiri rodikliai daugiausia yra makro lygmens rodikliai, kurie leidžia geriau suprasti ar paaiškinti indeksų skirtumus ar pokyčius.

4.1.1. Socialinis teisingumas ikimokyklinio ugdymo lygmenyje

Šiame švietimo lygmenyje svarbiausi principai SOTE įgyvendinimui yra lygybė ir prieinamumas visoms šeimoms, turinčioms ikimokyklinio amžiaus vaikų, kadangi, kaip pripažįsta daugelis teorijų ar atliekami tyrimai, šis amžiaus tarpsnis vaiko raidoje daro didžiausią įtaką tolimesniems vaiko pasiekimams. Ypatingai vaiko priešmokyklinis ugdymas (4-6 metų vaikų) yra viena iš svarbiausių sąlygų vaiko tolimesniam sėkmingam keliui švietimo sistemoje ir gyvenime. Todėl SOTE užtikrinimas šiame lygmenyje reikštų, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų turinčių šeimų galimybių naudotis ikimokyklinio ugdymo paslaugomis neriboją jų socialinė ekonominė padėtis, gyvenama vieta, šeimos pajamos, etninė priklausomybė, vaiko negalia ir kt., o lemia tik pačios šeimos apsisprendimas ir noras naudotis šiomis paslaugomis.

Socialinio teisingumo ikimokykliniame ugdyme indeksas buvo skaičiuojamas analizuojant, kokie veiksniai, aplinkybės turi įtakos tam, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai lanko ar nelanko ikimokyklinio ugdymo įstaigas. Analizuojant įvairias namų ūkių (šeimų) charakteristikas: gyvenamą vietą, pajamų lygį, tėvų išsilavinimą, vaikų skaičių šeimoje, vaikų iki 1 metų amžiaus buvimą šeimoje, neigalių asmenų buvimą namų ūkyje, ar šeimoje yra abu tėvai ir kt. buvo gauta, kad didžiausią įtaką tam, kad vaikas nelanko ikimokyklinio ugdymo įstaigos, turi:

- gyvenimas kaime;
- vaiką augina vienišas tėvas (motina);
- namų ūkis priklauso skurstančių kategorijai;
- namų ūkyje yra vaikų iki 1 metų amžiaus;
- namų ūkyje yra neigalių asmenų (atskirti namų ūkių su neigaliais vaikais dėl NŪB tyrimo klausimyno ypatumų nėra galimybių).

Pačią didžiausią įtaką darželio nelankymui turi gyvenimas kaime – ši aplinkybė sudaro daugiau kaip 40 proc. viso indekso svorio. Taigi, jeigu vaiko gyvenama vieta, šeimos pajamos ir kt. išvardinti veiksniai apriboja jo galimybes naudotis ikimokyklinio ugdymo paslaugomis, reiškia, kad vaikas patiria socialinį neteisingumą.⁴⁶

Socialinio teisingumo indeksas ikimokykliniame ugdyme 2007 metais sudarė **62,6**, o 2008 m. – **78,9**, t.y. padidėjo daugiau kaip 16 punktų. Šių pokyčių priežastis padeda atskleisti socialinio teisingumo indeksų tarp skirtingų socialinių grupių pokyčių analizė (žr. lentelę).

⁴⁶ **Socialinis teisingumas švietime** – tai lygiateisiškos sąlygos dalyvauti švietimo sistemoje ir naudotis jos teikiamomis gėrybėmis, priklausomai nuo įgimtų gebėjimų ir noro juos kultivuoti, tačiau nediskriminuojant dėl nuo asmens nepriklausomų savybių (amžiaus, lyties, negalios ir t.t.) ar kilmės (socialinės, klasinės, kultūrinės, teritorinės, etninės ir kt.) pagrindu.

4.1.1.1 lentelė. Socialinio teisingumo indeksai ikimokykliniame ugdyme tarp skirtingų socialinių grupių 2007, 2008 m.

Namų ūkiai	Indekso reikšmės	
	2007 m.	2008 m.
Mieste	76,1	94,8
Kaime	26,3	44,7
Skursta	42,7	56,3
Neskursta	70,6	88,9
Vieniši asmenys su vaikais	74,3	52,8
Kiti namų ūkiai	61,4	80,5
Nėra asmenų savęs priskiriančių prie neįgalių	63,4	79,3
Yra asmenų save priskiriančių prie neįgalių	40,0	68,8
Nėra vaikų iki metų	63,3	79,8
Yra vaikų iki metų ⁴⁷	46,9	62,8

Kaip matome, ikimokyklinio ugdymo SOTE indeksas ženkliai išaugo beveik visose namų ūkių grupėse, ypatingai analizuojant regioniniu miesto ir kaimo gyventojų požiūriu, taip pat skurstančiųjų ir neskurstančiųjų grupėse. Galima kelti prielaidą, kad didesnis šių grupių vaikų dalyvavimas ikimokykliniame ugdyme buvo lemiamas makroekonominių veiksnių: 2008 m. tęsėsi ekonominis pakilimas šalyje, ko pasėkoje visoms socialinėms grupėms buvo geresnės galimybės dalyvauti darbo rinkoje. Buvo aktyviai vykdoma socialiai pažeidžiamų grupių integracijos į darbo rinką politika, dėl ko išaugo jų užimtumo lygis. Išaugo vienam ikimokyklinio ugdymo programos mokiniui tenkanti lėšų suma nuo 6 iki 7,1 tūkst., šiek tiek padidėjo įstaigų skaičius, išaugo šio lygmens paslaugų aprėptis tiek mieste, tiek kaime, net šeimos su vaikais iki 1 metų dažniau ėmė leisti vyresnius vaikus į darželius. (žr. 6.1.2 lent.), Taigi augo ikimokyklinio ugdymo paslaugų, kaip formalios vaikų priežiūros formos, paklausa. Remiantis indeksų pokyčiais galime pastebėti tik vienos socialinės grupės padėties pablogėjimą socialinio teisingumo prasme – tai net penktadaliu sumažėjęs ikimokyklinio ugdymo lygmens SOTE indeksas vienišų asmenų su vaikais namų ūkiuose. Gilinantį į tokio pokyčio šioje grupėje priežastis, jas ko gero galima sieti su vienišų tėvų namų ūkių socialinės padėties pasikeitimais: gyvenančių iš pašalpų, stipendijų ir kt. paramos dalis šiose šeimose išaugo net 11 proc., be to, 8 proc. punktais sumažėjo gyvenančių iš samdomojo darbo pajamų.⁴⁸ Galima manyti, kad naudojimasis ikimokyklinio ugdymo paslaugomis šiai grupei tapo mažiau reikalingas dėl nedalyvavimo darbo rinkoje, dėl to galima patiems vaiką prižiūrėti namuose.

Kaip teigiamą tendenciją socialinio teisingumo atžvilgiu reikėtų vertinti tai, kad padidėjo indeksas namų ūkiuose, turinčiuose neįgalių šeimos narių. Iš namų ūkių tyrimų duomenų galima pastebėti, kad šiuose namų ūkiuose 2007-2008 m. šiek tiek sumažėjo gyvenančių iš pašalpų, stipendijų asmenų, apie du kartus padidėjo įsteigusių kažkokį nedidelį savo verslą. Kita vertus, vis tik namų ūkiuose su ikimokyklinio amžiaus vaikais, kuriuose yra asmenų su negalia, socialinio teisingumo indeksas yra vienas iš mažiausių.

Analizuojant 2008 metų makro lygmens duomenis taip pat galime pastebėti daugiau teigiamų nei neigiamų poslinkių ikimokyklinio ugdymo sistemoje socialinio teisingumo

⁴⁷ Tiek statistinių duomenų, tiek skaičiuotų indeksų pagrindu negalime pilnai paaiškinti, kiek šeimų naudojimąsi vaikų ikimokyklinio ugdymo paslaugomis lemia šių paslaugų tinklo išvystymas, prieinamumas, o kiek pačios šeimos apsisprendimas leisti ar ne vaiką į darželį. Todėl namų ūkių biudžetų tyrimai galėtų būti papildyti klausimu apie tai- kodėl vaikas nelanko darželio (dėl to, kad jo arti nėra, brangiai kainuoja, ar nėra poreikio). Šis rodiklis galėtų būti įtrauktas į indekso skaičiavimą ir tuo būdu indeksas tiksliai atspindėtų socialinio teisingumo raišką vaikų ikimokykliniame ugdyme.

⁴⁸ Namų ūkių biudžetų tyrimų rezultatai.

požiūriu. Sustiprėjo lygių galimybių principo įgyvendinimas ikimokykliniame ugdyme, kadangi sumažėjo skirtumai tarp savivaldybių ikimokyklinio ugdymo finansavime, išaugo šių paslaugų aprėptis mieste ir kaime. Tačiau neigiamus SOTE pokyčius atspindi didesnis specialiųjų pedagogų darbo krūvis, ypač kaime, kas kaimo vaikams neužtikrina tos pačios kokybės paslaugų kaip mieste; ta pačia linkme veikia ir vaikų darželių auklėtojų atlyginimo mažesnis dydis, lyginant su vidutiniu atlyginimu šalyje.

4.1.1.2 lentelė. Socialinio teisingumo vertinimo ikimokyklinio ugdymo lygmenyje rodiklių sąrašas (2007 ir 2008 m.)

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	2007 m.		2008 m.		
		Rodiklio reikšmė	Metinis pokytis SOTE požiūriu +/-	Rodiklio reikšmė	Metinis pokytis SOTE požiūriu +/-	
Švietimo konteksto rodikliai						
I.1.	Ikimokyklinio amžiaus vaikų skaičius	Iš viso Mieste Kaime	215327 137276 78051	214 035 137 337 76 698		
I.2.	0-6 metų amžiaus vaikai, pirmą kartą pripažinti neįgaliaisiais.		1051	1174		
I.3.	Išlaidos ikimokykliniam ugdymui proc. nuo BVP.		0,6	Pokyčio nėra.	Pokyčio nėra.	
Švietimo proceso rodiklių grupė						
II.LG.1.	Nelygybė tarp savivaldybių pagal vienam priešmokyklinio ugdymo programos mokiniui tenkančių lėšų sumos (skirtumas tarp daugiausia ir mažiausia lėšų skiriančių savivaldybių, proc.).		48,4	-	39,54	+
II.PR.1.	Ikimokyklinio ugdymo paslaugas teikiančių įstaigų skaičius (lyginant su I.1. rodiklio pokyčiais).	Iš viso Mieste Kaime	649 486 163	- + -	654 503 151	+ + -
II.PR.2.	Vienam ikimokyklinio ugdymo programos mokiniui tenkanti lėšų suma (tūkst. Lt).		6,0	+	7,1	+
II.PR.3.	Lėšos tenkančios vienam ikimokyklinio ugdymo asmeniui, palyginti su BVP 1 gyventojui, proc.		20,6	-	21,5	+
II.PA.1.	Nevalstybine (ne lietuvių) kalba auklėjančių ikimokyklinio ugdymo įstaigų skaičiaus pokytis (lyginant su gyventojų tautinės sudėties pokyčiais).		4	+	3	-
II.KO.1. (LG)	Specialiosios paskirties ikimokyklinio ugdymo įstaigų skaičius. (lyginant su I.2 rodiklio pokyčiais).		111	-	84	+
Švietimo rezultatų rodiklių grupė						
III.LG.1.	Mokymosi aprėptis – ikimokyklinis ugdymas	Bruto Neto	72,5 71,7	+ +	74,8 74,0	+ +
III.PR.1.	1-6 metų vaikai dalyvaujantys ikimokykliniame ugdyme lyginant su bendru to amžiaus vaikų skaičiumi (%)	Iš viso Mieste Kaime	54,9 74,6 20,3	+ Pokyčio nėra. -	56,9 75,8 23,7	+ + +
III.PR.2.	3-6 metų vaikai dalyvaujantys ikimokykliniame ugdyme lyginant su bendru to amžiaus vaikų skaičiumi (%)	Iš viso Mieste Kaime	72,4 96,0 26,7	+ + -	74,8 99,2 32,2	+ + +
III.PA.1.	Kitomis (ne lietuvių kalba) auklėjamų vaikų dalis ikimokyklinio ugdymo įstaigose (lyginant su gyventojų tautinės sudėties pokyčiais).		7,3	+	7,6	+
III.KO.1.	Vienam specialiajam pedagogui vidutiniškai teko vaikų ikimokyklinio ugdymo įstaigose	Iš viso Mieste Kaime	608 554 2196	- - -	630 568 3670	- - -
III.KO.2.	Specialiosios paskirties ikimokyklinio ugdymo įstaigose specialiųjų poreikių turinčių vaikų skaičius	Iš viso Mieste Kaime	3620 3485 135	+ + +	3010 2891 119	+ + +
III.KO.3. (LG)	1–6 metų vaikus auginančių ir švietimo pagalbą gaunančių šeimų dalis (proc.).		56,75 (2005)	+	N	

4.1.2. Socialinis teisingumas vidurinio mokymo lygmenyje

Pagrindinis ir vidurinis išsilavinimas šiuolaikiniame pasaulyje traktuojamas kaip neatsiejama bei privaloma socializacijos dalis, kurios pasėkoje suformuojami pagrindiniai darbiniai, socialiniai ir mokymosi įgūdžiai bei kiti gebėjimai, būtini tolimesniame žmogaus gyvenimo kelyje. Šiuo metu beveik visos pasaulio šalys garantuoja nemokamą pagrindinį bei vidurinį išsilavinimą kiekvienam savo piliečiui nepriklausomai nuo jo socialinės kilmės, materialinės padėties, neįgalumo, lyties ar religinių ir kitokių įsitikinimų. Lietuvoje per pastaruosius nepriklausomybės metus, vidurinis išsilavinimas patyrė reformas, kurios šiek tiek pakeitė dalyvavimo jame sąlygas, vidurinio išsilavinimo prieinamumą, pasirinkimo galimybes, kurios neišvengiamai suponuoja didesnę socialinę teisingumą švietime. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą socialinis teisingumas švietime tapo ne tik nacionalinės politikos prerogatyva, bet ir Europos Socialinio Modelio tikslas, propaguojamas tiesiogiai arba netiesiogiai Europos Komisijos direktyvose bei nuostatose.

Socialinio teisingumo diskursas Europos šveitimo politikoje akcentuojamas trimis pagrindiniais naratyvais. Vienas iš jų akcentuoja *žinių visuomenės formavimą* per darbo, užimtumo, švietimo kokybę, mokymosi visą gyvenimą ir aktyvios pilietybės perspektyvas. Kitas akcentuoja *demokratiją* per lygių galimybių, socialinės apsaugos, socialinės įtraukties ir skurdo mažinimo perspektyvas. Trečias kalba apie *esminių gebėjimų* formavimą, kurie suteikia piliečiams galimybę sėkmingai dalyvauti darbo rinkoje, socialiniame gyvenime, skatina aktyvų pilietiškumą, pastovų žinių troškimą bei moko mokytis (Hoskins, 2008: 322)⁴⁹. *Esminiai/svarbiausi gebėjimai* apima pagrindinius įgūdžius: galimybę laisvai komunikuoti gimtąja bei užsienio kalbomis, pagrindiniai skaičiavimo ir matematikos mokslų įgūdžiai, pagrindinės gamtos mokslų ir technologijos žinios, mokėjimas mokytis, esminės socialinės ir pilietinės kompetencijos, verslumas, kultūrinis sąmoningumas bei raiška (Hoskins, 2008: 322). Kultūrinis sąmoningumas suvokiamas kaip tolerancija, pagarba kultūrinei įvairovei bei kitoms kultūroms. Vidurinis išsilavinimas – pagrindinis svarbiausių gebėjimų formavimo nešėjas. Išlaugus migracijai, pastaruoju metu Europos Sąjungoje taip pat ypač akcentuojama kitataučių vaikų integracijos į mokymosi procesą sąlygų gerinimas ir jų socialinės atskirties mažinimas. Vaikams su specialiais poreikiais ir jų įtraukties į mokymosi procesą gerinimui taip pat skiriamas ypatingas dėmesys.

Atsižvelgiant į ES vyraujančią socialinio teisingumo švietime diskursą, socialinę teisingumą vidurinio išsilavinimo lygmenyje siūloma matuoti rodikliais, kurie geriausiai atskleidžia pagrindines socialinio teisingumo sritis: lygios galimybės, kokybė, prieinamumas, pasirenkamumo galimybės ir kt. Be to, šiame lygmenyje socialinio teisingumo vertinime ypatingai svarbus yra kompensavimo principas, t.y. siekiant pagrindinio ar vidurinio išsilavinimo kuo didesnės aprėpties, būtina papildomai padėti tiems vaikams, kurie gali turėti sunkumų (dėl gabumų stokos, negalios, spec. poreikių ir kt.) mokytis iki 16 metų arba pagal galimybes įgyti bent pagrindinį išsilavinimą.

Labai svarbu, kad kaimo ir miesto vaikai (ar atskirų mokyklų) turėtų lygias galimybes gauti geros kokybės paslaugas, kad jų pažangumo rezultatams įtakos neturėtų skirtinga švietimo paslaugų ir jų teikimo aplinkos kokybė.

Socialinio teisingumo prasme čia galime išžvelgti prasmingumą tokių dalykų kaip vaikų iš nepasiturinčių šeimų nemokamas maitinimas, aprūpinimas mokslui reikalingomis prekėmis. Kita vertus, kaip parodė teorinė analizė, vaiko aspiracijoms mokytis ir įgyti aukštesnį išsilavinimą įtaką daro šeimos socialinis, kultūrinis kapitalas (tėvų išsilavinimas, aktyvumas, socialinių ryšių platumas ir kt.), ko pasėkoje vaikas iš žemo tėvų išsilavinimo

⁴⁹ Hoskins, B. (2008) The discourse of social justice within European Education policy developments: the example of key competences and indicators development towards assuring the continuation of democracy. *European Education Research Journal*, Vol. 7, No 3, pp. 319-330.

šeimoms gali neturėti aukštesnių aspiracijų mokytis, įgyti profesiją. Tokiu būdu vėlgi galime išvengti socialinį teisingumą tokių šeimų vaikams suteikti papildomas garantijas, pvz., lankyti įvairius nemokamus būrelius, plėtoti savo gabumus meno mokyklose, tam, kad augtų jų kultūrinis kapitalas, plėstųsi socialinių ryšių tinklas, formuojantis aukštesnes vaiko aspiracijas įgyti aukštesnį išsilavinimą (pvz., baigti vidurinį, stoti į gimnaziją).

Socialiniam teisingumui būtų svarbus ir įvairovės principas – gabiems vaikams plėtoti savo gabumus gimnazijose ar išskirtinius gabumus specializuotose mokyklose, būreliuose.

Kadangi Lietuvoje asmenims yra privaloma mokytis iki 16 metų, vidurinio išsilavinimo lygmens SOTE indeksas buvo skaičiuojamas kaip rodiklis, kuris atspindi 16-18 metų vaikų ankstyvo *iškritimo* iš švietimo sistemos priežastis, t.y. buvo analizuojama, kokie veiksniai ir aplinkybės lemia 16-18 metų vaikų tolimesnį mokymąsi arba *iškritimą* iš švietimo sistemos. Atlikta priežastinių ryšių analizė parodė, kad labiausiai 16-18 metų vaiko *iškritimą* iš švietimo sistemos lemia tai, jog 16-18 metų asmuo yra neįgalus ir nėra šeimos narių, turinčių aukštąjį išsilavinimą. Ši aplinkybė verčia prisiminti mokslininkų išvadas apie tėvų išsilavinimo ir kultūrinio kapitalo svarbą aukštesnių vaiko aspiracijų gyvenime formavimuisi.

Analizuojant kitas namų ūkių, kuriuose gyvena šios grupės vaikai charakteristikas, buvo pastebėta, kad mokyklos sulaukę 16 metų dažniau nebelanko vaikai iš vienišų tėvų šeimų, iš šeimų su didesniu vaikų skaičiumi, gyvenantys kaime vaikai, taip pat dažniau berniukai negu mergaitės. Svarbu pastebėti, jog šiam socialinio teisingumo indeksui, skirtingai nuo anksčiau aptarto ikimokyklinio ugdymo indekso, labai mažą poveikį daro šeimos pajamų lygis, t.y. vaiko tolimesnis mokymasis retai priklauso nuo to, ar šeima yra skurdžiai gyvenanti ar turtingesnė.

2007 m. socialinio teisingumo viduriniame išsilavinime indeksas buvo **67,9%**, o 2008m. tik **65,7%**, taigi socialinis teisingumas neženkliai sumažėjo. Analizuojant skirtumus tarp SOTE indeksų pokyčių 2007-2008 metų laikotarpiu galima pastebėti, kad nors ir nežymiai, tačiau beveik visose socialinėse grupėse teisingumas viduriniame išsilavinime sumažėjo, ypač neįgalių asmenų turinčiose šeimose.

Pagal gyvenamąją vietą indeksas atspindi, kad kaimo gyventojų galimybes mokytis aukštesnėse vidurinio ugdymo lygmens klasėse yra žemesnės nei miesto, taigi *iškritimo* iš švietimo sistemos rizika kaimo vaikams yra didesnė.

Akivaizdūs indeksų skirtumai tarp grupių, kurių namų ūkio galva turi aukštąjį išsilavinimą ir neturi. Iš esmės, tokie rezultatai patvirtina socialinio mobilumo, kultūrinio kapitalo ir kt. teorijų nuostatas, kurios pabrėžia tėvų išsilavinimo išskirtinę svarbą vaiko keliui švietimo sistemoje. Tai įvertinant svarbu stiprinti vaikų iš žemesnio išsilavinimo šeimų socialinį ir kultūrinį kapitalą įvairiomis kompensavimo priemonėmis (padedant siekti geresnio pažangumo, ugdyti išskirtinius gabumus nemokamuose būreliuose ir pan.), tuo didinant vaikų mobilumą iš žemesnio į aukštesnį socialinį sluoksnį galimybes.

Vaikų skaičius namų ūkyje taip pat turi įtakos 16-18 metų jaunuolių dalyvavimui aukštesnėse vidurinio lavinimo klasėse. Jei namų ūkyje auga 2 ir daugiau vaikų, tai mokymosi aukštesnėse klasėse indeksas yra apie 20 proc. punktų žemesnis nei namų ūkiuose, kur nėra arba auga tik 1 vaikas. Taigi gausesnių šeimų vaikai patiria didesnį socialinį neteisingumą.

Panaši situacija yra ir vienišų tėvų, auginančių vaikus namų ūkiuose. Tokių šeimų vaikų, kaip ir skurstančių šeimų vaikų galimybės toliau dalyvauti švietimo sistemoje yra mažesnės nei kituose namų ūkiuose.

Kita vertus, galima pastebėti ir labai svarbius teigiamus poslinkius – teisingumas padidėjo kaimo namų ūkiuose ir skurstančiuose namų ūkiuose, t.y. 2008 m. šių namų ūkių 16-18 metų vaikų didesnė dalis negu 2007 m. toliau mokosi, nors sulaukė 16-18 metų.

4.1.2.1 lentelė. Socialinio teisingumo indeksai viduriniame išsilavinime tarp skirtingų socialinių grupių 2007, 2008 m.

<i>Socialinės grupės/ namų ūkiai</i>	<i>Indekso reikšmės</i>	
	<i>2007</i>	<i>2008</i>
Vyrai	65.6	63.3
Moterys	70.2	68.2
Mieste	73.4	70.1
Kaime	56.9	59.4
Namų ūkio galvos išsilavinimas aukštasis	90.9	90.2
Namų ūkio galvos išsilavinimas neaukštasis	61.7	61.4
Namų ūkis su 0 arba 1 vaiku	74.2	72.4
Namų ūkis su 2 ir daugiau vaikų	55.6	53.9
Namų ūkis ne vieniši asmenys su vaikais iki 18 m.	69.3	66.4
Namų ūkiai vieniši asmenys su vaikais iki 18 m.	54.4	53.8
Neskurstantys namų ūkiai	71.7	69.4
Skurstantys namų ūkiai	57.5	58.5
Asmenys, savęs nepriskiriantys prie neįgalių	67.9	65.7
Asmenys, save priskiriantys prie neįgalių	44.2	29.8

Kadangi analizuojant namų ūkių biudžetų duomenis nėra galimybių prie esamų vaiko dalyvavimo švietimo sistemoje charakteristikų prijungti vaiko pasiekimų rodiklių, svarbu pasigilinti į šiuos rodiklius bent labiau apibendrintame lygmenyje, ką leidžia PISA tyrimas. Svarbiausi vaiko gebėjimai tiesiogiai išreiškiami per pažangumo rodiklius, nuo kurių labai priklauso vaiko tolimesnis dalyvavimas aukštojo mokslo sistemoje. Todėl nenuostabu, kad ES nuo seno vykdo pažangumo rodiklių stebėseną, o 2006 m. PISA tyrime dalyvavo ir Lietuva. Esminiai įgūdžiai bei gebėjimai labiausiai išreiškiami šiais rodikliai: penkiolikmečių pažangumo vidurkis lietuvių kalbos mokėjimo srityje (skaitymas); penkiolikmečių pasiekimo vidurkis matematikos mokslų srityje; penkiolikmečių pažangumo vidurkis gamtos mokslų bei kompiuterinių įgūdžių srityje. Iš 4.1.2.2 lentelės akivaizdu, kad Lietuvoje pasiekimų rodikliai skiriasi tarp miesto ir kaimo, kas rodo ryškius teritorinius mokymo kokybės skirtumus, taigi atspindi socialinį neteisingumą tarp šių regionų.

Analizuojant 2007 metų administracinius švietimo stebėsenos rodiklius galime pastebėti socialinio teisingumo sumažėjimą vidurinio išsilavinimo lygmenyje. Ypač dalyvavimo, prieinamumo, esminių įgūdžių formavimo srityse, nes akivaizdžiai sumažėjo pradinio, pagrindinio bei vidurinio išsilavinimo lygmenyse gyventojų mokymosi aprėptis. Be to, sumažėjo bent pagrindinį išsilavinimą įgijusių asmenų dalis. Sumažėjus nemokamai maitinamų mokinių skaičiui – vėl gi iškyla grėsmė tokiems socialinio teisingumo principams kaip prieinamumas, lygios galimybės, dėl ko formuojasi socialinė atskirtis ir mažėja visuomenės socialinis solidarumas. Pastebimi ryškūs pažangumo rodiklių skirtumai tarp kaimo ir miesto. Akivaizdu, kad kaimo vaikams neužtikrinama vienoda mokymo kokybė, ko pasekoje nukenčia lygių galimybių principas ir susiformuoja dideli teritoriniai išsilavinimo skirtumai tarp miesto ir kaimo.

Nepaisant daugelio neigiamų poslinkių socialinio teisingumo prasme, rodikliai rodo ir kai kuriuos teigiamus pokyčius. Pavyzdžiui, padidėjo gyventojų dalis turinčių bent vidurinį išsilavinimą bei sumažėjo mokinių skaičius, tenkantis vienam mokytojiui.

4.1.2.2 lentelė. Socialinio teisingumo vertinimo vidurinio išsilavinimo (ISCED 1+2+3) lygmenyse rodiklių sąrašas (2007 ir 2008 m.)

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	2007 m.		2008 m.	
		Rodiklio reikšmė	Metinis pokytis SOTE požiūriu +/-	Rodiklio reikšmė	Metinis pokytis SOTE požiūriu +/-
Švietimo konteksto rodikliai					
I.1.	Valstybės ir savivaldybių biudžetų išlaidos bendrajam lavinimui, kaip dalis nuo BVP proc.	2,8	-	2,9	+
I.2.	7-18 metų vaikų skaičius	Iš viso Mieste Kaime	532 984 338 433 194 551	511 771 324 652 187 119	532 984 338 433 194 551
I.3.	7-17 m. specialiųjų poreikių turinčių mokinių skaičius		56 321		53 697
Švietimo proceso rodikliai					
II. LG.1. (PR, PA)	1-3 lygmens mokyklų skaičius iš viso, mieste, kaime; pasiskirstymas pagal tipus mieste, kaime (atsižvelgiant į I.2 rodiklį ir jo pokyčius). Mokyklų skaičius: <u>Pradinių mokyklų skaičius:</u> <u>Pagrindinių mokyklų skaičius:</u> <u>Vidurinių mokyklų skaičius</u> <u>Gimnazijų skaičius</u>	Iš viso Mieste Kaime Iš viso Mieste Kaime Iš viso Mieste Kaime Iš viso Mieste Kaime	107 85 22 566 218 348 396 343 53 148 141 7	- Pokyčio nėra. - - + - - - +	101 81 20 535 124 411 365 218 147 164 134 30
II.PR.1.	Vienam besimokančiam vidurinio mokymo lygmenyje teko lėšų (tūkst. Lt.)		5,7	+	6,9
II.KO.2. (PR)	Nemokamai maitinamų mokinių, besimokančių pagal bendrojo lavinimo programas, skaičius, išreikštas kaip bendro mokinių, besimokančių pagal bendrojo lavinimo programas, skaičiaus dalis (procentais).		14,4	-	N
Švietimo rezultatų rodikliai					
III.LG.1.	Mokinių skaitymo rezultatų pasiskirstymas ir vidurkis pagal OECD PISA tyrimų skalę	Iš viso Miestas/kaimas Vyrai/moterys	2006 m. 470 478.62/ 437.52 442.85/ 496.08		N

		2007 m.		2008 m.	
III.LG.2.	Mokinių matematikos rezultatų pasiskirstymas ir vidurkis pagal OECD PISA tyrimų skalę Iš viso Miestas/kaimas Vyrų/moterys	2006 m. 486 494.75/ 454.27 486.01/ 485.19		N	N
III.LG.3.	Mokinių gamtos mokslų rezultatų pasiskirstymas ir vidurkis pagal OECD PISA tyrimų skalę Iš viso Miestas/kaimas Vyrų/moterys	2006 m. 488 494.20/ 460.22 481.10/ 492.00		N	N
III.LG.4.	Mokinių, po vidurinio ugdymo programos išlaikančių kompiuterinio raštingumo įskaitą, skaičius, išreikštas kaip visų vidurinio ugdymo programą baigusių mokinių skaičiaus dalis (procentais).	2005 m. 42.4		N	N
III.PR.1.	Bent pagrindinį išsilavinimą įgijusių 18 metų asmenų dalis (%) Iš viso Miestas/kaimas Vyrų/moterys	2006 m. 96.1 96.1/96.0 96.1/96.0	-	N	N
III.PR.2.	Bent vidurinį išsilavinimą įgijusių 20-24 metų asmenų dalis (%) Iš viso Miestas/kaimas Vyrų/moterys	89.0 91.8/ 83.3 86.5/ 91.5	+ + +	89.1 90.8/85.8 85.9/92.3	+ + +
III.PA.1.	Nevalstybine (ne lietuvių) kalba besimokančių dieninių bendrojo lavinimo mokyklų mokinių dalis (%)	7,6	+	N	N
III.KO.1.	Specialių poreikių turinčių asmenų (iki 21 metų) mokymosi aprėptis	N		N	N

Apibendrinus vidurinio išsilavinimo lygmenyje socialinį teisingumą charakterizuojančius rodiklius, galima išskirti teigiamus pokyčius, kaip antai, gyventojų dalies, turinčių bent vidurinį išsilavinimą, padidėjimą, mokinių skaičiaus, tenkančio vienam mokytojui, sumažėjimą. Tačiau vis dar mokymosi pasiekimų rodikliai skiriasi tarp miesto ir kaimo, didėjant skurdui mažėja nemokamai maitinamų mokinių skaičius, dėl ko pažeidžiami tokie socialinio teisingumo principai kaip prieinamumas, lygios galimybės, kompensavimas.

4.1.3. Socialinis teisingumas aukštojo mokslo studijų lygmenyje

Šiame lygmenyje socialiniam teisingumui labiausiai svarbios yra lygios galimybės pasirenkant studijų programas ir konkuruojant į jas patekti gabumų ir pasiekimų vidurinėje mokykloje pagrindu, t.y. teisinga, jeigu stojimo sąlygos nediskriminuoja asmens dėl jo gyvenamos vietos, etninės priklausomybės, lyties, šeimos finansinių galimybių (pvz., pasirenkant elitines, labai paklausias studijų programas). Aukštojo išsilavinimo lygmenyje svarbus pasirinkimo principo įgyvendinimas, kad ypatingai gabūs ar specifinių gebėjimų turintys asmenys turėtų galimybes juos realizuoti, taip pat kompensavimo principas neįgaliesiems, tačiau gebantiems studijuoti asmenims, užtikrinant papildomus išteklius jų specialiųjų poreikių studijų metu tenkinimui (pritaikyta aplinka, reikalingos socialinės paslaugos, kompensacinė technika).

Aukštojo išsilavinimo lygmeniui buvo skaičiuojamas socialinio teisingumo indeksas pagal 19-24 metų amžiaus asmenų dalyvavimo aukštojo mokslo sistemoje priklausomybę (sąlygotumą) nuo įvairių socialinių ekonominių faktorių laipsnį. Prisimenant socialinio teisingumo apibrėžimą, kuris kalba apie lygiateisiškas sąlygas dalyvauti švietimo sistemoje nediskriminuojant asmens dėl nuo jo nepriklausomų savybių (amžiaus, lyties, negalios ir t.t.) ar kilmės (socialinės, klasinės, kultūrinės, teritorinės, etninės ir kt.), skaičiuodami šį SOTE indeksą matome, kad jo reikšmei didžiausią įtaką daro asmenų su aukštuoju išsilavinimu buvimas namų ūkyje ir negalia, t.y. tikimybė studijuoti aukštojoje mokykloje yra didesnė jaunimui iš aukštąjį išsilavinimą turinčių tėvų šeimų ir neturintiems negalios. Asmens lytis, šeimos kurioje gyvena pajamų lygis ir vaikų skaičius šeimoje taip pat turi įtakos galimybėms dalyvauti aukštojo mokslo sistemoje. Taigi kuo labiau studijos aukštojoje mokykloje yra apribotos minėtų veiksnių, tuo socialinis teisingumas (indeksas) yra mažesnis. Didesnė indekso reikšmė reiškia, kad dalyvavimo aukštojo mokslo studijose galimybės yra labiau teisingos išskirtų socialinių grupių požiūriu.

2007 m. socialinio teisingumo aukštajame moksle indeksas sudarė **68,3**, o 2008 m. – **66,9**, taigi šiek tiek sumažėjo. Sumažėjimo priežastis daugiau mažiau atskleidžia indekso verčių pasiskirstymas tarp atskirų socialinių grupių.

4.1.3.1 lentelė. Aukštojo išsilavinimo socialinio teisingumo indeksai tarp skirtingų grupių 2007, 2008 m.

Socialinės grupės/ namų ūkiai	Indekso reikšmės	
	2007 m.	2008 m.
Moteris	76,6	75,9
Vyras	60,4	58,4
Neskurstantys namų ūkiai	71,7	69,9
Skurstantys namų ūkiai	49,9	51,7
Nėra arba vienas vaikas iki 18 m.	69,3	68,16
2 ir daugiau vaikų	54,8	52,3
N.ū. narių su aukštuoju	88,6	89,3
Nėra kitų n.ū. narių su aukštuoju	55,9	56,5
Asmenys, savęs nepriskiriantys prie neįgalių	69,3	67,4
Asmenys, save priskiriantys prie neįgalių	30,7	24,1

Galima pastebėti, kad mažiausias socialinis teisingumas yra neįgalių jaunuolių požiūriu, indeksas sudaro tik 30,68, kai tuo tarpu įgalių jaunuolių požiūriu šis indeksas yra daugiau negu dvigubai didesnis. Ko gero, šis indeksas atspindi realią neįgalių jaunų žmonių padėtį šiuolaikinėje Lietuvoje, kadangi nors ir didėjant įvairioms negalios kompensavimo priemonėms įvairiuose švietimo lygmenyse, taip pat ir aukštajame moksle, kol kas šiai grupei aukštojo mokslo prieinamumas yra labai žemas. Kaip matome iš žemiau pateiktos 4.1.3.2 lentelės duomenų, universitetuose ir kolegijose studijuojančių skaičius nors ir padidėjo 2006-2008 m. laikotarpiu, tačiau sudaro labai mažą skaičių. Kaip neigiamą tendenciją reikėtų vertinti ir šio indekso sumažėjimą apie 6 proc. punktais 2008 m., kadangi negalia vis dar yra kliūtis įgyti aukštąjį išsilavinimą.

Ryškus indekso skirtumai taip pat pastebimi tarp 19-24 metų asmenų, gyvenančių skurstančiuose ir ne namų ūkiuose (indekso reikšmės atitinkamai yra 49,92 ir 71,65), nors 2008 m. skurstančiųjų namų ūkių socialinio teisingumo indekso vertė nežymiai padidėjo.

Didžiausi socialinio teisingumo indekso skirtumai yra tarp namų ūkių, kuriuose yra aukštąjį išsilavinimą turinčių asmenų ir kuriuose tokių asmenų nėra. Ši aplinkybė turi esminę įtaką, ar vaikas pasirinks aukštojo mokslo studijas. Galima teigti, kad aukštas tokių šeimų žmogiškasis, kultūrinis kapitalas yra svarbus postūmis vaiko motyvacijai studijuoti. Taigi, norint sudaryti lygias galimybes iš žemesnio išsilavinimo šeimų kilusiems vaikams patekti į aukštojo mokslo sistemą, svarbu stiprinti vaikų socialinį ir kultūrinį kapitalą vidurinio išsilavinimo lygmenyje, apie ką buvo kalbėta aukščiau.

Vaikų skaičiaus namų ūkyje didėjimas taip pat mažina galimybes siekti aukštojo mokslo ir šio indekso reikšmė 2008 m. dar sumažėjo. Galima manyti, kad vaikų iš du ir ypatingai daugiau vaikų turinčių šeimų galybės siekti aukštojo mokslo dar sumažėjo, lyginant su mažiau vaikų turinčiomis šeimomis.

Taigi daugiausia galimybių studijuoti aukštojoje mokykloje (universitete, kolegijoje) arba doktorantūroje turi asmenys, kilę iš aukštąjį išsilavinimą turinčių tėvų ar kitų čia gyvenančių asmenų šeimų, taip pat moterys negu vyrai. Mažiausiai galimybių studijuoti aukštojoje mokykloje turi neįgalūs, skurstančiuose namų ūkiuose ir šeimose su daugiau vaikų gyvenantys asmenys.

Kaip šie mikro lygmens socialinio teisingumo rodikliai ir pokyčiai atspindi šalies švietimo stebėsenos rodikliuose galime spręsti analizuojant 4.1.3.2 lentelės duomenis.

Pastaruoju metu Europos Sąjungoje ir kitose išsivysčiusiose šalyse kalbama apie naujos, taip vadinamos *produktyvios (productive)* gerovės valstybės atsiradimą, kuri palaipsniui keičia *globėjišką (protective)* gerovės valstybę. *Protektionistinė (globėjiška)* gerovės valstybė ilgą laiką akcentavo socialines išmokas bei socialinių pasekmių likvidavimą. *Produktyvi* gerovės valstybė stengiasi užkirsti kelią socialinių problemų atsiradimui investuodama į žmogiškąjį kapitalą per dotacijas švietimui, suaugusiųjų mokymui, permokymui bei perkvalifikavimui.⁵⁰ Aukštojo mokslo prieinamumas šiuo atveju tampa ypač svarbus, nes naujų technologijų amžiuje poreikis aukštos kvalifikacijos darbo jėgai nuolat didėja. Pastaraisiais dešimtmečiais aukštasis mokslas tapo prieinamu daugeliui, tačiau tik nedidelė ES šalių dalis garantuoja visiškai nemokamą aukštąjį mokslą. Todėl socialinis teisingumas aukštojo mokslo lygmenyje iki šiol yra viena iš prioritetinių ES tyrinėjimo sričių.

Literatūroje⁵¹ akcentuojamos kelios socialinio teisingumo sritys susijusios su aukštuoju mokslu: tai socialinio mobilumo garantija kiekvienam arba lygių galimybių principas, kai aukštojo mokslo institucijos gali padėti socialiai pažeidžiamoms grupėms (vaikams iš skurdesnių šeimų, neįgaliesiems, etninėms mažumoms) įveikti socialinius skirtumus

⁵⁰ Hudson, J. and Kühner, S. (2009) "Towards productive welfare? A comparative analysis of 23 OECD countries", *Journal of European Social Policy* Vol 19(1): 34–46.

⁵¹ Eurostat (2009) The Bologna process in higher education in Europe. Key indicators on social dimension and mobility. European Commission.

ir apribojimus. Kita sritis koncentruojasi ties lyčių lygybe, finansuojami įvairūs tyrimai siekiantys atskleisti kodėl nepaisant aukštų išsilavinimo rodiklių moterys uždirba mažiau nei vyrai, kodėl egzistuoja dideli lyčių skirtumai pasirenkant tam tikras profesijas ir pan.

Lietuvos socialinio teisingumo aukštojo mokslo lygmenyje stebėsenai ir matavimui parenkami rodikliai atsižvelgiant į ES patirtį, bet taip pat ir į Lietuvos situaciją ir problemas. Lietuvoje, švietimo sistemos tampa vis labiau liberalios, vis didesnis dėmesys skiriamas pažeidžiamoms grupėms, jų socialinės atskirties nuo aukštojo mokslo sumažinimui.

Bendrąją socialinio teisingumo padėtį aukštojo mokslo lygmenyje puikiai atspindi tokie bendrieji kiekybiniai rodikliai kaip: „1000 25-64 m. amžiaus gyventojų tenka asmenų su aukštuoju išsilavinimu“, „bet kokio amžiaus gyventojų mokymosi aprėptis (procentais) švietimo lygmenyje ISCED6 (bruto-neto)“, „aukštųjų mokyklų, turinčių nuotolinio mokymo klases, skaičius“. Pastarieji rodikliai atskleidžia aukštojo mokslo prieinamumą bei dalyvavimo jame galimybes. Viešosios išlaidos aukštajam mokslui (tūkst. ir kaip BVP dalis) atskleidžia vyriausybės įsipareigojimus socialiniam teisingumui. Apžvelgus bendruosius kiekybinius rodiklius, galima kalbėti apie socialinio teisingumo padidėjimą, nes metiniai pokyčiai yra teigiami: išaugo mokymosi aprėptis, taip pat išlaidos daugeliu atvejų padidėjo.

Lygių galimybių ir kompensavimo principo įgyvendinimą atskleidžia tokie rodikliai kaip „studentai su negalia mokymosi įstaigose“, „kolegijų bei universitetų studentų, gaunančių socialinę stipendiją dalis, proc. nuo visų gaunamų stipendijų“. Pasirinkimo įvairovę atspindi studijuojančių savo lėšomis dalies augimas, aukštųjų mokyklų studentų, studijuojančių gamtos, technikos ir taikomuosius mokslus dalis palyginti su visų studentų skaičiumi. Pastarasis rodiklis atspindi nediskriminavimo principą, nes dažnai tam tikros lyties, amžiaus ar etninės grupės individai yra linkę pasirinkti studijuojamus dalykus, kurie gali būti primesti jiems visuomenėje vyraujančių stereotipų bei normų dėka. Tačiau kai kurie lygių galimybių rodikliai liudija apie socialinio teisingumo mažėjimą aukštojo mokslo lygmenyje, nes pastebime minėtų rodiklių neigiamą metinį pokytį.

Lyčių lygybę atspindinčių rodiklių: „100 besimokančių vyrų tenka moterų“, „moterų dalis universitetinėse studijose“, „moterų dalis doktorantūroje“ metiniai pokyčiai liudija apie lyčių lygybės mažėjimą ir to pasekoje socialinio teisingumo mažėjimą Lietuvos aukštojo mokslo sistemoje.

Rodiklis „stažavosi užsienyje studentų, proc. nuo visų studijuojančių“ atskleidžia Lietuvos studentų pasirinkimo galimybes, šis rodiklis tampa vis aktualesnis švietimui tampa ne tik nacionalinės valstybės, bet ir globalios visuomenės dalimi.

Apibendrinant visgi matome, kad socialinis teisingumas aukštojo mokslo lygmenyje 2006-2008 m. laikotarpiu sumažėjo, nors kai kurie makro lygmens rodikliai ir rodo teigiamus poslinkius. Įvertinant tai, kad socialinis teisingumas yra ypatingai daugiadimensinis fenomenas, tokie pokyčiai verčia susimąstyti apie jo galimas tolimesnes pasekmes socialinei nelygybei švietimo sistemoje ir socialiniam teisingumui Lietuvos visuomenėje.

4.1.3.2 lentelė. Socialinio teisingumo vertinimo aukštojo mokslo (ISCED 4+5+6) lygmenyse rodiklių sąrašas (2007 ir 2008 m.)

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	2007 m.		2008 m.	
		Rodiklio reikšmė	Metinis pokytis SOTE požiūriu +/-	Rodiklio reikšmė	Metinis pokytis SOTE požiūriu +/-
Švietimo konteksto rodikliai					
I.1.	Universitetų skaičius: Valstybiniai Nevalstybiniai	15 7	Pokyčio nėra.	N	N
I.2.	Lėšos, tenkančios vienam besimokančiam asmeniui, aukštojo mokslo studijose, palyginti su BVP vienam gyventojui, proc.	27,6	-	28,2	+
Švietimo proceso rodikliai					
II.LG.1. (PR)	Savo lėšomis studijuojančių universitetų ir kolegijų studentų dalis, proc. Kolegijose Universitetuose: Bakalauro pakopa Magistro pakopa	54,6 45,7 54,7	- - -	57,5 49,7 59,2	- - -
II.PR.1.	Vienam besimokančiam aukštesniojo ir aukštojo mokslo studijose asmeniui teko lėšų (tūkst. Lt)	8,0	+	9,4	+
II.PA.2. (PR)	Aukštųjų mokyklų, turinčių nuotolinio mokymo klases, skaičius	10	+	12	+
II.KO.1.	Gaunančių stipendiją dalis, proc. Kolegijose Universitetuose	55 43	+ -	60 47	+ +
II.KO.2.	Kolegijų ir universitetų studentų, gaunančių socialinę stipendiją, dalis , proc. nuo visų gaunamų stipendijų Kolegijose Universitetuose	17,6 4,0	+ +	4,3 3,5	- -
Švietimo rezultatų rodikliai					
III.LG.1.	Studentai su negalia mokymosi įstaigose Kolegijose Universitetuose	238 289	+ +	278 312	+ +
III.LG.2.	Motery, studijuojančių doktorantūroje, dalis (proc.)	58,4	+	63,0	+
III.PR.1.	Mokymosi aprėptis Aukštasis mokslas (6 lygmuo): Bruto Neto Doktorantūra (7 lygmuo): Bruto Neto	61,9 42,5 1,5 0,7	+ + - -	64,1 44,2 1,5 0,7	+ + Pokyčio nėra. Pokyčio nėra.
III.PA.1.	Aukštųjų mokyklų studentų, studijuojančių gamtos, technikos ir taikomojus mokslus dalis palyginti su visų studentų skaičiumi, proc.	23,4	-	23,2	-
III.PA.2.	Stażavosi užsienyje studentų, proc. nuo visų studijuojančių	1,8	+	1,8	Pokyčio nėra.
III.PA.3.	Mobilių studentų dalis, proc. nuo visų studentų Kolegijose Universitetuose	0,1 2,1	N N	0,2 2,6	+ +
Švietimo pasekmių rodikliai					
IV.1.	1000 25-64 m. amžiaus gyventojų tenka asmenų su aukštuoju išsilavinimu	231	+	247	+

Išsilavinimo svarbą žmogaus gyvenime atspindi aukštąjį mokslą turinčių asmenų padėties palyginimas, lyginant su likusių asmenų padėtimi. Analizuojant 25-35 metų amžiaus asmenų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, socialinę ekonominę padėtį, remiantis namų ūkių biudžetų tyrimų duomenimis, logistinė regresija parodė, kad aukštasis išsilavinimas turi didžiausią įtaką tam, kad asmuo turės sutuoktinį taip pat su aukštuoju išsilavinimu (taigi šeimos kultūrinis, žmogiškasis kapitalas bus ypatingai aukštas), gyvens mieste ar net didmiestyje, nepateks į skurstančiųjų tarpą, o priklausys labiau pasiturinčiųjų sluoksniui, rečiau bus vienišas tėvas ar motina, tačiau dažniau turės tik vieną vaiką ar jų visai neturės.

4.1.4. Socialinis teisingumas neformaliajame vaikų ugdyme ir suaugusiųjų švietime

Neformalaus suaugusiųjų švietimo reikšmė šiuolaikinėje besikeičiančioje visuomenėje vis labiau didėja dėl jam keliamų uždavinių, tokių kaip profesinės veiklos žinių ir praktinių gebėjimų tobulinimas; pagalba asmeniui tapti aktyviu demokratinės visuomenės piliečiu; ugdyti asmens kūrybines galias bei gebėjimus, plėtoti kultūrinius interesus ir tenkinti savišvietos poreikius⁵².

Nors šiandienos visuomenėje vis labiau akcentuojamas mokymasis visą gyvenimą, jo galimybių ir būklės analizė pradėta tik 2005 m. *Suaugusiųjų švietimo ir Tęstinio profesinio mokymo įmonėse* tyrimu. Be to, kitų statistinių rodiklių stoka ar rinkimo periodiškumo neužtikrinimas neleidžia pakankamai įsigilinti, kiek šiame švietimo lygmenyje realizuojami socialinio teisingumo principai.

Šiame lygmenyje taip pat būtų įdomu paskaičiuoti neformaliojo suaugusiųjų švietimo socialinio teisingumo indeksą, kuris atspindėtų dalyvavimo šiame švietime galimybes įvairių socialinių grupių asmenims. Tačiau kol kas *Namų ūkio biudžetų* tyrimų klausimynuose nėra klausimų, leidžiančių identifikuoti tiek asmenų dalyvavimą neformaliajame švietime, tiek tokio dalyvavimo rodiklį (pvz., tyrime yra klausimas apie išlaidas – „kursai, kitos švietimo paslaugos“, tačiau akivaizdu, kad toks rodiklis pilnai neatspindi dalyvavimo neformaliame švietime situacijos). Kita vertus, 2007 m. namų ūkių biudžetų tyrimų duomenimis tik 75 asmenys nurodė patyrę minėtas išlaidas, taigi tyrimo imtis būtų per maža daryti apibendrinimus.⁵³

Siekiant įvertinti neformaliojo suaugusiųjų švietimo būklę SOTE požiūriu buvo pasirinkta eilė rodiklių iš įvairių šaltinių.

⁵² LR Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas. 1998 06 30. Nr.VIII-822, Vilnius.

⁵³ Dėl per mažos atrankos dydžio taikyti statistinius metodus nepatikima, dėl šios priežasties buvo atsisakyta NUBT pagrindu skaičiuoti šios srities socialinio teisingumo indeksą.

4.1.4.1 lentelė. Socialinio teisingumo vertinimo suaugusiųjų neformaliame švietime rodiklių sąrašas

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	2005 m.		2007 m.	
		Rodiklio reikšmė	Metinis pokytis SOTE požiūriu +/-	Rodiklio reikšmė	Metinis pokytis SOTE požiūriu +/-
Švietimo konteksto rodikliai					
I.1.	Neformaliojo suaugusiųjų švietimo paslaugas teikiantys ⁵⁴ (1): subjektai	N	N	128 500	+ +
	viešosios nuosavybės ūkio privačios nuosavybės ūkio subjektai				
I.2.	Neformaliojo suaugusiųjų švietimo mokyklų skaičius	62	+	28	-
Švietimo konteksto rodikliai					
II.LG.1.	Priežastys, trukdančios dalyvauti neformaliajame ugdyme Nebuvo poreikio mokytis (4)	Vyrai 44,5 Moterys 29,2 Žemesnis išsilavinimas 47,4			
	Mokymasis per brangus	Vyrai 14,7 Moterys 16,4 Žemesnis išsilavinimas 12,8			
	Trukdė amžius ir sveikata	Vyrai 25,1 Moterys 23,6 Žemesnis išsilavinimas 51,5			
	Užimtumas namie	Amžiaus grupė 55-64 52,9 Vyrai 9,2 Moterys 17	Duomenys renkami kas 5 metai.	N	N
II.PR.1.	Įmonių išlaidos tęstiniam profesiniam mokymui kaip bendros darbo jėgos dalis (%) (2)	1,2	Duomenys renkami kas 5 metai.	N	N
II.PR.2.	Darbo laikas (val.), praleistas profesinio mokymo kursuose, vienam dalyviui (3)	Iš viso 32,3 Vyrai 35,4 Moterys 28,1	Duomenys renkami kas 5 metai.	N	N
II.LG.2.	Dalyvaujantys neformaliajame švietime pagal priežastis, palyginus su visais gyventojais (%) (4)	Mieste 1,4 Dėl darbo 3,6 Kaime 18,9 Dėl asmeninių priežasčių 2,5	Duomenys renkami kas 5 metai.	N	N
Švietimo rezultatų rodikliai					
III.LG.1. (PR)	Kursų dalyviai, palyginti su visais šalies dirbančiais (%) (3)	Iš viso 14,6 Vyrai 14,9	Duomenys renkami kas 5	N	N

⁵⁴ Pokytis 2007-2008 m.

			2005 m.		2007 m.	
				metai.		
III.LG.2.	Mokymosi visą gyvenimą lygis ⁵⁵ (%) (5) viso	Moterys Iš Miestas Kaimas	14,6 N	N	5,3 6,4 2,6	- - +
III.LG.3.	Mokosi savarankiškai (%) (4)	Iš viso Vyrų Moterys	45,3 42,5 57,5	Duomenys renkami kas 5 metai.	N	N
III.PR.1.	25-64 m. amžiaus suaugusių gyventojų, dalyvavusių mokymuose 4 savaites prieš šį tyrimą, dalis.				5,3	
III.PR.2. (LG)	Dalyvaujantys neformaliame švietime pagal priežastis, palyginti su visais gyventojais (4) Dėl darbo Dėl asmeninių priežasčių	Iš viso Miestas Kaimas Iš viso Miestas Kaimas	27,6 31,4 18,9 3,3 3,6 2,5	Duomenys renkami kas 5 metai.	N	N

Duomenų šaltiniai:

- (1)- www.stat.gov.lt/rodikliu_duomenu_baze/Svietimas/M3110801. Duomenys renkami kiekvienais metais.
- (2)- (www.svis.smm.lt- Valstybės švietimo stebėsenos rodikliai/ Švietimo kontekstas. Duomenys renkami kas 5 metai.
- (3)- www.stat.gov.lt/rodikliu_duomenu_baze/Testinio_profesinio_mokymosi_imonese_tyrimas_2005. Duomenys renkami kas 5 metai.
- (4)- www.stat.gov.lt/rodikliu_duomenu_baze/Suaugusiųjų_švietimo_tyrimas_2005. Duomenys renkami kas 5 metai.
- (5)- www.stat.gov.lt/rodikliu_duomenu_baze/Gyventojų_užimtumo_tyrimo_duomenys/M3031304. Duomenys renkami kiekvienais metais.

⁵⁵Mokymosi visą gyvenimą lygis- 25-64 m. amžiaus gyventojų, per keturias paskutines savaites dalyvavusių švietimo ir profesinio mokymo veikloje, dalis. www.stat.gov.lt. Pokytis 2007-2008 m.

Kaip teigiamą pokytį reikėtų vertinti 2007-2008 m. laikotarpiu padidėjusį tiek viešosios nuosavybės, tiek privačios nuosavybės įstaigų, teikiančių neformalaus švietimo paslaugas suaugusiems skaičių. Šių paslaugų tinklo plėtra užtikrina didesnę prieinamumą, taigi ir socialinį teisingumą.

Įmonių išlaidų dalis tęstiniam profesiniam mokymui, lyginant su bendromis darbo jėgos išlaidomis, 2005 m. sudarė tik apie 1 proc., taigi labai mažos, kas taip pat kalba apie mažą šių paslaugų prieinamumą.

Kaip neigiamą socialinio teisingumo rodiklį reikėtų vertinti, tai, kad darbo laikas, praleistas mokymo kursuose, vienam dalyviui moteriai yra mažesnis nei vyrui. Kaip tokio mažesnio moterų dalyvavimo priežastį moterys nurodė didesnę užimtumą namuose, kas gal būt atspindi lygių galimybių stoką šeimose.

Didesnė dalis kaimo gyventojų nei miesto dalyvauja neformaliajame švietime, taip pat kaip teigiamą pokytį galima vertinti, kad 2007-2008 m. padidėjo kaimo gyventojų mokymosi visą gyvenimą lygis.

Nors neformalaus suaugusiųjų švietimo rodikliai nėra išsamūs ir periodiškai pateikiami, visgi socialinio teisingumo prasme galime pastebėti, kad neformalaus švietimo prieinamumas yra mažesnis moterims dėl lygių galimybių stokos šeimose, taip pat prieinamumą riboja mokymosi dideli kaštai bei žemesnio išsilavinimo asmenų maža motyvacija mokytis. Kaip teigiamą aspektą reikėtų vertinti mokymosi visą gyvenimą lygio padidėjimą tarp kaimo gyventojų.

Dauguma rodiklių, charakterizuojančių suaugusiųjų neformalųjį švietimą, stebimi tik kas penkeri metai, todėl pokyčius matysime tik po Suaugusiųjų švietimo ir Tęstinio profesinio mokymo įmonėse tyrimų antrojo etapo.

Vaikų papildomo (neformalaus) ugdymo vertinimui socialinio teisingumo prasme rodikliai taip pat buvo formuojami iš keleto šaltinių. Kaip ir suaugusiųjų neformalaus švietimo atveju, socialinio teisingumo indekso NUBT pagrindu nebuvo galimybių paskaičiuoti dėl informacijos apie vaikų dalyvavimą šiame ugdyme stokos (nors NUBT apima įvairias išlaidų rūšis, kurios galėtų būti priskiriamos kaip išlaidos papildomam ugdymui, pvz.: muzikos, sporto prekės, išlaidos kino teatrams ir teatrams ir pan., tačiau šios išlaidos yra nurodomos kaip viso namų ūkio išlaidos ir traktuoti, kad jos yra skirtos vaikams nėra teisinga).

Statistinių duomenų, leidžiančių vertinti vaikų neformalų ugdymą socialinio teisingumo prasme nėra daug (žr. lentelę žemiau).

4.1.4.2 lentelė. Socialinio teisingumo vertinimo vaikų neformaliame ugdyme rodiklių sąrašas⁵⁶

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	2005 m.		2007 m.	
		Rodiklio reikšmė	Metinis pokytis SOTE požiūriu +/-	Rodiklio reikšmė	Metinis pokytis SOTE požiūriu +/-
Švietimo proceso rodikliai					
II.PR.1.	Neformaliojo vaikų švietimo mokyklų skaičius	285	-	263	-
II.PR.2.	Veikiantys ūkio subjektai vaikų ir jaunimo papildomam ugdymui (1)	N	N		
	Viešosios nuosavybės			179	+
	Privačios nuosavybės			58	+
II.PR.3.	Vasaros stovykloms skirta lėšų ⁵⁷ , tūkst. Lt (2)	N	N		
	Savivaldybės biudžeto			924,5	-
	Valstybės biudžeto			8748	+
II.PR.4.	Mokinių skaičius papildomo ugdymo įstaigose ⁵⁸ (2)	N	N	75372	+
II.LG.1.	Mokinių vasaros poilsio stovyklose stovyklavo vaikų (tūkst.) ⁵⁹	N	N	128,3	-
	Iš jų mažas pajamas turinčių šeimų vaikai ⁶⁰ (2)			71	-

Duomenų šaltiniai:

- (1)- www.stat.gov.lt/rodikliu_duomenu_baze/Svietimas/M3110801. Duomenys renkami kiekvienais metais.
(2)- www.stat.gov.lt/Lietuvos vaikai. Duomenys renkami kiekvienais metais.

⁵⁶ Prie kiekvieno rodiklio skliaustuose yra nurodomas šaltinio, iš kurio paimtas tas rodiklis, numeris. Šaltinių sąrašas po lentele.

⁵⁷ Pokytis 2006-2007 m.

⁵⁸ Pokytis 2006-2007 m.

⁵⁹ Pokytis 2006-2007 m.

⁶⁰ Kol kas skelbiamas tik 2006 m. rodiklis.

Kaip prieinamumo padidėjimą vaikų neformaliame ugdyme galima vertinti padidėjusį įstaigų, teikiančių papildomo ugdymo paslaugas vaikams ir jaunimui, skaičių. Papildomo ugdymo įvairovę didino augantis ne tik viešosios nuosavybės, bet ir privačių įstaigų skaičius. Nors vaikų vasaros stovykloms skiriamos iš savivaldybių biudžetų lėšos sumažėjo, tačiau išaugo skiriamos lėšos iš valstybės biudžeto, taigi šiuo atžvilgiu prieinamumas vaikams nesumažėjo. Kita vertus, vaikų skaičius, kurie dalyvavo vasaros stovyklose 2006-2007 m. sumažėjo ir ypatingai šiuo atveju reikėtų sekti mažas pajamas turinčių šeimų vaikų situacija, deja, statistinių duomenų, leidžiančių įvertinti šį pokytį nėra.

Mokinių skaičiaus papildomo ugdymo įstaigose 2006-2007 m. augimą reikėtų vertinti kaip didesnę prieinamumą ir tuo pačiu teigiamą poslinkį socialinio teisingumo aspektu.

4.2. Švietimo nelygybė Lietuvoje

Gini indeksas atspindi dalyvavimo švietimo sistemoje rezultatų nelygybę (diferenciacijos) laipsnį ir skaičiuojamas remiantis visuomenės narių pasiskirstymu pagal įgytą aukščiausią išsilavinimą. Kuo didesnis Gini indeksas, tuo didesnė yra švietimo rezultatų nelygybė, vertinant visuomenės narių pagal aukščiausią įgytą išsilavinimą pasiskirstymą.

Lygios galimybės įgyti išsilavinimą yra viena iš pagrindinių žmogaus teisių bei gerovės sudedamųjų dalių. Jei išsilavinimo galimybės yra pasiskirstę netolygiai, tai galima traktuoti kaip didesnius visuomenės nuostolius. Lygus žmogiškojo kapitalo pasiskirstymas yra pagrindas individualiam našumui ir skurdo prevencijai bei didesnės socialinės gerovės kūrimui. Taigi visuomenės mastu tolygesnis jos narių pagal išsilavinimą pasiskirstymas yra laikomas laimėjimu tiek išsivysčiusioms, tiek besivystančioms šalims, o Gini indeksas švietimo politikoje laikomas svarbiu švietimo nelygybės laipsnį atspindinčiu rodikliu.

Gini koeficientas (indeksas) konstruojamas dalyvavimo švietimo sistemoje trukmės pagrindu. Akivaizdu, kad šiuo atveju didžiausi svoriai indekse atitenka aukštesniojo ir aukštojo švietimo lygmenims.

Gini koeficiento vertė pasiskirsto nuo 0 iki 1, kai 0 reiškia absoliučią lygybę, o 1 absoliučią nelygybę, kitaip tariant, didėjanti Gini reikšmė reiškia aukštesnę nelygybės laipsnį. Kaip matome iš 4.2.1 lentelės, aukštesnė dalyvavimo rezultatų švietimo sistemoje nelygybė yra visos populiacijos mastu, t.y. vyresnių nei 15 metų amžiaus grupėje. Čia reikėtų atkreipti dėmesį, kad šią amžiaus grupę patenka vyresnieji visuomenės nariai, kurių išsilavinimo lygis buvo žemesnis (pvz., buvo didesnė dalis, turinčių pradinį išsilavinimą). Kitose dviejose amžiaus grupėse dalyvavimo rezultatų švietimo sistemoje Gini yra mažesnis ir jo skirtumai tarp amžiaus grupių labai nedideli. Tai galima paaiškinti buvusio laikotarpio švietimo sistemos ypatumais, kai vidurinio lygmens ugdymas buvo privalomas ir visuotinis, taigi šiuo atveju nelygybei didžiausią įtaką daro dalyvavimo rezultatai aukštesniajame ir aukštajame moksle.

4.2.1 lentelė. *Dalyvavimo švietimo sistemoje rezultatų nelygybė- Gini indeksas skirtingose amžiaus grupėse 2006-2008 m.*

Amžiaus grupė	2006	2007	2008
Vyresni nei 15 metų	0,39	0,39	0,40
25-64	0,25	0,25	0,27
25-45	0,24	0,25	0,27

Kaip ir 6.2.1 lentelėje, 7.3-oje galime stebėti, kad Gini koeficientas yra aukštesnis vyresnių nei 15 metų amžiaus grupėje, kadangi dalis žmonių šioje amžiaus grupėje dar siekia vidurinio mokslo. Tuo tarpu 25-64 ir 25-45 amžiaus grupėse Gini koeficientas yra žemesnis ir

iš esmės nekito 2006-2008 m. laikotarpiu. Kalbant apie Gini indekso taikymą pajamų nelygybei vertinti, jeigu koeficiento vertė mažesnė už 0,25 tai rodo, kad pajamų diferenciacijos lygis yra gana žemas, jei didesnė už 0,25, bet mažesnė už 0,30- pajamų nelygybė yra nedidelė, o jei Gini aukštesnis nei 0,30 laikomasi požiūrio, kad yra esminė pajamų diferenciacija. Kita vertus, nėra pateisinama pajamų nelygybės Gini indekso vertinimo logiką pritaikyti dalyvavimo švietimo sistemoje nelygybei.

Taigi, kalbant apie švietimo rezultatų nelygybę, vertinti Gini indekso dydį yra sudėtinga, labiau prasminga vertinti šio rodiklio dinamiką laiko bėgyje, taip pat lyginti grupinius Gini indeksus, jų indėlį į bendro indekso pokyčius.

Visgi dalyvavimo švietimo sistemoje rezultatų diferenciacijos padidėjimą keliais procentiniais punktais 2008 m. galima vertinti kaip nežymų. Tačiau būtų svarbu stebėti jo pokyčius sekančiais metais ir esant tolesniam palaipsniui švietimo rezultatų nelygybės augimui, reikėtų aiškintis priežastis apie švietimo paslaugų prieinamumą pagal atskiras socialines grupes.

Išsilavinimo nelygybės analizė, skaidant Gini indeksą pagal atskiras socialines grupes bei jų indėlį į bendrą švietimo nelygybę, dar pakankamai naujas ir nelabai paplitęs rodiklis. Kita vertus, tai leidžia įvertinti dalyvavimo švietimo sistemoje rezultatų pasiskirstymą atskirų socialinių grupių lygmenyje.

Kaip matome iš 4.2.2 lentelės, per trejus pastaruosius metus didžiausią dalyvavimo švietimo sistemoje rezultatų nelygybę formuoja moterys, miesto ir neskurstantys gyventojai.

4.2.2 lentelė. Dalyvavimo švietimo sistemoje rezultatų nelygybė (Gini) atskirose socialinėse grupėse *

	2006			2007			2008		
Grupė	Vyrai	Moterys	E _b	Vyrai	Moterys	E _b	Vyrai	Moterys	E _b
Vyresni nei 15 metų	0,16	0,22	0,01	0,16	0,22	0,01	0,169	0,23	0,001
25- 45 metų	0,122	0,119	0,005	0,12	0,12	0,01	0,133	0,136	0,001
Grupė	Miesto g.	Kaimo g.	E _b	Miesto g.	Kaimo g.	E _b	Miesto g.	Kaimo g.	E _b
Vyresni nei 15 metų	0,255	0,109	0,026	0,25	0,11	0,03	0,271	0,112	0,017
Vyresni nei 15 metų	0,339	0,449	-	0,327	0,45	-	0,365	0,442	-
25- 45 metų	0,159	0,066	0,021	0,17	0,06	0,02	0,192	0,07	0,008
25-45 metų	0,211	0,271	-	0,219	0,243	-	0,255	0,288	-
Grupė	Skursta	Neskursta	E _b	Skursta	Neskursta	E _b	Skursta	Neskursta	E _b
Vyresni nei 15 metų	0,043	0,337	0,01	0,04	0,34	0,01	0,045	0,343	0,012
Vyresni nei 15 metų	0,342	0,387	-	0,335	0,385	-	0,373	0,391	-
25- 45 metų	0,039	0,188	0,019	0,20	0,03	0,02	0,037	0,22	0,013
25-45 metų	0,25	0,224	-	0,228	0,232	-	0,253	0,258	-

* *Pastaba:* 2008 m. skurdo riba 497,4 Lt; 2007m. – 405 Lt; 2006 m. -315 Lt. Skurdo riba apskaičiuojama atitinkamų metų piniginių disponuojamų pajamų medianos 60 proc. E_b – tarpgrupinė nelygybė. Grupės nedalyvavimo lygis- μ_k/μ .

Tačiau čia reikėtų nepamiršti Gini skaidymo metodo ypatumų: indėlis į bendrą nelygybę priklauso nuo trijų sudedamųjų dalių: nelygybės grupėje, jos nedalyvavimo švietimo sistemoje vidurkio santykio su visuomenės santykiu bei *grupės dydžio*. Taigi šiuo atveju, tai, kad miesto ir neskurstančiųjų indėlis į nelygybę yra didesnis, visų pirma yra labai sąlygojama šių grupių skaitlingumo priešingos analizėje grupės atžvilgiu. Pavyzdžiui, kaimo gyventojai sudaro tik apie trečdalį visų gyventojų, o skurstantieji nesiekia net penktadalio. Todėl žemiau esančioje lentelėje Gini kaimo – miesto grupėse ir skurstančių - neskurstančių grupėje yra pateiktas bendras Gini ir Gini perskaičiuotas įvertinant grupės dydžių skirtumus (lentelėje pažymėta *Italic* sumažintu šriftu perskaičiuotas Gini pagal grupės dydį).

Aptarkime vyrų ir moterų dalyvavimo švietimo sistemoje rezultatų nelygybės indėlį į bendrą nelygybę. Vyresnių nei 15 metų amžiaus grupėje moterų nelygybė yra aukštesnė, tikėtina ši rezultatą formuoja vyresnio amžiaus žmonių dalyvavimo švietimo sistemoje rezultatų rodikliai (išsilavinimo rodikliai buvo žemesni). Tuo tarpu 25-45 metų amžiaus grupėje moterų švietimo rezultatų nelygybė yra mažesnė nei vyrų. Paprastai tokia tendencija yra laikoma teigiamu švietimo sistemos požymiu.

Kalbant apie miesto/kaimo ir skurstančiųjų/neskurstančiųjų grupių švietimo rezultatų pasiskirstymą bei jų indėlį į bendrą visuomenės švietimo rezultatų nelygybę, būtina atkreipti dėmesį į minėtą šių grupių dydžių (santykinio svorio) skirtumus, kurie neabejotinai įtakoja indėlio dydį. Taigi, jeigu skurstantys gyventojai daugiausiai sudaro iki 20 proc., o kaimo gyventojai iki 30 proc. visoje populiacijoje, tai akivaizdu, kad dėl šios priežasties jų indėlis į bendrą švietimo rezultatų nelygybės indeksą mažėja. Pajamų nelygybės Gini skaidyme tokiu atveju yra taikoma 'overlapping' teorija, sukurta Yitzhaki ir Lerman (1991)⁶¹, kuri eliminuoja grupės dydį, apskaičiuojant socialinės grupės pasiskirstymo įnašą į nelygybę.

Miesto gyventojų indėlis į bendrą švietimo sistemos nelygybę yra aukštesnis tiek vyresnių nei 15 metų tiek 25-45 metų gyventojų amžiaus grupėse, todėl būtų galima manyti, kad dalyvavimo švietimo sistemoje rezultatai yra netolygiau pasiskirstę tarp miesto gyventojų nei tarp kaimo. Tačiau miesto gyventojų grupės Gini yra žemesnis nei kaimo gyventojų. Taigi, pirminę išvadą apie mažesnę švietimo rezultatų nelygybę tarp miesto gyventojų nei tarp kaimo, reikėtų paneigti (rezultatui reikšmės turėjo grupės dydis bei jos rezultatų švietimo sistemoje lygis). Žemesnis kaimo gyventojų Gini rodo, kad švietimo rezultatai yra nelygiau pasiskirstę tarp kaimo gyventojų nei tarp miesto. Tai rodo, ne tik buvusį mažesnę šios grupės žmonių prieinamumą ir lygias galimybes, bet ir šiandien jų mažesnes galimybes panaudoti savo žmogiškąją kapitalą, kuriant visuomenės gerovę.

Skurstančiųjų gyventojų švietimo rezultatų indėlis į bendrą švietimo sistemos nelygybę yra mažesnis nei neskurstančiųjų, dėl to, kad ši grupė yra mažiau skaitlinga. Tuo tarpu, švietimo rezultatų Gini vyresnių nei 15 metų amžiaus grupėje yra žemesnis nei neskurstančiųjų. Galima manyti, kad šioje situacijoje reikšmės turėjo pakankamai gera buvusi švietimo sistema, aprėpusi beveik visus gyventojų sluoksnius.

Tačiau šių rodiklių stebėseną per ilgesnį laikotarpį yra svarbi švietimo politikos monitoringui, kadangi dalyvavimo švietimo sistemoje rezultatų pasiskirstymas, jų pokyčiai rodo ne tik švietimo politikos veiksmingumą bei efektyvumą, bet ir jos subalansuotumą atskirų socialinių grupių atžvilgiu.

⁶¹ Pedersen A. W. The taming of inequality in retirement: a comparative study of pension policy outcomes. Fafo- report 317. 1999.

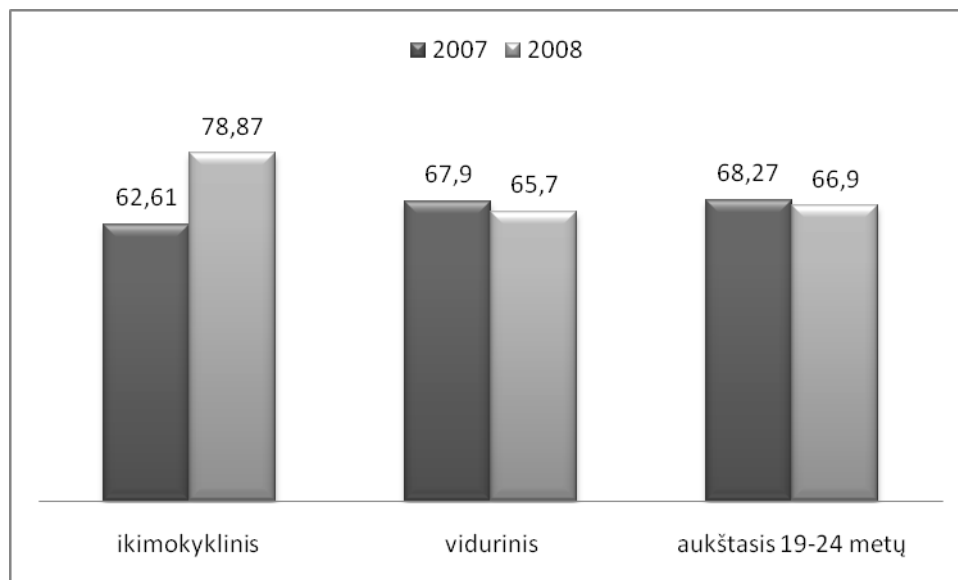
4.3. Apibendrinimas

Remiantis pasiūlyta rodiklių sistema atlikta socialinio teisingumo švietimo sistemoje analizė. Galima teigti, kad ypatingai didelių pokyčių kompleksiniuose SOTE rodikliuose (indeksuose) 2006-2007 metų laikotarpiu neįvyko, nors šiek tiek sumažėjo dalyvavimo švietimo sistemoje indeksai vidurinio ir aukštojo išsilavinimo lygmenyse bei nežymiai padidėjo švietimo rezultatų nelygybę atspindintis Gini indeksas. Ypatingai 25-45 metų amžiaus grupėje galime pastebėti nors ir nežymų, tačiau besitęsiantį švietimo nelygybės augimą 2006-2008 m. laikotarpiu. Reikia pastebėti, kad 2008m. didžiausią svorį švietimo nelygybės formavimuisi turėjo išsilavinimo diferenciacija kaimo gyventojų tarpe, tarp pat išsilavinimo diferenciacija neskurstančių asmenų grupėje bei šios nelygybės didėjimas pačių moterų tarpe.

4.3.1 lentelė. Švietimo rezultatų nelygybė (Gini indeksas) skirtingose amžiaus grupėse

Amžiaus grupė	2006	2007	2008
Vyresni nei 15 metų	0,39	0,39	0,40
25-64	0,25	0,25	0,27
25-45	0,24	0,25	0,27

Jeigu vidurinio ir aukštojo mokslo lygmenyse pagal dalyvavimą švietimo sistemoje socialinis teisingumas 2007 m. buvo aukštesnis negu ikimokykliniame ugdyme, tai 2008 m. socialinis teisingumas ikimokyklinio ugdymo lygmenyje labai išaugo ir tapo pats didžiausias, lyginant su kitų dviejų švietimo lygmenų sumažėjusiais indeksais. Šis pozityvus pokytis labai svarbus visai švietimo sistemai, kadangi sudaro palankesnes prielaidas vaikų tolimesniems pasiekimams švietimo sistemoje.

4.3.1 pav. Socialinio teisingumo indeksai švietimo lygmenyse 2007-2008 m.

Analizuojant socialinį teisingumą tarp skirtingų grupių atskiruose švietimo lygmenyse galime pastebėti, kad vidurinio ir aukštojo išsilavinimo lygmenyje neįgalieji patiria didžiausią neteisingumą. Ikimokyklinio ugdymo lygmenyje didžiausią neteisingumą patiria kaimo gyventojai, o vidurinio išsilavinimo lygmenyje be neįgaliausių didelių neteisingumą patiria ir asmenys su didesniu vaikų skaičiumi (žr. 4.3.2 lentelę.).

4.3.2 lentelė. Socialinio teisingumo indeksai tarp skirtingų socialinių grupių įvairiuose švietimo lygmenyse 2008 m.

Namų ūkiai	Indekso reikšmės		
	Ikimokyklinis ugdymas	Vidurinis išsilavinimas	Aukštasis išsilavinimas
Mieste	94,8	70,1	-
Kaime	44,7	59,4	-
Skursta	56,3	58,5	51,7
Neskursta	88,9	69,4	69,9
Vieniši asmenys su vaikais	52,8	53,8	-
Kiti namų ūkiai	80,5	66,4	-
Asmenys neturintys negalios	79,3	65,7	67,4
Asmenys su negalia*	68,8	29,8	24,1
Nėra vaikų iki metų	79,8	-	68,2
Yra vaikų iki metų ⁶²	62,8	-	52,3
Namų ūkio galvos išsilavinimas aukštasis	-	90,2	89,3
Namų ūkio galvos išsilavinimas neaukštasis	-	61,4	56,5
Namų ūkis su 0 arba 1 vaiku	-	72,4	-
Namų ūkis su 2 ir daugiau vaikų	-	53,9	-
Moteris	-	-	75,9
Vyras	-	-	58,4

* Ikimokykliniame ugdyme buvo žiūrimas ne vaiko neigalumas, o ar namų ūkyje yra bent vienas asmuo save priskiriantis prie neigalių.

Analizuojant kitus statistinius, daugiausia makrolygmens rodiklius, didesnė jų pusė kito teigiama socialinio teisingumo linkme, nors kita vertus, kiekvieno jų svoris teisingumo vertinimui ar įgyvendinimui yra gana skirtingas, taigi kiekvienas rodiklis ir jo pokyčiai negali būti paprastai sumuojami. Galima pastebėti kompensavimo principo stoką socialinio teisingumo įgyvendinime, kadangi neįgalių asmenų dalis švietimo sistemoje nors ir didėja, tačiau nežymiai, lyginant su neįgalių asmenų skaičiumi. ,

Ypatingai stokojama rodiklių neformalaus vaikų ugdymo socialinio teisingumo vertinimui, nors iš esančių daugiau galime konstatuoti neigiamas teisingumo linkme tendencijas (sumažėjo neformalaus vaikų švietimo mokyklų skaičius, mokinių vasaros poilsio stovyklose, taip pat ir iš mažas pajamas turinčių šeimų).

Apibendrinant vertinimo rezultatus reikia pabrėžti, kad tolimesnei stebėsenai būtų svarbu užtikrinti keleto papildomų rodiklių, kurių nėra dabartinėse duomenų bazėse ar šaltiniuose, rinkimo užtikrinimą. Kaip antai, socialinio teisingumo stebėjimui būtų svarbu papildyti *Namų ūkių biudžetų* ar *Pajamų ir gyvenimo sąlygų* tyrimų anketas klausimais, suteikiančiais informacijos apie asmenų (vaikų ir suaugusių) dalyvavimą neformaliame ugdyme ir švietime, taip klausimais apie asmenų etninę kilmę ar tautybę, kurie leistų analizuoti socialinį teisingumą jų požiūriu.

Subjektyviam teisingumo vertinimui, kuris yra būtina sudėtinė socialinio teisingumo vertinimo dalis, yra būtini tyrimai apie visuomenės nuomonę šiais klausimais.

⁶² Tiek statistinių duomenų, tiek skaičiuotų indeksų pagrindu negalime pilnai paaiškinti, kiek šeimų naudojimąsi vaikų ikimokyklinio ugdymo paslaugomis lemia šių paslaugų tinklo išvystymas, prieinamumas, o kiek pačios šeimos apsisprendimas leisti ar ne vaiką į darželį. Todėl namų ūkių biudžetų tyrimai galėtų būti papildyti klausimu apie tai- kodėl vaikas nelanko darželio (dėl to, kad jo arti nėra, brangiai kainuoja, ar nėra poreikio). Šis rodiklis galėtų būti įtrauktas į indekso skaičiavimą ir tuo būdu indeksas tiksliai atspindėtų socialinio teisingumo raišką vaikų ikimokykliniame ugdyme.

5. APIBENDRINIMAS

Kaip parodė įvairių socialinio teisingumo teorijų analizė, socialinis teisingumas yra labai nevienodai suprantamas ir apibrėžiamas iš atskirų teorinių perspektyvų. Kadangi socialinis teisingumas yra įvairiai aiškinamas ir konceptualizuojamas, galime kelti klausimą, kokiai socialinio teisingumo sampratai mes pritariame, taigi, kokia švietimo sistema yra teisinga mūsų visuomenėje, o koks neteisingumas yra pateisinamas ar toleruotinas? Atsakant į šį klausimą būtina prisiminti, kad įvairiose šalyse atliekami tyrimai rodo, kad labiau išsilavinę žmonės yra sveikesni, ilgiau gyvena, jų vaikai turi aukštesnes aspiracijas ir tikslus moksle ir gyvenime, išsilavinimas reiškia asmens galimybes patekti į aukštesnį socialinį sluoksnį ir t.t.⁶³

Bandant apibendrinti įvairių teisingumo teorijų nuostatas galima pastebėti, kad socialinis teisingumas yra siejamas su tokių pagrindinių principų švietimo sistemoje įgyvendinimu kaip *lygios galimybės* (nediskriminavimas lyties, gyvenamosios vietos, etninės priklausomybės, kilmės ir t.t. požiūriais), *skirtingumų pripažinimas ir pasirinkimo galimybių užtikrinimas* (pvz., tam, kad būtų galima realizuoti turimus gabumus, išlaikyti tautinį identitetą ir kt.), *prieinamumas* (kai dalyvavimas švietimo sistemoje neapribojamas asmens ar jo šeimos materialinės padėties, gyvenamos vietos ypatumų ir pan.), *kompensavimas* – kai papildomų, didesnių resursų skyrimas (nelygybė) tam tikroms socialinėms grupėms (neįgaliesiems, negabiems arba labai gabiems) laikoma pateisinamu ir teisingu dalyku.

Taigi, *socialinis teisingumas švietime* – tai lygiateisiškos (angl. *equity*) sąlygos dalyvauti švietimo sistemoje ir naudotis jos teikiamomis gėrybėmis, priklausomai nuo igimtų gebėjimų ir noro juos kultivuoti, tačiau nediskriminuojant dėl nuo asmens nepriklausomų savybių (amžiaus, lyties, negalios ir t.t.) ar kilmės (socialinės, klasinės, kultūrinės, teritorinės, etninės ir kt.) pagrindu. Lygiateisiškos sąlygos apima ir išimtis, kurios, naudojantis švietimo gėrybėmis, yra būtinos išskirtinius (mažesnius arba didesnius nei vidutiniai) gebėjimus turintiems asmenims arba būtinos, siekiant kompensuoti apribojimus, kylančius dėl nuo asmens nepriklausomų savybių (amžiaus, lyties ir kt.) ar kilmės skirtumų.

Socialinis teisingumas akcentuoja nediskriminavimo jokių pagrindų (socialiniu, ekonominiu, kultūriniu, teritoriniu, etniniu ir kt.) svarbą ir kompensavimo dėl nepajėgumo dalyvauti švietimo sistemoje būtinumą, kai šis nepajėgumas susijęs su negalia, materialine padėtimi, gabumų stoka ir kt. (pozityvi diskriminacija). Tuo tarpu neteisingumas atsiranda tada, kai švietimo resursai pasiskirsto tarp individų ar socialinių grupių netolygiai, kai vieni iš švietimo sistemos gauna neproporcingai daugiau naudos negu kiti dėl nuo jų nepriklausančių priežasčių.⁶⁴

Remiantis šia samprata, literatūroje siūlomais socialinio teisingumo švietime rodiklių konstravimo principais⁶⁵ bei užsienio šalių patirties analize, ataskaitoje siūlomi rodikliai socialiniam teisingumui švietime vertinti Lietuvoje.

Siūloma formuoti rodiklių sistemą iš keturių grupių rodiklių:

- Ikimokyklinio ugdymo (ISCED 0) rodikliai.
- Vidurinio išsilavinimo (ISCED 1+2+3) rodikliai.
- Aukštojo mokslo (ISCED 4+5) rodikliai.

⁶³ Why Justice Is Good for Our Health: The Social Determinants of Health Inequalities. Journal article by Norman Daniels, Bruce P. Kennedy, Ichiro Kawachi; Daedalus, Vol. 128, 1999) Žr. <http://www.questia.com/googleScholar.qst;jsessionid=Kl6XWBnWQCQ8ScL8yJ2v2WYgtZcgX1Lprq0y9GJV MW6ydQTXL1yF!-2112377806!1176298283?docId=5001867227>.

⁶⁴ Measuring Inequality in Education. Michael Sheret. Macquarie University. Paper presented at the 1991 Conference of the Australian Association for research of education.

⁶⁵ Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, [Kluwer Academic Publishers](#), 2001

- Neformalaus švietimo (atskirai vaikų ugdymo ir suaugusių švietimo) rodikliai.

Socialinio teisingumo rodiklių grupės švietimo sistemos funkcionavimo požiūriu:

- *švietimo konteksto rodikliai* – tai rodikliai, kurie atspindi aplinką, terpę švietimo sistemos funkcionavimui, situaciją, kuri gali turėti įtakos įvairių švietimo lygmenų SOTE rodiklių pokyčiams; šie rodikliai gali būti bendri visai sistemai ir specifiniai atskiram švietimo lygmeniui;
- *švietimo proceso rodikliai* – atspindi sąlygas, kuriomis vyksta švietimo procesas, apima tiek kiekybinius, tiek kokybinius rodiklius;
- *švietimo rezultatų rodikliai* – atspindi dalyvavimo švietimo sistemoje lygį, to dalyvavimo rezultatus;
- *švietimo padarinių rodikliai* – atspindi socialinius, ekonominius švietimo nelygybių padarinius (kai kuriuos šių rodiklių galime traktuoti ir kaip švietimo konteksto rodiklius).

Vertinant socialinį teisingumą švietime pasirinkti trijų tipų rodikliai:

- paprastieji statistiniai rodikliai, gaunami papildomai skaičiuojant arba tiesiogiai panaudojant statistikos departamento pateikiamus, taip pat švietimo stebėsenos rodiklius (t.y. makro lygmens rodikliai šalies, regiono mastu). Kalbant apie paprastesnius švietimo konteksto, proceso, rezultatų ir padarinių rodiklius, juos tikslinga atrinkti kiekvienam švietimo lygmeniui, siekiant, kad pagal aptartas teorines prielaidas jie labiausiai atspindėtų įvairiais socialinio teisingumo dimensijas.
- atskirų švietimo lygmenų socialinio teisingumo indeksai, kaip kompleksiniai mikro lygmens rodikliai, kadangi skaičiuojami iš didesnio skaičiaus indikatorių ir leidžia susieti asmens dalyvavimą švietimo sistemoje su jo (jo šeimos) socialinėmis ekonominėmis charakteristikomis. Indeksai skaičiuojami iš mikro lygmens (namų ūkių biudžetų tyrimų) duomenų. *Socialinio teisingumo indeksas* – kompleksinis rodiklis, atspindintis, koku laipsniu socialinis teisingumas įgyvendintas tam tikrame švietimo lygmenyje (indeksai buvo skaičiuojami remiantis švietimo rezultatų rodikliais, kurie atspindi kokia dalis tam tikro amžiaus žmonių yra įtraukta į švietimo lygmenį (dalyvauja joje dabar) arba dalyvavo (jau yra įgiję tam tikrą išsilavinimą).
- Gini indeksas, atspindintis įgyto išsilavinimo nelygybę ISCED I-V lygmenyse. Tai apibendrinantis rodiklis, atspindintis tam tikro amžiaus gyventojų įgyto išsilavinimo nelygybę šalies mastu. Nors dažniau girdime apie Gini indeksą kaip pajamų nelygybės rodiklį, tačiau jis ne mažiau populiarus ir skaičiuojant švietimo sistemos nelygybę, ypatingai su tikslu sekti pokyčius arba lyginti atskirų šalių situaciją.

Tokiu būdu tyrimo ataskaitoje pateiktas tokių rodiklių sąrašas bei jų skaičiavimo aprašymai:

1. Indeksai:

1.1. Socialinio teisingumo ikimokykliniame ugdyme indeksas.

1.2. Socialinio teisingumo viduriniame išsilavinime indeksas.

1.3. Socialinio teisingumo aukštajame moksle indeksas.

1.4. Gini indeksas.

2. Paprastieji statistiniai rodikliai:

2.1. Socialinio teisingumo ikimokykliniame ugdyme rodikliai.

2.2. Socialinio teisingumo viduriniame išsilavinime rodikliai.

2.3. Socialinio teisingumo aukštajame moksle rodikliai.

2.4. Socialinio teisingumo neformaliajame vaikų ugdyme rodikliai.

2.5. Socialinio teisingumo neformaliajame suaugusiųjų švietime rodikliai.

Remiantis pasiūlyta rodiklių sistema, atlikta socialinio teisingumo švietimo sistemoje analizė, panaudojant 2006-2008 m. duomenis. Ypatingai didelių indeksų pokyčių 2007-2008 metų laikotarpiu neįvyko, nors šiek tiek sumažėjo dalyvavimo švietimo sistemoje indeksai vidurinio ir aukštojo išsilavinimo lygmenyse bei nežymiai padidėjo švietimo rezultatų nelygybę atspindintis Gini indeksas. Reikia pastebėti, kad 2008 m. didžiausią svorį švietimo nelygybės formavimuisi turėjo išsilavinimo diferenciacija kaimo gyventojų tarpe, taip pat išsilavinimo diferenciacija neskurstančių asmenų grupėje bei šios nelygybės didėjimas pačių moterų tarpe.

Jeigu, remiantis indeksais, vidurinio ir aukštojo mokslo lygmenyse socialinis teisingumas 2007 m. buvo aukštesnis negu ikimokykliniame ugdyme, tai 2008 m. socialinis teisingumas ikimokyklinio ugdymo lygmenyje labai išaugo ir tapo didžiausias, lyginant su kitų dviejų švietimo lygmenų sumažėjusiais indeksais. Šis pozityvus pokytis labai svarbus visai švietimo sistemai, kadangi sudaro palankesnes prielaidas vaikų tolimesniems pasiekimams švietimo sistemoje.

Analizuojant socialinį teisingumą tarp skirtingų grupių atskiruose švietimo lygmenyse galime pastebėti, kad vidurinio ir aukštojo išsilavinimo lygmenyje neįgalieji patiria didžiausią neteisingumą. Ikimokyklinio ugdymo lygmenyje didžiausią neteisingumą patiria kaimo gyventojai, o vidurinio išsilavinimo lygmenyje be neįgalųjų didelį neteisingumą patiria ir asmenys su didesniu vaikų skaičiumi.

Analizuojant paprastesnius statistinius rodiklius, didesnė jų pusė kito teigiama socialinio teisingumo linkme, nors kita vertus, kiekvieno jų svoris teisingumo vertinimui ar įgyvendinimui yra gana skirtingas, taigi kiekvienas rodiklis ir jo pokyčiai negali būti paprastai sumuojami. Galima pastebėti kompensavimo principo stoką socialinio teisingumo įgyvendinime, kadangi neįgalių asmenų dalis švietimo sistemoje nors ir didėja, tačiau nežymiai, lyginant su neįgalių asmenų skaičiumi šalyje.

Ypatingai stokojama rodiklių socialinio teisingumo vertinimui neformalaus vaikų ugdymo lygmenyje, o iš turimų rodiklių daugiau galime konstatuoti neigiamas teisingumo linkme tendencijas (sumažėjo neformalaus vaikų švietimo mokyklų skaičius, mokinių vasaros poilsio stovyklose, ypatingai iš mažas pajamas turinčių šeimų).

Apibendrinant vertinimo rezultatus reikia pabrėžti, kad tolimesnei stebėsenai būtų svarbu užtikrinti keleto papildomų rodiklių, kurių nėra dabartinėse duomenų bazėse ar šaltiniuose, rinkimo užtikrinimą. Kaip antai, socialinio teisingumo stebėjimui būtų svarbu papildyti *Namų ūkių biudžetų* ar *Pajamų ir gyvenimo sąlygų* tyrimų anketas klausimais, suteikiančiais informacijos apie asmenų (vaikų ir suaugusių) dalyvavimą neformaliame ugdyme ir švietime, taip pat klausimais apie asmenų etninę kilmę ar tautybę, kurie leistų analizuoti socialinį teisingumą jų požiūriu.

Subjektyviam teisingumo vertinimui, kuris yra būtina sudėtinė socialinio teisingumo vertinimo dalis, yra būtini tyrimai apie visuomenės nuomonę šiais klausimais.

LITERATŪRA

1. Aidukaite J. (ed.) *Poverty, Urbanity and Social Policy: Central and Eastern Europe compared* (Nova Sciences Publishers: New York).
2. Aidukaite, J. (2006) 'The Formation of Social Insurance Institutions of the Baltic States in the Post-socialist era', *Journal of European Social Policy*, 16(3), pp. 259-270.
3. Bohle, D. (2007) 'The New Great Transformation: Liberalization and Social Protection in Central Eastern Europe', paper prepared for presentation at the second ESRC seminar: '(Re) distribution of Uncertainty', Warwick Business School, University of Warwick, 2 November.
4. Brendler M. Measuring inequality of educational attainment: a suggested methodology, 2008.
5. Education data in Households Surveys and Censuses. [žiūrėta 2009 m. lapkritis 12 d]. http://www.uis.unesco.org/ev.php?ID=5896_201&ID2=DO_TOPIC.
6. Eurostat (2009) The Bologna process in higher education in Europe. Key indicators on social dimension and mobility. European Commission.
7. *Guide to the analyses and use of Household Survey and Census Education data*. FASAF, UNESCO, USAID, UNICEF, 2004.). P. 10. [žiūrėta 2009 m. Gruodžio 1 d.] <http://www.uis.unesco.org/template/pdf/educgeneral/HHSGuideEN.pdf>.
8. Hega, G. M. and Hokenmaier, K. G. (2002) The welfare state and education: a comparison of social and educationla policy in advanced industrial societies. *German Policy Studies* 2(1).
9. Hoskins, B. (2008) The discourse of social justice within European Education policy developments: the example of key competences and indicators development towards assuring the continuation of democracy. *European Education Research Journal*, Vol. 7, No 3, pp. 319-330.
10. http://ceps.pcf.uni-lj.si/dejavnosti/sp/sp-2009-05-06/2009_Eurostat_Eurostudent_social_dimension_and_mobility_indicators.pdf. žr. [2009 m. gruodžio 1 d.]
11. John E. Roemer. Will democracy engender equality? 2006. Yale University.
12. Koucky J., Bartusek A., Kovarovic J. Why is more equal? Access to tertiary education in Europe. Charles University in Prague, Faculty of Education, 2009.
13. Lendvai, N. (2008) 'Incongruities, Paradoxes, and Varieties: Europeanization of Welfare in the New Member States', paper presented at the ESPAnet conference, Helsinki, 18–20 September.
14. Lietuvos Respublikos Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas. 1998 06 30. Nr.VIII-822, Vilnius.
15. Mesa E.P. Measuring education inequality in the Philippines, 2007.
16. Meuret D. School Equity as a Matter of Justice // [In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies](#), pp.93-112, [Kluwer Academic Publishers](#), 2001.
17. Namų ūkių biudžetai. Žr. <http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/viewfree/?id=1826>. [2009 m. gruodžio 1 d.]

18. Pedersen A. W. The taming of inequality in retirement: a comparative study of pension policy outcomes. Fafo- report 317. 1999.
19. Profesinio mokymo įmonėse statistinio tyrimo metodika, Statistikos departamentas, 2006; <http://epp.eurostat.cec.eu.int>.
20. Sheret M. Measuring Inequality in Education. Macquarie University. Paper presented at the 1991 Conference of the Australian Association for research of education.
21. Statistikos departamentas. Statistika (duomenų bazės). Rodiklių duomenų bazė. Gyventojai ir socialinė statistika. Prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280>.
22. Švietimas 2007. Statistikos departamentas. Vilnius, 2007.
23. Švietimas 2008. Statistikos departamentas. Vilnius, 2008.
24. Švietimo ir mokslo ministerijos duomenys. http://www.aikos.smm.lt/aikos/Statistika/kaitlr4_9.html.
25. Valstybės švietimo stebėsenos rodikliai. ITC Švietimo valdymo informacinė sistema. Prieiga per internetą: <http://www.svis.smm.lt/>.
26. Vinod T., Yan W., Xibo F. Measuring educational inequality: Gini coefficients of education, 2000.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1. Trumpa Lietuvos ir tarptautinių teisės aktų, svarbių socialinio teisingumo įgyvendinimui, charakteristika

Daugybėje Lietuvos ir tarptautinių teisės aktų galime rasti socialinio teisingumo įgyvendinimui svarbius teiginius, įtvirtintas nuostatas apie **švietimo paslaugų prieinamumą, teisę į išsilavinimą, lygias galimybes dalyvauti švietimo sistemoje**, ne diskriminaciją, pasirinkimo užtikrinimą ir kt.

Žemiau yra pateikta trumpa svarbiausių teisės aktų, kuriuose tiesiogiai ar netiesiogiai kalbama apie socialinio teisingumo įgyvendinimą švietimo sistemoje, apžvalga.

Bendrai apie socialinį teisingumą švietime:

- Lietuvos Respublikos Konstitucija;
- Lietuvos Respublikos Lygių galimybių įstatymo pakeitimo įstatymas;
- Lietuvos Respublikos Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas;
- Vaiko teisių konvencija;
- Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas;
- Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatų“;
- „Dakaro veiksmų planas. Švietimas visiems: kolektyvinių įsipareigojimų vykdymas“.

Ikimokyklinis ugdymas, pradinis, vidurinis, profesinis ir aukštasis mokslas. Neformalus švietimas:

- Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo plėtros 2007-2012 metų programos patvirtinimo“;
- Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl priešmokyklinio ugdymo ir ugdymosi bendrosios programos“;
- Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl pradinio ugdymo sampratos“;
- Bergeno komunikatas, 2005 m. (Bolonijos procesas);
- Tūkstantmečio vystymosi tikslai (2000-2015 m.);
- Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl neformaliojo vaikų švietimo koncepcijos patvirtinimo“;
- Lietuvos Respublikos Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas;
- Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija.

Socialiai pažeistų asmenų dalyvavimas švietimo sistemoje:

- Neįgaliųjų teisių konvencija;
- Lietuvos Respublikos Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas;
- Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl savarankiško mokymosi tvarkos aprašo patvirtinimo“;
- Lietuvos Respublikos Specialiojo ugdymo įstatymas;
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl finansinės pagalbos priemonių teikimo neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, tvarkos aprašo patvirtinimo“;
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl suimtųjų ir nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmės, bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo organizavimo“;
- Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija;
- Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl tautinių mažumų švietimo nuostatų“.

Europos Sąjungos dokumentai:

- Europos sąjungos pagrindinių teisių chartija;
- Europos bendrijų komisijos komunikatas „Suaugusiųjų mokymasis: mokytis niekada nevėlu“ (2006 m.);
- Europos bendrijų komisijos komunikatas „Europos švietimo ir mokymo sistemų veiksmingumas ir teisingumas“ (2006 m.);
- 2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyva Nr. 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims, nepriklausomai nuo jų rasinės arba etninės kilmės;
- Tarybos sprendimas, nustatantis bendros profesinio mokymo politikos įgyvendinimo bendruosius principus (1963 m. balandžio 2 d.);
- Tarybos direktyva dėl darbuotojų migrantų vaikų mokymo (1977 m. liepos 25 d.);
- Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (1966 m. gruodžio 19 d.).

Lietuvos Respublikos Konstitucija

LR Konstitucijos 41 straipsnyje yra teigiama: „Asmenims iki 16 metų mokslas yra privalomas. Mokymas valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose yra nemokamas. Aukštasis mokslas prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus. Gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas.“⁶⁶

45 LR Konstitucijos straipsnyje pabrėžiama, kad tautinės bendrijos Lietuvoje savo tautinės kultūros reikalus, švietimą, savitarpio pagalbą tvarko savarankiškai, o valstybė joms teikia paramą.

Lietuvos Respublikos Lygių galimybių įstatymo pakeitimo įstatymas ir Lietuvos Respublikos Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas

LR Lygių galimybių įstatymo pakeitimo įstatyme yra numatyta švietimo įstaigų, mokslo ir studijų institucijų pareiga įgyvendinti lygias galimybes. Įstatyme yra teigiama, kad švietimo įstaigos, mokslo ir studijų institucijos privalo užtikrinti vienodas sąlygas asmenims nepaisant jų amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų, kai: priimama į bendrojo lavinimo mokyklas, profesinio mokymo įstaigas, aukštesniasias, aukštąsias mokyklas ir kvalifikacijos kėlimo, persikvalifikavimo ir kitus kursus; skiriamos stipendijos ir teikiami kreditai studijoms; sudaromos, rengiamos, tvirtinamos mokymo programos bei jos parenkamos; vertinamos žinios⁶⁷.

LR Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatyme yra numatyta švietimo įstaigų, mokslo ir studijų institucijų pareiga įgyvendinti moterų ir vyrų lygias teises⁶⁸.

Europos sąjungos pagrindinių teisių chartija

Europos sąjungos pagrindinių teisių chartijoje yra teigiama, kad: „Kiekvienas turi teisę į mokslą; profesinis ir tęstinis mokymas turi būti prieinamas visiems. Ši teisė apima galimybę nemokamai įgyti privalomąjį išsilavinimą. Laisvė steigti demokratiniiais principais grindžiamas mokymo įstaigas ir tėvų teisė užtikrinti savo vaikų švietimą ir mokymą pagal

⁶⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija. [žiūrėta 2009 m. rugpjūčio 10 d.] Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>.

⁶⁷ Lietuvos Respublikos Lygių galimybių įstatymo pakeitimo įstatymas. Žin., 2008, Nr. 76-2998.

⁶⁸ Lietuvos Respublikos Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas. Žin., 1998, Nr. 112-3100.

savo religinius, filosofinius ir pedagoginius įsitikinimus turi būti gerbiamos pagal jų įgyvendinimą reglamentuojančius nacionalinius įstatymus.“⁶⁹

Vaiko teisių konvencija

Vaiko teisių konvencijoje teigiama, kad valstybės, pasirašiusios šią konvenciją, pripažįsta vaiko teisę mokytis, o siekdamos šią teisę įgyvendinti ir sudaryti vienodas galimybes, valstybės:

- a) įveda nemokamą ir privalomą pradinį lavinimą;
- b) skatina tobulinti įvairias tiek bendrojo, tiek profesinio viduriniojo lavinimo formas, rūpinasi, kad jis būtų prieinamas visiems vaikams, ir imasi tokių priemonių kaip nemokamo lavinimo įvedimas, o prireikus ir finansinės paramos teikimas;
- c) užtikrina mokomosios ir profesinės bei orientuojančios informacijos ir medžiagos prieinamumą visiems vaikams;
- d) imasi priemonių, skatinančių nuolat lankyti mokyklą ir mažinančių moksleivių, paliekančių mokyklą, skaičių⁷⁰.

Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas

Vienas iš pagrindinių Lietuvos švietimo sistemos principų yra lygios galimybės, o tai reiškia, kad „švietimo sistema yra socialiai teisinga, ji užtikrina asmenų lygybę, nepaisant jų lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų; kiekvienam asmeniui ji laiduoja švietimo prieinamumą, bendrojo išsilavinimo bei pirmosios kvalifikacijos įgijimą ir sudaro sąlygas tobulinti turimą kvalifikaciją ar įgyti naują“⁷¹.

Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatų“

Vienas iš pagrindinių Lietuvos švietimo plėtotos 2003-2012 metais siekių yra išplėtoti tęstinę, mokymąsi visą gyvenimą laiduojančią ir prieinamą, socialiai teisingą švietimo sistemą. Dokumente teigiama, kad socialiai teisingos mokymosi ir studijų sąlygos yra užtikrinamos remiantis šiomis priemonėmis:

- sukuriamos galimybės efektyviai ugdyti įvairių gebėjimų ir poreikių vaikus;
- sukuriamą patikimą mokyklinio amžiaus vaikų apskaitos sistema. Savivaldybėms priskiriama atsakomybė už vietos vaikų apskaitą, jų registro tvarkymą ir pavaldžių mokyklų komplektavimo koordinavimą;
- įgyvendinamos kryptingos papildomo pedagoginio ir socialinio darbo su problemų turinčiais vaikais programos;
- sudaromos sąlygos mokiniui išsaugoti ir stiprinti sveikatą, užtikrinti nuolatinę jo sveikatos priežiūrą;
- pagerinamos sąlygos mokytis ir studijuoti tautinių mažumų vaikams. Papildomas dėmesys skiriamas negausių tautinių bendrijų švietimo reikmėms;
- sudaromos galimybės mokytis ir įgyti išsilavinimą migruojančių šeimų vaikams;
- įtvirtinama ir nuosekliai įgyvendinama asmeninė tėvų atsakomybė už privalomą vaikų mokymąsi. Piniginė parama šeimai susiejama su tėvų pareiga rūpintis savo vaikų ugdymu;
- sukuriamą ir išplėtojama paramos ypač gabiems vaikams ir jaunimui sistema;

⁶⁹ Europos sąjungos pagrindinių teisių chartija. 2007/C 303/01. [žiūrėta 2009 m. rugpjūčio 11 d.] Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303LT.01000101.htm>.

⁷⁰ Vaiko teisių konvencija. Žin., 1995, Nr. 60-1501.

⁷¹ Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas. Žin., 2003, Nr. 63-2853.

- išplėtojama lanksti ir efektyvi finansinės paramos studentams sistema: studijų kreditavimas, diferencijuotos socialinės stipendijos, diferencijuoti mokesčiai už bendrąbutį. Visiems studentams tampa prieinamos paskolos⁷².

Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo plėtos 2007-2012 metų programos patvirtinimo“

Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo šalyje įgyvendinimui svarbus dokumentas yra 2007 m. patvirtinta „Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo plėtos 2007-2012 metų programa“, kurios paskirtis – „didinti ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo prieinamumą visoms gyventojų grupėms, mažinant socialinę atskirtį ir skirtumus tarp savivaldybių; užtikrinti lanksčias ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo paslaugas, atitinkančias ilgalaikės ekonominės visuomenės plėtos perspektyvas; laiduoti gerą ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo kokybę, formuoti mokymosi visą gyvenimą pradmenis ir mažinti pasitraukimo iš mokymosi proceso riziką.⁷³“

Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl priešmokyklinio ugdymo ir ugdymosi bendrosios programos“

LR Švietimo ir mokslo ministro įsakyme „Dėl priešmokyklinio ugdymo ir ugdymosi bendrosios programos“ teigiama, kad priešmokyklinis ugdymas – tai visuotinis vienerių metų (išimtiniais atvejais – dvejų) trukmės ugdymas, skirtas vaikams nuo 5 metų padėti subręsti mokyklai. Taip pat šiame teisės akte pabrėžiama, kad institucinis priešmokyklinis ugdymas yra ypač rekomenduotinas labai užimtų tėvų, uždaresnėje aplinkoje augantiems, tautinių bendrijų ir imigrantų vaikams bei vaikams iš socialinės rizikos grupių šeimų⁷⁴.

Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl pradinio ugdymo sampratos“

LR Švietimo ir mokslo ministro įsakyme „Dėl pradinio ugdymo sampratos“ pateikiant pradinio ugdymo sampratą akcentuojama, kad pradinis ugdymas yra privalomas, paprastai ketverių metų ugdymas(is), skirtas suteikti asmeniui dorinės, kultūrinės, socialinės brandos pradmenis, elementarų raštingumą, padėti jam pasiruošti mokytis pagal pagrindinio ugdymo programą. Pradinis ugdymas Lietuvoje yra grindžiamas humaniškumo, demokratiškumo, nacionalumo ir atvirumo (kaitos) principais⁷⁵.

Neįgaliųjų teisių konvencija

Neįgaliųjų teisių konvencijos 24 straipsnyje yra užtikrinama neįgaliųjų teisė į išsilavinimą. Valstybės, pasirašiusios konvenciją, imasi priemonių, kurios užtikrintų

⁷² Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatų“. Žin., 2003, Nr. 71-3216.

⁷³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo plėtos 2007-2012 metų programos patvirtinimo“. Žin., 2007, Nr. 106-4344.

⁷⁴ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl priešmokyklinio ugdymo ir ugdymosi bendrosios programos“. Žin., 2003, Nr. 5-214.

⁷⁵ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl pradinio ugdymo sampratos“. Žin., 2003, Nr. 18-798.

neįgaliųjų integracinį visų lygių švietimą ir mokymąsi visą gyvenimą. Taip pat valstybės, įgyvendindamos neįgaliųjų teisę į išsilavinimą, užtikrina, kad:

- a) neįgalieji dėl savo neįgalumo nebūtų šalinami iš bendros švietimo sistemos ir neįgaliejiems vaikams nebūtų atimta galimybė įgyti nemokamą ir privalomą pradinį išsilavinimą arba vidurinį išsilavinimą;
- b) neįgalieji turėtų galimybę įgyti integracinį, kokybišką ir nemokamą pradinį išsilavinimą ir vidurinį išsilavinimą lygiai su kitais asmenimis tose bendruomenėse, kur jie gyvena;
- c) būtų pagrįstai pritaikytos sąlygos pagal asmens poreikius;
- d) neįgalieji gautų būtiną paramą bendroje švietimo sistemoje, siekiant sudaryti sąlygas jų veiksmingam švietimui;
- e) aplinkoje, kuri geriausiai skatina akademinį ir socialinį vystymąsi, būtų teikiamos veiksmingos individualizuotos paramos priemonės, suderinamos su visiškos integracijos tikslu⁷⁶.

Lietuvos Respublikos Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas ir Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl savarankiško mokymosi tvarkos aprašo patvirtinimo“

LR Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas užtikrina visų neįgalių asmenų teisę į ugdymą, nepaisant jų neįgalumo lygio ar darbingumo lygio. Neįgalūs asmenys yra ugdomi mokyklose ir kitose įstaigose, atsižvelgiant į jų specialiuosius ugdymo poreikius, sugebėjimus ir fizinę bei psichinę būklę⁷⁷. Be to, siekiant užtikrinti neįgalių mokinių švietimo prieinamumą, LR Švietimo ir mokslo ministro įsakyme „Dėl savarankiško mokymosi tvarkos aprašo patvirtinimo“ yra reglamentuota nuostata, kad neįgaliesiems asmenims pageidaujant, visos jų savarankiško mokymosi konsultacijos gali būti nuotolinės, tuo tarpu kitų asmenų nuotolinės konsultacijos gali sudaryti tik ½ visų savarankiškai besimokančio mokinio konsultacijų⁷⁸.

Lietuvos Respublikos Specialiojo ugdymo įstatymas

LR Specialiojo ugdymo įstatyme yra išskiriami septyni principai, kuriais vadovaujantis yra įgyvendinamas specialusis ugdymas Lietuvoje. Principai būtų tokie: lygių galimybių, integracijos, decentralizacijos, visuotinio, tęstinumo, perimamumo ir lankstumo bei ugdymo funkcionalumo. Šis įstatymas reglamentuoja specialiųjų poreikių vaikų ugdymą, specialiųjų poreikių asmenų profesinį, aukštesnįjį mokymąsi bei aukštąjį mokslą, specialiųjų poreikių suaugusiųjų neformalųjį švietimą. Taip pat įstatyme reglamentuotas specialiojo ugdymo organizavimas, pedagoginė, psichologinė, socialinė ir medicinos pagalba, specialiojo ugdymo specialistų rengimas, specialiųjų poreikių asmenų, jų tėvų (ar vaiko globėjų), pedagogų teisės ir pareigos, specialiojo ugdymo valdymas ir finansavimas⁷⁹.

⁷⁶ Neįgaliųjų teisių konvencija, 2006. [žiūrėta 2009 m. rugpjūčio 18 d.] Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=335882&p_query=&p_tr2=.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. Žin., 2004, Nr. 83-2983.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl savarankiško mokymosi tvarkos aprašo patvirtinimo“. Žin., 2007, Nr. 95-3860.

⁷⁹ Lietuvos Respublikos Specialiojo ugdymo įstatymas. Žin., 1998, Nr. 115-3228.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl finansinės pagalbos priemonių teikimo neigaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, tvarkos aprašo patvirtinimo“

Lietuvos Respublikos teisės aktuose yra reglamentuojama finansinė parama neigaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose. Neigalieji, atitinkantys teisės akte nurodytas sąlygas ir pateikę prašymą dėl finansinės paramos aukštajai mokyklai, gali gauti tokią finansinę pagalbą:

1. specialiesiems poreikiams tenkinti – 50 procentų valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžio tikslinę išmoka kas mėnesį;
2. studijuojantiems valstybinėse aukštosiose mokyklose iš dalies Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšomis finansuojamose arba nefinansuojamose vietose – 3,2 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyto minimalaus gyvenimo lygio dydžio tikslinę išmoka už kiekvieną semestrą studijų išlaidoms iš dalies kompensuoti⁸⁰.

Lietuvos Respublikos Suėmimo vykdymo įstatymas ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl suimtųjų ir nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmės, bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo organizavimo“

Remiantis LR Suėmimo vykdymo įstatymu, tardymo izoliatoriuose yra organizuojamas suimtųjų iki 16 metų bendrasis lavinimas. Vyresni negu 16 metų suimtieji taip pat turi teisę toliau mokytis ir jų bendrasis lavinimas yra organizuojamas rašytiniu suimtųjų prašymu ir tardymo izoliatoriaus administracijos sutikimu⁸¹.

LR Vyriausybės nutarime „Dėl suimtųjų ir nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmės, bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo organizavimo“ reglamentuojamas ir įkalintų asmenų profesinis mokymas⁸².

Nei viename iš aukščiau minimų teisės aktų nėra reglamentuojamas nuteistųjų aukštasis mokslas. Apie aukštąjį mokslą nėra kalbama ir 2002 m. priimtame LR Bausmių vykdymo kodekso patvirtinimo įstatyme⁸³.

Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija

Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijoje yra numatyta, kad „šalys įsipareigoja prireikus imtis reikiamų priemonių visapusiškai ir veiksmingai lygybei tarp tautinei mažumai ir tautinei daugumai priklausančių asmenų skatinti visose ekonominio, socialinio, politinio ir kultūrinio gyvenimo srityse“. Taip pat tautinėms mažumoms, vadovaujantis konvencija, numatoma galimybė mokytis gimtąją kalbą: „Šalys tose teritorijose, kuriose tradiciškai arba gausiai gyvena tautinėms mažumoms priklausančios asmenys, jei yra pakankamas poreikis, savo švietimo sistemose stengiasi kiek įmanoma užtikrinti, kad mažumoms priklausančios asmenys turėtų reikiamas galimybes mokytis tos mažumos kalbos arba mokytis ta kalba“⁸⁴.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl finansinės pagalbos priemonių teikimo neigaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, tvarkos aprašo patvirtinimo“. Žin., 2006, Nr. 93-3655.

⁸¹ Lietuvos Respublikos Suėmimo vykdymo įstatymas. Žin., 2008, Nr. 81-3172.

⁸² Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl suimtųjų ir nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmės, bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo organizavimo“. Žin., 2009, Nr. 43-1666.

⁸³ Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodekso patvirtinimo įstatymas. Žin., 2002, Nr. 73-3084.

⁸⁴ Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija. Žin., 2003, Nr. 20-497.

Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl tautinių mažumų švietimo nuostatų“

Tautinių mažumų švietimo nuostatose yra pripažįstama, kad tautinių mažumų švietimas yra integrali ir svarbi Lietuvos švietimo sistemos dalis. Šiose nuostatose yra išvardyti tautinių mažumų švietimo principai ir pagrindinės nuostatos (bendrosios nuostatos, sąlygojančios tautinių mažumų švietimo poreikių tenkinimą; tautinių mažumų švietimo institucinį aspektą apibrėžiančios nuostatos; ugdymo turinį ir procesą sąlygojančios nuostatos; finansavimą apibrėžiančios nuostatos)⁸⁵.

Bergeno komunikatas, 2005 m. (Bolonijos procesas)

Viename iš svarbiausių Bolonijos proceso dokumentų 2005 m. Bergeno komunikate yra pabrėžiama, kad socialinis aspektas yra sudėtinė Europos aukštojo mokslo erdvės dalis, būtina šios erdvės patrauklumo ir konkurencingumo sąlyga. Todėl yra labai svarbu siekti, kad aukštasis išsilavinimas būtų visiems lygiai prieinamas, kad būtų užtikrintos tinkamos studijų ir gyvenimo sąlygos, padedančios be kliūčių, susijusių su studento socialine ir ekonomine padėtimi, užbaigti studijas⁸⁶.

Tūkstantmečio vystymosi tikslai (2000-2015 m.)

Antras Tūkstantmečio vystymosi tikslų tikslas yra garantuoti visuotinį pradinį išsilavinimą. Tai yra akcentuojama todėl, kad visuotinis pradinis išsilavinimas prisideda prie skurdo ir nepritekliaus lygio sumažinimo⁸⁷.

„Dakaro veiksmų planas. Švietimas visiems: kolektyvinių įsipareigojimų vykdymas“

Pasaulio švietimo forume, kuris vyko 2000 m. balandžio mėn. Dakare, buvo priimtas svarbus dokumentas – „Dakaro veiksmų planas. Švietimas visiems: kolektyvinių įsipareigojimų vykdymas“. Šiame dokumente visai pasaulio visuomenei yra priskirtas kolektyvinis įsipareigojimas užtikrinti „kiekvieno kiekvienos visuomenės piliečio“ švietimą. Trys pagrindiniai tikslai, numatyti Europai ir Šiaurės Amerikai dokumente, yra šie:

1. Visos jaunos moterys ir vyrai įgyja pagrindinį išsilavinimą savo šalyje ir pagal jų šaliai būdingą švietimo sistemą.
2. Jaunimas ir suaugusieji, neįgiję reikiamo pagrindinio išsilavinimo ir praradę atitinkamus gebėjimus, turi galimybę mokytis, kad pasiektų numatytą išsilavinimo lygį; ypač svarbu skatinti raštingumą.
3. Užtikrinant visuotinę teisę į mokslą, bent trejų metų sulaukę vaikai, jų tėvams pageidaujant, turi galimybę lankyti ikimokyklinio ugdymo institucijas⁸⁸.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl tautinių mažumų švietimo nuostatų“. Žin., 2002, Nr. 9-337.

⁸⁶ Europos aukštojo mokslo erdvė – tikslų siekimas. Aukštojo mokslo ministrų konferencijos komunikatas. Bergenas, 2005. [žiūrėta 2009 m. rugpjūčio 11 d.] Prieiga per internetą: http://www.vu.lt/site_files/SD/SK/Bergeno_komunikatas.pdf.

⁸⁷ Tūkstantmečio vystymosi tikslai. [žiūrėta 2009 m. rugpjūčio 11 d.] Prieiga per internetą: <http://www.urm.lt/index.php?807383490>.

⁸⁸ Dakaro veiksmų planas. Švietimas visiems: kolektyvinių įsipareigojimų vykdymas. Pasaulio švietimo forumas. Dakaras, 2000. [žiūrėta 2009 m. rugpjūčio 11 d.] Prieiga per internetą: http://www.forumas.smm.lt/dok-unesco_planas.html#1.

Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl neformaliojo vaikų švietimo koncepcijos patvirtinimo“

Vaikams ir jaunimui yra svarbus ne tik formalus, bet ir neformalus švietimas, padedantis vaikui įgyti kompetencijos, tapti sąmoninga asmenybe, sugebančia atsakingai ir kūrybingai spręsti savo problemas ir aktyviai veikti visuomenėje bei prisitaikyti prie kintančios aplinkos. Tarp svarbiausių vaikų neformaliojo švietimo principų koncepcijoje yra išskiriamas ir prieinamumo principas, kuris reiškia, kad siūlomos veiklos ir mokymosi būdai yra prieinami visiems vaikams pagal amžių, išsilavinimą, turimą patirtį nepriklausomai nuo socialinės padėties. Taip pat koncepcijoje yra apibrėžiami neformaliojo vaikų švietimo tikslai, uždaviniai, ugdymo objektas, ugdomos kompetencijos, rezultatas, ugdymo proceso organizavimas, sistema, finansavimas bei numatomos priemonės šiai sampratai įgyvendinti⁸⁹.

Lietuvos Respublikos Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas ir Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija

Suvokiant, kad švietimas ir mokymasis yra esminiai ekonominių ir socialinių pokyčių veiksniai, 1998 m. Lietuvoje buvo priimtas „Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas“, kurio tikslas – „suteikti teises garantijas neformaliojo suaugusiųjų švietimo dalyviams, vykdytojams ir socialiniams partneriams, padėti įgyvendinti įgimtą žmogaus teisę visą gyvenimą ugdyti savo asmenybę, laiduoti asmeniui galimybę įgyti žinių ir gebėjimų, kurių jam reikia kaip demokratinės visuomenės piliečiui ir tam tikros profesijos specialistui, prisidėti prie kūrybingo ir prasmingo laisvalaikio“⁹⁰.

2008 m. buvo patvirtinta naujos redakcijos Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija. Šioje strategijoje pabrėžiama, kad svarbu yra sukurti mokymosi visą gyvenimą sistemą, siūlančią galimybių įvairovę darbiniam, socialiniam ir asmeniniam visų įvairaus amžiaus individų ugdymuisi⁹¹.

Europos bendrijų komisijos komunikatas „Suaugusiųjų mokymasis: mokytis niekada nevėlu“ (2006 m.)

Komisijos komunikate „Suaugusiųjų mokymasis: mokytis niekada nevėlu“ akcentuojama, kad suaugusiųjų mokymasis, kai įgyjamos svarbios žinios ir įgūdžiai, iš esmės pagerina įsidarbinimo galimybes ir mobilumą šiuolaikinėje darbo rinkoje bei socialinę integraciją. Taip pat šiame komunikate pabrėžiama, kad valstybės narės turi mažinti suaugusiųjų dalyvavimo švietime ir mokyme kliūtis ir užtikrinti suaugusiųjų mokymo kokybę⁹².

Europos bendrijų komisijos komunikatas „Europos švietimo ir mokymo sistemų veiksmingumas ir teisingumas“ (2006 m.)

Komisijos komunikate „Europos švietimo ir mokymo sistemų veiksmingumas ir teisingumas“ didelis dėmesys yra skiriamas teisingumo švietimo sistemoje įgyvendinimui.

⁸⁹ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl neformaliojo vaikų švietimo koncepcijos patvirtinimo“. Žin., 2006, Nr. 4-115.

⁹⁰ Lietuvos Respublikos Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas. Žin., 1998, Nr. 66-1909.

⁹¹ Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija. [žiūrėta 2009 m. rugpjūčio 12 d.] Prieiga per internetą: <http://www.lssic.lt/home.php?id=398>.

⁹² Europos bendrijų komisijos komunikatas „Suaugusiųjų mokymasis: mokytis niekada nevėlu“. KOM (2006) 614. [žiūrėta 2009 m. rugpjūčio 12 d.] Prieiga per internetą: http://www.lssic.lt/alevel/pictures/Dokumentai/Teisine_baze/com2006_0614lt01.pdf.

Teigiama, kad valstybės narės turi daugiau dėmesio skirti ikimokyklinio, pradinio ir vidurinio, aukštojo mokslo ir profesinio mokymo prieinamumui, kad išsilavinimas būtų prieinamas ir labiausiai socialiai pažeistoms gyventojų grupėms⁹³.

2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyva Nr. 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims, nepriklausomai nuo jų rasinės arba etninės kilmės

Pagal ES galiojančią direktyvą (2000/43/EB) rasinė diskriminacija yra draudžiama užimtumo, mokymo, švietimo, socialinės apsaugos, socialinių privilegijų srityse ir galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis⁹⁴.

Tarybos sprendimas, nustatantis bendros profesinio mokymo politikos įgyvendinimo bendruosius principus (1963 m. balandžio 2 d.)

Europos ekonominės bendrijos tarybos sprendime dėl bendros profesinio mokymo politikos įgyvendinimo yra išskiriami aštuoni principai, iš kurių pirmasis teigia, kad: „Laikantis bendrųjų principų turi būti sudarytos galimybės visiems asmenims gauti tinkamą mokymą gerbiant profesijos, mokymo ir darbo vietos pasirinkimo laisvę.“⁹⁵

Tarybos direktyva dėl darbuotojų migrantų vaikų mokymo (1977 m. liepos 25 d.)

Tarybos direktyva dėl darbuotojų migrantų vaikų mokymo įpareigoja valstybes nares pagal nacionalines aplinkybes ir teisinės sistemas imtis reikiamų priemonių, kurios padėtų darbuotojų migrantų vaikams iš pat pradžių integruotis į visuomenę, jų teritorijoje užtikrintų nemokamą mokymą, taip valstybės narės įpareigojamos mokyti šiuos vaikus priimančios valstybės oficialiosios kalbos ar vienos iš oficialiųjų kalbų, šį mokymą pritaikius prie tokių vaikų konkrečių poreikių⁹⁶.

Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (1966 m. gruodžio 19 d.)

Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto 13 straipsnyje yra teigiama, kad valstybės, pasirašiusios šį paktą, pripažįsta kiekvieno žmogaus teisę į mokslą. Siekiant įgyvendinti šią teisę, svarbu užtikrinti šiuos dalykus:

- a) pradinis mokymas turi būti visiems privalomas ir nemokamas;
- b) įvairių formų vidurinis mokslas, įskaitant techninį ir profesinį vidurinį mokymą, turi būti atviras bei prieinamas visiems imantis visų reikiamų priemonių, visų pirma palaipsniui įvedant nemokamą mokslą;
- c) aukštasis mokslas turi būti vienodai prieinamas visiems pagal kiekvieno gabumus, imantis visų reikiamų priemonių, visų pirma palaipsniui įvedant nemokamą mokslą;

⁹³ Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui „Europos švietimo ir mokymo sistemų veiksmingumas ir teisingumas“. KOM (2006) 481.

⁹⁴ 2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyva Nr. 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims, nepriklausomai nuo jų rasinės arba etninės kilmės. [žiūrėta 2009 m. rugpjūčio 17 d.] Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0043:lt:HTML>.

⁹⁵ Tarybos sprendimas, nustatantis bendros profesinio mokymo politikos įgyvendinimo bendruosius principus, 1963 m. balandžio 2 d. 63/266/EEB. [žiūrėta 2009 m. rugpjūčio 17 d.] Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:01:31963D0266:LT:PDF>.

⁹⁶ Tarybos direktyva dėl darbuotojų migrantų vaikų mokymo, 1977 m. liepos 25 d. 77/486/EEB. [žiūrėta 2009 m. rugpjūčio 17 d.] Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:01:31977L0486:LT:PDF>.

- d) pagrindinis lavinimas tų asmenų, kurie nėra išėję arba baigę viso pradinio mokslo kurso, turi būti skatinamas ir intensyvinamas;
- e) turi būti aktyviai plėtojamas visų pakopų mokyklų tinklas, turi būti įdiegta atitinkama stipendijų sistema ir nuolat gerinamos materialinės dėstytojų sąlygos⁹⁷.

⁹⁷ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. Žin., 2002, Nr. 77-3290.

Piedas Nr. 2. Socialinio teisingumo švietime rodikliai, naudojami užsienio šalių praktikoje⁹⁸

Nepaisant švietimo sistemos stebėsenos rodiklių panašumų, galima pastebėti ir šalių keliamus specifinius nacionalinius tikslus švietimo sistemai, taigi ir rodiklių skirtumus. Žemiau pateiktoje 2 lentelėje apibendrinami šalių naudojamų socialinio teisingumo matavimui rodiklių skirtumai ir panašumai, taip pat kam skiriami prioritetai:

- *Švedijos* aukštas išsivystymo lygis ir per ilgą socialdemokratų valdymo laikotarpį suformuota universali gerovės valstybė leidžia pamiršti tokius švietimui keliamus uždavinius kaip regioninis prieinamumas ar ryškūs socialinės kilmės skirtumai tarp studijuojančių aukštosiose mokyklose ir į jas nepatekusių. Mokymo įstaigos paskirstytos tolygiai po visą Švedijos teritoriją, savivaldybės garantuoja, jog mokykla bus arti namų. Aukštasis mokslas tapo prieinamas kiekvienam norinčiam, dosni valstybinių stipendijų programa garantuoja, kad nei vienas, siekiantis aukštojo mokslo diplomo, nebus „išbrauktas“ iš mokymosi sistemos dėl lėšų stygiaus. Švedijoje didžiausias dėmesys skiriamas mokymo kokybei ir studentų, baigusių mokslus, įsidarbinimo galimybių užtikrinimui. Socialdemokratinė gerovės valstybė siekia visiško ar pilno užimtumo – tai galima pasiekti tik per efektyvią ir kokybišką mokymo bei permokymo/perkvalifikavimo sistemą. Visiškam užimtumui užtikrinti svarbus ir moterų dalyvavimas darbo rinkoje, todėl prioritetas teikiamas lyčių lygybei. Siekiant užtikrinti visiems vienodą prieigą prie vienodos mokymo kokybės, tampa aktuali mokinių/studentų su specialiais poreikiais integracija ir jų socialinės atskirties mažinimas. Švedijoje jiems sudarytos puikios sąlygos realizuoti savo gabumus ir mokymosi poreikius. Tačiau tų sąlygų užtikrinimui buvo ir yra reikalinga tiksli mokinių/studentų su specialiais poreikiais švietimo rodiklių stebėseną. Dėl išaugusių migracijos mastų tapo labiau aktualūs imigrantų integracijos ir jų socialinės atskirties mažinimo aspektai. Todėl Švedijos socialinio teisingumo švietime rodiklių sistemoje vyrauja pažangumo, socialinio mobilumo bei užimtumo stebėsenos tyrimai ir rodikliai, kurie lyginami lyties, neįgalumo ir gimimo vietos pagrindu (gimęs Švedijoje ar ne).

- *Škotijoje* didžiausias dėmesys skiriamas pažeidžiamoms grupėms, jų socialinės atskirties sumažinimui ir statuso pagerinimui. Liberali gerovės valstybė linkusi įsikišti tik tuomet, kai asmuo nebegali pats savimi pasirūpinti – tai atsispindi ir švietimo rodiklių matavimo sistemoje. Renkami, fiksuojami bei matuojami labai detalūs duomenys apie specialių poreikius turinčias grupes, socialiai pažeidžiamas grupes (imigrantai, tautinės mažumos, vaikai su elgesio ir drausmės sutrikimais, vaikai iš žemą socialinį statusą turinčių šeimų). Be to, Škotijos socialinio teisingumo rodiklių matavimo sistemoje atsispindi ir švietimo problemos bei prioritetai, tokie kaip: imigrantų integracija ir jų socialinės atskirties mažinimas; mokinių/studentų su specialiais poreikiais integracija; mokinių/studentų iš nepasiturinčių šeimų socialinės atskirties mažinimas. Škotijos socialinio teisingumo vertinime vyrauja socialinės įtraukties, saugumo mokyklose bei įvairūs lygybės rodikliai (pasiskirstymas pagal lytį, amžių, negalią, rasinę/tautinę bei religinę priklausomybę). Didelis dėmesys skiriamas rodiklių apie specialių poreikių turinčius mokinius/studentus rinkimui.

- *Vokietijos* socialinio teisingumo rodiklių matavimo sistema išsiskiria savo bendrųjų kiekybinių ir pažangumo rodiklių gausa, kurie detalčiai lyginami regiono, apskrities, kaimo/miesto pagrindu ir tautybės pagrindu. Tai lemia Vokietijos teritorinis pasiskirstymas į federacijas, kuris reikalauja lyginti rodiklius tarp šešiolikos federacijų, ir švietimo sistemos įsipareigojimas profesinio mokymo įvairovės užtikrinimui. Siekiama, kad būtų užtikrinta pakankama mokyklų įvairovė ir jų prieinamumas visuose regionuose. Aktualus tampa ir suaugusiųjų mokymasis visą gyvenimą. Vokietijos mokymo sistema reikalauja, kad tėvai ir jų

⁹⁸ Detalus aprašymas pateiktas pirmojo tyrimo etapo ataskaitoje.

vaikai apsispręstų, kokią mokyklą lankys labai anksti, nuo šio pasirinkimo priklauso tolesnė vaiko ateitis. Pasirinkę mokyklas su profesiniu profiliu ar tam tikrų dalykų specializacija, vėliau gali sunkiai tikėtis patekti į aukštąsias mokyklas arba gali patekti tik į tam tikras aukštąsias mokyklas ar gauti galimybę stoti tik į tam tikros pakraipos specialybes. Sistema leidžia tik pereiti iš aukštesnės mokyklos į žemesnę, bet ne atvirkščiai. Sistema nepalanki imigrantų vaikams dėl jų menkų vokiečių kalbos įgūdžių; jie ne tik negali pereiti į aukštesnę išsilavinimą teikiančią mokyklą, bet dažnai nesugeba baigti mokyklos. Todėl didelis dėmesys skiriamas imigrantų integracijai ir jų socialinės atskirties mažinimui. O socialinio teisingumo rodiklių sistemoje visi bendrieji kiekybiniai rodikliai bei pažangumo rodikliai lyginami tautybės pagrindu.

- *Estijos* istorinės ir demografinės aplinkybės lėmė, kad jai tapo svarbus estų kalbos bei kultūrinio palikimo išsaugojimas. Todėl švietimui keliamas ir estų kalbos išsaugojimo uždavinys, ir rusiškai kalbančių mažumų integracijos į mokymosi procesą bei Estijos visuomenę klausimas. Geras estų kalbos žinojimas užtikrina, kad visi vaikai turi vienodą prieigą prie mokymo kokybės. Todėl kuriamos įvairios programos, padedančios kuo sėkmingiau rusiškai kalbančius vaikus išmokyti estų kalbos. Šiandien Estija turi laikytis ir ES keliamų reikalavimų švietimo srityje, todėl suaugusiųjų tęstinio mokymo užtikrinimui ir mokinių/studentų su specialiais poreikiais integracijai skiriamas svarus dėmesys. Visi šie paminėti aspektai atsispindi socialinio teisingumo rodiklių sistemoje – vyrauja bendroji kiekybinė statistika ir jos pasiskirstymas pagal studijų kalbą, gimtąją kalbą, pilietybę. Nemažai statistikos apie specialius poreikius turinčius vaikus.

- *Slovėnijos* švietimo sistema pirmenybę teikia šiems tikslams: mokinių/studentų iš nepasiturinčių šeimų socialinės atskirties mažinimas, suaugusiųjų tęstinio mokymo užtikrinimas, mokinių/studentų su specialiais poreikiais integracija. Duomenų rinkimo ir stebėsenos sistemoje, kaip ir Estijoje, vyrauja bendrieji kiekybiniai rodikliai, o pažangumo, socialinio mobilumo ir įvairūs užimtumo stebėsenos rodikliai dažniausiai randami tarptautinėse duomenų bazėse. Taip pat vyrauja bendroji kiekybinė statistika, statistika apie specialiųjų poreikių turinčius vaikus ir detali statistika apie socialinę paramą gaunančius vaikus/studentus.

Priedas Nr. 3. Socialinio teisingumo indeksų ikimokyklinio ugdymo, vidurinio mokymo ir aukštojo mokslo lygmenyse skaičiavimo metodikos

1. Socialinio teisingumo indekso ikimokykliniame ugdyme skaičiavimo metodika

Apskaičiuota bendra SOTE indekso ikimokykliniame ugdyme reikšmė 2007 m. buvo 62,6, o 2008 m. 78,9.

Socialinio teisingumo ikimokykliniame ugdyme indekso skaičiavimui buvo pasirinktas rodiklis **ikimokyklinio amžiaus (1-6 m. amžiaus) vaikų darželio lankymas**, kaip ISCED0 švietimo lygmens rezultatų rodiklis. Taigi priklausomas kintamasis mūsų analizėje buvo darželio lankymas.

Kadangi indeksas konstruotas namų ūkio lygmenyje, iš pat pradžių reikėjo atlikti šiuos veiksmus:

- o NŪBT faile *individ. sav*, remiantis klausimu apie respondentų amžių (*age*), sukurtas naujas kintamasis *ikimokyklinukai*, kur 1 = vaikas yra nuo 1 iki 6 m. amžiaus, o 0 = kita. Tuomet remiantis klausimu „Kur šiuo metu mokosi? (*study*)“, sukurtas kintamasis *darzelis*, kur 1 = vaikas lanko darželį, o 0 = kita.
- o Kintamieji *ikimokyklinukai* ir *darzelis* buvo agreguoti ir prijungti prie failo *household.sav*.

Atlikę šiuos veiksmus, jau galime žiūrėti, ar namų ūkyje yra bent vienas ikimokyklinio amžiaus vaikas, lankantis darželį, tuo būdu atrinkti šeimas, turinčias ikimokyklinio amžiaus vaikų.

Tolimesnis žingsnis buvo nepriklausomų kintamųjų pasirinkimas. Nepriklausomais kintamaisiais buvo pasirinkti socialinio teisingumo dimensijas atspindintys kintamieji (aspektai):

- o gyvenamoji vieta (miestas-kaimas);
- o pajamų skurdas (skurstantys ir neskurstantys namų ūkiai pagal pajamas);
- o išlaidų skurdas (skurstantys ir neskurstantys namų ūkiai pagal išlaidas);
- o pagrindinis namų ūkio galvos pajamų šaltinis (darbinės pajamos ir įvairios pašalpos);
- o gyvenimas didžiuosiuose miestuose ir kitose vietovėse;
- o namų ūkio tipas (vieniši asmenys su vaikais ir kiti);
- o namų ūkiai, kuriose yra asmenų, turinčių negalią ir kuriose nėra;
- o namų ūkiai, kuriose yra vaikų iki metų ir kuriose nėra.

Logistinėje regresijoje su priklausomu kintamuoju (darželio lankymas) nuspręsta naudoti tik tokius nepriklausomus kintamuosius kaip gyvenamoji vieta, pajamų skurdas, namų ūkio tipas, namų ūkiai, kuriose yra asmenų, turinčių negalią ir kuriose nėra bei namų ūkiai, kuriose yra asmenų iki metų ir kuriose nėra. Kiti kintamieji (išlaidų skurdas, pagrindinis namų ūkio galvos pajamų šaltinis, gyvenimas didžiuosiuose miestuose ir kitose vietovėse) buvo išimti iš analizės dėl didelės tarpusavio koreliacijos su pajamų skurdu arba gyvenamąja vieta.

Toliau bus paaiškinta, kaip buvo sukurti nauji kintamieji, naudoti logistinėje regresijoje kaip nepriklausomi kintamieji.

1. Gyvenamoji vieta (miestas-kaimas)

Household.sav perkoduotas kintamasis *miestas-kaimas* (*urb_rur*).

Senoji kintamojo (<i>urb_rur</i>) reikšmė	Naujoji kintamojo (<i>urb_rur</i>) reikšmė
1 = "miestas"	1 = "miestas"
2 = "kaimas"	0 = "kaimas"

2. Pajamų skurdas (skurstantys ir neskurstantys namų ūkiai pagal pajamas)

a) Pirmiausiai prie *household.sav* prijungiam *dispon_pajamos.sav*.

Skurdo riba apskaičiuota kaip 60 proc. medianinių piniginių disponuojamų pinigų vienam namų ūkio nariui.

Piniginės disponuojamos pajamos vienam namų ūkio nariui apskaičiuojamos *disp_cash / hh_size*.

Gauname, kada piniginių disponuojamų pajamų vienam namų ūkio nariui mediana yra 675 Lt, tai skurdo riba = 675 Lt * 0,6 = 405 Lt.

b) Sukuriamas kintamasis *neskursta_skursta*. Kintamojo reikšmės: 0 = “neskursta”, 1 = “skursta”.

Skursta, jeigu *piniginės disponuojamos pajamos vienam namų ūkio nariui* < 405 Lt.

Neskursta, jeigu *piniginės disponuojamos pajamos vienam namų ūkio nariui* ≥ 405 Lt.

3. Namų ūkio tipas (vieniši asmenys su vaikais ir kiti)

Household.sav perkoduotas kintamasis *tipas*.

Senoji kintamojo (tipas – namų ūkio tipas) reikšmė	Naujoji kintamojo (vienisi_asmenys_vaikai) reikšmė
1 = “Vienišas asmuo” 2 = “Vienišas asmuo su vaikais iki 18” 3 = „Pora be vaikų“ 4 = “Pora su vaikais iki 18” 5 = “Kiti namų ūkiai su vaikais” 6 = ” Kiti namų ūkiai be vaikų”	0 = „vieniši asmenys su vaikais“ 1 = ”kiti”

4. Namų ūkiai, kuriose yra asmenų, turinčių negalią ir kuriose nėra

a) Faile *individ.sav* sukuriame naują kintamąjį *negalia*.

Iš kintamojo *soc_grup* (kuriai iš grupių priskirtumėte save), kurio reikšmės yra:

1 = samdomas darbuotojas

2 = išėjusi nėštumo ir gimdymo atostogų

3 = išjęs(-usi) atostogų vaikui prižiūrėti, kol jam sueis vieneri

4 = išjęs(-usi) atostogų vaikui prižiūrėti nuo 1 iki 3 metų

5 = darbdavys

6 = savarankiškai dirbantis

7 = ūkininkas su samdomais darbuotojais

8 = ūkininkas be samdomų darbuotojų

9 = dirbantis šeimos versle

10 = senatvės pensininkas

11 = moksleivis, studentas

12 = namų šeimininkė

13 = bedarbis

14 = neįgalus

15 = nenurodė,

(*soc_grup* ~= 14) *negalia*=0 (nepriskiria savęs prie neįgalių)

soc_grup = 14) *negalia*=1 (priskiria save prie neįgalių)

Agreguojame *negalia* ir prijungiame prie *household.sav*.

b) *household.sav* sukuriame naują kintamąjį *be_negalios_su_negalia*.

1 = namų ūkyje yra priskiriančių save prie neįgaliųjų (jeigu *negalia_sum* > 0)

0 = namų ūkyje nėra priskiriančių savęs prie neįgaliųjų (jeigu *negalia_sum* = 0).

5. Namų ūkiai, kuriose yra vaikų iki metų ir kuriose nėra

Individ.sav sukuriame naują kintamąjį *ikimetu*, šį kintamąjį agreguojame ir prijungiame prie *household.sav*. 0 = namų ūkyje nėra vaikų iki metų, o 1 = namų ūkyje yra vaikų iki metų.

Sukūrę nepriklausomus kintamuosius, SPSS komandos *Data - Select Cases* pagalba iš visų *individ.sav* asmenų atrenkame tik vaikus, kurie yra nuo 1 iki 6 metų amžiaus, o kitus ištriname (t.y. pasirenkame komandą *Delete unselected cases*) arba susikuriame naują failą (t.y. pasirenkame komandą *Copy selected cases to a new dataset*). Duomenų bazė su atrinktais 1-6 metų amžiaus vaikais bus naudojama tolimesniam darbui.

Iš sudaryto logistinės regresijos modelio yra gaunami kiekvieno nepriklausomo kintamojo koeficientai, kuriuos naudojant yra sudaromi svoriai (kitais tariant nustatomas santykinis kintamojo reikšmingumas visoje dimensijoje, kur vienos dimensijos svorių suma lygi 100). Lentelėje žemiau yra pateikti indekso dedamųjų koeficientai ir svoriai.

1 lentelė. Vaikų darželio lankymui įtaką darančių veiksnių koeficientai ir svoriai

<i>Nepriklausomi kintamieji pagal namų ūkio charakteristikas</i>	<i>Koeficientai*</i>	<i>Svoriai</i>
<i>Miestas - kaimas</i>	1,401208	44,96
<i>Neskursta – skursta</i>	0,470152	15,09
<i>N.ū nėra vienišų tėvų – vieniši tėvai</i>	0,693337	22,25
<i>N.ū. nėra neįgalių – yra</i>	0,229786	7,37
<i>N.ū. nėra vaikų iki metų – yra</i>	0,321759	10,33
Suma	3,116242	100

* Naudojant SPSS programą ir taikant logistinę regresiją, šis koeficientas yra pateikiamas lentelėje „*Variables in the Equation*“ ir yra žymimas B raide.

Lentelėje pateikti dvinariai nepriklausomi kintamieji, kurių atsakymo variantas (ar kodavimas), šiuo atveju parašytas *italic šriftu*, yra tas, kuriam taikomas atitinkamas svoris (kuriam atsakymo variantui taikomas svoris priklauso nuo referentinės grupės, kuri nustatoma logistinės regresijos taikymo procedūros metu, pasirinkimo). Kitaip tariant, būtent nuo to labiau priklauso, ar 1-6 metų amžiaus vaikas mokysis (pvz., nuo gyvenimo mieste, gyvenant „pasiturinčiai“ ir t.t.).

Veiksmai atliekami sudarant nepriklausomų kintamųjų svorius:

- o Sudedamos visų nepriklausomų kintamųjų B koeficiento reikšmės ir gaunama jų suma:
 $1,401208 + 0,470152 + 0,693337 + 0,229786 + 0,321759 = 3,116242$
- o Padalinus kiekvieną koeficientą iš visų koeficientų sumos ir padauginus iš 100 yra gaunamas kiekvieno nepriklausomo kintamojo svoris. Pavyzdžiui, paimkime nepriklausomą kintamąjį, kurio reikšmės yra *miestas_kaimas*.
 $Svoris = (1,401208 : 3,116242) * 100 = 44,96$.

Veiksmai, atliekami duomenų bazėje priskiriant svorius:

- o Sukuriamas naujas kintamasis *i1*, kuris žymi pirmą indekso dedamąją (*miestas-kaimas*). Naudodami komandą *Transform – Compute*, namų ūkiams, gyvenantiems

- o Sukuriamas naujas kintamasis i2, kuris žymi antrą indekso dedamąją (neskursta-skursta). Naudodami komandą *Transform – Compute*, neskurstantiems namų ūkiams priskiriame svorį 15,09, o skurstantiems – 0.
- o Sukuriamas naujas kintamasis i3, kuris žymi trečią indekso dedamąją (vieniši asmenys su vaikais ir kiti). Naudodami komandą *Transform – Compute*, kitiems namų ūkiams priskiriame svorį 22,25, namų ūkiams, kurie susideda iš vienišų tėvų su vaikais – 0.
- o Sukuriamas naujas kintamasis i4, kuris žymi ketvirtą indekso dedamąją (namų ūkyje yra asmenų priskiriančių save prie neįgalių ir namų ūkyje nėra asmenų savęs priskiriančių prie neįgalių). Naudodami komandą *Transform – Compute*, namų ūkiams, kuriose nėra asmenų savęs priskiriančių prie neįgalių priskiriame svorį 7,37, namų ūkiams, kuriose yra asmenų save priskiriančių prie neįgalių – 0).
- o Sukuriamas naujas kintamasis i5, kuris žymi penktą indekso dedamąją (namų ūkyje yra vaikų iki metų ir nėra). Naudodami komandą *Transform – Compute*, namų ūkiams, kuriose nėra vaikų iki metų, priskiriam svorį 10,33, o namų ūkiams, kuriose yra vaikų iki metų, – 0.

Gavus atskirų nepriklausomų kintamųjų svorius, naudojant komandą *Transform – Compute*, jie buvo sujungti į bendrą indeksą, t.y. sukurtas naujas kintamasis *indeksas* ($\text{indeksas} = i1 + i2 + i3 + i4 + i5$). Sujungus kintamuosius į vieną indeksą, dar atliktas patikimumo *Cronbacho Alpha* testas, kuris parodo, ar visos dimensijos matuoja tą patį dalyką.

Naudodami komandą *Analyze – Descriptive Statistics – Frequencies*, gauname, kad 2007 m. vidutinė indekso reikšmė buvo lygi **62,6**. Didesnė indekso reikšmė reiškia didesnę socialinį teisingumą. Apskaičiavę kitų metų indeksą, matytume vidutinius indekso pokyčius.

Taip pat indeksą galime taikyti norėdami stebėti, kokie yra indekso skirtumai tarp įvairių grupių.

2008 m. SOTE indeksas ikimokykliniame ugdyme buvo skaičiuojamas remiantis ta pačia aukščiau aprašyta metodika, tačiau neatliekant logistinės regresijos svorių skaičiavimui, o naudojant 2007m. duomenų pagrindu atrinktus kintamuosius ir jų svorius, t.y. 2008 m. indeksams skaičiuoti naudojami 2007 m. kintamieji ir jų svoriai.

2. Socialinio teisingumo indekso viduriniame mokyje skaičiavimo metodika

Bendro SOTE indekso viduriniame išsilavinime reikšmė 2007 m. buvo 67,9, o 2008 m. – 65,7.

Šio indekso skaičiavimui iš nūb tyrimų duomenų bazės buvo pasirinktas anketos klausimas „Kur šiuo metu mokosi“, kuris užkoduotas kaip kintamasis *study*. Konkretus analizės rodiklis, pasirinktas šio klausimo pagrindu buvo **16-18 m.amžiaus asmenys, kurie mokosi/nesimoko**. Buvo analizuojama, kas lemia šio amžiaus asmenų *iškritimą* iš vidurinio išsilavinimo sistemos sulaukus 16 metų, t.y. analizuojama, kokie veiksniai ir kiek daro įtakos 16-18 metų vaikų tolimesniam mokymuisi arba pasitraukimui iš švietimo sistemos.

SOTE indeksas konstruotas individualiame lygmenyje ir mus domino tik 16-18 metų asmenys, patekę į tyrimo imtį. Taigi pirmiausia faile *individ.sav* buvo sukurtas naujas kintamasis *asmenys16_18*. Šio kintamojo reikšmės: 0 = asmenys, kuriems ne 16-18 metų; 1 = 16-18 metų asmenys.

2007 m. į NŪBT imtį pateko 1 050 16-18 metų asmenų, o pritaikius svorius – 166 104.

Kintamųjų ryšiams ir svoriams nustatyti pasirinkta logistinė regresija – modelis, kai vienam (priklausomam) dvireikšmiui kintamajam įtaką daro keletas (nepriklausomų) kintamųjų. Logistinės regresijos modelis naudojamas nustatyti ryšius tarp kiekvieno

kintamojo ir pasirinkto priklausomo kintamojo. Mūsų atveju **priklausomu kintamuoju** pasirinktas 16-18 metų asmenų mokymasis. Veiksmai atlikti kuriant priklausomą kintamąjį:

- o NŪBT faile *individ.sav* remtasi klausimu „Kur šiuo metu mokosi?“ (*study*). Kintamojo *study* reikšmės:

1 = Nesimoko,
2 = Lanko vaiko darželį,
3 = pradinėse (1-4) klasėse,
4 = 5-10 klasėje, gimnazijos 1-2 klasėje,
5 = vidurinės mokyklos 11-12 klasėje,
6 = Gimnazijos 3-4 klasėje,
7 = profesinėje mokykloje nebaigus 10-tės mokyklos,
8 = profesinėje mokykloje po 10-tės mokyklos,
9 = profesinėje mokykloje po vidurinės mokyklos,
10 = aukštesniojoje mokykloje,
11 = aukštojoje mokykloje (universitete,kolegijoje),
12 = Doktorantūroje,
13 = Kursuose (kalbų, kompiuterių, kt.).

Mums yra svarbūs asmenys, kurie mokosi: 5-10 klasėje, gimnazijos 1-2 klasėje (*study* = 4) arba vidurinės mokyklos 11-12 klasėje (*study* = 5), arba gimnazijos 3-4 klasėje (*study* = 6), arba profesinėje mokykloje nebaigus 10-tės mokyklos (*study* = 7), arba profesinėje mokykloje po 10-tės mokyklos (*study* = 8), arba profesinėje mokykloje po vidurinės mokyklos (*study* = 9). Taigi sukuriame naują kintamąjį *mokosi*, kurio reikšmės:

0 = nesimoko,;
1 = mokosi (*study* = 4 or *study* = 5 or *study* = 6 or *study* = 7 or *study* = 8 or *study* = 9).

Tolimesnis žingsnis buvo **nepriklausomų kintamųjų** pasirinkimas. Jie, kaip ir jau aptaro indekso ikimokykliniame ugdyme skaičiavime, turi leisti analizuoti socialinį teisingumą pagal lygių galimybių, prieinamumo, kompensavimo dimensijas. Taigi nepriklausomais kintamaisiais buvo pasirinkti šie dvireikšmiai kintamieji:

- o lytis (vyras_moteris);
- o gyvenamoji vieta (miestas_kaimas);
- o gyvenimas didžiuosiuose miestuose ir kitose vietovėse (kita_didieji miestai);
- o namų ūkio galvos išsilavinimas (kita_aukštasis);
- o namų ūkio galvos pagrindinis pajamų šaltinis (įvairios pašalpos_kita);
- o vaikų iki 18 metų skaičius namų ūkyje (namų ūkis su 0 arba 1 vaiku_namų ūkis su 2 ir daugiau vaikų);
- o namų ūkio tipas (kiti_vieniši asmenys su vaikais iki 18 metų);
- o skurstantys ir neskurstantys namų ūkiai pagal pajamas (neskursta_skursta);
- o skurstantys ir neskurstantys namų ūkiai pagal išlaidas (neskursta_skursta);
- o ar asmuo save priskiria prie neįgalių, ar ne (įgalus_neįgalus).

Logistinėje regresijoje su priklausomu kintamuoju (*mokosi*) nuspręsta naudoti tik tokius nepriklausomus kintamuosius kaip lytis, gyvenamoji vieta, namų ūkio galvos išsilavinimas, vaikų iki 18 metų skaičius namų ūkyje, namų ūkio tipas, skurstantys ir neskurstantys namų ūkiai pagal pajamas ir ar asmuo save priskiria prie neįgalių ar ne. Kintamasis gyvenimas didžiuosiuose miestuose ir kitose vietovėse išimtas iš analizės dėl didelės tarpusavio koreliacijos su kintamuoju gyvenamoji vieta. Kintamieji namų ūkio galvos pagrindinis pajamų šaltinis ir skurstantys ir neskurstantys namų ūkiai pagal išlaidas išimti iš analizės dėl didelės tarpusavio koreliacijos su kintamuoju skurstantys ir neskurstantys namų ūkiai pagal pajamas.

Nepriklausomi kintamieji lytis ir gyvenamoji vieta logistinėje regresijoje naudoti tokie, kokie jie yra NŪBT duomenų bazėje. Nepriklausomo kintamojo lytis (*sex*) reikšmės: 1 = vyras, 2 = moteris. Nepriklausomo kintamojo gyvenamoji vieta (*urb_rur*) reikšmės: 1 = miestas, 2 = kaimas.

Toliau bus paaiškinta, kaip buvo sukurti kiti kintamieji, naudoti logistinėje regresijoje kaip nepriklausomi kintamieji.

1. Namų ūkio galvos išsilavinimas

Faile *household.sav* perkoduotas kintamasis *hh_educ* (namų ūkio galvos išsimokslinimas).

Senoji kintamojo (<i>hh_educ</i> –namų ūkio galvos išsimokslinimas) reikšmė	Naujoji kintamojo (<i>nū_galvos išsilavinimas</i>) reikšmė
1.0 = Aukštąją universitetinę mokyklą, kolegiją 2.0 = Aukštesniąją mokyklą 3.0 = Specialiąją vidurinę iki 1991 metų 4.0 = Vidurinę mokyklą, neįgijo profesijos 5.0 = Profesinę mokyklą po vidurinės mokyklos 6.0 = Profesinę mokyklą, kartu su prof.gavo vid.mokyk. atestatą 7.0 = Profesinę m-klą, įgijo prof., bet negavo vid.m-klos atestato 8.0 = Profesinę mokyklą, joje įgijo profesiją 9.0 = Pagrindinę mokyklą 10.0 = Pradinę mokyklą 11.0 = Yra raštingas, bet nebaigė mokyklos 12.0 = Yra neraštingas 99.0 = Vaikas iki 15 metų	0 = „kita“ (apima 2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,99) 1 = „aukštasis“

2. Vaikų iki 18 metų skaičius namų ūkyje

Faile *household.sav*, remiantis kintamuoju *vaik_18* (vaikų iki 18 metų skaičius namų ūkyje), sukurtas naujas kintamasis *vaik_18_grupuotas*, kurios reikšmės yra:

0 = namų ūkis su 0 arba 1 vaiku (jeigu *vaik_18* = 0 arba 1).

1 = namų ūkis su 2 ir daugiau vaikų (jeigu *vaik_18* ≥ 2).

3. Namų ūkio tipas

Faile *household.sav* perkoduotas kintamasis *tipas* (namų ūkio tipas).

Senoji kintamojo (<i>tipas</i> – namų ūkio tipas) reikšmė	Naujoji kintamojo (<i>vienisi asmenys vaikai</i>) reikšmė
1 = „Vienišas asmuo“ 2 = „Vienišas asmuo su vaikais iki 18“ 3 = „Pora be vaikų“ 4 = „Pora su vaikais iki 18“ 5 = „Kiti namų ūkiai su vaikais“ 6 = „Kiti namų ūkiai be vaikų“	0 = „kiti“ 1 = „vieniši asmenys su vaikais iki 18 metų“

4. Skurstantys ir neskurstantys namų ūkiai pagal pajamas

a) Pirmiausiai prie *household.sav* prijungiam *dispon_pajamos.sav*.

Skurdo riba apskaičiuota kaip 60 proc. medianinių piniginių disponuojamų pinigų vienam namų ūkio nariui.

Piniginės disponuojamos pajamos vienam namų ūkio nariui apskaičiuojamos *disp_cash / hh_size*.

Gauname, kada piniginių disponuojamų pajamų vienam namų ūkio nariui mediana yra 675 Lt, tai skurdo riba = $675 \text{ Lt} * 0,6 = 405 \text{ Lt}$.

b) Sukuriamas kintamasis *neskursta_skursta*. Kintamojo reikšmės: 0 = “neskursta”, 1 = “skursta”.

Skursta, jeigu *piniginės disponuojamos pajamos vienam namų ūkio nariui* < 405 Lt.

Neskursta, jeigu *piniginės disponuojamos pajamos vienam namų ūkio nariui* ≥ 405 Lt.

Kadangi indeksas konstruojamas individualiame lygmenyje, o keturi aukščiau aprašyti kintamieji sukurti namų ūkio lygmenyje, tai failas *household.sav* yra prijungiamas prie failo *individ.sav*.

5. Ar asmuo save priskiria prie neįgalių, ar ne

Faile *individ.sav*, remiantis kintamuoju *soc_grup* (kuriai iš grupių priskirtumėte save), kurio reikšmės yra:

- 1 = samdomas darbuotojas
- 2 = išėjusi nėštumo ir gimdymo atostogų
- 3 = išėjęs(-usi) atostogų vaikui prižiūrėti, kol jam sueis vieneri
- 4 = išėjęs(-usi) atostogų vaikui prižiūrėti nuo 1 iki 3 metų
- 5 = darbdavys
- 6 = savarankiškai dirbantis
- 7 = ūkininkas su samdomais darbuotojais
- 8 = ūkininkas be samdomų darbuotojų
- 9 = dirbantis šeimos versle
- 10 = senatvės pensininkas
- 11 = moksleivis, studentas
- 12 = namų šeimininkė
- 13 = bedarbis
- 14 = neįgalus
- 15 = nenurodė,

sukuriamas naujas kintamasis *igalus_neigalus*:

- 0 = įgalus;
- 1 = neįgalus (jeigu *socgrup* = 14).

Sukūrus nepriklausomus kintamuosius ir *household.sav* prijungus prie *individ.sav*, SPSS komandos *Data - Select Cases* pagalba iš visų *individ.sav* asmenų atrenkame tik 16-18 metų asmenis (if *asmenys16_18* = 1), o kitus ištriname (t.y. pasirenkame komandą *Delete unselected cases*) arba susikuriame naują failą (t.y. pasirenkame komandą *Copy selected cases to a new dataset*). Duomenų bazė su atrinktais 16-18 metų asmenimis bus naudojama tolimesniam darbui.

Iš sudaryto logistinės regresijos modelio yra gaunami kiekvieno nepriklausomo kintamojo koeficientai, kuriuos naudojant yra sudaromi svoriai (kitaip tariant nustatomas santykinis kintamojo reikšmingumas visoje dimensijoje, kur vienos dimensijos svorių suma lygi 100). 2 lentelėje yra pateikti indekso dedamųjų koeficientai ir svoriai.

Lentelėje pateikti dvinariai nepriklausomi kintamieji, kurių atsakymo variantas (ar kodavimas), šiuo atveju parašytas *italic šriftu*, yra tas, kuriam taikomas atitinkamas svoris (kuriam atsakymo variantui taikomas svoris priklauso nuo referentinės grupės, kuri nustatoma logistinės regresijos taikymo procedūros metu, pasirinkimo). Kitaip tariant, būtent nuo to

labiau priklauso, ar 16-18 metų asmuo mokysis (pvz., nuo gyvenimo mieste, gyvenant „pasiturinčiai“, esant įgaliam ir t.t.).

2 lentelė. 16-18 m. asmenų tolimesniam dalyvavimui švietimo sistemoje įtaką darančių veiksnių koeficientai ir svoriai

<i>Nepriklausomi kintamieji pagal namų ūkio charakteristikas</i>	<i>Koeficientai</i>	<i>Svoriai</i>
<i>Vyras_moteris</i>	0.277	4.66
<i>Miestas_kaimas</i>	0.452	7.61
<i>Kitas_arba aukštasis namų ūkio galvos išsilavinimas</i>	1.523	25.68
<i>Namų ūkis su 0 arba 1 vaiku_namų ūkis su 2 ir daugiau vaikų</i>	0.894	15.04
<i>Kiti namų ūkiai_vienių asmenų su vaikais iki 18 metų namų ūkiai</i>	0.745	12.54
<i>Neskursta_skursta</i>	0.134	2.26
<i>Igalūs_neigalūs</i>	1.914	32.21
Suma	5.942	100

Veiksmai atliekami sudarant nepriklausomų kintamųjų svorius:

- o Sudedamos visų nepriklausomų kintamųjų B koeficiento reikšmės ir gaunama jų suma:
 $0.277 + 0.452 + 1.523 + 0.894 + 0.745 + 0.134 + 1.914 = 5.942$
- o Padalinus kiekvieną koeficientą iš visų koeficientų sumos ir padauginus iš 100 yra gaunamas kiekvieno nepriklausomojo kintamojo svoris. Pavyzdžiui, paimkime nepriklausomą kintamąjį, kurio reikšmės yra miestas_kaimas.
 $Svoris = (0.452 : 5.942) * 100 = 7.61$

Veiksmai, atliekami duomenų bazėje priskiriant svorius:

- o Sukuriamas naujas kintamasis i1, kuris žymi pirmą indekso dedamąją (vyras_moteris). Naudodami komandą *Transform – Compute*, moterims (*sex = 2*) priskiriame svorį 4.66, o vyrams (*sex = 1*) priskiriame 0.
- o Sukuriamas naujas kintamasis i2, kuris žymi antrą indekso dedamąją (miestas_kaimas). Naudodami komandą *Transform – Compute*, gyvenantiems mieste (*urb_rur = 1*) priskiriame svorį 7.61, o gyvenantiems kaime (*urb_rur = 2*) – 0.
- o Sukuriamas naujas kintamasis i3, kuris žymi trečią indekso dedamąją (kita_aukštasis namų ūkio galvos išsilavinimas). Naudodami komandą *Transform – Compute*, tiems, kurių namų ūkio galvos išsilavinimas yra aukštasis (*nu_galvos_issilavinimas = 1*), priskiriame svorį 25.68, o kitiems (*nu_galvos_issilavinimas = 0*) – 0.
- o Sukuriamas naujas kintamasis i4, kuris žymi ketvirtą indekso dedamąją (namų ūkis su 0 arba 1 vaiku_namų ūkis su 2 ir daugiau vaikų). Naudodami komandą *Transform – Compute*, namų ūkiams su 0 arba 1 vaiku (*vaik_18_grupuotas = 0*) priskiriame svorį 15.04, o namų ūkiams su 2 ir daugiau vaikų (*vaik_18_grupuotas = 1*) – 0.
- o Sukuriamas naujas kintamasis i5, kuris žymi penktą indekso dedamąją (kiti_vieniši asmenys su vaikais iki 18 metų). Naudodami komandą *Transform – Compute*, kitiems namų ūkiams priskiriame svorį 12.54 (*vienisi_asmenys_vaikai = 0*), o vienišiams asmenims su vaikais iki 18 metų (*vienisi_asmenys_vaikai = 1*) – 0.
- o Sukuriamas naujas kintamasis i6, kuris žymi šeštą indekso dedamąją (neskursta_skursta). Naudodami komandą *Transform – Compute*, neskurstantiems (*neskursta_skursta = 0*) priskiriame svorį 2.26, o skurstantiems (*neskursta_skursta = 1*) – 0.

- o Sukuriamas naujas kintamasis *i7*, kuris žymi septintą indekso dedamąją (*igalus_neigalus*). Naudodami komandą *Transform – Compute*, asmenims, kurie savęs nepriskiria prie neigalių (*igalus_neigalus* = 0), priskiriame svorį 32.21, o tiems, kurie save priskiria prie neigalių (*igalus_neigalus* = 1) – 0.

Gavus atskirų nepriklausomų kintamųjų svorius, naudojant komandą *Transform – Compute*, jie buvo sujungti į bendrą indeksą, t.y. sukurtas naujas kintamasis *indeksas* (*indeksas* = *i1* + *i2* + *i3* + *i4* + *i5* + *i6* + *i7*). Sujungus kintamuosius į vieną indeksą, dar atliktas patikimumo *Cronbacho Alpha* testas, kuris parodo, ar visos dimensijos matuoja tą patį dalyką.

Naudodami komandą *Analyze – Descriptive Statistics – Frequencies*, gauname, kad 2007 m. vidutinė indekso reikšmė buvo **67.9**. Didesnė indekso reikšmė, reiškia didesnę socialinį teisingumą. Apskaičiavę kitų metų indeksą, matytume vidutinius indekso pokyčius. Taip pat indeksą galime taikyti norėdami stebėti, kokie yra indekso skirtumai tarp įvairių grupių.

2008 m. SOTE indeksas vidurinio išsilavinimo lygmenyje pagal kintamąjį „16-18 m. asmenys, kurie mokosi“ buvo skaičiuojamas remiantis ta pačia aukščiau aprašyta metodika, tačiau neatliekant logistinės regresijos svorių skaičiavimui, o naudojant 2007 m. duomenų pagrindu atrinktus kintamuosius ir jų svorius, t.y. 2008 m. indeksams skaičiuoti naudojami 2007 m. kintamieji ir jų svoriai.

3. Socialinio teisingumo indekso aukštojo mokslo studijose skaičiavimo metodika

Dalyvavimo aukštajame moksle teisingumo indekso reikšmė 2007 m. buvo 68,3, o 2008 m. 66,9.

Socialinio teisingumo indeksas konstruotas individualiame lygmenyje (*individ.sav*) ir mus domino tik 19-24 metų asmenys, patekę į tyrimo imtį pagal NŪBT anketos klausimą „Kur šiuo metu mokosi?“

2007 m. į NŪBT imtį pateko 1 062 tokio amžiaus asmenų, o pritaikius svorius – 314 912 asmenys.“ (NŪBT duomenų bazės faile *individ.sav* šis klausimas užkoduotas kaip kintamasis *study*).

Kintamųjų ryšiams ir svoriams nustatyti pasirinkta logistinė regresija – modelis, kai vienam (priklausomam) dvireikšmiui kintamajam įtaką daro keletas (nepriklausomų) kintamųjų. Logistinės regresijos modelis naudojamas nustatyti ryšius tarp kiekvieno kintamojo ir pasirinkto priklausomo kintamojo. Mūsų atveju **priklausomu kintamuoju** pasirinktas 19-24 metų asmenų mokymasis. Mus domina, ar minėto amžiaus asmenys mokosi aukštojoje mokykloje (universitete, kolegijoje) arba doktorantūroje. Taip pat į studijuojančių grupę buvo prijungti ir tie atitinkamo amžiaus asmenys, kurie nurodė, jog šiuo metu jau yra įgiję aukštąjį išsilavinimą.

Veiksmai atlikti kuriant priklausomą kintamąjį:

- o NŪBT faile *individ.sav* remtasi klausimais:
„Kur šiuo metu mokosi?“ (*study*). Kintamojo *study* reikšmės:

- 1 = Nesimoko,
- 2 = Lanko vaiko darželį,
- 3 = pradinėse (1-4) klasėse,
- 4 = 5-10 klasėje, gimnazijos 1-2 klasėje,
- 5 = vidurinės mokyklos 11-12 klasėje,
- 6 = Gimnazijos 3-4 klasėje,
- 7 = profesinėje mokykloje nebaigus 10-tės mokyklos,
- 8 = profesinėje mokykloje po 10-tės mokyklos,

- 9 = profesinėje mokykloje po vidurinės mokyklos,
- 10 = aukštesniojoje mokykloje,
- 11 = aukštojoje mokykloje (universitete, kolegijoje),
- 12 = Doktorantūroje,
- 13 = Kursuose (kalbų, kompiuterių, kt.).

„Ką baigė?“ (educat). Kintamojo *educat* reikšmės:

- 1 = Aukštąją universitetinę mokyklą, kolegiją
- 2 = Aukštesniąją mokyklą
- 3 = Specialiąją vidurinę iki 1991 metų
- 4 = Vidurinę mokyklą, neįgijo profesijos
- 5 = Profesinę mokyklą po vidurinės mokyklos
- 6 = Profesinę mokyklą, kartu su prof.gavo vid.mokyk. atestatą
- 7 = Profesinę m-klą, įgijo prof., bet negavo vid.m-klos atestato
- 8 = Profesinę mokyklą, joje įgijo profesiją
- 9 = 10-metę, 9-metę, 8-metę, 7-metę mokyklą
- 10 = Pradinę mokyklą
- 11 = Yra raštingas, bet nebaigė mokyklos
- 12 = Yra neraštingas
- 99 = Vaikas iki 15 metų

Mums yra svarbūs asmenys, kurie šiuo metu studijuoja aukštosiose mokyklose (universitetuose, kolegijose) arba doktorantūroje (*study = 11 or study = 12*), arba jau baigė aukštąją universitetinę mokyklą arba kolegiją (*educat=1*).

Taigi sukuriame naują kintamąjį *studijuoją_aukst*, kurio reikšmės:

- 1 = mokosi aukštojoje mokykloje arba turi aukštąjį išsilavinimą (*study = 11 or study = 12 or educat= 1*).
- 0 = neturi aukštojo išsilavinimo ir nesimoko aukštojoje mokykloje (visi kiti atvejai);

Tolimesnis žingsnis buvo ***nepriklausomų kintamųjų*** pasirinkimas. Pradiniame etape kaip nepriklausomi kintamieji buvo paimti:

- lytis (mot-vyr),
- gyvenamoji vieta I (miestas-kaimas),
- gyvenamoji vieta II (didmiestis-kiti)
- pajamų skurdas (skursta-ne) - apskaičiuotas kaip piniginės disponuojamos pajamos vienam n.ū. nariui;
- neįgalumas (turi-neturi negalios) - pagal tai, kokiai socialinei grupei save priskyrė respondentas;
- nepilnamečių skaičius n.ū. I (yra-nėra nepilnamečių);
- nepilnamečių skaičius n.ū. II (du ir daugiau nepilnamečių - mažiau negu du nepilnamečiai);
- vieniši tėvai su vaikais (vienišas tėvas su vaikais - kita);
- namų ūkyje yra kitų asmenų su aukštojo išsilavinimu (yra-nėra).

Logistinėje regresijoje su priklausomu kintamuoju (*studijuoją_aukst*) nuspręsta naudoti tik šiuos nepriklausomus kintamuosius: lytis, pajamų skurdas, neįgalumas, nepilnamečių skaičius II, namų ūkyje yra kitų asmenų su aukštojo išsilavinimu. Kintamieji, atspindintys gyvenamąją vietą, buvo atmesti, kadangi pildant NUB anketas studentas nurodo, kur gyvena tuo metu, kai studijuoja, o ne iš kur atvyko studijuoti. Taigi dieninių studijų

studentams šis kintamasis nėra reikšmingas. Kintamieji „nepilnamečių skaičius n.ū.“ ir „vieniši tėvai su vaikais“ pasirodė esą statistiškai nereikšmingi ($\text{Sig} > 0.05$), todėl atmesti.

Likę nepriklausomi kintamieji logistinėje regresijoje buvo perkoduoti tokiu būdu:

1. Lytis (*sex*):

1 = vyras;

0 = moteris.

2. Pajamų skurdas (*neskursta_skursta*):

a) Pirmiausiai prie *household.sav* prijungiam *dispon_pajamos.sav*.

Skurdo riba apskaičiuota kaip 60 proc. medianinių piniginių disponuojamų pinigų vienam namų ūkio nariui.

Piniginės disponuojamos pajamos vienam namų ūkio nariui apskaičiuojamos *disp_cash / hh_size*.

Gauname, kad piniginių disponuojamų pajamų vienam namų ūkio nariui mediana yra 675 Lt, tai skurdo riba = $675 \text{ Lt} * 0,6 = 405 \text{ Lt}$.

b) Sukuriamas kintamasis *neskursta_skursta*. Kintamojo reikšmės: 0 = “neskursta”, 1 = “skursta”.

Skursta, jeigu *piniginės disponuojamos pajamos vienam namų ūkio nariui* < 405 Lt. Neskursta, jeigu *piniginės disponuojamos pajamos vienam namų ūkio nariui* ≥ 405 Lt.

Kadangi indeksas konstruojamas individualiame lygmenyje, o du aukščiau aprašyti kintamieji sukurti namų ūkio lygmenyje, tai failas *household.sav* yra prijungiamas prie *individ.sav* pagal namų ūkių identifikacinius numerius (*hh_ident*).

3. Neįgalumas (*neigalumas_ne*)

Faile *individ.sav*, remiantis kintamuoju *soc_grup* (kuriai iš grupių priskirtumėte save), kurio reikšmės yra:

1 = samdomas darbuotojas

2 = išėjusi nėštumo ir gimdymo atostogų

3 = išėjęs(-usi) atostogų vaikui prižiūrėti, kol jam sueis vieneri

4 = išėjęs(-usi) atostogų vaikui prižiūrėti nuo 1 iki 3 metų

5 = darbdavys

6 = savarankiškai dirbantis

7 = ūkininkas su samdomais darbuotojais

8 = ūkininkas be samdomų darbuotojų

9 = dirbantis šeimos versle

10 = senatvės pensininkas

11 = moksleivis, studentas

12 = namų šeimininkė

13 = bedarbis

14 = neįgalus

15 = nenurodė,

Sukuriamas naujas kintamasis *neigalumas_ne*:

- 0 = negalios nėra;

- 1 = neįgalus (jeigu *socgrup* = 14).

4. Vaikų iki 18 metų skaičius namų ūkyje (*vaiku_sk*):

Failas *household.sav* yra prijungiamas prie *individ.sav* pagal namų ūkių identifikacinius numerius (*hh_ident*). Remiantis kintamuoju *vaik_18* (vaikų iki 18 metų skaičius namų ūkyje), sukurtas naujas kintamasis *vaiku_sk*, kurio reikšmės yra:

- 0 = namų ūkis su 0 arba 1 vaiku (jeigu *vaik_18* = 0 arba 1).
- 1 = namų ūkis su 2 ir daugiau vaikų (jeigu *vaik_18* ≥ 2).

5. Namų ūkyje yra kitų asmenų su aukštuoju išsilavinimu (su aukst_kiti)

Pirmiausia buvo atrinkti visi namų ūkio nariai, turintys aukštąjį išsilavinimą (*educat=1*). Tada visi namų ūkiai buvo agreguoti pagal namų ūkių identifikacinius numerius (*hh_ident*), naudojant funkciją *sum*. Agreguoti duomenys buvo prijungti prie darbinės domenų bazės. Iš bendro išsilavinimą turinčių žmonių skaičiaus buvo atimti tie 19-24 metų asmenys, kurie jau turi aukštąjį išsilavinimą. Galiausiai duomenys buvo perduoduoti į naują kintamąjį *su_aukst_kiti*, kur:

0 - yra kitų namų ūkio narių su aukštuoju

1 – nėra kitų namų ūkio narių su aukštuoju.

Taip pat liko 36 atvejai, kai namų ūkyje buvo tik vienas asmuo. Tokie atvejai buvo interpretuoti kaip „missing“.

Sukūrus nepriklausomus kintamuosius *individ.sav* faile, SPSS komandos *Data - Select Cases* pagalba iš visų *individ.sav* asmenų atrenkame tik 19-24 metų asmenis (if age >= 19 and age <= 24), o kitus ištriname (t.y. pasirenkame komandą *Delete unselected cases*).

Iš sudaryto logistinės regresijos modelio yra gaunami kiekvieno nepriklausomo kintamojo koeficientai, kuriuos naudojant yra sudaromi svoriai (kitąp tariant nustatomas santykinis kintamojo reikšmingumas visoje dimensijoje, kur vienos dimensijos svorių suma lygi 100). 3 lentelėje yra pateikti indekso dedamųjų koeficientai ir svoriai.

3 lentelė. Studijoms aukštojoje mokykloje įtaką darančių veiksnių koeficientai ir svoriai

<i>Nepriklausomi kintamieji</i>	<i>Koeficientai</i>	<i>Svoriai</i>
Vyras_moteris	1,07023	18,39
Neskursta_skursta	0,590305	10,14
Neturi_negalios_neįgalus	1,845433	31,71
Yra_kitų_n.ū._su_aukštuoju_nėra	1,800905	30,95
Namų_ūkis_su_0_arba_1_vaiku_namų_ūkis_su_2_ir_daugiau	0,512	8,80
Suma:	5,818874	100,00

Lentelėje pateikti dvinariai nepriklausomi kintamieji, kurių atsakymo variantas (ar kodavimas), šiuo atveju parašytas *italic šriftu*, yra tas, kuriam taikomas atitinkamas svoris (kuriam atsakymo variantui taikomas svoris priklauso nuo referentinės grupės, kuri nustatoma logistinės regresijos taikymo procedūros metu, pasirinkimo). Kitaip tariant, būtent nuo to labiau priklauso, ar 19-24 metų asmuo turės ar neturės aukštojo išsilavinimo (pvz., nuo gyvenimo mieste, gyvenant „pasiturinčiai“, mažiau nei dviejų vaikų turėjimas ir t.t.).

Veiksmai atliekami sudarant nepriklausomų kintamųjų svorius:

- o Sudedamos visų nepriklausomų kintamųjų B koeficiento reikšmės ir gaunama jų suma:

$$1,07 + 0,59 + 1,85 + 1,8 + 0,51 = 5,82$$

- o Padalinus kiekvieną koeficientą iš visų koeficientų sumos ir padauginus iš 100 yra gaunamas kiekvieno nepriklausomojo kintamojo svoris. Pavyzdžiui, paimkime nepriklausomą kintamąjį, kurio reikšmės yra vyras_moteris.

$$\text{Svoris} = (1,07 / 5,82) * 100 = 18,39$$

Skaičiuojant svorius buvo naudojami nesuapvalintos B koeficiento reikšmės, todėl rezultatai gali skirtis dešimtosiomis ar šimtosiomis procento dalimis.

Veiksmai, atliekami duomenų bazėje priskiriant svorius:

- o Sukuriamas naujas kintamasis i1, kuris žymi pirmą indekso dedamąją (vyras_moteris). Naudodami komandą *Transform – Compute*, moterims (*sex* = 0) priskiriame svorį 18,39, o vyrams (*sex* = 1) priskiriame 0.
- o Tokie pat veiksmai yra atliekami su kitais priklausomais kintamaisiais iki i5.

Gavus atskirų nepriklausomų kintamųjų svorius, naudojant komandą *Transform – Compute*, jie buvo sujungti į bendrą indeksą, t.y. sukurtas naujas kintamasis *indeksas* (*i_sum* = i1 + i2 + i3 + i4 + i5). Sujungus kintamuosius į vieną indeksą, dar atliktas patikimumo *Cronbacho Alpha* testas, kuris parodo, ar visos dimensijos matuoja tą patį dalyką.

Naudodami komandą *Analyze – Descriptive Statistics – Frequencies*, gauname, kad 2007 m. vidutinė indekso reikšmė buvo **68,3**. Didesnė indekso reikšmė reiškia, kad dalyvavimo aukštojo mokslo studijose galimybės yra labiau teisingos išskirtų socialinių grupių požiūriu.

Apskaičiavę kitų metų indeksą, matytume vidutinius indekso pokyčius. Taip pat indeksą galime taikyti norėdami stebėti, kokie yra indekso skirtumai tarp įvairių grupių.

2008 m. dalyvavimo aukštajame moksle indeksas pagal kintamąjį „19-24 metų asmenys, kurie mokosi aukštojoje mokykloje (prijungiant ir tuos, kurie šioje amžiaus grupėje jau buvo spėję baigti aukštojo mokslo studijas“ buvo skaičiuojamas remiantis ta pačia aukščiau aprašyta metodika, tačiau neatliekant logistinės regresijos svorių skaičiavimui, o naudojant 2007 m. Duomenų pagrindu atrinktus kintamuosius ir jų svorius, t.y. 2008 m. indeksams skaičiuoti naudojami 2007 m. kintamieji ir jų svoriai.

Priedas Nr. 4. Gini indekso taikymo švietimo nelygybei vertinti ypatumai

Nors dažniau Gini indeksas naudojamas skaičiuojant pajamų nelygybę, tačiau analizuojant literatūrą matome, kad ne mažiau populiarus jo taikymas ir skaičiuojant švietimo sistemos nelygybę visumoje, su tikslu sekti pokyčius arba lyginti atskirų šalių situaciją. Galima pastebėti, kad gausu mokslinių tyrimų, analizuojančių ne tik pačią švietimo sistemos nelygybę, bet ir jos skaičiavimo metodiką. Sheret (1991) siūlo keletą indeksų išsilavinimo nelygybei matuoti. Gini naudojimas reiškia ekonominių išteklių prilyginimą išsilavinimo ištekliams bei išteklių pasiskirstymo palyginimą, esant dviem skirtingoms teisingumo sampratomis. Išsilavinimo rezultatams suformuoti Sheret (1991) naudoja mokyklinio amžiaus vaikų – 7-16 metų – amžių. Sheret (1991) mato vieną iš esminių išsilavinimo nelygybės matavimo problemų: išteklių kintamojo apribojimą turimais duomenimis.

Vinod, Yan, Xibo (2000) teigia, kad išsilavinimo pasiskirstymas yra labai svarbus tiek vertinant gerovę, tiek dėl jo reikšmingumo gamybai⁹⁹. Kitaip tariant, tai yra žmoniškojo kapitalo dispersija. Jie teigia, kad išsilavinimo Gini gali būti apskaičiuojamas naudojant dalyvavimo, finansavimo ir pasiekimų duomenis. Nors išsilavinimo nelygybei matuoti naudojamas tas pats Gini koeficientas kaip ir pajamoms, čia iškyla keletas metodologinių problemų: palyginamojoje analizėje skirtingi ugdymo lygiai, antra, mokymosi metų skaičius yra diskretus kintamasis, kai tuo tarpu pajamos tolydus. Tai reiškia, kad išsilavinimo metų skaičius turi tiek apatinę, tiek viršutinę ribas. Ko pasekoje, Lorenzo kreivė turi septynis lūžio taškus.

Mesa (2007) išsilavinimo nelygybei matuoti naudoja Gini indeksą bei jo skaidymą į tarpgrupinius indeksus¹⁰⁰. Išlaidų pasiskirstymo Gini taiko išsilavinimo nelygybei matuoti. Pirmasis žingsnis metodikoje yra išsilavinimo išteklių suformavimas ir šiam tikslui Mesa (2007) pasirenka mokymosi metų skaičių atskiruose išsilavinimo lygiuose.

4 lentelė. Išsilavinimo pasiekimų lygiai¹⁰¹

Išsilavinimo lygis		Mokymosi metų skaičius
Nesimokė	Neturi formalaus išsilavinimo	0
Dalinis	Baigė 1 ir 4 klases	3
Baigtas	Baigė į ir u klases	6
Dalinis	Nebaigta aukštoji mokykla ¹⁰²	8
Baigtas	Baigta aukštoji mokykla	10
Dalinis trečiasis	Nebaigtas koledžas	12
Baigtas trečiasis	Baigtas koledžas, studentai besimokantys po bakalauro lygio	14

Toliau Mesa (2007) mokymosi metų skaičių pasveria iš žmonių dalies, turinčių kiekvieną išsilavinimo lygį. Mesa (2007) naudoja vidutinį mokymosi metų skaičių kaip išsilavinimo pasiekimų rodiklį, o Gini kaip išsilavinimo nelygybę. Naudodamas surašymo duomenis, pasirenka vyresnių nei 15 metų amžiaus grupę. Mesa (2007) savo tyrimo išvadose rekomenduoja naudoti Gini koeficientą kaip standartinį politikos instrumentą, parodantį lygų priėjimą prie išsilavinimo.

Brendler (2008) susiduria su išsilavinimo lygių išskyrimo problema palyginamojoje analizėje¹⁰³. Ją sprendžia, pasirinkdamas UNESCO klasifikaciją:

⁹⁹ Vinod T., Yan W., Xibo F. Measuring educational inequality: Gini coefficients of education, 2000.

¹⁰⁰ Mesa E.P. Measuring education inequality in the Philippines, 2007.

¹⁰¹ Mesa E.P. Measuring education inequality in the Philippines, 2007.

¹⁰² Nebaigtam išsilavinimo lygiui apskaičiuoti Mesa (2007) taiko formulę:

$Y_2 = y_1 + 0,5 C_p$ Kur y_1 - prieš tai buvusio lygio metų skaičius; C_p - to lygio mokymosi metų pilnas ciklas.

- Nėra formalaus išsilavinimo;
- Nebaigtas pradinis;
- Baigtas pradinis;
- Žemesnis vidurinis;
- Aukštesnis vidurinis;
- Po vidurinis.

Pasirinkdamas 25 metų ir vyresnių žmonių amžiaus grupę savo skaičiavimams Brendler (2008) pripažįsta, kad pagrindinė problema yra suformuoti išsilavinimo svorį ir kiekvieno lygio indėlį į šį kiekį. Jie pasirenka savo gana šališkus svorius, kurių kiekvienas reiškia formalaus ugdymo lygį ir jo indėlį į bendrą išsilavinimo kiekį. Pavyzdžiui:

Nėra formalaus išsilavinimo	0
Nebaigtas pradinis	4
Baigtas pradinis	8
Žemesnis vidurinis	10
Aukštesnis vidurinis	12
Po vidurinis	16

Kiekvieno išsilavinimo lygio įnašas nelygybėje apskaičiuojamas šį svorį padauginus iš žmonių skaičiaus šiame segmente. Tačiau taikant šiuos svorius, Brendler (2008) pastebi, kad, pavyzdžiui, Japonijoje, kiekvienas turi pradinį išsilavinimą, taigi reiškia, kad pasiskirstymo funkcijos analizėje atsiranda „lygių vietų“.

Tokiu atveju, Brendler (2008) pritaiko kitus išsilavinimo pasiekimų svorius:

Nėra formalaus išsilavinimo	10
Nebaigtas pradinis	20
Baigtas pradinis	40
Žemesnis vidurinis	80
Aukštesnis vidurinis	160
Po vidurinis	320

¹⁰³ Brendler M. Measuring inequality of educational attainment: a suggested methodology, 2008.